

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ
В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ СТРАТЕГІЇ
УКРАЇНИ**

В.В. ХИМИНЕЦЬ

Київ • 2013

УДК 332.62(477.7):339.9
ББК У28-21(4Укр7)
Х-46

Сталий розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В.В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – с. 528

Монографія присвячена дослідженню стану та особливостей еколого-економічного розвитку Карпатського регіону в контексті його входження до складу Карпатського єврорегіону та євроінтеграційної політики України. Висвітлюються теоретичні аспекти, необхідні умови та механізми запровадження ідеї та принципів сталого розвитку в регіоні. Показано, що при розробці концепцій, програм і планів соціально-економічного розвитку Карпатського регіону у контексті євроінтеграційної політики України необхідно враховувати як комплекс сприятливих факторів (зокрема, географічний, ресурсний, рекреаційний, екологічний), так і реально існуючі фактори лімітуючого характеру (насамперед праценадлишковість, малоземелля, залежність від енергоресурсів, велика імовірність виникнення природних і техногенних катаклізмів тощо). Значна увага приділяється питанням правового забезпечення сталого розвитку, транскордонного співробітництва України та соціально-економічного розвитку Карпатського єврорегіону в контексті цих процесів.

Книга розрахована на наукових працівників, викладачів вузів, студентів, певного кола читачів, котрі цікавляться проблемами сталого розвитку та євроінтеграційними перспективами України.

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України (протокол №12 від 31 жовтня 2013р.)

Рецензенти:

Алимов Олександр Миколайович академік НАН України, доктор економічних наук, професор;

Лендел Михайло Андрійович член-кореспондент НААН України, доктор економічних наук, професор;

Олійник Ярослав Богданович член-кореспондент НАПН України, доктор економічних наук, професор.

ISBN 978-966-02-7044-2

© В.Химинець

ЗМІСТ

ВСТУП	7
I. СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	12
1.1. Концептуальні засади та загальні принципи сталого розвитку	12
1.2. Методологічні підходи до запровадження сталого розвитку	20
1.3. Механізми забезпечення сталого розвитку	28
1.3.1. Управління сталим розвитком територіальної громади	45
1.3.2. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю в контексті сталого розвитку території	51
1.4. Регіональна еколого-економічна політика в контексті сталого розвитку	56
1.5. Реалізація правових засад державного управління в природокористуванні	66
1.5.1. Загальноправова характеристика управління та контролю у галузі природокористування	67
1.5.2. Система органів управління і контролю у галузі природокористування	70
1.5.3. Окремі аспекти регулювання відповідальності за порушення в сфері екобезпеки	80
1.5.4. Організаційна система управління природокористуванням	83
1.6. Інституційне забезпечення сталого розвитку регіону	87
1.7. Історичні межі та наслідки сталого розвитку суспільства	94
II. РОЛЬ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.	107
2.1. Соціально-економічна характеристика Карпатського регіону та його роль у розвитку України	108
2.2. Особливості реструктуризації народногосподарського комплексу Карпатського регіону	120
2.3. Еколого-економічні аспекти розвитку продуктивних сил у Карпатському регіоні.	125
2.4. Перспективи розвитку Карпатського регіону	130
2.4.1. Сільськогосподарське виробництво	133
2.4.2. Розвиток рекреаційної галузі	137

2.4.3. Лісове господарство	142
2.4.4. Розвиток нетрадиційних виробництв	144
2.4.5. Екологізація економіки в Карпатах	148
2.5. Стратегічні принципи розвитку прикордонних територій	152
2.6. Транскордонне співробітництво в рамках Карпатського єврорегіону	159
III. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	175
3.1. Сутність і перспективи транскордонного співробітництва в євроінтеграційних процесах	175
3.2. Взаємовпливи економічного розвитку та міжтериторіального співробітництва	183
3.2.1. Вплив транскордонного співробітництва на регіональну економіку та напрямки її розвитку	190
3.2.2. Транскордонне співробітництво і конкурентоспроможність	199
3.2.3. Транскордонні ринки, їх стан та особливості	209
3.3. Транскордонне співробітництво в програмах ЄС та його правова основа.	221
3.4. Єврорегіони – нова форма транскордонного співробітництва	230
3.5. Роль Карпатського єврорегіону в транскордонному співробітництві України	237
3.6. Фонд розвитку Карпатського єврорегіону	252
IV. ЄРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	261
4.1. Роль і місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку	261
4.2. Регіональна політика: тенденції та перспективи	278
4.2.1. Формування регіональної політики в Україні	281
4.2.2. Принципи формування регіональної політики в ЄС	287
4.3. Єврорегіони – ефективна політика транскордонного співробітництва	293
4.3.1. Єврорегіональна співпраця на внутрішніх кордонах ЄС	294
4.3.2. Особливості організації єврорегіонів на зовнішніх кордонах ЄС	301
4.3.3.Єврорегіональна співпраця між країнами членами ЄС та СНД	312
4.4. Україна в регіональних інтеграційних процесах	323
4.4.1. Шляхи удосконалення єврорегіональної співпраці	323

4.4.2. Особливості розвитку прикордонних регіонів України	329
4.5. Фактори, що сприяють та перешкоджають прогресу Карпатського євро регіону	338
4.5.1. Пріоритети розвитку	340
4.5.2. Структура програми стратегічного розвитку	342
4.5.3. Фінансове забезпечення стратегічного розвитку	350
4.5.4. Умови та можливості розвитку	353
V. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	356
5.1. Сталій розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України	357
5.2. Механізми запровадження та стимулювання сталого розвитку в Карпатському регіоні	364
5.3. Інституційні основи сталого розвитку Карпатського регіону в контексті синьої економіки	371
5.4. Кластерні моделі сталого розвитку Карпатського регіону	375
5.5. Роль транспортних корпорацій у забезпеченні сталого розвитку Карпатського регіону	379
5.6. Кластерна модель лісового господарства Карпатського регіону	388
5.7. Кластерна модель курортно-рекреаційного розвитку Карпатського регіону	403
5.8. Сталій розвиток туристично-рекреаційного комплексу в Карпатському регіоні	423
Післямова	428
Література	440
Додатки	470

ВСТУП

З точки зору еколого-економічних відносин і підходів в історії людства прийнято виділяти декілька етапів. Упродовж мільйонів років людство розвивалося, задовольняючи всі свої соціально-економічні потреби взаємодіяло з довкіллям і не змінювало його – доаграрне суспільство. Другий етап тривав вже тільки декілька тисячоліть і характеризувався тим, що люди почали змінювати довкілля, але природні екосистеми ще мали змогу відносно швидко відновлювати свій потенціал і повертатися в початковий стан – аграрне суспільство. На третьому етапі розвитку суспільства швидкі зміни в природі, внаслідок діяльності людини, почали набирати незворотного характеру – індустріальне суспільство. На сучасному етапі розвитку цивілізації – постіндустріальне суспільство – природне середовище «працює на межі» своїх біологічних можливостей щодо забезпечення умов життєдіяльності людини. Це зумовлено, в першу чергу, тим, що природні екосистеми та швидкість їх відтворюваності мають свої граничні обмеження, а техногенний тиск на них з боку людини зростає з року в рік за експоненційними законами.

Останні десятиліття вплив людини на природу став особливо великим, фактично неконтрольованим та й у багатьох випадках непрогнозованим. Не винятком в цьому є і Україна. Варто акцентувати увагу на тому, що Україна одна з найбільших держав у Східній Європі з населенням майже 46 млн. чоловік і площею 604 тисячі квадратних кілометрів. Україна багата на різноманітні корисні копалини, водні запаси, ліси та чорнозем, тут живуть і працюють високоосвічені та працьовиті люди. В той же час населення України щороку зменшується, українці живуть на 8-13 років менше, ніж європейці, смертність у працездатному віці в 2-4 рази вище, ніж у країнах Західної Європи. В Україні накопичено 36 млрд. тон відходів, із яких 2,5 млрд. тон хімічно активних та більше 120 млн. тон радіоактивних відходів. Здебільшого вони складаються у сховищах, скидаються в яри, ріки та озера. Таке становище наносить значну шкоду навколишньому природному середовищу, здоров'ю та життю населення, створює криміногенну ситуацію в країні.

Цілком зрозуміло, що розв'язати екологічні проблеми тільки через розробку і впровадження екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. У багатьох дослідженнях констатується, що розпочатий процес втручання в природне середовище обернувся негативними наслідками: неухильно погіршується стан довкілля, виснажуються сировинні і енергетичні ресурси, безперервно зменшуються площі орних земель, лісів, об'єми прісної води на одну людину, з'являються нові масштабні проблеми – глобальна зміна клімату, озонові вікна, радіоактивні відходи, нові епідемічного і пандемічного характеру захворювання тощо. Окреслені тенденції та можливі наслідки катастрофи, що насувається, змушують суспільство на початку XXI століття замислитися над проблемами пошуку радикальних змін пріоритетів свого соціально-економічного розвитку.

Принципи сталого розвитку світової спільноти вперше задекларувала Конференція ООН з природного середовища й розвитку, яка відбулася у червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро. На цій конференції ухвалили вважати головним при запровадженні концепції сталого розвитку реалізацію такого соціально-економічного стану, який би виключав незворотні негативні зміни в навколишньому середовищі. Сталий розвиток базується на трьох принципових ідеях: економічне зростання, соціальний прогрес і захист навколишнього середовища. Такий підхід відкидає ідею монополізму людини у природі, яка безперервно утверджувалась упродовж всього існування людства на планеті Земля. Перехід до сталого (стійкого, збалансованого, екологічно безпечного) розвитку визначає стратегію співпраці держав у питаннях збереження біосфери та існування людського роду. Перед світом, в цілому і перед кожною країною зокрема ставиться завдання комплексно і збалансовано розв'язувати всі соціально-економічні проблеми, не руйнуючи довкілля і марно не витрачаючи природно-ресурсний потенціал. У Декларації конференції ООН зі сталого розвитку, яка відбулася в Йоганнесбурзі (вересень 2002 р.) зазначається, що наслідки глобальної зміни клімату XX ст. впливають не лише на якість навколишнього середовища, але й стримують подальший економічний розвиток глобального суспільства за

рахунок діяльності, що негативно позначається на якості навколишнього середовища. Саме тому, економічні проблеми глобальної зміни клімату та можливості їх вирішення є нині одними з найбільш досліджувальних у світі. Це спричинено тим, що зміна кліматичних умов активно відображається на функціонуванні економік країн світу, адже призводить до виникнення екологічних катастроф, боротьба з якими потребує значних фінансових капіталовкладень.

На третьому всесвітньому саміті зі сталого розвитку «Ріо-20» (Ріо-де-Жанейро, 2012 рік) світові лідери прийшли до висновку, що майбутнє людства буде визначатися не стільки досягненнями науки і розвитком нових технологій, а в значній мірі залежатиме від освіти та діяльності вчителів і вихователів. У заключних документах цього саміту наголошується на нагальній необхідності створення освіти та організації навчально-виховного процесу «для сталого розвитку». Концепцію сталого розвитку слід розглядати не в плані досягнення певної системи показників господарської діяльності у відповідні строки, а як напрям, у якому мають рухатися суспільство, етноси, держави, їх регіони, окремі особистості сьогодні, завтра і в майбутньому.

В цьому контексті слід усвідомлювати, що глобалізаційні процеси, як визначальний чинник сучасного життя, впливають на всі аспекти політичного, економічного, соціального і культурного життя та визначають роль і поведінку як сучасної держави, так і окремо взятих її регіонів на загальноєвропейському, національному та регіональному рівнях. Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток регіонів, які приймають в ній участь, створює умови для прискореного росту добробуту населення, скеровує політику держав на вирівнювання рівня життя між найбільш багатими та бідними регіонами. З метою запобігання негативного впливу процесів глобалізації, Рада Європи рекомендує всім державам-членам ЄС визнати та ефективно використовувати зростаючу роль регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку держави. Політика регіоналізації повинна бути скерована на розширення повноважень регіонів, на представлення їм необхідних важелів та засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими регіонами,

на прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації.

Незаперечним є факт, що європейська інтеграція активно стимулює процеси регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці. Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а з іншого – до поляризації європейського простору. Перше втілюється в єдиній регіональній політиці країн Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у конвенціях: «Європейська хартія регіонального просторового планування», «Базові принципи стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів», які спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів».

Регіональна політика ЄС спрямована на створення таких умов для регіонів, які стимулюватимуть мобілізацію внутрішніх можливостей щодо підвищення ефективності використання власного потенціалу територій та інших локальних ініціатив, серед яких вагомим чинником є міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. Слід зазначити, що процеси створення єдиного європейського простору найбільш відчутно позначаються на житті мешканців прикордонних регіонів, наявність кордону для яких є вагомим обмежувачим чинником соціально-економічного розвитку. Прикордонні регіони майже всіх країн сучасної Європи вже давно налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання. Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки, самобутності та індивідуальності кожної зі сторін, значною мірою дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово вирівнювати відставання периферійних у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення та держав у цілому. У даний час у транскордонних регіонах виникає безліч спільних проблем в екологічній, транспортній, еконо-

мічній, культурно-освітній, соціальній та інших сферах, для вирішення яких необхідно об'єднувати зусилля. Основною є потреба навчитися працювати у системі європейської співдружності, співпрацювати з органами влади всіх рівнів.

Дієвий підхід до вирішення проблем сталого розвитку на окремому територіальному просторі показує, що визначитися адекватно з вказаних питань можливо тільки виходячи з позицій комплексного розгляду ситуації на стику глобального, національного, регіонального і локального рівнів. Для України в сучасних умовах найбільш важливим стає регіональний рівень, оскільки саме тут визначаються особливості різноманіття природних, соціальних та виробничих умов господарювання.

Ідеї та принципи сталого розвитку стали життєво важливими й для Карпатського регіону, який в останні роки, крім всього іншого, кілька разів потерпав від катастрофічних повеней та інших техногенних явищ. Слід підкреслити, що темпи деградування «сфери життя» в Карпатському регіоні значно перевищують темпи усвідомлення населенням цього небезпечного процесу. Трансформація структури господарства в напрямі нарощування виробництв у лісопереробному і сировинно-видобувному комплексах супроводжувалася появою хімічних та лісохімічних шкідливих виробництв, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованим нагромадженням різноманітних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Поступово Карпатський регіон з «перлини України» перетворився в усереднений регіон екологічно забрудненої України.

При підготовці книги використані матеріали Асамблеї Європейських регіонів, Європейської комісії, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, центральних та регіональних органів влади України та сусідніх країн, публікації вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем сталого розвитку і транскордонного співробітництва.

I. СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У наукових публікаціях, виступах політиків та державних діячів, котрі аналізують особливості сучасного суспільного розвитку, розглядаються еколого-економічні проблеми і часто при цьому використовуються такі поняття, як «сировинна, енергетична та продуктова кризи», «екологічна катастрофа», «сталий розвиток» тощо. Це не данина моді, а швидше – наслідок генезису людської спільноти, результат взаємодії суспільства з природою та неперервного зростання потреб однієї особи в продуктах харчування, воді, сировині та енергії.

Концепція сталого соціально-економічного розвитку визнана світовим співтовариством домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації в XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального та духовного прогресу суспільства. Перехід до моделі сталого розвитку має ґрунтуватися на засадах невід’ємності, взаємозалежності і взаємозумовленості завдань забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства і збереження навколишнього середовища [49,62].

1.1. Концептуальні засади та загальні принципи сталого розвитку

У багатьох роботах [55,222] переконливо показано, що суспільний розвиток зумовлюють три групи факторів: природне середовище, продуктивні сили і виробничі відносини. Між цими факторами існує тісний взаємозв’язок і взаємовплив. Зокрема, рівновага в природі має забезпечуватися екологізованими продуктивними силами, а останні мають формуватися екологізованими виробничими відносинами. До складу продуктивних сил входять велика сукупність складових частин, які взаємодіючи обумовлюють кінцеві результати виробництва матеріальних благ. До основних продуктивних сил слід, в першу чергу, віднести навколишнє середовище з великим розмаїттям природних ресурсів, де функціонують продуценти, ведуть свою життєдіяльність консументи та редуценти, та де зосереджені людські поселення здійснюють

виробництво та споживання матеріальних, соціальних та культурних благ. Тобто, навколишнє середовище є основою, фундаментом існування, функціонування та розвитку людства і його продуктивних сил [49].

Люди з їхнім інтелектом, виробничою кваліфікацією, духовним світом є головною, а наука безпосередньою продуктивною силою суспільства. Засоби та організаційні форми виробництва, транспортні комунікації, системи інформаційного забезпечення, рух фінансів та капіталу є невід'ємними складовими продуктивних сил. Для нормального функціонування всіх механізмів виробництва у сучасних, надзвичайно динамічних умовах розвитку суспільства, всі ці функціонально залежні економічні категорії потребують узгодження і стикування. При цьому екологізація виробництва, екологічне оздоровлення навколишнього середовища мають стати пріоритетними в їхньому розвитку (рис.1.1.).

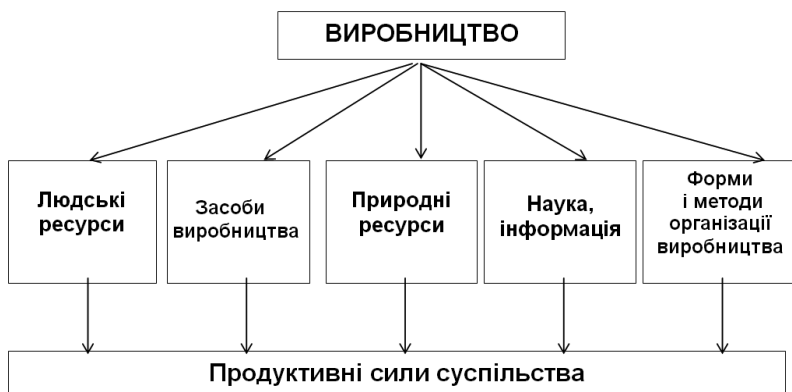

Рис. 1.1. Основні складові продуктивних сил суспільства

Для того, щоб відвернути екологічну небезпеку, яка виникла внаслідок інтенсивної господарської діяльності, потрібні зусилля не тільки екологів, а й економістів, політиків і представників різних галузей промислового та аграрного виробництва. Тільки в цьому випадку можна орієнтуватися на модель сталого, екологоврівноваженого та екологобезпечного соціально-економічного розвитку. Стратегія сталого розви-

тку передбачає, що розвиток продуктивних сил у сучасних умовах повинен якнайтісніше узгоджуватися з наявними природними ресурсами, їх відтворювальним і асиміляційним потенціалом. Більше того, рівень та характер використання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби й напрями фінансування екологічних програм, орієнтація техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не тільки з поточними, а й з перспективними потребами населення країни та її регіонів [50,55].

Така модель передбачає встановлення жорстких екологічних нормативів, стандартів, вимог і обмежень для окремих галузей та підприємств регіону, басейнів рік, місць освоєння природних ресурсів тощо. Разом з тим, концепцію сталого еколого-економічного розвитку слід розглядати не в плані досягнення системи показників у відповідні строки, а як напрям, у якому мають рухатися суспільство, держава, її регіони, і навіть окремі особистості сьогодні, завтра і в майбутньому. Такий підхід потребує виховання у кожної людини широкого і глибокого еколого-економічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінант природних благ над створеними людьми матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, агресивності, егоїзму, готовності підпорядкувати власні інтереси законам природи, інтересам всього суспільства [44].

Реалії загальносвітової катастрофи особливо помітними стали в другій половині XX століття, коли поєдналися між собою процеси інтенсивного зростання кількості населення і науково-технічного прогресу. Стимульований другою світовою війною науково-технічний прогрес зумовив не тільки позитивні тенденції: відчутне підвищення продуктивності праці і добробуту населення, але і завдав непоправної шкоди природній системі. Саме в останні десятиліття світ реально відчув, що техногенна місткість навколишнього середовища і природні ресурси, які забезпечують життя, занадто обмежені.

У червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро під егідою ООН відбулася перша Всесвітня екологічна конференція з при-

родного середовища й розвитку, яка задекларувала ідею та принципи сталого розвитку суспільства. На цій конференції були прийняті два засадничих документи: «Декларація у справі природного середовища й розвитку» та «Глобальна програма дій – Порядок денний 21» [22].

Термін «сталий розвиток» є наближеним перекладом із англійської мови словосполучення «sustainable development», котре часто використовується в розумінні такого розвитку економіки, який виключає незворотні зміни природного середовища. Поняття сталий розвиток суспільства ще потребує всебічного наукового тлумачення, наповнення глибоким екологічним та соціально-економічним змістом, але сьогодні воно вже стало загальноприйнятим й покладено в основу сучасних уявлень щодо майбутнього розвитку світової спільноти. На конференції в Ріо-де-Жанейро визначено і прийнято 27 загальних принципів, дотримання яких є обов'язковою умовою переходу суспільства до сталого розвитку. Зауважимо, що уряди країн (а це 179 країн із на той час 185 членів ООН), які підписали документи цієї конференції, зобов'язалися розробити й прийняти національні концепції сталого розвитку. В їх основу, згідно прийнятої «Програми дій», мають бути закладені наступні обов'язкові принципи [22,39]:

- предметом головної турботи і головним провідником сталого розвитку є люди. Вони мають право на здоровий і продуктивний спосіб життя у злагоді з природою;
- забезпечення психічного розвитку та здоров'я людини є основним завданням життєдіяльності кожного суспільства;
- визначення розумної й достатньої межі задоволення власних матеріальних потреб людини;
- прагнення охороняти основні екосистеми Землі та опанувати знаннями про управління природними ресурсами;
- прийняття концепції відкритої економічної системи та засад справедливої торгівлі;
- узгодження національних екологічних політик та створення міжнародних проєкологічних структур;
- розвиток прав й активності громадян.

Таким чином, під поняттям сталого еколого-економічного розвитку слід розуміти ефективну систему використання

природних ресурсів, відтворення їх окремих різновидів, досконалу організаційно-економічну модель функціонування економіки, стабільне техніко-економічне оновлення виробництва, його екологізацію, накопичення фінансів і капіталів для соціально-економічного розвитку регіонів, держави і суспільства в цілому. Слід відмітити загальну гуманістичну спрямованість приведених принципів, засобів і цілей сталого розвитку. Для фінансового забезпечення нового соціально-економічного розвитку світової спільноти конференція в Ріо-де-Жанейро запропонувала всім країнам виділяти 0,7% річного валового національного доходу.

На всесвітньому саміті зі сталого розвитку «Ріо +10» (Йоганнесбург ПАР, 2002 р.) були підведені підсумки першого десятиліття руху світового співтовариства по шляху сталого розвитку. За словами генерального секретаря ООН Кофі Аннана багато рішень з охорони навколишнього середовища, прийняті в Бразилії, виявилися не виконаними, глобалізація не принесла користі більшій частині людства, незважаючи на загальний економічний підйом, допомога країнам, що розвиваються скоротилася. Одним із прийнятих на саміті підсумкових документів став «План боротьби з бідністю та збереження навколишнього середовища».

В найбільш узагальненому вигляді концепція сталого розвитку суспільства орієнтована на оптимальне задоволення потреб людей, забезпечення достатньої якості життя, раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля та створення передумов, при яких:

- політична система має забезпечити участь широкої громадськості у прийнятті усіх важливих рішень;
- економічна система повинна вміти організувати розширене виробництво та науково-технічний прогрес на власній основі і забезпечувати збереження природно-ресурсної бази;
- соціальна система покликана знімати напруження, що виникають в процесі економічного розвитку;
- технологічна система повинна стимулювати постійний і ефективний пошук нових оптимальних рішень;
- владна структура повинна мати гнучкий характер і бути здатною до самокорекцій та самовдосконалення;

- міжнародна система має сприяти розвитку торгових та фінансових зв'язків на взаємовигідній основі.

Можна назвати три головні чинники, які диктують необхідність переходу регіонів України до сталого розвитку [55,63]: глибокий розлад механізмів відтворення в країні; посилення регіональної диференціації та інституційний чинник, що потребує розширення й вдосконалення інституційного поля на місцях.

Для всього періоду реформ в Україні характерні процеси деіндустріалізації економіки країни, наявність значного виробничого потенціалу, який не використовується й стримує

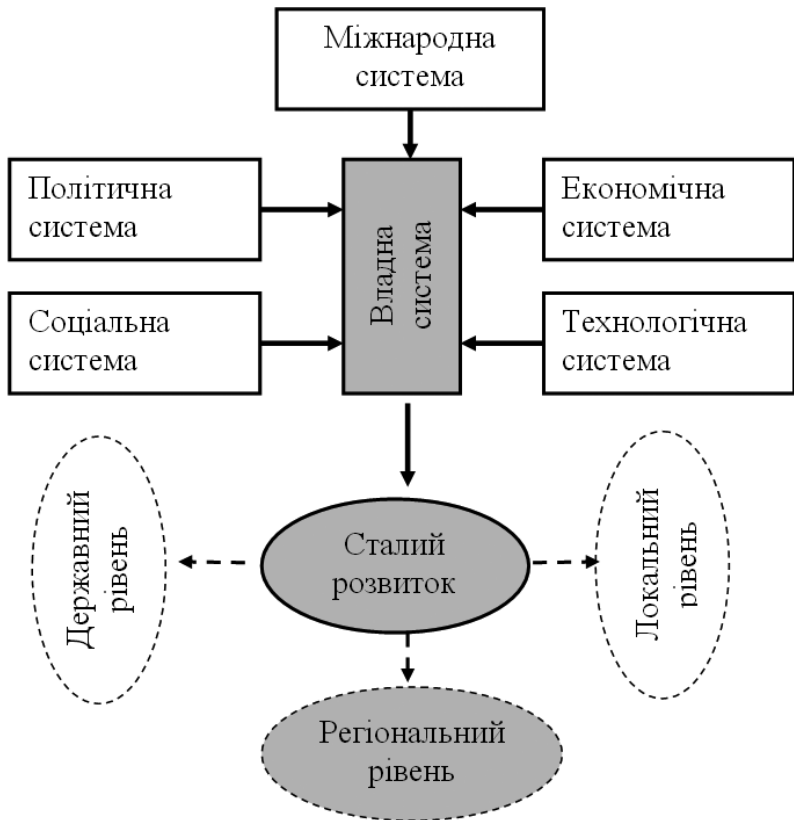

Рис.1.2. Сталий розвиток як процес упорядкування системних взаємодій

реальне зростання продуктивності праці та рівня життя, інноваційне відтворення, в першу чергу відтворення людини, здатної до ефективної життєдіяльності в нових умовах. Європейська політична еліта постійно наголошує на тому, що враховуючі масштабні кліматичні зміни та катаклізми, яких останнім часом зазнала Європа, необхідно на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального, невідкладно вживати заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги. Акцентується увага спільноти на тому, що особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої і регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати транскордонну і міжрегіональну співпрацю, заради прискорення соціально-економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

Таким чином, сталий розвиток, з позицій цілеспрямованої діяльності слід розглядати як результат динамічної взаємодії визначених систем, на зразок показаного на рис.1.2 [235].

Слід зазначити, що регіональний рівень є основним носієм загальної мети суспільства, яке запроваджує концепцію сталого розвитку і має стати базою для створення умов щодо нормального духовного, культурного та психофізичного розвитку людини в рамках визначення достатньої межі її потреб та споживацьких інтересів.

За окремими показниками відмінність між регіонами України є дуже великою. Так, у 2006 р. за інвестиціями на одну людину різниця між окремими регіонами була більшою, ніж у 9 разів, прямими іноземними інвестиціями на одну людину – майже в 51 раз, експортом продукції – в 107 разів, за доходами населення (заробітна платня) – майже в 17 разів, за попитом на робочу силу – майже в 30 разів, за кількістю зареєстрованих безробітних – більше ніж в 29 разів, за підвищенням кваліфікації кадрів – у 25 разів [52,118]. Надзвичайна бідність окремих регіонів не дозволяє їм виконувати відтворювання якісних ресурсів, перш за все людського потенціалу.

Очевидно, що в умовах ринкової економіки процеси відтворення ресурсів, їх відновлення і примноження значно ускладнюються, в основному здійснюються поза ринком: відтворення трудових ресурсів – у сім'ї й системах освіти, охорони здоров'я й відпочинку; ґрунтової родючості й біологічних ресурсів – у відповідних підсистемах біосфери; знань та ділових навичок (трудових і підприємницьких) – в таких некомерційних сферах діяльності, як наука, культура тощо. Тому вирішення цих питань вимагає створення особливої інституції структури, основою якої повинні стати регіони і міста як спеціалізовані відтворювальні системи [53], що повинні прокласти шлях до відновлення довгострокової керованості соціально-економічним розвитком країни і взяти на себе відповідні організаційно-інституційні функції. Відсутність у регіонів України можливостей законодавчої діяльності істотно звужує їх можливості інституційного будівництва. Серед зовнішніх чинників, що стримують просування регіонів України до сталого розвитку, важливе місце займають:

- загальноекономічний контекст, пов'язаний, перш за все, з трансформацією відносин власності (нерозвинені механізми формування фінансово-економічної бази регіонів і муніципальних утворень роблять їх безпорадними при вирішенні багатьох питань розвитку, інколи примушують інтенсифікувати експлуатацію природних ресурсів як єдиного джерела формування бюджету);

- глобалізація і пов'язані з нею тенденції трансформації механізмів суспільного розвитку спричиняють втрату на національному рівні ефективності засобів координації, контролю та управління, на створення яких було витрачено багато років у попередній період розвитку.

Безпосередня розробка моделей збалансованого еколого-економічного розвитку регіонів, їх територій потребує врахування регіональної та галузевої структури господарства, чіткого виділення пріоритетних напрямків розвитку, врахування специфіки ресурсів та інтересів населення, яке проживає на цих територіях.

Таким чином, перехід до сталого розвитку визначає стратегію співпраці держав у ХХІ столітті, особливо у питаннях збереження біосфери та існування людського роду.

Основною метою суспільства, яке запроваджує концепцію сталого розвитку, має стати прагнення створити умови для нормального соціального та фізичного розвитку і збереження здоров'я людини в рамках забезпечення достатньої межі її матеріальних потреб, тобто в рамках обмеження споживацьких інтересів соціуму.

1.2. Методологічні підходи до запровадження сталого розвитку

Ще в 1992 році ООН запропонувала концепцію сталого розвитку як альтернативну до існуючого урбанізованого, який в найближчому майбутньому може привести до загибелі людства, котре своєю антропогенною діяльністю перевищило всі допустимі межі екологічної ємності нашої планети.

Виходячи з глобального значення проблеми збереження життя на Землі в Ріо-де-Жанейро було прийнято рішення про необхідність виконання Порядку денного XXI століття на міждержавному та національному рівнях. Так на національному рівні Концепція сталого розвитку в кожній країні має визначати державну конкурентно орієнтовану політику переходу до соціально-економічного й екологічно-збалансованого розвитку та містити не лише загальні уявлення про його закономірності і принципи, основні етапи і напрями, але й національно визначені стратегічні цілі й пріоритети, ефективні засоби реалізації та очікувані наслідки.

В основу поняття сталого розвитку покладено наступні вимоги:

- обмеження впливу людини на біосферу до рівня можливостей її стабільного відтворення;
- збереження запасів біологічного багатства, біологічного розмаїття і відтворюваних ресурсів;
- використання не відтворюваних природних ресурсів темпами, які не перевищують часу їх створення за рахунок відтворюваних;
- рівномірний розподіл доходів і витрат при ресурсоспоживанні і управлінні охороною навколишнього середовища;
- розвиток та впровадження технологій, що підвищують обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу;

- використання економічних механізмів, що змусять виробників враховувати екологічні витрати на реалізацію прийнятих ними рішень;

- використання міждисциплінарних підходів до прийняття рішень.

Стратегічна концептуальна ідея сталого розвитку – це реалізація збалансованості еколого-економічного розвитку та покращення якості життя населення й стану довкілля на основі використання інноваційних технологій та інтелектуалізації виробництва, забезпеченням суспільної ефективності, спрямованої на структурно-технологічну перебудову всіх галузей виробничої сфери, покращення добробуту населення, економічне зростання, розбудову соціальної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури тощо.

На виконання Порядку денного на XXI століття був опрацьований еколого-орієнтований підхід до проблем сталого розвитку. Методологічною основою цього підходу є комплексність у розробці та прийнятті рішень, що досягається через поєднання двох інтегруючих функцій:

- врахування інтересів території та її ресурсного потенціалу;

- використання сучасних засобів і методів освоєння території.

При такому еколого-орієнтованому підході до подальшого розвитку регіону прийнято виділяти три основні блоки засобів реалізації [6]:

- організаційний;

- економічний;

- екологічний.

Одночасно має бути реалізована чітка ієрархія галузевих і територіальних моделей сталого розвитку, котрі у множинному поєднанні становитимуть Концепцію сталого розвитку країни. В останній буде визначальним збалансоване врахування економічних, соціальних, екологічних аспектів розвитку її регіонів.

Таким чином, сталий розвиток має бути спрямований на вирішення трьох визначальних завдань для людей, які проживають на цій території, а саме:

- поліпшення якості життя населення (та середовища

його проживання);

- підвищення продуктивності суспільної праці;
- збереження та відновлення довкілля.

Трансформації, які необхідні для сталого розвитку, повинні здійснюватись в усіх основних напрямках державної політики та діяльності (демографічній, промисловій, екологічній, фінансовій та інших).

Для країни в цілому сталий розвиток вимагає забезпечення певної кількості першорядних функцій держави:

- національної безпеки;
- збереження політичної стабільності та територіальної цілісності;
- урівноваження діяльності владних, виконавчих й законотворчих структур та суспільних інституцій.

Україна увійшла до складу Комісії сталого розвитку при ООН та сформувала засади національної Концепції сталого розвитку [52,56]. Починаючи з 2000 р., намітилася тенденція до покращення економічної ситуації в Україні, однак це не вплинуло позитивно на екологічну ситуацію. Тому концептуальні засади сталого розвитку України мають виходити із вирішення таких її економічних та соціальних проблемних передумов враховувати [62]:

- низький рівень людського розвитку;
- екологічна напруженість в усіх регіонах;
- велике енергоспоживання в побуті та виробництві;
- низька конкурентоспроможність на світових ринках, домінування застарілих технологій у виробничих сферах;
- неприйняття владними структурами Концепції сталого розвитку та недостатня інформованість про неї населення.

В той же час реалізація принципів сталого розвитку вимагає:

- суттєвих трансформацій світоглядної, політичної, господарської, техніко-технологічної, комунікаційно-інформаційної та соціальної сфер;
- якнайшвидшого нагромадження національного капіталу;
- примноження інтелектуального й інформаційного потенціалу;
- ренатуралізації природи;

- збереження національної духовної культури, зміцнення моральних підвалин і забезпечення адаптації населення до нових умов господарювання та життєдіяльності в цілому.

До закономірностей соціально-економічного розвитку України на засадах сталого розвитку потрібно віднести:

- зумовленість механізмів реалізації моделі сталого розвитку посткризовим станом економіки України та необхідністю широкомасштабних структурно-технологічних трансформацій виробництва і сільського господарства;

- відмінні від розвинених країн світу шляхи перебудови суспільно-природного енергобалансу. Економічне зростання за умови розширення екологічного простору для людини та збереження природи вимагає не скорочення, а суттєвого розширення виробництва в Україні на основі впровадження енергозберігаючих технологій, розвитку наукоємних галузей;

- необхідність розширеного відтворення всіх складових національного капіталу – людського, фінансового, природного, матеріального та ін.;

- необхідність припинення процесів депопуляції та суттєве поліпшення медико-екологічної ситуації для покращення генофонду населення та його розширеного відтворення;

- відповідність розміщення об'єктів екологічної інфраструктури територіальній структурі виробництва;

- перехід до політики ренатуралізації природи замість її охорони.

Реалізація стратегічних цілей і концептуальних принципів, закладених у Порядок денний на XXI століття вимагає ретельного наукового обґрунтування тактики та механізмів їх запровадження. Під механізмами забезпечення сталого розвитку слід розуміти систему методів, форм, інструментів та важелів забезпечення збалансованого соціального, економічного й екологічного розвитку держави загалом, та територіальних громад зокрема.

Реалізація моделі сталого розвитку в Україні вимагає опрацювання та впровадження складної системи дієвих механізмів, таких як:

- державно-регулюючі, які об'єднують систему дій й заходів, спрямованих на узгодження суспільно-природних

відносин для забезпечення збалансованого розвитку держави. Вони повинні реалізовуватися в усіх напрямках державної політики країни: податковому, бюджетному, фінансово-кредитному, правовому, інвестиційному, промислового, соціальному, зовнішньоекономічному, екологічному, і т.п.;

- правових, що втілюються у законодавчому забезпеченні трансформаційних та адаптаційних процесів економічного зростання країни на засадах соціально орієнтованої економіки;

- фінансових механізмів державного регулювання, спрямованих на: збалансованість міжбюджетних та внутрішньобюджетних відносин; підтримку вітчизняного виробника, реалізацію стратегічно важливих вітчизняних соціальних і економічних програм; орієнтованість фінансово-кредитної політики на підтримку й активізацію підприємницької діяльності, аграрного сектора, забезпечення рівноваги кредитного попиту та кредитних пропозицій у країні, регіоні та на місцевому рівні; підвищення інвестиційної привабливості держави, регіону та території;

- економіко-виробничих механізмів, що об'єднують різні методи, форми, заходи стосовно: нарощування економічного потенціалу; підвищення суспільної продуктивності праці; розвитку інноваційного комплексу; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції й послуг; структурно-технологічної перебудови господарства на основі техніко-технологічної реконструкції; впровадження сучасних енерго- і ресурсозберігаючих, маловідходних технологій, розвитку виробничої, інформаційно-комунікаційної, ринкової інфраструктур тощо;

- соціально-економічних механізмів, спрямованих на: підвищення зайнятості населення (в першу чергу за рахунок створення нових робочих місць, зокрема в сільській місцевості); удосконалення соціального розшарування суспільства шляхом утвердження середнього класу та суттєвого збільшення частки його доходів; забезпечення адекватності обсягів оплати праці її ефективності; результативний захист доходів населення від інфляції; створення ефективної системи соціального страхування, яке забезпечувало б від-

повідність трудовому внеску кожного працівника всіх видів страхових виплат, включаючи пенсії; реальне адресне фінансове забезпечення соціального захисту незахищених та потребуючих верств населення;

- соціальних, світоглядних, наукових й освітянських механізмів переходу до сталого розвитку, які б забезпечували: перебудову ідеології суспільно-природних відносин на основі визнання їх паритетності;

- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень з проблем соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку;

- підготовку відповідних спеціалістів усіх галузей знань із сучасним менталітетом та озброєних знаннями щодо новітніх досягнень науки і техніки; цивілізоване вирішення проблем співіснування в Україні усіх конфесій тощо;

- еколого-економічних механізмів, що передбачають екологізацію виробництва поряд з вирішенням широкого кола наступних проблем, а саме: врахування світового досвіду запровадження екологічного нормування і оподаткування, котре сприяло би розвитку екобезпечних підприємств, забезпеченню відтворення природного середовища, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття, якісного стану компонентів природи, що сприяє відтворенню населення та покращенню стану його здоров'я;

- здійснення територіально-диференційованої структурної перебудови галузей національної економіки з підвищенням ролі екобезпечних виробництв, в тому числі виробництва товарів широкого вжитку тощо; впровадження сучасних природоохоронних, ресурсо- та енергозберігаючих і маловідходних технологій;

- вдосконалення поточного ресурсозбереження шляхом залучення до господарського обігу нетрадиційних видів ресурсів, комплексного використання всіх сировинних ресурсів, зниження забруднення навколишнього середовища і підвищення проценту виходу продукції;

- пом'якшення негативних наслідків господарського природокористування шляхом відновлення природних ресурсів, рекультивациі земель, використання природно-техногенних ресурсів, реалізації заходів запобігання й боротьби із не-

сприятливими природно-техногенними процесами (ерозією, підтопленням, засоленням і т. п.);

- збереження біологічного різноманіття, відновлення родючості ґрунтів за рахунок впровадження меліорації й сучасних систем землеробства, використання сучасної сільськогосподарської техніки тощо;

- створення екологічного каркасу території, узгодженого із територіальною структурою господарства, розширення системи природоохоронних територій;

- розбудова розгалуженої екологічної інфраструктури, очисних споруд, які б максимально відповідали локалізації небезпечних виробництв; забезпечення «екологічного» інвестування, зокрема на територіях екологічного лиха.

Слід відмітити, що відсутність вітчизняних загальноприйнятих та реально апробованих сучасних методик досить часто зумовлює прийняття багатьох непродуманих, а часом невдалих рішень у сфері реалізації та управління сталим розвитком території.

Регіони, як і територіальні громади відносяться до класу природно-функціональних систем, котрі функціонують для задоволення матеріальних та духовних потреб людей, що проживають на цих територіях. Це обумовлює використання низки принципів їх організації та розвитку, зокрема [106,107]:

- принцип цілеспрямованості стосовно проектування сталого розвитку територіальних систем, коли визначена ціль обумовлює структуру, склад, властивості та режим функціонування;

- принцип ресурсоощадливості націлює на досягнення цілей з мінімальними витратами ресурсів;

- принцип екологічності означає, що територіальна система повинна забезпечувати необхідну корисність з максимальною безпечністю для людей і довкілля, тобто націлює на зниження негативних наслідків людської діяльності на саму людину й довкілля;

- принцип економії часу пов'язується із складом й параметрами системи, узгодженості в просторі й часі елементів та зв'язків системи;

- принцип необхідної і достатньої корисності впливає із

закону зниження граничної корисності, коли корисність благ знижується із зростанням розміру самих благ;

- принцип функціональності передбачає встановлення множини зовнішніх і внутрішніх функцій, а також зв'язків системи. В процесі проектування програми сталого розвитку території особливо важливою проблемою стає забезпечення сумісності територіальної системи та її елементів з надсистемою і середовищем. Узгодження функцій і параметрів передбачає часове і параметричне узгодження елементів системи.

Процедуру проектування сталого розвитку регіону умовно можна розділити на наступні етапи (можливі варіанти в залежності від завдань та ієрархічного рівня об'єкта проектування):

- перший етап – проектування, передбачає обґрунтоване формулювання мети й вибір відповідних критеріїв оцінки проектних рішень. Етап включає процедуру передпроектного аналізу (діагнозу території або територіальної громади), встановлення пріоритетів щодо цілей і критеріїв, відбору критеріїв за ознаками ієрархії або експертною оцінкою;

- другий етап – формується базова інформація (інформаційна модель регіону), котра є необхідною підставою для пошуку ефективних шляхів досягнення мети. Основні чинники, які можуть вплинути на вибір засобів та прийняття рішень при проектуванні сталого розвитку можуть бути об'єднані в наступні групи: характеристика територіально-адміністративної, географічної, гео економічної й просторової структури системи; нормативно-правові, екологічні та вимоги до безпеки й життєдіяльності життєдіяльності в організації систем; наявні ресурси (трудові, технічно-технологічні, фінансові та інші); особливості функціонування системи (тепер та в перспективі). До умов проектування долучають лише ті дані, які необхідні та достатні для досягнення мети;

- третій етап – передбачає усунення невизначеностей умов. Для цього реалізується процедура аналізу невизначеностей, вибору способу їх зниження, встановлення законів ймовірності появи подій, характеристика випадкових факторів та ризиків, обґрунтування резервів та способів усунення несприятливих обставин;

- четвертий етап – обґрунтовується модель системи сталого розвитку території, котра описує функції, які необхідно реалізувати для досягнення цілей, та визначає структуру системи, котра б забезпечила ефективне виконання цих функцій, а також обґрунтовуються варіанти складу елементів основних підсистем;

- п'ятий етап – передбачає встановлення набору альтернативних варіантів структури та структурний синтез системи;

- шостий етап – здійснюється оцінка варіантів за встановленими раніше критеріями. Якщо за прийнятими критеріями оцінки відсутні варіанти, що задовольняють вимогам, то процес проектування повертається на етап 4;

- сьомий етап – реалізується процедура вибору остаточного варіанту складу й параметрів системи. Процедура залежить від числа критеріїв оцінки варіантів, вибраних правил прийняття рішень. В цьому випадку використовуються процедури багатокритеріального аналізу.

Таким чином, вивчення існуючих методологічних основ діяльності в напрямку сталого розвитку регіону (територіальної громади) дає змогу виявити систему явищ і проблем, які обумовлені, як правило, зростанням динаміки суспільних процесів, інтенсифікацією використання природних ресурсів, збільшенням негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля.

1.3. Механізми забезпечення сталого розвитку

Науковці і спеціалісти, які працюють в галузі вивчення і прогнозування наслідків незворотних, експоненційних процесів руйнування «сфери життя», стверджують, що розв'язати створені людством упродовж тисячоліть проблеми, через розробку і впровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. Зумовлено це тим, що за останні десятиліття внаслідок демографічного вибуху і росту урбанізованих потреб кожної людини, загальна величина природної продукції, яку споживає людство, зросла в десятки, а в окремих випадках в сотні разів. У той же час можливості природи – вичерпні. В багатьох дослідженнях і висновках експертів констатується, що з часом стан довкілля неухильно погіршується, виснажуються сировинні і енер-

гетичні ресурси, зменшується питома площа орних земель, прісної води в розрахунку на одну людину, загострюються старі і з'являються нові масштабні проблеми (накопичення зброї масового знищення, хімічні і радіоактивні відходи, зміна клімату, озонові вікна, нові види епідемічних і пандемічних захворювань тощо), які супроводжуються зростанням загальної злиденності, все більшим розшаруванням на бідні й багаті держави і народи, деградацією всіх сфер суспільного життя (ріст злочинності, наркоманії, токсикоманії, алкоголізму тощо). В розділеному на багатих і бідних світі точиться неперервна боротьба за розподіл природних багатств, яка з роками набуває все більших масштабів і в недалекому майбутньому може набути навіть характеру внутрішньовидової боротьби за існування [64].

Вказані тенденції розвитку і можливі наслідки катастрофи, що насувається, змушують світове товариство на початку XXI століття задуматися над пошуками радикальних змін пріоритетів свого розвитку. Сьогодні вже всім зрозуміло, що будь-яке нововведення вимагає додаткових витрат енергії, сировини, воно зумовлює появу додаткової кількості відходів і шкідливих речовин, тобто приводить до ще більшого навантаження на природу. Зрозуміло й те, що люди не мають права по-хижацьки грабувати природні ресурси, проте жива істота повинна кожного дня задовольняти свої потреби в їжі, воді, сировині, у створенні сприятливого мікроклімату свого існування. Це – логіка життя, тому й важливо, аби людина ставилася співчутливо, розсудливо і обдуманно до всього живого і не створювала зайвих ускладнень природному розвитку.

У контексті ідеї сталого розвитку головним видається наступне – органам державної влади та місцевого самоврядування необхідно забезпечити такі моделі використання працездатного потенціалу та природних ресурсів, розміщення виробничих потужностей, щоб з одного боку забезпечити соціально-економічну стабільність регіону, а з іншого – екологічну безпеку.

Початок XXI століття демонструє поглиблення процесів глобалізації у господарсько-економічних, політичних фінансових, інформаційних діяльностях як окремої країни, так і

людської цивілізації в цілому. Якщо до початку глобалізації економічний та політичний розвиток трактувався як зміна етапів або подій у конкретній, обмеженій кордонами країні, то з її появою розпочалася новітня історія людства. Події, що відбуваються в різних державах, фіксуються одночасно, проводиться порівняння. Зростають вимоги і потреби до показників рівня розвитку, рівня життя громадян, а відповідно і соціальної, політичної, економічної, демократичної і культурної організації суспільства. В такій ситуації увиразнюються нерівні стартові умови розвитку національних держав (одні мають величезні природні ресурси, інші – обмежену кількість, одні розвиваються динамічніше, інші – тільки розпочинають процес переслідування лідерів).

Без формування нової еколого-економічної освітньої моделі змінити ситуацію на краще неможливо. Урбанізований шлях розвитку науки і техніки зумовлений споживацькими інтересами суспільства, а тому зорієнтований лише на ріст потужностей виробничої сфери та економічне зростання, є безперспективним, таким, що веде до всебічного поглиблення екологічної кризи. Тому в основу природоспоживацької діяльності людства потрібно поступово закладати новий еколого-економічний світогляд, який повинен формувати новий погляд на взаємовідносини людства і біосфери. Головним тут має стати розуміння залежності кожної людини і людства в цілому від біосфери.

Пропонується наступна схема реалізації еколого-економічного механізму сталого розвитку регіону на прикладі Закарпатської області (Рис. 1.3).

В таких підходах акценти у розвитку науково-технічного прогресу потрібно змістити з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне спрямування [231,239]. При цьому необхідно усвідомлювати, що рівень науки безперервно зростатиме, але основним завданням науково-технічного прогресу має стати розв'язання ним же створеного раніше протиріччя між цивілізацією і довкіллям. Ефективність науково-технічного прогресу буде оцінюватися тільки з гуманістично-екологічних позицій, а економіка буде розвиватися без руйнівного впливу на довкілля. В таких підходах стратегія переходу до сталого еколого-економічного розви-

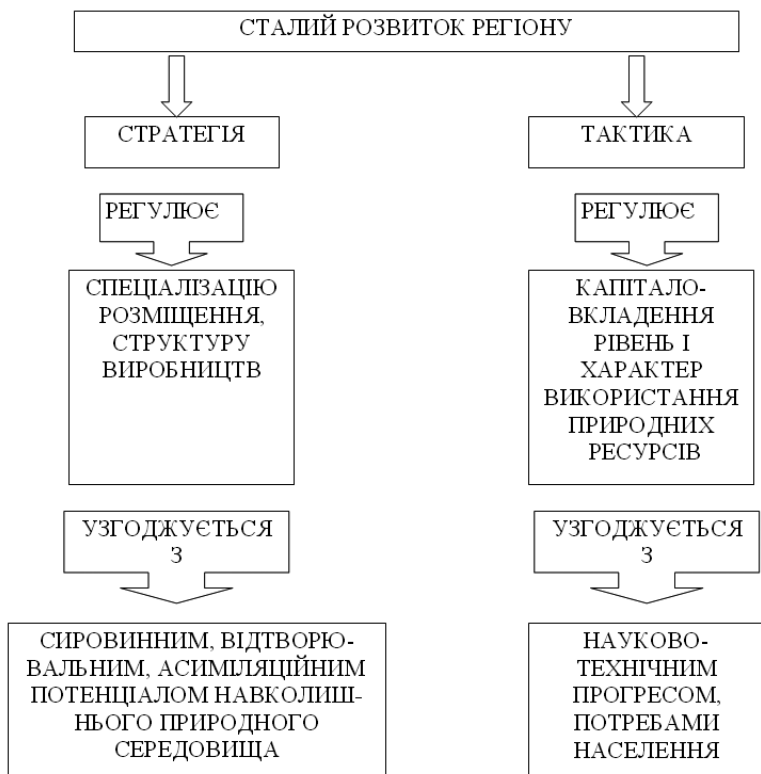

Рис.1.3.Механізм забезпечення сталого розвитку Закарпаття [235].

тку має розпочатися передусім з гуманітарної сфери, освіти, тобто з формування нової свідомості та екологічної культури особистості. При цьому особливого значення набуває процес виховання в кожній людині сучасного екологічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінанти природних благ над штучно створеними матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, готовності добровільно підпорядкувати свої інтереси законам природи, інтересам розвитку суспільства. Загальноприйнято сьогодні вважати, що свідоме і бережливе ставлення до природи, її багатств повинно формуватися з дитинства, у сім'ї, школі і можливе воно лише за умови активного формування еколо-

гічної свідомості та культури і накопичення систематичних знань у даних галузях. Зумовлено це тим, що всі проблеми у взаємовідносинах суспільства й природи починаються з втрати екологічної культури на рівні особистісних цінностей [114]. Бо в наш час загальна культура вважається основою формування вищих духовних запитів людини, її життєво цінних пріоритетів. Екологічна культура виступає мірою моральної зрілості людини й будучи глибоко закоріненою в підсвідомості, зовні проявляється як наявність або відсутність здорового глузду в певних діях окремого індивіда чи то й всього суспільства. Слід відмітити, що в цілому люди не погано усвідомлюють важливість екологічної культури для оптимізації процесу життєтворення. В реальному житті кожна окремо взята людина начебто екологічно свідома, але суспільство в цілому проявляє екологічну безграмотність. Для нашого суспільства типовими є сьогодні такі риси як нестримна жадоба до збагачення, марнотратство, заздрість, агресивність, жорстокість, розпуста тощо.

Головним завданням екологічної освіти й виховання має стати формування нового типу екологічної свідомості, на основі якої відбудеться «...олюднення природи й оприроднення людини» [237]. Нова екологічна свідомість має носити синкретний характер, тобто логічно включати в себе всі попередні типи свідомості (магічну, релігійну, наукову), а не відмежовуватися від них. Тобто, освітянські заклади покликані виховувати молодь у душі любові до рідного краю, глибоких знань його історичної спадщини, охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств (землі, лісу, води, корисних копалин тощо). У загальноосвітніх школах природоохоронна освіта здійснюється в різних напрямках: на уроках, заняттях гуртків, під час проведення екскурсій, у процесі суспільно корисної праці, під час проведення науково-дослідницької роботи, в системі позашкільної роботи тощо. Природоохоронна освіта не під силу вчителю одного предмету, це робота багатопланова, безперервна і розвиваюча, її доцільно реалізувати комплексно з участю вчителів початкових класів, вчителів – предметників і працівників позашкільних установ. Природоохоронна освіта має здійснюватися не

тільки на уроках, а й у позаурочній роботі, в системі само-навчання і мати не лише прикладний, але й пізнавальний та дослідницький характер. У цілому природоохоронну освіту доцільно включити в загальнодержавну систему природоохоронних заходів, а в регіонах координувати відповідними науковими установами з належним методичним, матеріальним і кадровим забезпеченням.

Ефективність еколого-економічної освіти забезпечується її неперервністю, системністю і полягає у формуванні екологічної культури особистості упродовж всього життя людини. При цьому основні завдання еколого-економічного навчання і виховання вбачаємо у формуванні наступних основоположних факторів:

- об'єктивних знань про природу реально існуючого світу, законів його розвитку в контексті реального життєтворчого процесу та професійної діяльності людини;

- сучасних світоглядних цінностей суспільства, науково обґрунтованих взаємовідносин людини із довкіллям, основ здорового способу життя як складових екологічної культури та основи збереження природи;

- реальних уявлень про сутність сучасних екологічних проблем (глобальні, регіональні, місцеві та соціальні), вмінь прогнозувати наслідки будь-якої діяльності людини та формувати механізми їх розв'язання.

Як показує світовий досвід, для забезпечення екологічної безпеки, на природоохоронні цілі необхідно спрямовувати 6-8 відсотків внутрішнього валового продукту. У нашій країні цей показник у 25-30 разів менший і в найближчі роки розраховувати на відчутне збільшення інвестицій в екологічні проекти не доводиться. Тому, очевидно, що екологічна політика в області, яка у промисловому відношенні не є пріоритетною для України, буде будуватися на консенсусі між невідкладними економічними завданнями і першочерговими екологічними цілями.

Для прикладу, наведемо заходи, які планує управління житлово-комунального господарства Закарпатської облдержадміністрації на 2012–2014 роки і їх вартісну оцінку (табл. 1.1.) [267].

Таблиця 1.1.

Заходи по виконанню програми поводження з твердими побутовими відходами у Закарпатській області на 2012 – 2014 роки

N п/п	Заходи Програми	Відповідальні виконавці	Терміни виконання		Обсяги фінансування, тис. грн.				Місце та обсяги впровадження		Очікувані результати та наслідки	
			початок	закінчення	Всього	за роками реалізації Програми			Місце	Обсяги	результати	наслідки
						2012	2013	2014				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Впорядкування, технічне переоснащення, реконструкція, рекультивация, будівництво полігонів для захоронення ТПВ	місцеві органи самоврядування	2012	2014	56481,3	6826,0	22405,0	27250,3	адміністративно - територіальні одиниці	56481,3	скорочення кількості відходів	покращення екологічного стану області
2	Оновлення парків сміттєвозних машин		2012	2014	13251,0	3140,0	4541,0	5570,0		13251,0		
3	Оновлення контейнерного господарства та облаштування контейнерних майданчиків		2012	2014	6517,6	2469,8	2012,0	2035,8		6517,6		
4	Створення мережі приймальних пунктів		2012	2014	5023,0	737,0	2406,0	1880,0		5023,0		
5	Створення мережі сміттєперевантажувальних станцій з сортувальним обладнанням, сміттєпереробних підприємств, ділянок компостування органічних компонентів ТПВ		2012	2014	119960,0	38210,0	44100,0	37650,0		119960,0		
6	Впровадження технологій роздільного збирання ТПВ		2012	2014	8059,5	1094,5	4284,7	2680,3		8059,5		
	Разом		2012	2014	209292,4	52477,3	79748,7	77066,4		209292,4		

Значна частина проблем у взаємовідносинах суспільства з природою обумовлена й відсутністю екологічної культури та екологічної свідомості на рівні особистісних цінностей. Екологічна культура є мірою моральної зрілості людини, мірою її здорового глузду в багатьох поступках та діях. Основою програми є те, що побутові відходи, які складаються з різних компонентів, не повинні змішуватись між собою, утилізація їх повинна здійснюватись окремо один від одного найбільш економічним та екологічно придатним способом. Передбачається, що лише комбінація різних, доповнюючих одне одного технологічних рішень та заходів, а не одна технологія, навіть сама сучасна, можуть сприяти ефективному вирішенню проблем, що стосуються відходів споживання. Комбінація технологій та заходів, включаючи скорочення кількості відходів, їх роздільний збір, вторинну переробку, компостування, захоронення залишків на екологічно безпечних полігонах, сміттєспалювання шляхом піролізу, повинна застосовуватись для утилізації тих чи інших специфічних компонентів відходів споживання. Усі ці технології повинні розробляти комплексно, доповнюючи одна одну.

Для організації системи збору, переробки та утилізації відходів споживання, враховуючи європейський досвід, слід передбачити дотриманням наступних принципів:

- «починай заздалегідь» – населення слід залучати та інформувати уже в процесі прийняття рішень і вибору альтернатив збору, переробки та утилізації відходів. Якщо рішення прийняти без участі населення, залучити його до виконання програми буде нелегко. Почавши роботу завчасно, можна отримати зворотній зв'язок з населенням в процесі реалізації програми;

- «використовуй громадські організації» – пропонується представникам найбільш впливових організацій увійти до громадського комітету, який буде координувати виконання програми та участь громадськості в ній;

- «чітко формулюй позитивне звернення», у якому населення повинно знайти відповіді на запитання:

- для чого потрібна вторинна переробка;
- яку користь вона принесе конкретному будинку, вулиці, селу, району;

- де, коли і як буде збиратись вторинна сировина;
 - як приготувати сировину для збору;
 - «покажуй особистий приклад (керівники)» – не нехтувати важливістю особистого прикладу, застосувати засоби масової інформації для його пропагування;
 - «організуй чітку регулярну роботу» – служби вивозу, збуту, переробки та утилізації відходів;
 - «розвивай та вивчай ринки збуту вторинної сировини»
- успіхи системи збору та переробки вторинної сировини в кінцевому результаті залежить від стану ринку. Розділення відходів коштує грошей, тому економічно вигідно, коли кінцевий продукт має ринок збуту.

В кінцевому випадку «значно ефективніший та жорсткий контроль за відходами, що потрапляють на полігон чи звалище, ніж за тими, що потрапляють із звалища в навколишнє середовище».

Впровадження Програми буде можливим за умови виконання наступних заходів:

1. Семінари. Передбачається проведення семінарів в так званих «куцах» (куц – п'ять або шість населених пунктів району).

На семінарах необхідно проаналізувати ситуацію навколо проблеми впровадження системи збору та утилізації відходів, розробити стратегії розташувань полігонів, створити громадські інспекції благоустрою.

2. Просвітницька діяльність передбачає:

- проведення екологічно-освітніх акцій у дитячих садках, школах та інших навчальних закладах;
- започаткування екологічно-освітніх програм на телебаченні, радіо, інших засобах масової інформації;
- проведення агітаційної роботи серед мешканців району «від дверей до дверей» за тематикою «Люди – гаранти чистого довкілля!».

3. Впровадження системи збору, сортування, переробки та утилізації ТПВ передбачає виконання комплексу заходів, в ході якого проводяться роботи з:

- будівництва та впорядкування в майбутньому чотирьох полігонів для проведення робіт по сортуванню, переробці та утилізації відходів споживання;

- придбання спеціальної автомобільної техніки (сміттевозів);
- встановлення контейнерів для роздільного збору відходів фракціями: скло, папір, пластик, інші;
- розповсюдження одноразових пакетів двох кольорів (чорний і білий), для організації сортування відходів за місцем їх утворення. Білий пакет – для збору паперу, пластику, текстилю, гуми, жерстяних бляшанок. Чорний пакет – для збору харчових та інших відходів;
- впровадження системи збору відходів, що утворились в лікарняних закладах, у одноразові паперові контейнери з подальшою утилізацією шляхом піролізу;
- налагодження системи роздільного збору шляхом закупівлі відходів як вторинної сировини в населення із застосуванням пересувних і стаціонарних пунктів;
- передачі в оперативне управління полігонів з утилізації відходів спеціалізованим підприємствам (на конкурсній основі);
- поетапного закриття існуючих сміттєзвалищ, які не відповідають вимогам чинного санітарно-екологічного законодавства.

Попередній досвід роботи в системі утилізації (сміттєзвалища) довів свою неефективність та пряму загрозу (нарколішньому середовищу) екології та життю людей і показує на потребу застосування інноваційних технологій, якими сьогодні користуються передові розвинуті країни світу.

Крім того, слід усвідомлювати, що руйнівні процеси в природі, та і в суспільстві, як правило, супроводжуються появою внутрішнього неспокою людини, створюють умови для неврозів, загального психозу, викликають агресію та деструктивну поведінку.

Кожний етап впровадження в дію заходів проекту та їхній позитивний результат дасть змогу оцінити ефективність та рівень корисності від даної Програми. (табл.1.2) [267].

Враховуючи все сказане вище, можна зробити висновок, що визначальними у розв'язанні існуючих між людською діяльністю та природою протиріч мають стати всі засоби, за допомогою яких можна формувати екологічну культуру та екологічну свідомість населення. Останнє можна робити за

Таблиця 1.2.

**Заходи нормативно-інструктивного забезпечення, рекламно-інформаційні,
освітньо-виховні, організаційні**

N п/п	Найменування заходів	Витрати за роками реалізації Програми, тис. грн.		
		2012	2013	2014
1	2	3	4	5
1	Розроблення нормативно-інструктивної бази	125	124,5	127
2	Проведення рекламно-інформаційної роботи з використанням засобів масової інформації, листівок, плакатів, стендів, виставок тощо.	180,5	186,5	189,0
3	Розроблення та впровадження екоосвітніх програм в навчальних закладах	157,8	161,6	158,6
4	Організаційні заходи	162,5	160,5	161,5
5	Інші заходи з підготовки впровадження роздільного збирання ТПВ	249,5	254,5	258,5
	Разом по роках	874,8	887,6	894,6
	Разом	2657,0		

наведеною схемою.

Це можливо лише на основі глибокого філософського, соціально-політичного і психолого-педагогічного осмислення змісту людського буття, суспільних норм існування цивілізації. В кожній людині потрібно формувати глибокий еколого-економічний світогляд, розуміння доміанти природних цінностей над штучно створеними матеріальними благами, усвідомлення розумних меж власних потреб, готовності підпорядкувати особисті інтереси законам і можливостям природи. Тільки через процес навчання і виховання людство у змозі виробляти необхідну інформацію і знання, які створять умови для сталого еколого-економічного розвитку цивілізації. Еколого-економічне навчання і виховання – це безперервний психолого-педагогічний процес, спрямований на ціленаправлене формування у людини [236–239]:

- знань про цілісну наукову картину світу, наукових основ природокористування, взаємозв'язку і взаємовпливу природи, суспільства і людської діяльності;

- необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації й активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних відновлювальних і невідновлювальних ресурсів;

- розуміння багатогранної цінності природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема;

- переконаного бажання перестати змінювати навколишнє середовище необдуманно й безвідповідально;

- потреби спілкування з природою та естетичного сприймання природи і формування світогляду, заснованого на гуманістичних ідеалах.

Стратегія еколого-економічної освіти має базуватися на сучасному принципі випереджальності науки над природо-перетворювальною діяльністю людей. Тому в школі системно еколого-економічних знань необхідно розкривати при вивченні всіх навчальних предметів. Усі види суспільно корисної праці мають мати еколого-економічну спрямованість. Природоохоронна робота в школі повинна відповідати завданням гуманістичного виховання, сприяти виробленню в учнів екологічних правил і норм поведінки у природному се-

редовищі і серед людей. Екологічна освіта має бути безперервною і здійснюватися в дошкільній, шкільній, студентський і післядипломний періоди навчання.

Систему еколого-економічних знань в сучасній загальноосвітній школі доцільно розкривати з максимальним використанням прикладів і проблем регіонального плану. Особливо вдало цю роботу можна ілюструвати з допомогою характеристики екологічних проблем, які з'явилися як невід'ємна частина соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Гірському регіону притаманні всі економічні, соціальні і екологічні проблеми України, крім того, ця територія характеризується ще й цілим рядом специфічних особливостей [45]. Зокрема, небувалої потужності і частоти повторення набули повені й паводки, звичним явищем стали селеві потоки і зсуви великих масивів землі в гірських районах Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської і Чернівецької областей. Почастішали випадки хімічного отруєння водоймищ, великих і малих рік, а пестициди і феноли проникли на великі глибини в надра землі. Велике навантаження на природу Карпатського регіону створює автотранспортна галузь та значні електромагнітні потужності, що розташовані поблизу населених пунктів. Такі проблеми і можливі шляхи їх вирішення доцільно розглядати при вивченні окремих предметів і відповідних тем, які за змістом близькі до них.

Потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Тільки інтелект і екологічна культура, тобто безперервна освітянська виховна робота, можуть привести до сталого еколого-економічного розвитку світового товариства.

Розглянемо конкретні проблеми, пов'язані із зменшенням викидів шкідливих речовин промисловими підприємствами, утилізацією відходів, які вирішуються в рамках державних, галузевих і місцевих програм, на прикладі Закарпатської області. З науково-методичної точки зору для підвищення ефективності механізмів еколого-економічної безпеки Закарпаття, в першу чергу, необхідно [235]:

- в основу планів, програм і концепцій розвитку краю за-

класти принцип раціонального використання всіх ресурсів області – трудових, природних, фінансових, виробничих, науково-технічних;

- провести технологічне переоснащення і реструктуризацію всіх підприємств і виробництв з метою запровадження екологічно чистих технологій і процесів;

- створити єдину систему спеціалізованих підприємств з поглибленої переробки відходів промислових, сільськогосподарських та побутових галузей;

- запровадити систему селективного збору і наступної утилізації промислових і побутових відходів відповідними службами;

- створити сприятливі правово-економічні умови для залучення коштів підприємницьких структур до реалізації екологічних програм і проектів в області;

- забезпечити гласність екологічної політики, через засоби масової інформації постійно інформувати населення області про стан природного середовища і заходи, що приймаються по його покращенню.

У пріоритетних галузях і при розробці основних напрямків промислово-виробничої діяльності за основу доречно взяти:

- еколого-економічну доцільність та соціальну значимість проектів, які пропонуються для реалізації в тій чи іншій виробничій галузі;

- можливості реального ресурсного, технологічного, матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

- важливість і значимість пропонованих проектів для регіональних та державних інтересів.

Основні зусилля при цьому слід направляти на раціональне і більш повне використання природно-ресурсного та трудового потенціалу регіонів, органічну єдність розвитку продуктивних сил в області, налагодженню міжрегіонального співробітництва у межах єдиного економічного простору України та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. У цьому контексті до першочергових завдань доцільно віднести наступні:

- визначити групи підприємств серед пріоритетних галузей, які діють у Закарпатті, є стратегічно важливими для

економіки області і держави в цілому, але потребують фінансового оздоровлення та матеріально технічної реконструкції;

- визначити по кожній групі таких підприємств напрями і перспективи розвитку структурно-інвестиційних пріоритетів, шляхи їх науково-технічного оновлення та модернізації, освоєння ними конкурентоспроможної та потрібної регіону продукції;

- за рахунок структурної реорганізації виробництв, які працюють на давальницькій сировині, мають незавершений виробничий цикл, збільшити кількість виробництв, які зорієнтовані на випуск кінцевої продукції із місцевої або вітчизняної сировини.

Особливу увагу при цьому слід приділити структурній реорганізації та технологічній модернізації підприємств харчової, переробної, легкої галузей та промисловості будівельних матеріалів. В цих галузях, відповідно до регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року основними тенденціями повинні стати [235]:

- розвиток нових конкурентоспроможних виробництв та видів продукції, зокрема, в харчовій та переробній галузі – це видобуток солі, розлив мінеральних столових і лікувальних вод, виробництво коньяку, сухих та плодоягідних вин, кондитерських виробів, концентрованих соків та їх концентратів, безалкогольних напоїв, консервованої продукції овочів та фруктів;

- вдосконалення всіх видів продукції, яка виробляється із місцевої сировини, зокрема, у легкій промисловості це вироби швейної та трикотажної продукції – одягу, взуття, фетрофільцевих виробів, виробів зі штучного хутра, целюлозно-паперової, фарфоро-фаянсової, майолікової та сувенірної продукції, фітопрепаратів;

- технічне переоснащення застарілого морально і фізично зношеного обладнання, зокрема, на підприємствах будівельних матеріалів розпочати виготовлення теплоізоляційних високоякісних стінових блоків із застосуванням керамзиту та спученого перліту в ролі наповнювачів, розпочати переробку цеолітової муки; розширити виробництво облицювального й будівельного каменю, цегли, черепиці та

облицювальної плитки, сировини для ювелірної промисловості (яшмовидні туфи, родоніт тощо);

- розпочати використання перспективних для виробництва сировинно-мінеральних ресурсів, зокрема, золото-поліметалевих руд, родовищ горючих газів, сировини для гірничо-хімічної та гірничорудної промисловості (баритні руди, бентонітові глини, каоліни тощо).

У харчовій і переробній галузі основним завданням сьогодні слід вважати поступове витіснення з обласного ринку імпоротної продовольчої продукції. Цього можливо досягти лише шляхом вироблення конкурентоздатної, екологічно чистої та економічно рентабельної продукції. Для цього, в першу чергу, необхідно реанімувати роботу спеціалізованих переробних підприємств м'ясо-молочної, консервної, виноробної, кондитерської галузей. В цих галузях потрібно провести реструктуризацію підприємств, здійснити заходи по їх технічному переоснащенню, розпочати розвиток малих переробних комплексів та міні-виробництв у гірських районах та віддалених селах [40]. Зрозуміло, що для реанімації цих виробництв потрібно стимулювати розвиток традиційно важливих для області м'ясо-молочної галузі, овочівництва та виноградарства.

Перспективи розвитку легкої та місцевої промисловості насамперед мають бути пов'язані з подоланням залежності виробництв від давальницької сировини. Структурна і організаційна реструктуризація підприємств цих галузей значною мірою має бути направлена на виробництво продукції з використанням місцевих та вітчизняних сировинних ресурсів.

У промисловості будівельних матеріалів і розвитку будівельної індустрії основні зусилля доречно спрямувати на максимальне використання природних ресурсів області. Головний напрямок дій – залучення інвестицій, переобладнання існуючих потужностей, будівництво сучасних виробництв. Пріоритетними тут можуть стати – виробництва цегляно-черепичної продукції, щебеню, будівельного каменю, облицювальної побутової та керамічної плитки, продукція на основі мармуризованих покладів, цеолітів, каолінів, карбідів кальцію, вогнетривких сумішей тощо.

В лісодеревопереробному комплексі одним з важливих екологічних завдань є застосування такої системи лісового господарства і лісоексплуатації, яка б якнайменше порушувала екологічний баланс гірських Карпат. Цим вимогам відповідає система диференційованого лісового господарства та лісокористування по водозбірних басейнах із врахуванням екологічної специфіки регіонів [39,200]. Стійкість лісових територій до негативного впливу навколишнього середовища та антропогенної діяльності залежить від лісистості, вікової структури та якісного стану лісів. У кожному водозбірному басейні необхідно визначити оптимальний відсоток лісистості, кількість атмосферних опадів, розгалуженість гідромережі, характер рельєфу місцевості. Врахування екологічної специфіки всіх водозбірних басейнів дозволить визначити ступінь їх промислової експлуатації.

Для реалізації принципів сталого еколого-економічного господарювання в *сільськогосподарському комплексі* видається доречним [128,250]:

- створення обласного науково-виробничого центру ефективної організації землеробства і тваринництва в області, який би діяв за схемою «наука – технології – виробництво»;

- розробка і прийняття концепції аграрної реформи в краї, програми функціонування, стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва;

- практичне освоєння екологічних технологій ведення гаузей рослинництва і тваринництва та виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції в умовах ринкових відносин;

- для кожного землекористувача доречно створити екологічний паспорт, де на основі оцінки стану ведення землеробства у відповідності з вимогами сталого еколого-економічного господарювання, оцінювати рівень реального забруднення навколишнього середовища;

- райони, де відбулося значне зниження продуктивності і культури землеробства, погіршилося екологічне становище, взяти під неослабний контроль органів місцевої влади;

- взаємовідносини між містом і селом, особливо в питаннях ціноутворення, еквівалентного обміну товарами, міграційних сезонних потоків тощо почати науково обґрунтовано

- регулювати з допомогою ринкових економічних механізмів;
- створити систему фінансової підтримки агровиробників всіх форм власності та господарювання, закладати у держбюджет додаткові кошти на вироблення екологічно чистої продукції в гірських Карпатах;
 - реалізувати умови для всебічного екологічного навчання спеціалістів, формування у населення екологічного мислення, культури і переконань.

Для підвищення ефективності діяльності *рекреаційного комплексу* Закарпаття, в першу чергу, необхідно [72,119]:

- Закарпатській області надати статус рекреаційно-оздоровчого регіону з наслідками, які з цього витікають;
 - розробити і впровадити регіональну концепцію рекреаційного соціально-економічного розвитку на близьку і тривалу перспективу;
 - визначити ряд заходів щодо підтримки і розвитку наявних об'єктів рекреаційного комплексу, їхньої інфраструктури та промислових систем, які обслуговують дану сферу;
 - запровадити в Закарпатті нові туристичні послуги типу «зелений туризм», «сільський туризм», «ночівля і сніданок», «велотуризм» тощо;
 - розробити місцевою владою ряд заходів щодо стимулювання розвитку рекреаційного комплексу в області;
- Слід усвідомлювати, що природні об'єкти Закарпаття – ліси, гори, мінеральні джерела, фауна, вся природа – можуть служити базою для розвитку так званого екотуризму.

1.3.1. Управління сталим розвитком територіальної громади

Досвід останніх років й процеси глобалізації, котрі в значній мірі почали впливати на формування національного, природного, еколого-економічного середовища, виразно показали, що сталий розвиток став новою парадигмою, яка поєднала три аспекти існування людини: охорону довкілля, економічний розвиток та соціальну політику.

Сучасна модель господарювання територіальних громад вимагає нових управлінських підходів до процесу стратегічного планування майбутнього розвитку та властиво стратегічної моделі управління.

Управління територіальною громадою є, як правило, процесом оптимізації розвитку складної, соціально-демографічної, економічної, просторової, екологічної, містобудівної системи. В цьому процесі, як правило, можемо вичленувати основні завдання, а саме: соціальні, екологічні та економічні. Суть регіонального управління сталим розвитком полягає у забезпеченні економічними методами через ефективні ринкові механізми збалансованого функціонування продуктивних сил і відносин природокористування відповідно до загальнонаціональних цілей, а також регіональних передумов і потреб.

Процес управління сталим розвитком територіальної громади повинен розглядати територіальну громаду не тільки як функціонування взаємозалежних блоків – економіка, населення, природне середовище, просторові зв'язки та інше, але й як схему економічних відносин території в системі регіональної та національної економіки й природокористування. Важливе значення набувають регіональні міжгалузеві баланси, методологічно і інформаційно сумісні з міжгалузевими балансами країни. Характеристика цього процесу використовує макроекономічні характеристики, показники відкритості економіки, її галузевої структури і виробничої спеціалізації, індикатори соціально-економічного розвитку, методи аналізу міжрегіональних зв'язків та територіальної структури. Також можуть бути використані методи економічного моделювання, котре здатне відбивати структуру, взаємозв'язки, закономірності процесів, що відбуваються не лише в територіальних громадах, але й регіонах або країні (країнах) в цілому.

Для реалізації завдань управління територіальною громадою доцільно було б також використати наступні методи [40,64]:

- теорію економічних циклів розвитку;
- теорію економічної бази;
- аналіз мультиплікаторів;
- аналіз демографічної структури населення;
- аналіз просторових зв'язків землекористувачів громади.

Нормативною підставою для організації ефективного

управління сталим розвитком територіальної громади, як уже зазначалось вище, є Постанова Верховної Ради України «Концепція сталого розвитку населених пунктів» [182], котра визначає основні заходи реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів в таких напрямках:

- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- поліпшення соціальних умов життя населення;
- забезпечення населення житлом;
- удосконалення виробничої інфраструктури;
- розвиток транспортної інфраструктури;
- розвиток інженерної інфраструктури;
- формування повноцінного життєвого середовища у населених пунктах;
- поліпшення санітарно-гігієнічних умов;
- захист від несприятливих природних явищ, запобігання виникненню техногенних аварій.

Приймаючи до уваги також й те, що економічний розвиток є місцевим явищем, оскільки в умовах ринкової економіки територіям доводиться конкурувати поміж собою для досягнення визначених цілей розвитку, надзвичайно важливим моментом стає активне залучення жителів територій до спільного із органами місцевої влади ретельного аналізу сучасного стану та планування майбутнього.

У цьому випадку, як показує зарубіжний та вітчизняний досвід, найбільш ефективним інструментом майбутнього поступу території стає процес стратегічного планування та стратегічного управління сталим розвитком.

Формування стратегії розвитку території в першу чергу приводить до проведення реальної діагностики стану справ на території (місцевої економіки та довкілля), дає змогу територіальній громаді визначити свої дійсні сильні і слабкі сторони, неупереджено, без надлишкового оптимізму оцінити ресурсний потенціал та позицію на ринку.

Другим важливим моментом в процесі формування місцевої стратегії є реальне застосування засад участі громадян в управлінні територією, котре передбачене чинним законодавством. Громадське формулювання й обговорення

уяви про спільне майбутнє, бажане для кожного громадянина допомагає визначити та реалізувати спільні практичні заходи місцевої влади й громади для досягнення майбутнього. До процесу стратегічного планування території залучаються місцеві управлінці та посадовці, представники ділових кіл та суб'єктів господарювання усіх рівнів, громадські організації, громадяни й місцеві експерти з комплексу проблем розвитку території, особливо економічного аналізу та планування. Цей організований та реалізований відповідним чином партнерський підхід зазвичай мобілізує територіальну громаду з метою впровадження системних заходів в сфері розвитку території. Процес опрацювання стратегії сталого розвитку територіальної громади:

- окреслює цілі і мету майбутнього стану території, її екологічних, соціальних, культурних та освітніх характеристик;
- ідентифікує тенденції та проблеми, котрі мають вплив на конкурентоздатність та сталість розвитку території та територіальної громади;
- зберігає характерну ідентичність та цінності території в процесі політичних, соціальних і економічних змін;
- оптимізує та осучаснює інфраструктуру території;
- оптимізує регуляційну політику та стимулює подальший економічний розвиток;
- веде до покращення умов розвитку підприємництва, створення нових робочих місць та подальшого економічного зростання;
- приводить до реального консенсусу політичні рішення депутатського корпусу та місцевого самоврядування;
- заохочує громадян до активної участі в процесі прийняття рішень та їх реалізації;
- сприяє залученню інвестиційних ресурсів для розвитку території.

Загальну схему опрацювання та впровадження стратегії сталого розвитку територіальної громади на прикладі міста можна представити схемою, зображеною на рис.1.4.

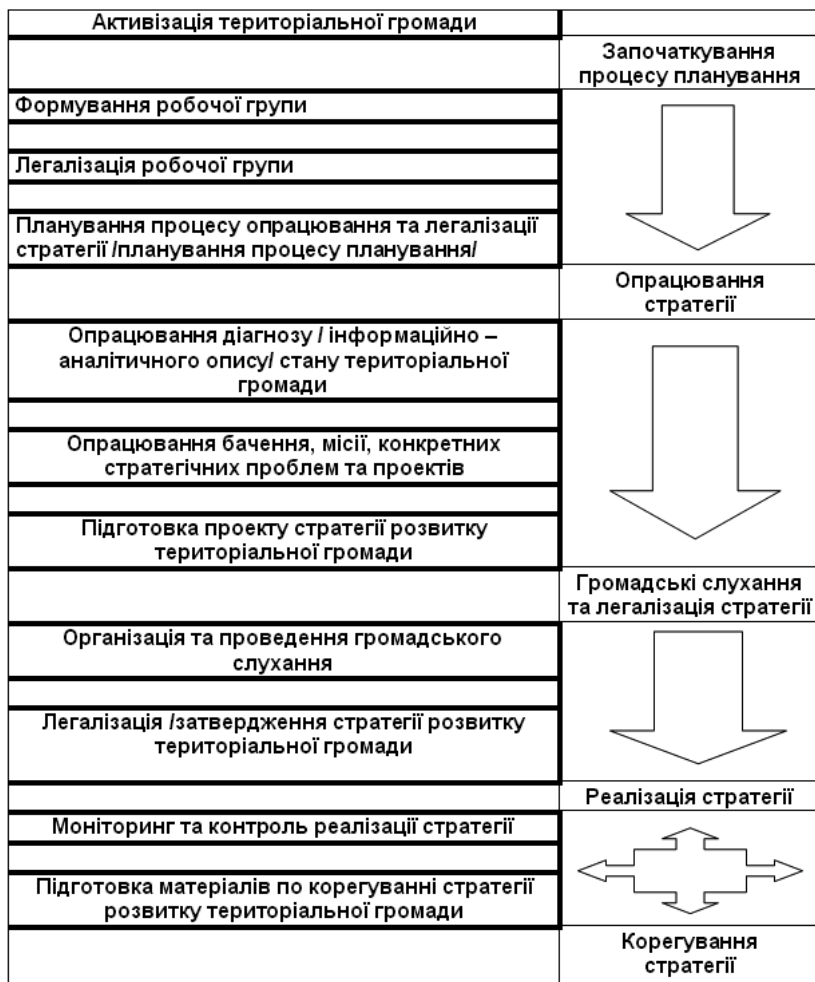

Рис.1.4. Порядок опрацювання та реалізації стратегії сталого розвитку території

Стратегія розвитку територіальної громади, процес її опрацювання та підходи до її реалізації повинні також відображатися в найбільш важливому документі, який містить основні принципи існування територіальної громади та засади управління її розвитком. Мається на увазі статут територіальної громади (села, селища, міста). Тому, опрацьовуючи статут територіальної громади, слід передбачити розділ

«Стратегія та основні напрямки розвитку регіону». Цей розділ повинен базуватися на концепції сталого розвитку усіх сфер соціально-економічного, політичного та культурного життя регіона. Нагадаємо, що сталий розвиток ґрунтується на принципах:

1) вирівнювання якості та стандартів життя жителів усіх територій регіону;

2) стабілізації і покращення економічної, соціальної, екологічної ситуації на території регіону;

3) розробки та запровадження механізмів пом'якшення впливу економічної кон'юнктури на розвиток території регіону в інтересах територіальної громади;

4) забезпечення участі територіальної громади у процесах регіонального та місцевого планування;

5) запровадження функціональної реформи, застосування механізмів децентралізації процесів прийняття та реалізації заходів при вирішенні місцевих проблем;

6) запровадження нових підходів формування системи соціального захисту жителів регіону;

7) оперативного реагування на виникнення елементів соціальної кризи;

8) розробки перспективних планів розвитку регіону;

9) розширення обсягів залучення наукової інформації та консультативної допомоги;

10) встановлення тісних ділових та культурних стосунків з іншими територіальними громадами, зарубіжними муніципальними утвореннями, використання досвіду партнерів та здійснення спільних проектів.

Щорічно до прийняття бюджету на черговий рік виконавчі органи місцевої ради пропонують для обговорення в трудових колективах підприємств, установ, організацій, суб'єктів підприємницької діяльності, що діють на території регіону (незалежно від форм власності), умови та обсяг їх участі у фінансуванні (виконанні робіт) програм соціально-економічного розвитку території регіону. Після обговорення та прийняття умов (за узгодженням з виконавчими органами місцевої ради) укладаються відповідні угоди (договори) між владою та підприємствами, установами, організаціями, суб'єктами підприємницької діяльності.

Сталий розвиток регіону забезпечується шляхом розробки програми стратегічного розвитку, а також щорічним плануванням та реалізацією цільових програм соціально-економічного розвитку.

Слід зауважити, що значні трансформації в соціальній структурі територіальних громад України викликають необхідність при аналізі, прогнозуванні та управлінні розвитком населеного пункту (села, селища чи міста) зосередитися перш за все на проблемах сталого розвитку території, а з урахуванням необхідності більш динамічного розвитку територіальної економіки при обмеженості фінансових можливостей держави, слід реалізувати територіальні проекти сталого розвитку відповідно до територіальних стратегій (цільових програм). Сам процес управління в територіальній громаді повинен відповідати засадам управління поселень сталого розвитку.

1.3.2. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю в контексті сталого розвитку території

Необхідність інформаційної взаємодії органів влади і членів територіальної громади (або громадськості) зумовлена визначенням сутності влади як такої, потребою забезпечення легітимності влади як підтвердженням того, що влада належить народові.

Для вирішення цієї інформаційної взаємодії необхідно визначити основні принципи, за якими вони повинні працювати. На думку автора роботи [40] ними є, зображені на рис.1.5:

– *системність* – визначає, що діяльність працівників служб зв'язків з громадськістю не зводиться до набору пов'язаних між собою прийомів, методів і процедур взаємодій з громадськістю, а являється саме системою. І навпаки, розбіжність цілей і засобів через невідповідність економічних, правових, політичних та технологічних регуляторів зв'язків з громадськістю не дозволяє досягнути необхідних результатів;

– *цілісність* – формує спільне бачення громадськістю та місцевими органами влади проблематики території та виробляє єдиний напрямок реалізації її вирішення;

– *адресність* – яка конкретизує напрямок діяльності місцевих органів влади, з якими саме групами громадськості необхідно їм працювати і в якій послідовності;

– *адекватність* – це відповідність структури зв'язків з громадськістю, предмету і технології її діяльності щодо поставленої цілі. Особливо необхідно відзначити здатність цих служб до прогнозу, розробки випереджаючої моделі дій і обліку тих змін, які виникають при взаємодії з громадськістю;

– *планування та прогнозування* – це робота органів влади щодо планування та прогнозування їхньої взаємодії з громадськістю, при цьому конкретизуються групи, з якими саме слід працювати і в якому напрямку, визначаються їхні можливості до співпраці;

– *технологічна гнучкість* – яка повинна враховувати те, що імовірність змін при взаємовідносинах з громадськістю досить висока. Для цього в самій структурі служби зв'язків з громадськістю повинна бути передбачена можливість технологічного переоснащення (кадри, матеріально-технічне обладнання, фінанси, виробничі ресурси тощо);

– *взаємна доповнюваність* – яка характеризується спільними зусиллями громадськості та органів влади вирішувати наболілі питання території співпрацюючи разом, спільно доповнюючи один одного при цьому та не виокремлюючи вкладу кожного;

– *достовірність* – яка полягає в наданні достовірної (відкритої) інформації місцевими органами влади громадськості про стан справ на території, не дивлячись на те, що інформація, яка подається, може бути як позитивною так, і негативною;

– *двостороння системна комунікація* – це взаємний обмін інформацією між місцевими органами влади та різними верствами населення про соціально-економічний стан території, його проблеми і перспективи, шляхи їх вирішення. Здатність служб зв'язків з громадськістю систематично інформувати населення і отримувати від нього зворотну реакцію на зміни, які відбуваються в даному населеному пункті;

– *підконтрольність* – це здатність громадськості проводити контроль за діяльністю місцевих органів влади у вирішенні ключових проблем територіальної громади. Служба

зв'язків з громадськістю місцевих органів влади зобов'язана надавати інформацію про хід вирішення цих проблем;

– *публічність* – це звіт місцевих органів влади перед громадськістю про виконання плану соціально-економічного розвитку території. Звітування необхідно проводити публічно один раз у півроку. Звіт формується різними структурними підрозділами місцевих органів влади, а структурується в єдине ціле службою із зв'язків з громадськістю.

Рис. 1.5. Принципи організації зв'язків з громадськістю та місцевими урядами.

Для покращення участі громадськості в державному управлінні пропонується модель алгоритму реалізації стратегії зв'язків з громадськістю, який містить чотири етапи дій.

На першому етапі проводиться аналіз стану зв'язків з громадськістю на певній території. Здійснюється він у такій послідовності: спочатку визначаємо цілі, які ставлять перед собою місцевий орган влади у налагодженні зв'язків з громадськістю, після цього вибираємо стратегію, за допомогою якої ми хочемо досягнути цієї цілі, пізніше опрацьовуємо окремі результати, які вже отримав місцевий орган влади від співпраці з громадськістю, далі – відпрацьовуються форми контактів, за якими б мали працювати ці суб'єкти. Знайшовши їх, визначаємо шляхи спільного вирішення проблемних завдань регіону через конкретні акції, котрі проводяться у певний час і у відповідному місці.

На другому етапі реалізації стратегії діагностується стан зв'язків місцевих органів влади з громадськістю. Для цього виокремлюються групи громадськості за інтересами та громадські організації, які функціонують на територіальній громаді та разом з ними обговорюється спільне бачення майбутньої співпраці та формуються групи за інтересами.

Потім спільними зусиллями визначаються стратегічні цілі розвитку взаємних зв'язків та розробляються проекти, в яких необхідно задіяти громадськість (окрім цього, крім стратегічних цілей визначаються короткотермінові цілі, в яких повинна бути задіяна громадськість у вирішенні поставлених перед місцевими органами влади проблем). Опісля цього проводиться моніторинг зв'язків з громадськістю в територіальній громаді загалом.

На третьому етапі потрібно активізувати діяльність місцевих органів влади в подальшому розвитку зв'язків з громадськістю, для чого розпочинається процес співпраці, формується стратегія співпраці місцевих органів влади з громадськістю, яку доречно оприлюднити.

Після оприлюднення стратегії настає етап узгодження напрямків спільної роботи з громадськістю. На другій стадії етапу опрацьовується стратегія, за якою планується працювати надалі.

На четвертому етапі починається реалізація стратегії розвитку територіальної громади з питань зв'язків з громадськістю, для чого проводиться моніторинг та контроль реалізації питань стратегії та готуються матеріали з корегування цієї стратегії. Після корегування стратегії визначають головні завдання місцевих органів влади щодо розвитку зв'язків з громадськістю, для чого здійснюють діагноз сучасного стану розвитку зв'язків з громадськістю території, проводять аналіз головних проблем та можливих обмежень цього розвитку, формується бачення майбутнього розвитку, їхні першочергові цілі та завдання з досягнення взаєморозуміння, після чого обґрунтовуються шляхи реалізації співпраці місцевих органів влади і громадськості.

Якщо врахувати, що саме громадськість, є тим механізмом, який може забезпечити сталий розвиток території, то слід визначитися, яким саме шляхом необхідно їй йти разом з місцевими органами влади для його забезпечення. Для цього, необхідно перш за все встановити взаємні рівні партнерства. Влада "перерозподіляється" шляхом переговорів між громадою та представниками влади (зацікавленими сторонами). Громадськість впливає на процес планування, виконує певні програми, контролює певну діяльність, вимагає звітів. Громадськість бере владу у свої руки, а не отримує просто дозвіл на участь.

Участь громадськості напряму пов'язана із розвитком основ громадянського суспільства – громад, спроможних вирішувати складні проблеми на основі спільного бачення, відчуття приналежності і позитивної налаштованості, визнання цінності багатоманітності та розвитку мереж взаємодії.

По-друге, це формування соціального капіталу як виду діяльності, які сприяють активізації населення і формують довіру до громад. Участь громадськості спрямована на посилення впевненості і спроможності людей та їх об'єднань (формальних і неформальних) бути залученими до діяльності, що покращує якість їх життя, будує стосунки взаємної підтримки, розвитку добросусідських відносин і згуртованості громад для їх сталого розвитку.

По-третє – це надання послуг, тобто участь громадськості має сприяти розвитку умов, в яких місцеві громади можуть

впливати на надання послуг і використання ресурсів, допомагаючи під час визначення проблем, встановлення пріоритетів, розробки і виконання рішень; участь громадськості має сприяти розвитку її спроможності планувати і виконувати рішення, що були прийняті на рівні громад, і власне брати відповідальність за свою громаду. Це може включати в себе взаємну допомогу і підтримку, розвиток громадськими організаціями сфери надання фахових послуг, які підтримуються грантами і угодами про надання послуг.

По-четверте – це залучення до врядування, що означає представлення і відстоювання інтересів громади під час прийняття рішень органами влади. Ідея участі громадськості ґрунтується на праві людей брати участь у прийнятті управлінських рішень, які впливають на сталий розвиток територіальної громади.

Сталий розвиток громад спрямований на сприяння формуванню більш важливого голосу громадськості на багатьох рівнях: розбудови громадських мереж, участі громад у якості рівноправних партнерів та відповідальності місцевих громад, надавачів послуг та інших осіб, що приймають рішення.

Участь громадськості можна розглядати і як спосіб – для стимулювання громадян долучатися до обговорення шляхів надання послуг на місцевому рівні, і водночас, як мету, оскільки залучення до участі є ключовим методом розвитку, навичок та спроможностей окремих осіб та громад щодо мобілізації та залучення, створення можливостей для того, щоб не тільки голос соціально-вразливих верств населення, а голос усіх без винятку членів громад був почутий. Участь громадськості і сталий розвиток громад має бути шляхом, що уможливує роботу з людьми, виходить з потреб людини і базових принципів рівності, соціальної справедливості й залучення до процесів прийняття рішень.

1.4. Регіональна еколого-економічна політика в контексті сталого розвитку

Незважаючи на неперервну трансформацію всіх виробничих галузей упродовж останніх 20 років, Україна на сьогодні має найвищий інтегральний показник антропогенних на-

вантажень на навколишнє природне середовище практично на всій її території. Приходиться констатувати, що багато проблем соціально-економічної та екологічної незбалансованості починали виникати на рівні регіону і лише пізніше набирали національних масштабів. Гострота соціально-економічних та екологічних проблем в Україні має значні регіональні відмінності. Це стосується як стану соціальних процесів, особливо рівня якості життя населення, так і рівня економічного розвитку та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіонах. Вирішення зазначених проблем необхідно розпочинати з розроблення єдиної методології щодо формування концептуальних підходів до розвитку і територіальної організації країни.

Екологічна система регіону є базовою для забезпечення сталого розвитку інших систем – економічної та соціальної [167]. Тому саме регіональний рівень потребує створення принципово нової природоохоронної системи територіального управління й відповідного мотиваційного механізму в її функціонуванні. Однією з головних причин погіршення екологічного стану навколишнього середовища в Україні є неефективне управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю, що породжує складнощі в розподілі повноважень, відповідальності, викликає дублювання окремих функцій, ускладнює координацію й узгодженість дій у сфері охорони довкілля.

Для ефективного вирішення регіональних екологічних проблем необхідно: більш ефективно використовувати економічні інструменти поліпшення стану та охорони навколишнього середовища на всіх ієрархічних рівнях; реформувати інституціональну базу охорони навколишнього середовища й управління природними ресурсами; постійно впроваджувати політику запобігання забрудненню та оздоровлення довкілля у масштабі як держави, так і окремо взятих регіонів; розробляти і реалізовувати національні, регіональні, місцеві та секторальні плани дій у галузі охорони навколишнього середовища.

Регіональна (місцева) екологічна політика повинна підтримуватися на національному рівні через зміцнення і вдосконалення законодавчої та нормативної бази екологічного

менеджменту, розробку національних стратегій, програм і планів, інтеграцію природоохоронних вимог у напрямі розвитку секторів економіки і соціальної сфери, розширення двосторонньої і міжнародної співпраці, залучення технічної допомоги та інвестицій. Особливо актуальні ці проблеми для транскордонних регіонів України, враховуючи їхні туристсько-рекреаційний статус та можливості для розвитку і формування зон екологічного підприємництва [158].

Отже, для того щоб сталий розвиток став реальним, необхідно, перш за все, знайти способи врахування вартості екологічних наслідків управлінських та господарських рішень. Слід зазначити, що в Україні заходи повинні бути орієнтовані не тільки на те, щоб усунути наслідки, спричинені антропогенною діяльністю, але і їх передбачити, що є більш економічно ефективним підходом в реалізації екологічної політики на всіх рівнях.

У більшості випадків суть регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга місцевими органами влади і самоврядування. У цьому плані значну роль відіграє розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища. Виникає потреба в уточненні й деталізації розподілу функцій між спеціально уповноваженими органами влади різних рівнів у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища.

Загострення екологічної ситуації в Україні, зокрема масштабність негативного господарського впливу на людину і довкілля, змушують державу і суспільство формувати нову державну та регіональну екологічну політику, запроваджувати ефективний механізм її правового забезпечення на національному та регіональному рівнях. Багатогранність регіональних процесів зумовлює потребу цілеспрямованої діяльності державних і місцевих органів влади в усіх сферах соціально-економічного життя, у тому числі в екологічній. Тому назріла об'єктивна необхідність в об'рунтуванні фун-

даментальних основ формування й реалізації регіональної екологічної політики.

У сьогоденних умовах регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальна, екологічна, науково-технічна). Тільки через механізми регіональної політики, як важливого елемента загальнонаціональної стратегії, можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління. Тому регіональну екологічну політику можна визначити як систему цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій [60].

Регіональна екологічна політика є невід'ємною складовою соціальної регіональної політики взагалі та національної екологічної політики зокрема, а також ефективним засобом подолання екологічної кризи в окремих регіонах і державі в цілому.

Активізація регіональної екологічної політики повинна здійснюватись на основі методології системного підходу, орієнтованого на конкретні дії та результати, відповідати принципам універсальності, демократії, відкритості, інтегрованої ефективності та підзвітності. Слабкість координації управлінських дій та неефективний розподіл функцій між різноманітними підрозділами організаційної структури управління докільням часто заважають упровадженню принципів збалансованого розвитку території регіону.

Поняття регіональної екологічної політики безпосередньо пов'язане з поняттям екологічної безпеки. Екологічну безпеку можна визначити як суспільне благо, соціально необхідний рівень якості навколишнього середовища, за якого відсутні загрози здоров'ю людей та життєдіяльності суспільства, виникнення негативних змін у функціонуванні

природних екосистем. Тому слід говорити про регіональну екологічну безпеку як кінцевий результат, мету регіональної екологічної політики, яку потрібно будувати на певних принципах, які, вочевидь, повинні відбивати як тактичні, так і стратегічні її орієнтири. Крім того, не всі ці принципи можуть бути незмінними, деякі з них потрібно корегувати відповідно до ситуації в державі. В основу регіональної екологічної політики покладено такі принципи [40]:

- пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямовувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави;

- законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики. Політика стосовно регіонів і політика самих регіонів повинна бути регламентована нормативно-правовою базою, дотримання вимог якої є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками процесу;

- поєднання інтересів. Поточні та стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні регіональні та місцеві інтереси, а їхнє практичне здійснення має згладжувати можливі суперечності між ними;

- врахування особливостей регіонів. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій;

- збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнонаціональної активності. Вибір методів і форм державної селективної підтримки окремих територій повинен бути спрямований на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;

- принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі здійснення національної політики.

Отже, завданням регіональної політики є розробка загальної стратегії й тактики узгодженого розвитку суб'єктів

господарювання в інтересах прогресу всіх сторін регіонального життя й регіону в цілому. Її друге завдання – реалізація розроблених стратегії й тактики через свої особливі інститути і за допомогою своїх особливих методів [72].

Сучасна ситуація в Україні вимагає перегляду ролі регіону в національному розвитку держави і приведення характеру їхнього розвитку у відповідність до принципів сталого розвитку. Це положення є одним з ключових питань Декларації асамблеї європейських регіонів (Базель, 4 грудня 1996 р.), в якій підкреслювалося, що регіони є найвдалішою організаційною формою для адекватного і незалежного вирішення регіональних проблем. Державам Європи рекомендовано, наскільки це можливо, наділяти регіони повноваженнями і передавати фінансові ресурси, необхідні для вирішення завдань, що стоять перед регіонами [117].

Регіональним утворенням, поряд із загальнонаціональними, властиві й регіональні особливості трансформаційних процесів. Ці процеси неоднаково успішні в різних регіонах країни. Реалізація поставлених на державному рівні завдань, загальних для всієї країни, повинна починатися з їхньої конкретизації для регіонів, оскільки більшість проблем соціально-економічного та екологічного характеру спочатку виникає на рівні регіону і тільки потім розростається до національних, глобальних масштабів. Тому наріжним каменем в цій політиці є регіон, забезпечення його сталого розвитку. Відповідно до наявного адміністративно-територіального устрою України за регіон приймаємо території Автономної Республіки Крим, 24 областей, міст Києва та Севастополя.

Модель розвитку регіонів і депресивних територій в Україні, закладено в Концепції державної регіональної політики, затвердженої Указом Президента України 25 травня 2001 року. Концепція має на меті: скоординувати діяльність центральних і місцевих органів влади в розв'язанні проблем регіонального розвитку; сформулювати принципи визначення територій, яким надається статус депресивних, указати порядок надання такого статусу, визначити інструменти державної й регіональної підтримки розвитку цих територій; визначити фінансові механізми стимулювання регіонального розвитку в умовах бюджетних обмежень.

Гармонізація загальнонаціональних і регіональних інтересів є основою процесів регіоналізації в Україні. Зміни в державній регіональній політиці, що відбуваються в Україні, визначаються як рівнем усвідомлення владою і суспільством сутності регіональних соціально-економічних процесів, так і обранням моделі, за якою здійснюватиметься подальше державне регулювання сталого регіонального розвитку.

Практичне втілення теорії сталого розвитку – це багатогранна проблема, яка в умовах сучасної України має не тільки свою специфіку, але й особливу складність. Ця складність лежить не тільки в економічній площині, а й у морально-психологічній. Шлях до реалізації ідей сталого розвитку – це шлях екологізації суспільних процесів. Без поступової трансформації людської свідомості, її екологізації, шанси на побудову істинної моделі сталого суспільства будуть ілюзорними. Впродовж тривалого історичного періоду такі поняття, як обов'язковість, пунктуальність, почуття господаря, свобода поведінки і культури господарювання, у людській свідомості викорінювались вперто й наполегливо. Допоки необхідність побудови суспільства на принципах сталого розвитку не стане потребою кожного громадянина, говорити про наближення до цієї мети передчасно. Навпаки, якщо рухатись уперед, то вже тепер треба вибирати траєкторію сталого розвитку, яка має враховувати національну специфіку держави, особливості її регіонів.

Ключове місце у формуванні основ екологічної регіональної політики посідає й питання оптимізації суспільних потреб як основного рушія розвитку виробництва, котре, у свою чергу, є найбільшим дестабілізаційним фактором екологічної рівноваги. Іншими словами, ідеологія сталого розвитку, як глобальна доктрина, ставить перед країнами світу завдання зберегти екологобезпечне середовище проживання шляхом оптимізації суспільних потреб і забезпечення адекватного їм соціально-економічного розвитку. Безумовно, екологічна безпека стає одним із провідних елементів глобальної безпеки, бо ніхто не заперечує факту загострення екологічної ситуації та необхідності здійснення ефективної політики щодо її стабілізації й покращення.

Україна переживає етап багатопланових перетворень, які

охоплюють усі сфери суспільного життя. Специфіка сьогоденного періоду якраз і полягає в тому, що ефективність нових важелів ринкового регулювання нівелюється ще досить сильними позиціями старих форм економічних відносин, що суттєво знижує стійкість економічної системи та результативність її функціонування. Необхідною умовою здійснення ефективної політики сталого розвитку є об'єктивна оцінка екологічної ситуації в державі та її регіонах, яка має бути максимальною мірою позбавлена елементів суб'єктивності та емоційності, котрі можуть призвести до прийняття часом популістських, а головне – нереальних (для виконання) рішень [33]. У кінцевому підсумку, оцінка екологічної ситуації має дати відповідь на ключове питання: спочатку вихід з економічної кризи, а потім з екологічної, чи ці процеси мають бути синхронними? Це принципово важливо для вибору соціально-економічної стратегії сталого розвитку України.

Пріоритетним щодо підвищення ефективності екологічної політики є регіональний рівень, а це, відповідно, потребує регіоналізації екологічного управління [118]. Об'єктивні передумови для цього такі:

- **природно-історичні.** Оскільки будь-яка територія характеризується специфічною сукупністю природних ресурсів та природних умов, набір яких є унікальним, географічні та природно-ресурсні відмінності у процесі історичного розвитку формують відмінності територіального поділу праці, відповідної господарської спеціалізації, рівня та масштабів виробничого освоєння території. Для нашої держави, яка характеризується значною диференціацією природно-ресурсного потенціалу та специфічними історичними особливостями розвитку територій, природно-історичні відмінності регіонів є досить вираженими. Вони потребують диференційованих підходів до управління регіональним розвитком;

- **економіко-екологічні.** Вони пов'язані з рівнем антропогенного навантаження на довкілля, глибиною екологічних проблем та можливостями їхнього вирішення. Насамперед, неоднорідність господарської структури, характер та типи господарської діяльності в регіонах формують різну диверсифікацію типів і рівнів антропогенного навантаження на

екосистеми та населення, інтенсивність природокористування в них, що призводить до специфічних проявів зазначеного впливу у вигляді відповідного характеру й гостроти їхніх екологічних проблем. Це диференціює потреби забезпечення екологічної безпеки регіонів. Крім того, така непропорційність економічного розвитку регіону, дистанційована в часі, зумовлює диференціацію економічного потенціалу регіонів і є причиною неоднорідності можливостей практичного вирішення таких проблем. Зазначені фактори ставлять під сумнів можливості впровадження в регіонах уніфікованих стратегій та механізмів досягнення їхніх екологічних цілей, а тому потребують їхньої адаптації до потреб та можливостей кожного з них. Для одних регіонів вирішення екологічних проблем пов'язано, у першу чергу, зі сповільненням темпів зростання виробництва, для інших — зі структурною перебудовою економіки, для інших найбільшу актуальність має фінансування природоохоронних заходів;

- **адміністративно-правові.** Сутністю гарантування екологічної безпеки є здійснення управлінського впливу за допомогою певних методів, інструментів і заходів, які забезпечуватимуть досягнення поставлених цілей. У свою чергу, управлінський вплив передбачає наявність суб'єкта управління, тобто певних органів, які матимуть повноваження та відповідатимуть за здійснення такого впливу. Отже, здійснення управлінського впливу щодо забезпечення екологічної безпеки держави, по суті, можливе у двох напрямках: відомчо-галузевому та територіальному. Територіальне управління щодо забезпечення екологічної безпеки повинне відігравати панівну роль, оскільки: епіцентр екологічних проблем знаходиться на місцях, а місцеві владні структури, крім повноважень на здійснення управлінської діяльності, відзначаються обізнаністю та наближеністю до проблем регіону, у першу чергу екологічних, економічних та соціальних, що сприяє реальному баченню їхнього практичного вирішення; цілі галузевого розвитку досить часто вступають у протиріччя з екологічними імперативами, а відтак, досить часто перевага схиляється не в бік останніх; відповідальність за виникнення екологічних проблем у регіоні та відповідні дії щодо їхньої ліквідації повинні бути прерогативою

регіональних органів влади, що сприятиме комплексності їхнього вирішення.

Отже, територіальна та економічна неоднорідність нашої держави створює різні умови та висуває різні завдання щодо здійснення природоохоронних заходів, а відповідно, й розроблення та впровадження адаптованих до ситуації в конкретних регіонах методів та інструментів забезпечення їхньої екологічної безпеки. Вищезазначене сприятиме підвищенню ефективності екологічної політики, прискоренню досягнення екологічно безпечного розвитку регіонів, що, у підсумку, забезпечуватиме досягнення екологічної безпеки держави.

Територіально Україна – це країна Європи, яка включає різні кліматичні пояси, має багатонаціональну етнічну структуру, нерівномірне антропогенне навантаження на окремі її території, де залежно від рівня науково-технічного прогресу та соціального розвитку ставляться різні пріоритетні завдання для досягнення основної мети – забезпечення сталого розвитку, що потребує розгляду цих питань у кожному регіоні зокрема. Досягнення сталого розвитку вимагає узгодження інтересів і можливостей розвитку всієї країни, її окремих регіонів і територій з урахуванням їхньої ієрархічної підпорядкованості.

Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року має розроблятися на основі «Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р.

У концепції серед основних цілей національної екологічної політики визначено [74,75]:

- покращення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- поліпшення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони довкілля та інше.

До основних недоліків екологічних реформ в Україні відносяться [48,49]:

- неузгодженість логіки, динаміки і темпів загальних соціально-економічних реформ із визначеним курсом і темпами реформи в екологічній сфері;
- непослідовність, повільність удосконалення інститутів державного управління в сфері охорони довкілля;
- суперечливість поглядів у системі державної влади на нові інструменти екологічної політики;
- інерційність розвитку ринкових механізмів підтримки природоохоронної діяльності та інше.

Щодо інструментів реалізації екологічною політики можна виділити наступні трансформаційні процеси. Реалізація політики гарантування екологічної безпеки за часів Радянського Союзу базувалась на прямому державному регулюванні. Власні надбання в Україні з розробки та реалізації екологічної політики з'явилися на етапі становлення української держави та послаблення командно-адміністративних важелів державного управління. У жовтні 2000 р. Радою ЄС прийнято рішення про вилучення України з переліку держав з неринковою економікою. Трансформація економічної системи країни вплинула на економічний механізм реалізації екологічної політики. Сьогодні відбувається розвиток ринкових еколого-економічних інструментів у поєднанні з інструментами прямого державного регулювання.

1.5. Реалізація правових засад державного управління в природокористуванні

Законодавчі функції щодо природокористування і охорони навколишнього середовища виконують Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та відповідні місцеві органи. Виконавчі функції покладено на Кабінет Міністрів України, виконавчі розпорядчі – органи місцевої влади, а також спеціально уповноважені державні органи Мінекобезпеки та його органи на місцях.

Утвердженню правових засад у регулюванні ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки сприяли законодавчі акти, які були прийняті у розвиток основних

принципів та положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. [85]. Всі 16 розділів Закону фактично передбачають формування важелів господарського механізму управління процесом природокористування для виходу України з критичної екологічної ситуації.

1.5.1. Загально правова характеристика управління та контролю у галузі природокористування

Правове регулювання природокористування є одним із основних важелів господарського механізму управління цим процесом. До правових основ охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування належить система державних заходів, що її закріплено у праві, та спрямована на збереження й відновлення природних ресурсів і поліпшення умов, необхідних для життя людини і розвитку матеріального виробництва.

До системи права у сфері раціонального природокористування входять:

1) правове регулювання, збереження й відновлення природних ресурсів;

2) державний і громадський контроль за виконанням вимог охорони природи і раціонального природокористування;

3) юридична відповідальність правопорушників.

Сукупність природоохоронних норм і правових актів, об'єднаних спільністю об'єкта, предмета, працівників і мети правової охорони природи, утворює природоохоронне законодавство.

Існують певні форми кожного законодавства, в тому числі й природоохоронного; зокрема, такими є нормативні акти, що містять норми права з охорони природи і раціонального природокористування. Вони розділяються на закони і підзаконні акти.

Природоохоронне законодавство як важіль управління процесом природокористування, почало формуватися з 1991 р., коли було прийнято Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», де сформульовано завдання природоохоронного законодавства. Це – регулювання відносин у сфері охорони, використання й

відтворення природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки, попередження та ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

До об'єктів державної охорони та регулювання використання на території України належать: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси — як утягнуті в господарський обіг, так і ті, що не використовуються в народному господарстві протягом якогось часу (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Особливій охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України. Крім того, держава має охороняти від негативного впливу несприятливих екологічних чинників здоров'я і життя людей.

Всі 16 розділів Закону фактично передбачають формування важелів господарського механізму управління процесом природокористування для виходу України з критичної екологічної ситуації.

Україною ратифіковано міжнародні конвенції «Про охорону біологічного різноманіття» (1994 р.), «Про охорону дикої природи, фауни і природних середовищ існування в Європі» (1996), «Про речовини, що руйнують озоновий шар» (1996 р.) та ін.

Підзаконними актами служать нормативно-правові акти державних органів України. Вони видаються на основі законодавчих актів. Насамперед це постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження порядку визначення плати і стягнення платежів та Положення про республіканський позабюджетний фонд охорони навколишнього природного середовища» (1992р.) і «Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища» (1993 р.). До підзаконних актів належать також відомчі нормативні акти, наприклад, «Базові нормативні плати за забруднення навколишнього серед-

овища України», затверджені наказом Мінприроди України (1993 р.).

Контроль за дотриманням природоохоронного законодавства в Україні здійснюють різні державні та громадські організації. Серед них вирізняються державні органи загальної, соціальної та галузевої компетенції.

Слід зазначити, що питаннями правового забезпечення раціонального використання природних ресурсів займалися й займаються багато дослідників. Аналіз їх праць дозволяє виокремити головні принципи здійснення управління і контролю в галузі природокористування. А саме:

- принцип законності управління і контролю за природокористуванням;
- принцип гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів населення в процесі природокористування;
- принцип поєднання об'єктного і адміністративно-територіального управління в організації природокористування;
- принцип розмежування господарсько-експлуатаційних і контрольних функцій при організації діяльності спеціально уповноважених державних органів, тощо.

Принцип законності управління і контролю за природокористуванням означає, що всі функції управління природокористуванням мають здійснюватися у суворій відповідності з вимогами Конституції, природноресурсового законодавства і встановленої компетенції відповідних органів управління щодо не порушення охоронюваних законом економічних інтересів природокористувачів (держави, юридичних та фізичних осіб).

Принцип гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів населення в процесі природокористування зумовлений наявністю нерозривного зв'язку людини з довкіллям, що виконує щодо неї екологічну і економічну функції. Цей принцип полягає в обліку екологічних і економічних інтересів населення в їх взаємозв'язку. Наприклад, при підготовці висновку екологічної експертизи обов'язково мають враховуватися економічні і соціальні інтереси населення.

Принцип поєднання об'єктного і адміністративно-територіального управління в організації природокористування полягає в тому, що функції управління природокористуванням можуть реалізовуватися в межах як традиційного адміністративно-територіального, так і об'єктного підходу, який застосовується у випадках, коли природний об'єкт, що використовується, знаходиться на території кількох адміністративно-територіальних утворень (наприклад, управління об'єктами природно-заповідного фонду, водними об'єктами тощо).

Принцип розмежування господарсько-експлуатаційних і контрольних функцій при організації діяльності спеціально уповноважених державних органів зумовлений тим, що з одного боку повний обсяг контрольних функцій не може бути делегований суб'єктам господарювання, а з іншого — контрольні органи позбавлені права здійснення безпосередньої господарської діяльності в галузі спеціального природокористування і господарської експлуатації природних ресурсів.

Управління у галузі використання і охорони природних ресурсів є однією з найважливіших функцій державних органів та органів місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 16 Закону України від 15 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища». Воно полягає у здійсненні функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

1.5.2. Система органів управління і контролю в галузі природокористуванням

Органи управління і контролю в галузі природокористування – це юридично відокремлені суб'єкти (органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські організації), уповноважені в межах загальної або спеціальної компетенції здійснювати владні та інші функції в галузі використання і охорони природних ресурсів.

Аналіз чинного законодавства дає можливість виділити такі види контролю за використанням і охороною земель: державний, самоврядний (такий, що здійснюється органами

місцевого самоврядування) та громадський. Система органів державно-адміністративного управління й контролю раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища представлена в таблиці. 1.3 [270].

Таблиця. 1.3.

**Система державно-адміністративного управління
й контролю раціонального природокористування
й охорони навколишнього середовища**

Органи загального державного управління	Органи спеціального державного управління і контролю	Органи місцевого самоврядування	Органи громадського управління
Кабінет Міністрів; Постійна урядова комісія з питань техногенної екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій; Рада національної безпеки України; Уряд АРК ; Органи місцевої виконавчої влади: обласні державні адміністрації	Надвідомчого управління: Міністерство охорони навколишнього природного середовища України; Міністерство аграрної політики України; Міністерство охорони здоров'я. Спеціального поресурсного управління: Державний комітет України по земельних ресурсах; Державний комітет України по водному господарству; Державний комітет лісового господарства України; Державний комітет природних ресурсів України Спеціалізованого галузевого управління: Міністерство палива та енергетики; Департамент рибного господарства;	Міські Ради народних депутатів; обласні Ради народних депутатів; селищні Ради народних депутатів; районні Ради народних депутатів; сільські Ради народних депутатів;	Українське товариство охорони природи; Українська екологічна академія наук; Українська екологічна асоціація зелений світ; Національний екологічний центр; Український екологічний фонд

Органи загального державного управління – це уповноважені законом органи державної виконавчої влади, що здійснюють разом із загальними повноваженнями функції забезпечення ефективного використання і охорони природ-

них ресурсів (Президент України, Кабінет Міністрів України, уряд Автономної Республіки Крим, державні адміністрації на місцях). Компетенція цих органів передбачена розділами 4-6 Конституції, Законом України від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» та рядом інших законодавчих актів [83,84].

До органів спеціального державного управління належать спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади та їх підрозділи на місцях, що реалізують функції управління в галузі забезпечення раціонального використання природних ресурсів і ефективної охорони навколишнього природного середовища. Залежно від обсягу компетенцій вони, у свою чергу, поділяються на органи надвідомчого і відомчого державного управління.

Спеціальні органи надвідомчого управління і контролю. Спеціальним органом надвідомчого управління і контролю є Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Правовий статус і компетенції Мінприроди визначені Положенням про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, затвердженим Указом Президента України від 10 лютого 2000 р. № 176/2004, відповідно до якого Мінприроди є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, а також гідрометеорологічної діяльності.

Основними завданнями Мінприроди є:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, поверхневі води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ та природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України);

- проведення моніторингу навколишнього природного середовища, поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, а також гідрометеорологічної діяльності;

- здійснення комплексного управління та регулювання у

сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів (крім надр), забезпечення екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки;

- здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів (крім надр), екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами.

Стратегія Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у побудові державної системи регулювання екологічної безпеки полягає у створенні державної системи, здатної забезпечити перехід від реагування на події, що відбулися, до здійснення ефективних превентивних заходів задля недопущення забруднення навколишнього природного середовища.

Важливим напрямком запобігання техногенним аваріям та катастрофам є також державна екологічна експертиза. Основна мета експертизи – заборонити реалізацію проектів і програм чи діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку.

За ініціативою міністерства, Верховною Радою України прийнято Закон «Про екологічну експертизу». Він дав змогу спрямувати експертну діяльність у чітко визначене правове русло. Забезпечено розробку та введення в дію цілого комплексу нормативно-інструктивних документів, які всебічно регламентують питання організації і здійснення державної екологічної експертизи.

Державний комітет природних ресурсів України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр, а також топографо-геодезичної, картографічної діяльності та заповідної справи. Держкомприродресурсів наділений надвідомчою компетенцією щодо здійснення управлінських і контрольних функцій в зазначеній галузі. Правовий статус і компетенція Держкомприродресурсів визначені у Положенні про Державний комітет природних ресурсів України, затвердженому Указом Президента України від 10 лютого 2004 р. № 177/2004.

Основними завданнями Комітету є:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері геологічного вивчення і раціонального використання надр, топографо-геодезичної, картографічної діяльності та заповідної справи, формування національної екологічної мережі;

- забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази, організації геологічного, геофізичного, геохімічного, гідрологічного, інженерно-геологічного та еколого-геологічного вивчення надр, пошуку і розвідки корисних копалин на території України, у межах територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, раціонального використання надр, картографування геологічного середовища, а також розвитку топографо-геодезичної, картографічної діяльності, заповідної справи та формування національної екологічної мережі; здійснення державного моніторингу геологічного середовища та мінерально-сировинної бази, проведення еколого-геологічних досліджень;

- здійснення державного контролю за геологічним вивченням надр, забезпечення державного геодезичного нагляду за топографо-геодезичною і картографічною діяльністю, участь у здійсненні державного контролю та нагляду за охороною і використанням надр, додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Спеціальні органи відомчого управління і контролю. Правовий статус і компетенція Державного комітету України по земельних ресурсах визначені Положенням про державний комітет України по земельних ресурсах, затвердженим Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 9702. Відповідно до нього Держкомзем є центральним органом державної виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Кабінет Міністрів України. Держкомзем вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони та моніторингу земель, ведення державного земельного кадастру і забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Комітет також узагальнює практику

застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства і в установленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України і Кабінету Міністрів України. У межах своїх повноважень Держкомзем організує виконання актів законодавства та здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Основними завданнями Держкомзему є: підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони і моніторингу земель; координація проведення земельної реформи; здійснення державного контролю за використанням та охороною земель; організація і забезпечення ведення державного земельного кадастру, здійснення землеустрою; розроблення та участь у реалізації державних, галузевих і регіональних програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання, охорони та моніторингу земель, відновлення родючості ґрунтів, ведення державного земельного кадастру.

Правовий статус та компетенція Державного комітету України по водному господарству визначені у Положенні про Державний комітет України по водному господарству, затвердженому Указом Президента України від 14 липня 2000 р. № 898/20001. Держводгосп вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства, меліорації земель, забезпечення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах і забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Він також узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства і у межах своїх повноважень організує виконання актів законодавства та здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Основними завданнями Держводгоспу є: підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства, меліорації земель, забезпечення

потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, здійснення в цій сфері єдиної технічної політики, впровадження досягнень науки і техніки, нових технологій, передового досвіду роботи і забезпечення реалізації цієї політики; розробка та участь у реалізації загальнодержавних, міждержавних і регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; забезпечення задоволення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах та проведення їх міжбасейнового перерозподілу; здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням шкідливій дії вод і ліквідацією її наслідків, включаючи протиаварійний захист сільських населених пунктів і земель.

Правовий статус і компетенція Державного комітету лісового господарства України визначені у Положенні про Державний комітет лісового господарства України, затвердженому Указом Президента України від 14 серпня 2000 р. № 969/2000. В ньому зазначається, що Держкомлісгосп вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Комітет також узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства і у межах своїх повноважень організовує виконання актів законодавства та здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Основними завданнями Держкомлісгоспу є: забезпечення реалізації державної політики у сфері лісового і мисливського господарства, а також охорони, захисту, раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, мисливських тварин, підвищення ефективності лісового і мисливського господарства; здійснення державного управління, регулювання та контролю у сфері лісового і мисливського господарства; розроблення і організація виконання загальнодержавних, міждержавних і регіональних програм у сфері захисту, підвищення продуктивності, раціонального використання і відтворення лісів, а також участь у розро-

бленні та виконанні таких програм з питань використання і відтворення мисливських тварин, розвитку мисливського господарства.

Департамент рибного господарства Міністерства аграрної політики України створений відповідно до Положення про Міністерство аграрної політики України, затвердженого Указом Президента України від 7 червня 2000 р. № 772/2000 та Положення про Державний департамент рибного господарства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1226. Основними завданнями Департаменту є розробка та реалізація комплексних заходів щодо охорони, відтворення та використання водних живих ресурсів, вивчення стану їх запасів у рибогосподарських водоймах України, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України та водах за межами юрисдикції України відповідно до міжнародних зобов'язань держави.

Підсумовуючи можна зробити висновок: за роки становлення незалежності України значно вдосконалено систему екологічного законодавства. Аналіз правової бази виявив, що сьогодні в країні діє широкомасштабна загальнодержавна система плати за використання надр, земельних, водних і лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу. Розмір збору за забруднення встановлюється підприємствам на підставі лімітів і фактичних обсягів викидів, скидів і розміщення відходів та нормативів збору.

Плату за викиди, скиди та розміщення відходів у навколишньому середовищі запроваджено з метою економічного стимулювання підприємств щодо планування та виконання атмосферо – і водоохоронних заходів, упорядкування джерел фінансування та відшкодування збитків, формування бюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища.

Завдяки впровадженню механізму плати за забруднення навколишнього природного середовища в Україні було сформовано широкомасштабну систему бюджетних природоохоронних фондів, де тільки за 2000-2006 рр. накопичено 2298,3 млн. грн. (табл. 1.4), що дозволило здійснити фінансування широкого ряду природоохоронних заходів національних і регіональних екологічних програм.

Таблиця 1.4.

Надходження коштів до фондів охорони Навколишнього природного середовища у складі бюджетів всіх рівнів (млн. грн.)[270].

Рік	У фонди всіх рівнів (Зведений бюджет)		В тому числі	
	млн. грн.	індекс до попереднього року	Державний фонд, млн. грн.	АР Крим та місцеві фонди, млн. грн.
2000	123,7	-	37,4	86,3
2001	187,2	151,3	56,6	130,6
2002	188,8	100,9	65,9	122,9
2003	269,3	142,6	81,0	188,3
2004	319,4	118,6	95,9	223,5
2005	414,9	129,9	124,5	290,4
2006	795,0	191,6	516,8	278,3

Відзначимо, що запровадження плати за забруднення навколишнього середовища дозволило сформувати вагомі додаткові джерела фінансування природоохоронної діяльності у регіоні та, в певній мірі, досягти вдосконалення системи розрахунків.

Однак слід вказати, що економічна ефективність функціонування фондів ОНПС є невисокою з багатьох причин. Перша з них – низький відсоток надходжень, що пояснюється збитковістю багатьох підприємств та неприйняттям фінансових санкцій до боржників з боку податкових органів. Друга причина – нецільове використання певної частки коштів фондів ОНПС органами місцевого самоврядування. Зокрема, у 2007 р. не за цільовим призначенням витрачено 71 відсотків коштів, у 2008 р. – 25 відсотків, у 2009 рр. – 10 відсотків. На превеликий жаль така тенденція спостерігається і у 2010 році. Третя причина – недосконалість, ускладненість і неузгодженість поміж собою нормативно-правових та інструктивних документів Мінприроди, Міністерства фінансів і Державної податкової адміністрації України з ряду наступних питань: порядку і термінів встановлення лімітів на викиди, скиди та розміщення відходів; порядку справляння плати підприємствами та її законному розподілу поміж різнорівневими фондами ОНПС; порядку обліку надходжень та контролю витрат коштів фондів ОНПС. Все сказане та

відсутність уніфікованих сучасних комп'ютерних технологій з цих питань призводить до рутинного паперового документообігу між підприємствами та вищезгаданими державними органами, що, у свою чергу, спонукає непродуктивне витрачання праці адміністративно-управлінського персоналу підприємств, природоохоронних, податкових та фінансових органів [223].

Міжнародна діяльність. Міжнародне співробітництво здійснюється відповідно до пріоритетних напрямків, які забезпечують входження України в світовий правовий екологічний простір, втілення сучасної та гармонізованої з міжнародною науково-технічної політики та системи стандартів і нормативів, отримання технічної допомоги в галузі охорони навколишнього середовища, ядерної та радіаційної безпеки та раціонального використання природних ресурсів, вирішення проблем, пов'язаних з закриттям ЧАЕС, впровадження економічних інструментів природокористування, навчання персоналу, отримання інформації, баз даних та програмних продуктів в галузі охорони природного середовища.

Україна є членом та бере участь у роботі провідних міжурядових організацій, діяльність яких пов'язана з вирішенням проблем охорони довкілля та ядерної безпеки. У 1995 році Україну було прийнято до Ради Європи. Започатковано співпрацю у природоохоронній галузі з європейським Союзом.

На сьогодні Україна є стороною 16 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального характеру та 5 протоколів до них. Готується за участю спеціалістів Міністерства підписання чи ратифікація ще 12 міжнародних конвенцій.

Зараз виконуються та знаходяться в стадії розробки понад 20 міжнародних довго- та короткотермінових програм та проектів у галузі екологічної безпеки на загальну суму близько 13 млн. доларів США. Цільове фінансування природоохоронних заходів в Україні по роках складало (у тис. дол.США): 1993 р. – 60,5; 1994 р. – 243,0; 1995 р. – 2899,8. Тенденція до зростання об'ємів фінансування у 2009 – 10 роках збереглася. Більша частина проектів має довготривалий характер і присвячена вирішенню проблем раціонального використання та захисту від забруднень водних ресур-

сів України. Головними донорами виступають США, Канада та держави Західної Європи.

Тож попри негаразди та економічну скруту, за останні роки в Україні закладено базові основи (інституціональні, науково-методологічні, правові, економічні) державної екологічної політики, що притаманні країнам з ринковою економікою. Сьогодні забруднювати довкілля та надмірно споживати природні ресурси стає економічно невідповідним. І це є головним результатом проведеної роботи. Безумовно, ефективність всього, що зроблено, зростає у багато разів за умов виходу економіки України з кризи. Причому, новий підйом виробництва вже ніколи не буде загрожувати втратою найціннішого, що є у державі – чистого довкілля.

1.5.3. Окремі аспекти регулювання відповідальності за порушення в сфері екобезпеки

Екологічні злочини караються відповідно до вимог Кримінального кодексу України. Вимоги закону передбачають установлення чіткого причинного зв'язку між скоєним порушенням і погіршенням навколишнього природного середовища. Злочин вважається завершеним, якщо настали відповідні наслідки скоєних дій.

До екологічних злочинів належать екоцид, забруднення навколишнього природного середовища (води, повітря, ґрунту), знищення і пошкодження рослинного й тваринного світу, знищення критичних місць проживання, незаконне мисливство та заготівля водяних рослин і тварин, порушення правил охорони навколишнього природного середовища під час виконання робіт, порушення правил обороту екологічно небезпечних речовин та відходів, незаконне обертання сильнодіючих або отруйних речовин, порушення правил охорони та використання надр, порушення режиму особливо охоронних природних територій і природних об'єктів, порушення правил безпеки під час обертання мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, незаконне обертання радіоактивних матеріалів, приховування інформації про обставини, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людей, тощо.

Суспільна небезпека екоциду (масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння повітря, води, ґрунтів а також інші дії, здатні спричинити екологічну катастрофу) полягає в загрозі або заповідянні значної шкоди навколишньому природному середовищу, збереженню генофонду, тваринного й рослинного світу. Екологічна катастрофа виявляється в істотному порушенні екологічної рівноваги в природі, руйнуванні стійкого видового складу живих організмів, повному знищенні або суттєвому зменшенні їх чисельності, порушенні циклів сезонних змін біологічного коло-обігу речовин та біологічних процесів.

Забруднення, виснаження поверхневих чи підземних вод, джерел питної води або зміна її природних властивостей можуть завдати істотної шкоди тваринному чи рослинному світу, рибним запасам, лісовому або сільському господарству. Ця шкода полягає у виникненні захворювань або загибелі тварин і рослин, знищенні рибних запасів, міст нересту й нагулу, захворюванні або знищенні лісових масивів, зменшенні продуктивності земель, виникненні заболочених чи засолених земель. Оцінка завданого збитку здійснюється з урахуванням затрат на зариблення водойм, втраченого зиску, реальної вартості затрат на відновлювальні роботи та ліквідацію наслідків.

Порушення правил викиду забруднювальних речовин в атмосферу, експлуатації очисних споруд чи інших об'єктів спричинюють забруднення або зміну природних властивостей повітря, що може завдавати істотної шкоди здоров'ю людини та функціонуванню біоценозів.

Забруднення морського середовища внесенням у нього шкідливих речовин і матеріалів погіршують його якість і обмежують використання. В результаті знищуються або виснажуються запаси живих ресурсів моря. До морського середовища належать внутрішні морські води (12 морських миль), берегові лінії внутрішніх морських вод, прибережна смуга та живі морські ресурси.

Шкідливий вплив на ґрунти чинить забруднення їх відходами господарської діяльності, що супроводжується засоленням, заболоченням, підтопленням, спустелюванням, посухами, переущільненням, ерозією, знищенням родючого

шару, зараженням збудниками бактеріальних, паразитарних та інфекційних захворювань. Деградація ґрунтів може бути небезпечною для здоров'я людей, спричинювати катастрофи, руйнувати історико-культурні пам'ятки та природні ландшафти, забруднювати сільськогосподарську продукцію і водойми, призводити до загибелі людей, тварин і водних біоценозів.

Знищення або пошкодження лісів відбувається внаслідок пожеж. Забруднення лісу здійснюється в процесі господарської діяльності шляхом викидів, скидів шкідливих речовин, промислових і комунально-побутових відходів та облаштування звалищ. Знищення критичних місць проживання організмів, занесених до Червоної книги України, відбувається внаслідок господарської діяльності (будівництво нафто – і газопроводів, ліній електропередач, каналів, гребель, проведення вибухових і геологорозвідувальних робіт, випасання свійських тварин, туризм, масовий відпочинок тощо).

Незаконний вилов риби, морських звірів та інших тварин або промисел морських рослин з використанням самохідних транспортних засобів, електроструму, хімічних та вибухових речовин може відбуватися як у відкритих водоймах, так і на території заповідників, у місцях нересту риб чи на шляхах їх міграції, а також у місцях екологічного лиха.

Порушення правил охорони навколишнього природного середовища полягає у використанні не передбачених правилами методик, відмови від виконання відповідних робіт або в бездіяльності при необхідних обов'язках. Це може бути, зокрема, ігнорування інформації, відмова від проведення екологічної експертизи та будівництва очисних споруд, незаконне будівництво споруд на континентальному шельфі, порушення правил будівництва, експлуатації й ліквідації побудованих споруд тощо.

Виробництво заборонених небезпечних відходів, транспортування, зберігання, захоронення і використання радіоактивних, бактеріологічних і хімічних речовин та відходів з порушенням установлених правил можуть завдати шкоди здоров'ю людини та навколишньому середовищу, спричинити отруєння або зараження доквілля, масову загибель людей і тварин.

Незаконне виготовлення, переробка, зберігання, транспортування та збут сильнодіючих або отруйних речовин чи обладнання для їх виготовлення або перероблення мають підвищену громадську небезпеку. Це стало причиною введення спеціального закону про заборону на всі види діяльності, пов'язані з оборотом цих речовин.

Збиток унаслідок порушення правил охорони і використання надр під час будівництва та експлуатації гірничо-видобувних підприємств і підземних споруд, самовільної забудови площ залягання корисних копалин призводять до втрат останніх, погіршення стану ґрунтів, зростання втрат на видобуток корисних копалин тощо.

Порушення режиму особливо охоронних природних територій (заповідники, заказники, природні й національні та дендрологічні парки, ботанічні сади, курорти, лікувально-оздоровчі місцевості та ін.) призводить до пошкодження і знищення цих природних комплексів та об'єктів, що взяті під охорону держави. При цьому також втрачаються пам'ятки історії та культури.

За скоєні екологічні злочини порушники несуть правову відповідальність. Екологічне законодавство передбачає три рівні порушення закону: порушення; порушення, що завдали значних збитків; порушення, що спричинили смерть людей (тяжкі наслідки). Залежно від величини заподіяних збитків це можуть бути штрафи, заборона обіймати певні посади на встановлений термін, виправні роботи та позбавлення волі на визначений законом термін [85].

1.5.4. Організаційна система управління природокористуванням

Державна система управління охороною довкілля, національним природокористуванням та екологічною безпекою має на меті:

- формування і впровадження державної політики в природоохоронній сфері;
- створення наукового і технічного потенціалу;
- створення ефективного законодавства в сфері екологічної діяльності;
- створення організаційно-технологічного механізму реа-

лізації завдань у галузі природокористування;

- вирішення питань підготовки кадрів для забезпечення природоохоронної діяльності та здійснення політики регулювання екологічної та ядерної безпеки.

Основною метою державної екологічної політики є створення ефективних правових, економічних та організаційних умов для надання регіонам можливостей використання наявних матеріальних і фінансових ресурсів для здійснення природоохоронних заходів та проведення комплексу управлінських дій щодо зміни галузевої й технологічної структури виробництва в напрямі зменшення його впливу на стан довкілля. Реалізація цієї політики здійснюється на трьох рівнях управління: національному, регіональному та місцевому.

На національному рівні управління вирішуються такі питання:

- розробка методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення (розробка політики регулювання ядерної безпеки, проведення державної екологічної експертизи, формування економічного механізму природокористування, регулювання використання природних ресурсів та запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності);

- державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій;

- регулювання використання ресурсів державного значення;

- встановлення нормативів якісного стану природних ресурсів;

- формування та використання державних позабюджетних фондів охорони довкілля;

- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства;

- організація взаємодії Мінекоресурсів України з іншими міністерствами та відомствами стосовно виконання вимог природоохоронного законодавства;

- проведення єдиної науково-технічної політики щодо охорони, раціонального використання та відновлення природних ресурсів;

- проведення державної політики щодо збереження біорізноманіття;
- забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки;
- реалізація міжнародних угод та підтримання міждержавних стосунків у природоохоронній сфері;
- прийняття державних рішень з урахуванням екологічних вимог (організація моніторингу, впровадження інформаційних технологій, ведення обліку забруднень, прогнозування тощо);
- екологічна освіта та виховання.

До функцій регіонального рівня управління входить вирішення таких питань:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення природного середовища (встановлення нормативів ГДС, ГДВ та розміщення відходів);
- впровадження економічного механізму природокористування;
- проведення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення навколишнього природного середовища;
- проведення державної екологічної експертизи;
- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розробка програм впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та зацікавлених суб'єктів з екологічних питань.

Функції місцевого рівня управління включають вирішення таких питань:

- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства;
- проведення локального та об'єктного моніторингу;
- впровадження екологічного аудиту;
- організація розробки місцевих екологічних програм.

Відповідно до законодавства України, охорона навколишнього середовища і екологічна безпека полягають у

здійсненні функцій планування, дослідження, спостереження, прогнозування, контролю, екологічної експертизи, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності, спрямованої на охорону, збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів і забезпечення необхідної якості життєвого середовища для нормального функціонування природних та природно-антропогенних екосистем. Державне управління в сфері охорони довкілля здійснює Кабінет Міністрів України, державна адміністрація, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів, а також спеціально уповноважені державні органи. До останніх належить Мінекоресурсів України.

До спеціально уповноважених державних органів також належать:

- органи з охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів (обласні управління екологічної безпеки, міські та районні екологічні інспекції, які входять до системи управління Мінекоресурсів України);

- міські та районні санітарно-епідеміологічні станції Міністерства охорони здоров'я України;

- органи з використання та охорони водних ресурсів Державного комітету України з водних ресурсів;

- органи з використання та охорони земельних ресурсів Державного комітету України із земельних ресурсів;

- органи геологічного контролю Державного комітету України з геології та використання надр;

- органи гірничого нагляду Державного комітету з нагляду за охороною праці;

- лісова охорона Міністерства лісового господарства України.

Функції охорони й використання окремих об'єктів природи виконують вищеозначені відповідні Міністерства та державні комітети. Координацію діяльності всіх органів у сфері природокористування здійснюють органи екологічної безпеки Мінекоресурсів України. Останнє також проводить комплексне надвідомче управління в галузі охорони довкілля, державний контроль за використанням природних ресурсів і додержанням норм екологічної безпеки. Контроль за дотриманням санітарних норм навколишнього середовища

виконує Міністерство охорони здоров'я.

Громадські природоохоронні об'єднання розробляють і пропагують власні природоохоронні програми. Вони можуть створювати фонди охорони природи, здійснювати разом з державними органами управління в галузі охорони довкілля перевірки виконання підприємствами та організаціями природоохоронних планів і заходів, дотримання вимог екологічного законодавства.

1.6. Інституційне забезпечення сталого розвитку регіону

Примітно, що для більшості регіонів України властивий низький рівень стимулювання сталого розвитку регіону. Однією з найвагоміших причин такого стану є недостатність інституційного забезпечення сталого розвитку регіону.

Перехід регіонів України до моделі сталого розвитку в основному залежатиме від держави, яка при активній взаємодії з іншими суб'єктами господарювання повинна ініціювати формування якісно нових інституційних основ нової моделі розвитку, де гармонійно поєднуються економічні, соціальні та екологічні чинники. Найважливішими ланками інституційної системи, що дозволять регіонам перейти на шлях сталого розвитку, повинні стати державні та регіональні інститути регулювання економіки, соціальної сфери та її еколого-економічні інститути.

Під інституційним забезпеченням стимулювання сталого розвитку регіонів слід вважати цілеспрямований систематичний вплив державних органів влади, спрямований на забезпечення високих соціальних, економічних та екологічних стандартів існування населення. Цей вплив полягає у використанні нормативно-правової бази та інформаційної бази, а також використовує програмно-технічні комплекси з управління даними.

Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіонів ґрунтуються на тому, що інститути та інституції мають суттєвий вплив на утвердження сталого розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем, якими є регіони.

З точки зору стимулювання сталого розвитку регіону, «ін-

ституції» – це норми, традиції, звичаї поведінки в суспільстві, які забезпечують його поступальний розвиток. Натомість, «інститути» – це закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ, що впливають на стан соціо-еколого-економічної (СЄЕ) рівноваги в умовах стимулювання сталого розвитку регіону [41,169].

Головним чинником соціо-еколого-економічного розвитку на стадії ринкової трансформації виступають інститути, що утворюють цілісну систему, елементи якої перебувають у взаємодії. Для реалізації інституційного потенціалу необхідно виключити нецільове використання інститутів, подолати невідповідності інститутів, трансформувати інституційну систему у визначальний фактор економічного розвитку. У даному випадку зв'язок інституційної системи і сталого розвитку виглядає двояко: не тільки інститути виступають джерелами сталого розвитку, а й самі є результатом сталого розвитку. Інститути можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні інститути (різноманітні міжнародні організації та, що займаються питаннями сталого розвитку, та фінансово-кредитні установи) забезпечують активізуючий вплив на розвиток регіональних систем в контексті сталого розвитку через застосування різноманітних форм впливу на регіони. Внутрішні інститути (переважно органи державної та регіональної влади) сприяють стимулюванню сталого розвитку регіону через вироблення внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання до активної діяльності, що націлена на досягнення сталого розвитку регіону.

Інституційні заходи в Україні (традиції, норми, звичаї поведінки у суспільстві) сформувалися у перехід існування командно-адміністративної економіки, що не дозволяє на сучасному етапі перейти на шлях сталого розвитку регіону. Проблемою на сьогодні є те, що інституційні заходи впливу не мають активізуючого характеру впливу на розвиток регіону, тим самим не сприяють утвердження концепції сталого розвитку в країні.

Недосконалість законодавчої бази стимулювання сталого розвитку обумовлена з тим, що більшість законодавчих документів не дають відповідь на основоположні питання про сталий розвиток та про механізми його стимулювання

в регіонах України, а отже, ці питання залишаються законодавчо неврегульованими. Тобто, нормативно-правова база у даному питанні не є основою для досягнення сталого розвитку регіонів через механізми їх стимулювання.

Зрозуміло, що без вдосконалення існуючих документів загальнообов'язкового характеру та прийняття нових, які б відповідали сучасним умовам господарювання, неможливо побудувати систему стимулювання розвитку регіонів для якісного перетворення регіональних соціо-еколого-економічних систем, а в результаті досягти сталого розвитку регіонів. Відсутність комплексної методики застосування стимулюючих заходів створила ситуацію, коли в Україні існує велика кількість методичних розробок державних органів влади різних рівнів, що спрямовані на регулювання питань, що стосуються стимулювання сталого розвитку регіонів. Попри спільну мету – сприяти розвитку економічної, соціальної та екологічної сфери, вони не мають спільного пріоритету, що міг би об'єднувати застосування стимулюючих заходів на регіональному рівні.

Реалізацію державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів забезпечує Кабінет Міністрів України. Цей орган виконавчої влади здійснює загальну координацію роботи в напрямку сталого розвитку регіонів за різними напрямками, в тому числі і за стимулюванням сталого розвитку регіону. На жаль, для більшості заходів, що здійснюється Кабінетом Міністрів України у напрямку стимулювання регіональних СЕЕ систем, характерні такі особливості: слабка законодавча ініціатива щодо стимулювання сталого розвитку регіонів, короткострокова направленість заходів стимулювання, відсутність комплексного характеру для стимулюючих заходів, нецільове витрачання фінансових коштів в межах стимулювання сталого розвитку, відсутність агітації, пропаганди та освіти засадничих положень сталого розвитку, неналежний стан впровадження інноваційних технологій у виробництво, відсутність кардинальних змін у соціальному забезпеченні та охороні здоров'я населення, відсутність превентивних дій щодо запобігання техногенним аваріям та катастрофам, слабка система моніторингу та контролю за дотриманням природоохоронного законодавства тощо.

Безпосередня діяльність щодо стимулювання сталого розвитку регіонів покладена на ряд галузевих міністерств. Крім центральних органів виконавчої влади, в Україні діють регіональні органи виконавчої влади (обласні та міські адміністрації). Їх діяльність щодо стимулювання сталого розвитку в регіонах залежить в основному від коштів Державного бюджету. Це пояснюється тим, що більшість програм розвитку регіонів мають централізоване фінансування, а власних коштів в регіонах, як правило, не вистачає. Тому ефективність таких стимулюючих заходів є вкрай низькою, хоч і перспективною. Адже регіональні органи влади є більш компетентними у конкретних напрямках стимулювання сталого розвитку регіонів України, ніж центральні органи влади.

Зважаючи на зазначені недоліки в інституційному забезпеченні сталого розвитку регіонів, варто визначити основні інституційні засади державної політики, щодо переходу до сталого розвитку. Дана політика передбачатиме цілеспрямовану діяльність органів влади різних рівнів, направлену на активізацію сталого розвитку регіону залежно від його рівня за допомогою адекватного інституційного інструментарію стимулювання.

Інституційне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону передбачає:

- вибір політики стимулювання сталого розвитку регіону – вибір оптимального типу політики стимулювання сталого розвитку регіону відповідно до стану сталого розвитку, властивого даному регіону; вибір інституційних інструментів для реалізації політики стимулювання сталого розвитку регіону – формування набору інструментів стимулюючого характеру, що максимально ефективно сприятимуть досягненню сталого розвитку конкретному регіону;

- контроль за стимулюванням сталого розвитку регіону – відстеження проведення стимулюючих заходів, направлених на досягнення сталого розвитку регіонів України, державними та громадськими організаціями в межах країни та міжнародними установами; виявлення недоліків щодо застосування стимулюючих заходів на практиці;

- пропозиції щодо поліпшення проведення стимулювання сталого розвитку регіонів – рекомендації щодо поліпшен-

ня якості стимулювання сталого розвитку регіонів з боку всіх суб'єктів регіональних СЕЕ систем, направлені на зміну законодавства, конкретних дій виконавчих органів з метою досягнення сталого розвитку регіону.

Варто зазначити, що інституційне стимулювання сталого розвитку регіону пов'язане із побудовою ефективною дозвільної системи функціонування суб'єктів господарювання на території регіонів, спрямованої на досягнення сталого розвитку регіону. Власне зміст фінансового забезпечення інституційного стимулювання сталого розвитку регіону полягає у фінансуванні створення інституцій, направлених на забезпечення сталого розвитку регіону, а також підтримку системи адміністрування, пов'язаного із наданням дозволів на створення суб'єктів господарювання. Інституційне стимулювання сталого розвитку регіону повинне бути забезпечене фінансовими надходженнями від усіх видів суб'єктів господарювання, що дозволить вибудувати ефективну систему дозволів на здійснення підприємницької діяльності, зокрема, екологічної підприємницької діяльності.

Інституційне стимулювання повинне бути направлене на реалізацію наступних завдань:

- різні фінансові форми підтримки підприємств, що започатковують свою господарську діяльність на території регіонів;
- фінансова підтримка з боку державних та регіональних органів влади виробників екологічно чистих продуктів через державні програми;
- фінансове сприяння в створенні центрів та лабораторій на території регіонів, що з'ясовують якість продуктів харчування;
- сприяння за допомогою фінансових засобів застосування екомаркування продуктів харчування, що виробляються на території регіону суб'єктами господарювання;
- фінансова підтримка суб'єктів господарювання, що функціонують на території регіону і декларують у своїй діяльності принципи сталого розвитку;
- створення Державного інвестиційного фонду та мережі підпорядкованих регіональних інвестиційних фондів, що спрямовані на координацію процесу інвестування у соціаль-

ну, економічну та екологічну сфери регіонів.

Основним змістом інституційних перетворень політики, направленої на стимулювання сталого розвитку регіону має бути стимулювання регіонів за допомогою трансформації податкової, бюджетної, інвестиційно-інноваційної політики ресурсо– і енергозбереження, впровадження екологічної техніки і технології.

Фінансування інституційного стимулювання сталого розвитку регіону полягає у залученні різноманітних видів фінансових ресурсів (бюджетних трансфертів, бюджетних інвестицій, прямих внутрішніх та зовнішніх інвестицій та ін.) через застосування інструментів стимулювання та інструментів мотивації сталого розвитку регіону.

До інституційних інструментів стимулювання сталого розвитку регіону можна віднести:

- державне замовлення на високоефективні в екологічному та соціальному плані регіональні проекти і технології – визначення переліку пріоритетних соціально-екологічних проектів, їх фінансування і реалізація заради досягнення сталого розвитку регіону. Основна ціль даного інструменту стимулювання – розвиток високотехнологічного, енергоощадного, екологічно безпечного та соціально орієнтованого виробництва;

- регіональне прикордонне співробітництво у галузі сталого розвитку – транскордонна регіональна співпраця у соціальній, економічній та екологічній сферах заради досягнення сталого розвитку регіонів. Даний інструмент забезпечить розширення співробітництва регіонів України з регіонами сусідніх країн у соціальній, економічній та екологічній сферах регіону, сприяючи досягненню сталого розвитку регіону.

В цілому інституційні інструменти стимулювання сталого розвитку регіону направлені на залучення додаткових коштів до регіону для реалізації різноманітних програм та проектів в контексті досягнення сталого розвитку регіону, забезпечуючи при цьому потужну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам регіону у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Інституційними інструментами мотивації сталого розвитку регіону можуть бути [40]:

- угоди про співпрацю між регіональними органами влади та Кабінетом Міністрів України;

- регіональні програми соціо-еколого-економічного стимулювання – фінансово-нормативні документи, що прийняті і реалізуються з метою стимулювання сталого розвитку регіону за рахунок коштів бюджетів різних рівнів. Інструмент спрямований на створення програми зі стимулювання сталого розвитку регіону, забезпечення необхідних потреб регіону;

- сталі регіональні позабюджетні фонди – фінансово-організаційні структури, не пов'язані із бюджетами різних рівнів, що задовольняють соціальні, економічні та екологічні потреби регіону. Інструмент націлений на створення постійного джерела фінансової підтримки сталого розвитку на території регіону;

- PR-акції по пропаганді прогресу сталого розвитку регіону – використання великого набору агітаційних заходів, направлених на досягнення сталого розвитку регіону. Ціль інструменту полягає в утвердженні позитивного іміджу регіону в межах країни та за її межами шляхом пропаганди успішних інвестиційних проектів в соціальній, економічній та екологічній сферах регіону. Стратегія інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону повинна формуватись на менше, ніж на 10 років, адже саме протягом цього терміну часу можна досягти певних кількісних та якісних змін, пов'язаних із комплексним стимулюванням сталого розвитку регіону у трьох взаємопов'язаних сферах – соціальній, економічній та екологічній. Стратегія інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону повинна узгоджуватись із основними стратегічними документами у галузі сталого розвитку, пов'язаними з конкретним регіоном. До таких документів насамперед відносять стратегії економічного і соціального розвитку регіонів. Ще одним важливим документом є Угоди про співпрацю між конкретним регіоном та Кабінетом Міністрів України на п'ятирічний термін. Даний стимулюючий документ передбачає розбудову транспортної інфраструктури, розвиток транскордонного співробітництва, прикордонні інфраструктури, соціального розвитку, розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфер, створення

ефективної системи охорони навколишнього середовища, упровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, розвиток високотехнологічного агропромислового виробництва. Найважливішими напрямками стимулювання сталого розвитку регіону у соціальній сфері протягом періоду повинні стати:

- зростання капіталовкладень у соціальну інфраструктуру;
- збільшення фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення;
- зменшення податкового навантаження на населення регіону;
- запровадження бюджетного інвестування соціальних проектів.

Основними напрямками стимулювання сталого розвитку регіону в економічній сфері повинні бути:

- зростання інвестицій у розробку та впровадження нових технологічних процесів у промисловості, сільському господарстві, транспорті, будівництві; розширення функцій місцевих податкових платежів;
- збільшення бюджетних інвестицій та кредитів на розвиток економіки регіону.

Стимулювання екологічної сфери регіону передбачає:

- збільшення податкових надходжень від підприємств-забруднювачів навколишнього середовища;
- активізацію пропаганди та реклами туристично-рекреаційного потенціалу регіону;
- збільшення залучення інвестицій (приватних та державних) в проекти, пов'язані із збереженням довкілля;
- зростання бюджетного фінансування програм з охорони довкілля.

Запровадження інституційних заходів із стимулювання сталого розвитку регіону дозволять досягнути бажаного результату.

1.7. Історичні межі та наслідки сталого розвитку суспільства

Коли заговорили про ринкову економіку, значна частина політиків, вчених та мабуть і пересічних громадян України вважала, що планування як таке відійшло у вічність, рин-

ку зовсім не потрібне, навіть – зайве. З часом виявилось, що світова спільнота, особливо розвинені країни, більшою мірою ті, що вже перейшли до постіндустріальної фази економічного розвитку, живуть в дуже чітких планових координатах. Правда, в цих країнах життєтворчу моду диктує не чиновник, не плановик, а різного роду фахові експертні, аналітичні і консультаційні групи. Такі групи організують при Президентах, Урядах, Парламентах розвинених країн, їх комплектують із науковців і спеціалістів вищої кваліфікації та створюють для них оптимальні умови для аналітичної роботи. Мова йде про вільний доступ до різної інформації, матеріально-технічне забезпечення, винагороду за роботу тощо. Такі спеціалісти мають вміти відбирати потрібне, аналізувати найрізноманітнішу інформацію, виділяти провідні тенденції і, саме головне, прогнозувати імовірний хід розвитку подій в майбутньому. Їх головна задача – видавати документи-інструкції, як діяти в тій чи іншій ситуації, з тієї чи іншої проблеми чиновникам будь-якого рангу, аж до міністрів і президентів. Урядові чиновники в таких країнах стали лише ретрансляторами на різного роду міжнародних нарадах і зустрічах, вироблених інтелектуалами думок і рішень. Наявність необхідної інформації, вміння її використовувати стала для окремих країн на зламі століть однією з найбільш прибуткових галузей політичної діяльності і виробничої сфери [235].

Слід усвідомлювати, що багато наших сьогоднішніх бід і проблем обумовлені відсутністю унормованої концепції соціально-економічного розвитку України та її регіонів на близьку і тривалу перспективу. Політики ніяк не сформулюють національну ідею, основи зовнішньої та внутрішньої політики, військової доктрини. Це в свою чергу приводить до того, що у нас відсутня чітка політика в питаннях розвитку сільськогосподарського, паливно-енергетичного комплексів, основних виробничих галузей, науки, освіти, пріоритетів розвитку соціальної сфери.

Ще гірша ситуація на місцях, в регіонах, котрі у адміністративному та фінансовому розумінні повністю залежать від центру та один від одного [55]. Тому сьогодні Карпатському регіону і всім його складовим, як ніколи, потрібно мати

науково обґрунтовані концепції соціально-економічного розвитку на близьку і тривалу перспективу. Останній час в Україні йде систематична й напружена робота в плані обговорення перспективної програми соціально-економічного розвитку всіх її регіонів на період до 2022 року. З цього питання представники влади вже організували і провели обмін думок серед вчених, освітян, спеціалістів народного господарства, депутатів рад різного рівня, представників партій, громадських та молодіжних організацій. На цій основі планується накреслити концептуальні засади можливих шляхів розвитку країни на тривалу перспективу (15-20 років). Головним тут прийнято вважати чітке формулювання пріоритетів соціально-економічного розвитку всіх регіонів. У програмі, як основному документі, передбачається чітко вписати соціально-економічні показники в розрізі регіонів та основних пріоритетних галузей народного господарства, які планується досягти на кінець 2022 року. Тут будуть також сформовані механізми досягнення запланованих показників та закладено способи їх фінансового забезпечення. Розроблені програми доцільно розглянути на сесіях відповідних обласних рад і після їх схвалення – розробити і прийняти плани розвитку Карпатського регіону в цілому [235].

Особливу увагу в програмах слід приділити чіткому формуванню пріоритетів розвитку, використанню природних багатств та ресурсів областей, еколого-економічній доцільності діючих та заново запропонованих проектів та рішень, їх фінансовому забезпеченню, питанням працевлаштування та створення нових робочих місць.

Зрозуміло, що концепція і програма мають враховувати, як політичні та економічні зміни, що відбулися у суспільстві в останній час, так і домінуючі світові тенденції. В той же час перспектива розвитку Карпатського регіону має бути тісно ув'язана із сформованою упродовж багатьох десятиліть економікою та наукою, основними галузями промисловості та сільського господарства. Ця перспектива має спиратися на науково-технічний потенціал, реально існуючі природно-сировинні ресурси, враховувати демографічну структуру і соціальне становище населення в гірській, передгірській і низинній частині конкретних областей. У концепції доцільно

врахувати унікальне географічне розташування областей, яке є виключно сприятливим для виконання функції контактної території між країнами Західної Європи і великим українським, та й взагалі, східним ринком. У цілому економіки областей Карпатського регіону слід орієнтувати на науково-місткі та екологічно чисті виробництва та технології.

При цьому першочергову увагу доречно зосередити, з нашої точки зору, на наступному: наявності гір, лісів та полонин, особливостях атмосферної циркуляції, величині сонячної радіації в розрізі пір року, наявності унікальних мінеральних вод, цілої низки санаторно-оздоровчих, лікувальних та оздоровчо-туристичних комплексів, сучасної транспортної мережі, невеликих відстанях до столиць центрально-європейських країн тощо.

Карпатський регіон багатий на висококваліфіковані трудові кадри, унікальні природні ресурси – ліс, корисні копалини, мінеральні і геотермальні води. Окремо слід відмітити лісову різноманітну сировину (тверді породи – дуб, бук, ясен, м'які – сосна, ялиця, смерека, а також гриби, ягоди тощо), будівельні матеріали (доломіти, перліти, керамзити, мармур, кольорові і білі туфи, каоліни, цегляно-черепичну сировину, пісок, щєбінь). Серед корисних копалин особливу цінність представляють: поліметалеві руди, дорогоцінні метали, рудні матеріали тощо. Унікальними в Україні є родовища мінеральних вод, цеолітів, кам'яної солі, білих каолінів та кварцового піску.

Для прикладу, Закарпатська область могла б стати монопольним виробником таких стратегічно важливих напівпровідникових речовин, як кремній і германій. Сировинною базою для виробництва останніх можуть бути великі поклади чистого кварцового піску і бурого вугілля. При наявності наукової і виробничої бази в області можна б розпочати виробництво з них монокристалів, з яких спеціалісти-технологи отримують напівпровідникові пластини різних розмірів і профілів. На останніх сучасними фізичними технологіями в мікроелектронному виконанні виготовляють електронні і оптичні мікросхеми різного функціонального призначення. Такі галузі виробництва надзвичайно перспективні, прибуткові, швидко окупаються і, що найголовніше, науковомісткі і

екологічно чисті, вони можуть бути організовані і, саме головне, ефективно діяти у вигляді «економічних кластерів».

Надзвичайно перспективною видається також ідея перетворення міст Львова і Ужгорода з промислово-виробничих в культурно-наукові та освітні центри європейського рівня. Для цього є всі підстави. Міста мають значну кількість висококваліфікованих спеціалістів, тут діють десятки наукових і конструкторсько-технологічних та проектних організацій, є необхідна матеріально-технічна база, декілька видавничих організацій, добрий десяток великих приміщень, котрі пристосовані під проведення наукових заходів, сучасні готелі, ресторани тощо. Тобто, у Львові та Ужгороді вже створено необхідні умови для проведення систематичних міжнародних нарад, конференцій, симпозіумів, науково-технічних виставок, ярмарків і аукціонів науково-технічної продукції, новітніх технологій, досягнень і відкриттів [52,118].

У концепції потрібно уважно проаналізувати стан справ і намітити перспективи розвитку в таких пріоритетних для областей Карпатського регіону галузях, як лісо-деревопереробний комплекс, харчова промисловість, переробна галузь, виноградарство, садівництво, овочівництво в сільському господарстві. Окремими розділами слід прописати розвиток спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, механізми створення нових робочих місць в областях та організацію допомоги соціально незахищеним верствам населення (пристарілі самотні, інваліди, пенсіонери тощо).

В умовах реформування економічної системи України та побудови відкритого суспільства з високим рівнем соціальної орієнтації необхідно знайти рішення, спроможні принципово вплинути на зростання економіки та всебічний розвиток регіонів. До числа таких рішень, поряд з організацією традиційних територіально-виробничих комплексів, слід віднести створення нових форм організації і розміщення продуктивних сил, таких як євро регіони, спеціальні економічні зони, інноваційні центри, технопарки, технополіси, території пріоритетного розвитку тощо [6,7]. Для Карпатського регіону найбільш ефективною формою міжнародного співробітництва сьогодні бачиться співробітництво в рамках системи євроре-

гіонів. Під останнім розуміють територіальне утворення, що об'єднує частини територій декількох країн з метою спільного узгодженого стимулювання їх соціально-економічного розвитку. Це реалізується шляхом укладання добровільних угод між представниками адміністративних прикордонних територій цих держав із збереженням їх територіального суверенітету. Єврорегіон не становить нового наднаціонального чи наддержавного утворення, а є структурою, яка сприяє міжрегіональному співробітництву. Головна мета створення єврорегіонів – прискорення соціально-економічного розвитку складових територій шляхом розширення та зміцнення прикордонних зв'язків між ними, організації спільної розробки та реалізації проектів, що представляють взаємний інтерес, а також встановлення безпосередніх взаємовигідних контактів між підприємствами, організаціями, фірмами, які розташовані на території єврорегіону [119].

Діяльність єврорегіонів розглядається як один з елементів загальноєвропейської системи пріоритетів, який відповідає принципів інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Така діяльність передбачає прискорення соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів, кадрову, інфраструктурну підготовку регіонів і країни в цілому для поглиблення співробітництва з ЄС, прискорення європейських процесів інтеграції, реалізацію потенціалу формування експортної спеціалізації регіонів, розвиток міжнародних зв'язків у галузях туризму, рекреації, охорони навколишнього природного середовища. Єврорегіони можуть розглядатися і як засіб врегулювання можливих територіальних проблем двох держав, їх створення частково знімає напругу щодо можливих територіальних претензій, проблем, пов'язаних зі становищем національних меншин. Це також своєрідний полігон для апробації сумісності законодавства різних країн і правових систем. За сучасних умов єврорегіони можуть бути поділені на три категорії:

- 1) охоплюють прикордонні території країн ЄС і мають спільні економічні та адміністративні проблеми;
- 2) включають території держав ЄС, для яких характерний переважний розвиток аграрного виробництва;
- 3) створюються на територіях країн, які не входять до ЄС

і є дійовими засадами для включення нових країн до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

У післявоєнний період регіони в країнах Європи вже не сприймаються лише як звичайні адміністративно-територіальні одиниці з сукупністю різних організацій, які діють на їх територіях. Вони значно посилили свій економічний та політичний статус. Регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування стають все більш самостійними суб'єктами, що намагаються діяти самостійно, на власний розсуд. Поряд із державою, регіони намагаються забезпечити достатньо високий та зростаючий рівень життя населенню.

Перші активні спроби транскордонної співпраці в Європі розпочалися всередині 60-х років, саме тоді починається активне використання такого інструменту транскордонної політики, як єврорегіони. Першими єврорегіонами стали Euroregio (на кордоні Нідерландів і Німеччини) та Regio (на кордоні Швейцарії, Німеччини та Франції). Наприкінці ХХ століття регіональна політика ЄС перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем. Німеччина, Польща, Чехія та інші країни створили єврорегіони по всьому периметру своїх кордонів, що сприяло поглибленню євроінтеграційних процесів та удосконаленню механізмів фінансування регіонального розвитку в ЄС. Основні пріоритетні напрями фінансової підтримки ЄС базувалися на загальних засадах просторового облаштування європейського континенту, прийнятих Радою Європи, і передбачали підвищення координованості та узгодження розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх країн шляхом розробки концепцій спільного розвитку транскордонних регіонів [8]. Відповідно до переліку Ради Європи

на даний момент існує понад 70 транскордонних регіонів, що утворені між 235 регіонами 32 держав.

Маючи спільні кордони з ЄС і межуючи на східному кордоні з Росією, Білоруссю, Молдовою та Туреччиною, Україна володіє значним геополітичним потенціалом для розбудови ефективного транскордонного співробітництва. Територія та транспортні системи України відіграють унікальну транзитну роль на традиційних торгівельно-транспортних шляхах, як через нові кордони ЄС зі Сходу до Європи, так і вздовж них – з Півдня на Північ. Наша країна залучена до діяльності десяти єврорегіонів – «Буг», «Верхній Прут», «Дніпро», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Слобожанщина» та «Ярославна», «Чорноморський», «Донбас», «Дністер». Цей процес триває – готуються проекти щодо створення єврорегіонів: «Сян» (Львівська обл., Підкарпатське воєводство Польщі), «Земплін» (Закарпатська обл., Кошицький край Словаччини). Територія України, що входить до складу єврорегіонів – це майже 20% населення країни (9 областей, 110 районів, 109 міст).

Карпатський єврорегіон – створений у 1993 році, до його складу входять прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, України. Він охоплює територію площею 132,7 тис. кв. км., з населенням майже 16 млн. чоловік. Карпатський єврорегіон – це транскордонна асоціація прикордонних адміністративних районів країн, що входять до його складу, яка створена з метою координації транскордонного співробітництва. Пріоритетами функціонування Карпатського Єврорегіону вважаються: розвиток транспортного зв'язку на його території; вирішення проблем розвитку інфраструктури, туризму; створення сучасної функціональної структури економіки регіону; розширення європейського та атлантичного співробітництва.

Більшість проблем транскордонної співпраці є типовими для тих єврорегіонів, в яких бере участь Україна. Серед них варто виокремити наступні:

- суттєва різниця в рівні розвитку держав-учасниць, у темпах і обсягах адміністративних трансформацій;
- різний рівень транспортної, в тому числі прикордонної

інфраструктури;

- істотні відмінності у митному і податковому законодавстві;

- відсутність необхідної кількості банків, готових провадити розрахунки і видавати кредити транскордонним господарчим підприємствам.

Єврорегіон «Карпати» став одним з перших в рамках якого вирішуються проблеми сталого природокористування. До складу Карпатського єврорегіону входять Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області України, прикордонні території Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Його створення спрямоване на вирішення проблем раціонального використання природних ресурсів Карпат, підвищення ефективності економіки регіону, поліпшення його екологічних умов та підвищення життєвого рівня населення, що тут проживає. У рамках Карпатського єврорегіону вже здійснено облаштування та модернізацію прикордонної інфраструктури та реалізовано ряд економічних заходів для підтримки малого і середнього бізнесу, підготовки та перепідготовки управлінських кадрів, залученню іноземних інвестицій. З цією метою створено Фонд розвитку Карпатського єврорегіону, яким вже профінансовано виконання ряду проектів з науки, культури, економіки та охорони навколишнього середовища [118, 133].

Карпатський єврорегіон виконує роль транзитної території між Заходом і Сходом, що обумовлено його геополітичним розташуванням. Пріоритетними напрямками його функціонування слід вважати туристично-рекреаційну діяльність та охорону навколишнього середовища. Пріоритетність цієї діяльності обумовлена спільністю інтересів не тільки регіонів, але і держав, до яких вони належать.

На території Карпатського єврорегіону вже функціонують 32 пунктів пропуску через державний кордон (табл. 1.5.), (в тому числі в Закарпатті – 16: 4 міжнародних автомобільних, 3 міжнародних залізничних, один міжнародний аеропорт, один міждержавний автомобільний, один міждержавний залізничний, 6 пунктів спрощеного переходу). За рахунок міжрегіональних угод та інвестиційного фінансування досягнуто певних успіхів в розбудові митної, при-

кордонної та сервісної інфраструктур на пунктах переходу кордону.

Таблиця 1.5.

**Пункти пропуску державного кордону,
що функціонують на території Карпатського
єврорегіону [269].**

Словацька республіка	ам, мн, кр, пс, вн (до 3,5 т) ам, мн, кр, пс, вн жд, мн, кр, вн жд, мн, кр, пс, вн жд, мн, кр, пс, вн пш, вл, мн	Малий Березний, Закарпатська обл. Ужгород -авто, Закарпатська обл. Ужгород (пункт контролю) Павлове, Закарпатська обл. Чоп (Страж), Закарпатська обл. Малі Селменці, Закарпатська обл.
Республіка Польща	ам, жд, мн, кр, пс, вн ам, мн, кр, пс, вн жд, мн, кр, пс, вн ам, мн, кр, пс, вн жд, мн, кр, пс, вн ам, мн, кр, пс, вн (до 7,5 т)	Рава-Руська, Львівська обл. Краковець, Львівська обл. Мостиська, Львівська обл. Шегині, Львівська обл. Хирів, Львівська обл. Смельниця, Львівська обл.
Румунія	пш, мс, 14.00-17.00 (вт., пт.), пс ам, пш, мс, 9.00-18.00 (крім чт и нд) ам, пш, мс, 9.00-18.00, пс пш, мс, 11.00-17.00 (ср, пт, нд), пс жд, мн, кр, пс, вн ам, пш, мн, мс, кр, пс, вн ам, пш, мс, 9.00-18.00, пс ам, жд, мн, мс, пс, вн ам, пш, мс, пс жд, мн, кр, пс, вн хз жд, мн, кр, вн ам, пш, мн, кр, пс	Шеліт, Чернівецька обл. Руська, Чернівецька обл. Красноільск, Чернівецька обл. Білая Криниця, Чернівецька обл. Вадул-Сірет, Чернівецька обл. Порубне, Чернівецька обл. Дяківці, Чернівецька обл. Дякове, Закарпатська обл. Хижка, Закарпатська обл. Тересва, Закарпатська обл. Діловоє, Закарпатська обл. Рахів (пункт контролю), Закарпатська обл. Солотвино, Закарпатська обл.
Угорщина	ам, мн, кр, пс, вн жд, мн, кр, вн жд, мн, кр, вн ам (крім автобусів), мн, 8.00- 16.00, пс ам (крім автобусів), мн, 7.00- 19.00, пс ам, мн, кр, пс ам, мн, кр, пс	Чоп (Тиса), Закарпатська обл. Батєво (пункт контролю), Закарпатська обл. Саповка, Закарпатська обл. Дзвінкове, Закарпатська обл. Косино, Закарпатська обл. Лужанка, Закарпатська обл. Вілох, Закарпатська обл.

Умовні позначення: ам – автомобільний, жд – залізничний, рч – річковий, пш – пішохідний, пр – паромний, вл – велосипедний, мн – міжнародний, мс – місцевий, кр – круглодобовий, пс – пасажирський, вн – вантажний, вт – вівторок, ср – середа, чт – четвер, пт – п'ятниця, нд – неділя, хз – данні відсутні, або не систематизовані.

Прикордонне співробітництво активізувало і розширило географію іноземних інвестицій, що дозволило переорієнтувати ряд обласних підприємств на випуск конкурентоздатної продукції. В силу цих обставин, а також того, що в області діє спеціальний режим інвестиційної діяльності та створена спеціальна економічна зона «Закарпаття», область вважається перспективним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності. Це дозволило створити в області 1342 підприємства з прямими іноземними інвестиціями, із них 105 із стовідсотковим іноземним капіталом. В останні роки здійснюється розширення географії зовнішньоекономічних зв'язків. Тільки упродовж 2011 року здійснювалися економічні зв'язки із 80 країнами світу [244].

Світова співдружність держав на Конференції ООН з питань розвитку і природного середовища (Ріо-де-Жанейро, жовтень 1992 рік) прийняла Концепцію сталого екологічно безпечного розвитку, яка має на меті забезпечити збалансований розв'язок соціально-екологічних завдань і збереження природного середовища та природно-ресурсного потенціалу. Такої мети можна досягти лише спільними зусиллями всього людства, при умові, що кожна країна буде мати власну концепцію стійкого розвитку.

З цією метою Конференція в Ріо-де-Жанейро визначила 27 загальних принципів, дотримання яких є обов'язковою умовою переходу суспільства до сталого розвитку. Загальні принципи доповнені та деталізовані конкретними завданнями в різних галузях – освітній, науковій, економічній, правовій тощо. Уряди країн, що підписали документи Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро зобов'язалися прийняти національні концепції екорозвитку [143, 144].

2002 року, 2-4 вересня, в Йоганнесбурзі відбулась Всесвітня Конференція з проблем сталого розвитку. В роботі конференції взяли участь понад 60 тисяч делегатів зі 180 країн світу, в тому числі голови більше 100 держав і урядів.

Учасники Йоганнесбурзького форуму обговорили питання сталого розвитку світової економіки, соціального прогресу і захисту навколишнього природного середовища. У підсумку було прийнято ряд важливих документів і зокрема «План дій саміту» та «Політичну декларацію». В

яких зроблена оцінка глобальним змінам за останні 10 років. За цей період, за даними ООН, тільки об'єм викидів в атмосферу шкідливих газів, які створюють парниковий ефект, зріс на 9 %. Саме із збільшенням кількості шкідливих викидів в атмосферу науковці пов'язують зростання кількості стихійних лих. Згідно з даними Міжнародного Червоного Хреста за три десятиліття, що минули, кількість природних катастроф зросла в три рази. Одним із основних висновків конференції стало попередження науковців, що проблема захисту навколишнього середовища може бути вирішена лише в тому випадку, якщо вона буде розглядатися у взаємозв'язку із соціально-економічними умовами населення планети.

Практична реалізація принципів сталого розвитку можлива лише при зміні існуючої економічної системи. Діюча економічна система налаштована на отримання максимальних прибутків будь-якої виробничої галузі і, значною мірою, нехтує екологічними проблемами, які при цьому виникають. Критерію прибутку в епоху сталого розвитку мають бути протиставлені поняття партнерства, паритетності й справедливості. Результативність має забезпечуватися мінімальною витратою сировинних і енергетичних ресурсів та мінімальним впливом на довкілля. Запровадження цих принципів означає перебудову всієї філософії сучасної економіки. Це одна з найскладніших проблем при переході до сталого еколого-економічного розвитку.

Багатьма розвиненими країнами світу в контексті цієї моделі було розроблено і прийнято концепції сталого розвитку. Наприкінці ХХ століття в економічній теорії стали інтенсивно впроваджуватися ідеї «зеленої економіки» – висхідний економічний розвиток суспільства без змін довкілля із застосуванням «відновлювальних» технологій, джерел енергії і сировини. Зелена модель економіки занадто дорога і непристосована до сучасних економічних реалій. Вона більш романтична, ніж практична, оскільки потребує значних фінансових витрат на які здатні лише розвинені країни.

Настав час перейти до конкурентної бізнес-моделі, яка дозволяє виробникам запропонувати кращу продукцію за

нижчими цінами, шляхом впровадження інновацій, які гарантують не тільки збільшення прибутку, але й генерують екологічні вигоди. Ця економічна філософія була названа «синьою економікою», її запропонував професор Гюнтер Паулі, в рамках наукового дослідження бізнес-моделей майбутнього, виконаного на замовлення ООН [47]. Сутність синьої економіки, в якій основним критерієм результатів виробничої діяльності є, на відміну від традиційної економіки, не прибуток, а інтегральний еколого-економічний ефект. Принципи синьої економіки тісно пов'язані з моделями існування екосистем, та виглядають наступним чином:

- всі процеси стійкі та нетоксичні;
- використовуються ті ресурси, що знаходяться локально і відповідають екологічним та людським потребам місцевої громади;
- енергетичні ресурси використовуються тільки ті, що наслідують природні явища;
- суспільство завжди розвивається щоб досягати більш високих рівнів ефективності (від ефективності до достатку);
- завжди застосовується принципи каскаду енергії і поживних речовин;
- для інвестування в інновації застосовується декілька різних джерел прибутку;
- відходи не залишаються, все, що створюється в процесі є цінним;
- кожен процес і продукт відіграє свою унікальну роль у повній зайнятості населення;
- наука постійно продукує інновації для вирішення системних проблем.

В основі синьої економіки лежить розуміння логіки розвитку природних систем, їх збалансованості, які виходять за межі звичайного збереження ресурсів. Синя економіка виходить за рамки зеленої, в її основі не тільки захист та відновлення природи, але й розвиток природних систем в цілому.

II. РОЛЬ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Карпатська гірська система простягається гігантською дугою, довжиною близько 1,5 тис. км, охоплюючи територію декількох східноєвропейських країн. Загальна площа Карпат становить 188 тис. км. кв. Карпати поділяють на Західні (Словаччина, Чехія, Польща і, частково Угорщина), Східні (Словаччина, Польща, Україна, Румунія) та Південні (Румунія). До Карпатського регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Карпатський регіон займає площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3% території України, тут проживає близько 6,4 млн. чоловік, що становить 12,3 % населення України. Густота населення в Карпатському регіоні становить 112,7 осіб на км. кв. Частка сільського населення складає 50,8%, або 3087,5 тис. осіб (кількість сільського населення переважає міське у всіх областях, за виключенням Львівської).

[!] Рис. 2.1. Загальна схема Карпат - див. на кольоровій вклейці

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничих куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряночистої системи для всієї Європи. Українські Карпати простягаються в довжину з північного заходу на південний схід на 28 км, а в ширину з північного сходу на південний захід – на 110 км. Площа гірської системи 24 тис. кв. км, а разом із Передкарпаттям і Закарпатською низовиною – 37 тис. кв. км. Українські Карпати – середньовисотні гори. Для них характерний теплий і вологий клімат, чітко виражене поздовжньо-зональне простягання основних структурно-орографічних областей, на яке накладається вертикальна пояси́сть ландшафтів.

Клімат Українських Карпат помірно континентальний, теплий, але його термічні режими і умови зволоження змінюються із висотою у широких межах. Регіон має сприятливі кліматичні умови, високий природно-рекреаційний потенціал, тут зосереджено 5,2% об'ємного та 5,1% вартісного потенціалу природних ресурсів рекреації України.

Мінерально-сировинна база представлена понад 30 видами корисних копалин, серед яких нетрадиційні для України поліметали, алуніти, перліти, цеоліти, барити. Із неметалічних корисних копалин значними є запаси сірки та її сполук, кам'яної солі та бурого вугілля.

Українські Карпати багаті на мінеральні та термальні води, унікальні за своїми лікувальними властивостями та енергетичними потужностями. В Карпатах налічується понад 800 різних за хімічним складом і лікувальними властивостями джерел мінеральних вод.

Українська частина Карпат, відіграє велику роль для підтримання екологічного балансу на вододілі між басейнами Балтійського і Чорного морів. В горах зосереджено третину лісових запасів України, тут росте понад 2110 видів квіткових рослин (50% генофонду судинних рослин України), серед яких 219 ендемів, велика кількість цінних дерев і лікарських рослин, багатий видовий склад тваринного світу. Загалом гірська система Карпат сприяє збереженню біорізноманіття на нашому континенті. Світовий фонд дикої природи (WWF) включив Карпати до списку 200 найважливіших гірських регіонів Світу (Global Program) [44,55].

2.1. Соціально-економічна характеристика

Карпатського регіону та його роль у розвитку України

Господарський комплекс Карпатського регіону має складну галузеву та функціонально-компонентну структуру і за видами економічної діяльності представлений добувною, переробною, харчовою промисловістю, машинобудуванням, виробництвом неметалевих мінеральних виробів, хімічною і нафтохімічною, виробництвом деревини та виробів з деревини, целюлозно-паперовою, виробництвом та розподіленням електроенергії, газу та води і характеризується наявністю розвинених транспортних мереж, транспортних

комунікацій нафти, газу, електроенергії. Регіон є основним транзитером нафти та газу, експортером електроенергії до країн Східної Європи. Територією Карпатського регіону проходять автомобільні та залізничні мережі міжнародного значення. Карпатський регіон займає значне місце в економічній системі України. На нього припадає 16,1% території, 19,1% кількості населення, 12,1% валового регіонального прибутку, 7,8% реалізованої промислової продукції (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Основні показники сучасного стану та перспектив соціально-економічного розвитку Карпатського регіону (розраховано за даними Стратегій розвитку областей України на період до 2015 року)

Показник	2000	2006	2010	2015	2015 до 2000, %
Територія, тис. км ²	96,9	96,9	96,9	96,9	100,0
Кількість населення, тис. чол.	9318,4	8895,8	8973,8	9119,9	97,9
Щільність населення, чол. на км ²	595	571	573,4	584	98,2
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	18086	64979	84288	112906	624,3
Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності, млн. грн.	13125,1	42985,8	55055,1	70239,8	535,2
Продукція сільськогосподарства, млн. грн.	15807	19046	20192	23158	146,5
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	2703	15673	23495	44486	1645,8
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	334,4	1165,3	1594	2985,6	892,8
Обсяг експорту товарів, послуг, млн. дол. США	1010	2964,9	4051,7	5445,7	539,2
Частка експорту товарів, послуг у ВРП, %	29,98	22,33	24,0	24,1	-
Обсяг імпорту, млн. дол. США	851,5	3438,9	3847,8	4750,5	557,9
Роздрібний товарооборот підприємств, млн. грн.	4811,5	18549,9	20914,54	24750,7	514,4

Рівень економічного розвитку Карпатського регіону оцінюється як середній. За величиною валового продукту в розрахунку на душу населення, лише Львівська область перевищує середньо український показник, а Закарпатська взагалі має найнижчий показник в Україні.

Територіально-галузева структура економіки Карпатського регіону значно змінилася в останні два десятиліття. Перехід до ринкової економіки зумовив кардинальну трансформацію структури господарства регіону. Так, починаючи із 2003 року, частка промисловості у структурі валової доданої вартості господарського комплексу регіону вперше за історію незалежності України перевищила частку сільського господарства на 1,5%, така тенденція її зростання і надалі продовжує зберігатися. Якщо на початку 90-х років минулого століття у Карпатському регіоні промисловість і сільське господарство перевищували сферу послуг, то станом на 2005 рік економіка регіону вже мала таку структуру: сільське господарство – 16,9%, промисловість – 23,2%, сфера послуг – 59,95%. За дуже короткий час відбулися трансформаційні зміни в структурі господарського комплексу Карпатського регіону в бік сфери послуг. Особливо великі скорочення частки валової доданої вартості відбулися в галузях сільського господарства, лісо-деревопереробному комплексі, на транспорті і в системі зв'язку. Однак, основні промислові центри регіону зберегли свою основну спеціалізацію [59].

У Львівській економічній зоні виділяють Передкарпатський (Дрогобич – машинобудування, деревообробка, легка промисловість; Стрий – машинобудування, харчова і деревопереробна галузі; Борислав – нафтовидобувна, легка і хімічна промисловість; Новий Розділ і Яворів – виробництво сірки), Північний (Червоноград – видобуток вугілля, легка промисловість; Сокаль – хімічна промисловість; Добро-твір – електроенергетика) та Львівський (машинобудування, харчова та легка галузі).

Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області мають схожі спеціалізації, основу яких складає лісопромисловий комплекс. Крім того в Івано-Франківські області виділяють – нафтопереробну (Долина, Надвірна), хімічну (Калуш, Івано-Франківськ), машинобудівну (Івано-Франківськ)

галузі; в Чернівецькій області – машинобудування, легка і харчова промисловість (Чернівці), в Закарпатській області – переробна (Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст), машинобудування (Ужгород, Мукачево).

Таблиця 2.2.

**Частка основних галузей промисловості
Карпатського регіону, % [59]**

Регіони Промисловість	Львівська обл.	Івано-Фран- ківська обл.	Закарпатська обл.	Чернівецька обл.
Легка промисловість	12,6	19,3	17,6	24,7
Харчова промисловість	12,9	19,2	15,3	17,4
Лісопромисловий комплекс	4,6	12,9	18	8
Хімічна і нафтохімічна промисловість	6,3	12,0	1,7	6,8
Разом	36,4	63,4	52,6	56,9

Більшість сільського населення Карпатського регіону була й залишається зайнятою у сільському господарстві (таблиця 2.3). Сільське господарство Карпатського регіону відноситься до багатогалузевого. З півночі на південь в регіоні виділяють такі зони спеціалізації: малополіська (льонарство, буряківництво, хмелярство, картоплярство, молочно-м'ясне тваринництво); лісостепова (зернове господарство, м'ясне і молочне тваринництво, свинарство, птахівництво); карпатська з підзонами – передгірська передкарпатська (льонарство, картоплярство, молочно-м'ясне тваринництво); гірська (м'ясо-молочне і м'ясне тваринництво, овочівництво, льонарство); передгірська закарпатська (виноградарство, садівництво, тютюництво, молочно-м'ясне тваринництво і птахівництво). Характерною особливістю аграрного сектора Карпатського регіону є висока питома вага підсобного господарства в загальному обсязі продукції рослинництва і тваринництва. Рівнинні райони спеціалізуються на м'ясо-молочному виробництві (свинарство, птахівництво, вирощування зерна, картоплі, овочів, цукрових буряків тощо), передгірські – на м'ясо-молочному скотарстві, льонарстві, вирощувані зерна і картоплі, гірські – на м'ясо-молочному скотарстві та вівчарстві [110-112].

Таблиця 2.3.

Зайнятість населення сільських територій Карпатського регіону

Області	Сільське населення (наявне) тис. осіб	Зайняте сільське населення (у працездатному віці), тис. осіб	Населення, офіційно зайняте у сільському господарстві (мисливстві, рибальстві, рибництві), тис. осіб
Закарпатська	783,6	294,9	122,8
Івано-Франківська	782,5	273,4	129,3
Львівська	998,2	393,1	175,2

Незважаючи на активну діяльність населення Карпатського регіону у сільському господарстві, рівень і темпи його розвитку, ефективність виробництва є незадовільними. У загальних обсягах валової продукції сільського господарства України частка Карпатського регіону у 2010 р. становила 11%, зокрема 9% у рослинництві та 13,7% у тваринництві (детальні дані по областях наведено у таблиці 2.4.).

У 2010 р. в Карпатському регіоні України було вироблено сільськогосподарської продукції на суму 11 млрд. грн., в тому числі 5,3 млрд. грн. становила продукція рослинництва, а 5,7 млрд. грн. – вироби сектору тваринництва. Найбільшу частку сільськогосподарської продукції виробляють суб'єкти Львівської області, ця область є лідером за обсягами як продукції рослинництва, так і тваринництва.

Зважаючи на значну частку сільського населення Карпатського регіону слід визнати, що реальний рівень виробництва сільськогосподарської продукції є досить низьким і свідчить про невикористання наявного земельного та людського потенціалу регіону, підтверджується це також і динамікою виробництва сільськогосподарської продукції, яка проявляє тенденцію до скорочення обсягів за основними видами продукції, за винятком декількох позицій, починаючи з 1990 р.

Динаміка виробництва продукції рослинництва у Карпатському регіоні характеризується змінними тенденціями. Найбільшим приростом характеризувалося виробництво овочів, яке у 2010 р. зросло на 123,2%, дещо менше зростання відбулися у виробництві насіння соняшнику (84,1%) та картоплі (48,2%). Водночас виробництво в ін-

ших сферах рослинництва щорічно знижувалося і станом на 2010 рік характеризувалося скороченням у розмірі 13% у секторі виробництва зернових та зернобобових культур, скоротилися також виробництво плодів та ягід (-50,3%) та цукрових буряків (-62,4%). Динаміка темпів приросту виробництва продукції тваринництва також характеризується змінними тенденціями і залежить від конкретного напрямку цієї діяльності. Так, стабільний приріст протягом аналізованого періоду було відзначено лише щодо птахівництва, яке отримало порівняно з показником | 1995 р. приріст на рівні 28,7%. Інші напрями тваринництва характеризувалися спадом, зокрема скоротилися кількості відгодовуваних свиней (-5,0), овець та | кіз (-35,8%), а також поголів'я великої рогатої худоби (-60,6).

Таблиця 2.4.

**Валова продукція сільського господарства
Карпатського регіону у 2010 р.
(у порівняних цінах 2005 р)
Розраховано на основі [202,203].**

Показники	Області				Карпатський регіон
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Продукція сільського господарства, млн.гри	2153	2572,2	4181,4	2129,1	11035,7
Частка області у виробництві сільськогосподарської продукції регіону, %	19,51	23,31	37,89	19,29	100,0
Продукція рослинництва, млн. гри.	1012,2	1012,2	2102,4	1156,6	5283,4
Частка області у виробництві продукції рослинництва регіону, %	19,16	19,16	39,79	21,89	100,0
Продукція тваринництва, млн. грн.	1140,8	1560	2079	972,5	5752,3
Частка області у виробництві продукції тваринництва регіону, %	19,83	27,12	36,14	16,91	100,0

Відбулося також скорочення виробництва молока на 18% та вовни на 46,9%, водночас рівень виробництва м'яса в останні роки повернувся на рівень 1995 р., і навіть дещо його перевищив (на 10,5%). Детальний огляд показників виробництва продукції тваринництва у регіоні наведено у табл. 2.5.

Суттєве зростання відзначено у виробництві яєць завдяки активному розвитку птахівництва у Карпатському регіоні, передусім в Івано-Франківській області (протягом 1995-2010 рр. відбулося нарощування обсягів виробництва з 219,7 млн. штук до 730,6 млн. штук). Завдяки цьому рівень виробництва цього продукту зріс протягом аналізованого періоду на 86,9%.

Таблиця 2.5.

**Динаміка виробництва
продукції тваринництва [279].**

Роки	М'ясо (у забійній вазі), тис. тонн	Молоко, тис. тонн	Яйця, млн.шт.
1995	242,3	2222,1	1087,5
2000	195,2	2247,5	1114,7
2005	213,4	2270,4	1437,8
2006	229,5	2218,3	1 6 1 6 , 0
2007	2 4 8 , 8	2 0 9 3 , 6	1 7 7 9 , 0
2008	2 5 9 , 9	1 9 4 7 , 8	1 8 2 3 , 5
2009	2 5 7 , 0	1 8 6 5 , 1	1 8 4 7 , 8
2010	2 6 7 , 7	1 8 2 1 , 5	2 0 3 3 , 0

Аналіз виробництва в розрахунку на одну особу показав, що в Карпатському регіоні все ще недостатнім є рівень виробництва м'яса та м'ясопродуктів, причому як щодо фактичного їх споживання, так і щодо раціональної норми. Рівень споживання м'яса є достатньо низьким не лише внаслідок невідповідності потребам його кількості, але й внаслідок високих цін у порівнянні з доходами населення регіону, внаслідок чого недостача м'ясопродуктів у раціоні компенсується надмірним споживанням інших продуктів харчування, зокрема картоплі. Саме цей продукт користується найбільшою популярністю у Карпатському регіоні внаслідок відповідності природно-кліматичних умов, а також є основою раціону в сільських місцевостях. Цим і спричинені великі обсяги виробництва даного продукту сільського господарства, що перевищують фактичне його споживання у 3,1 разу, а раціональне – у 4,5 рази.

Таблиця 2.6.

**Порівняння обсягів виробництва з рівнем
споживання основних видів сільськогосподарської
продукції на одну особу в Карпатському регіоні
(дані за 2009 р.)**

Види продукції	Виробництво	Споживання	Раціональна (рекомендована) норма споживання
М'ясо та м'ясопродукти в пере рахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти), кг	42,3	43,4	80
Молоко та молочні продукти (в перерахунку на молоко), кг	318,4	245,1	380
Яйця, шт.	325,5	260,3	290
Картопля, кг	559,3	162,3	124
Овочі та баштанні, кг	160,3	118,9	161
Плоди та ягоди, кг	47,8	42,2	90

Розраховано на основі даних [203, 279].

Розглядаючи проблему виробництва м'яса та м'ясопродуктів, слід зазначити, що зростання цін та недостатній рівень їх пропозиції протягом останніх десятиліть у Карпатському регіоні викликані об'єктивними причинами, однією з яких є суттєве підвищення вартості кормів, що займають основну частку у витратах на виробництво цієї продукції, що коливається в межах 70-74% від сукупних витрат.

Частка Карпатського регіону у валовому регіональному продукті (ВРП) становить близько 8,4%, тоді як територія регіону та його населення становлять 9,3% та 12,3% відповідно до аналогічних характеристик України (Табл.2.7.) [55,59].

Це свідчить про диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів України та, зокрема, про відносно низький рівень економічного розвитку Карпатського регіону. При цьому часто акцентується увага на тому, що територіальні особливості та наявні запаси паливно-енергетичних ресурсів не дають змогу нарощувати потенціал виробничих галузей регіону. Суть проблеми вбачається в тому, що наявні запаси нафти, газу, кам'яного і бурого вугілля, горючих сланців, торфу у родовищах, які використовуються вже вичерпуються, а в ново розвіданих є незначними. Основні потужності паливно-енергетичного комплексу Карпатського регіону зосереджені у Львівській та Івано-франківській областях. Нафтохімічне

виробництво (гірничо-хімічна промисловість, основна хімія, виробництво хімічних волокон, лакофарб, реактивів тощо) у загальному обсязі промислового виробництва Карпатського регіону займає: Івано-Франківська – 12,0%, Чернівецька – 6,8%, Львівська область – 6,3%, Закарпатська – 1,7%.

Таблиця 2.7.

Порівняльні показники соціально-економічного розвитку Карпатського регіону

Регіони України	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.					
Україна	11 630	15 496	20 495	19 832	23 600
Карпатський регіон	7 184	9 197	11 810	11 510	13 596
в тому числі					
Закарпатська обл.	6 576	8 452	10 626	10 081	12 278
Івано-Франківська обл.	8 157	10 055	12 940	12 485	14 814
Львівська обл.	8 351	10 915	13 902	14 093	16 353
Чернівецька обл.	5 650	7 369	9 771	9 383	10 939
Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту %					
Україна	107,3	107,9	102,3	85,6	104,2
Карпатський регіон	105,8	105,8	101,9	87,2	101,9
в тому числі					
Закарпатська обл.	106,6	108,2	103,9	82,1	108,2
Івано-Франківська обл.	102,5	100,8	97,5	89,3	98,3
Львівська обл.	108,3	105,8	100,7	88,3	101,7
Чернівецька обл.	105,5	108,3	105,4	88,6	99,4
Валовий регіональний продукт млн. грн.					
Україна	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569
Карпатський регіон	46 086	59 083	75 458	74 222	87 290
в тому числі					
Закарпатська обл.	8 158	10 508	13 208	12 542	15 299
Івано-Франківська обл.	11 316	13 916	17 883	17 241	20 444
Львівська обл.	21 486	27 987	35 534	35 955	41 655
Чернівецька обл.	5 126	6 672	8 833	8 484	9 892

З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин намітилися (а в останні роки – поглибилися) тенденції до соціально-економічного занепаду регіону: розбалансовані господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат, занедбано історико-культурні цінності регіону. Щорічно за межі України в пошуках роботи виїжджає значна частина працездатного населення вказаних областей (за межами України працює за різними оцінками 4,0 – 5,5 млн. чол.). Особливо гостро стали проявлятися депопуляційні тенденції: неперервно зменшується величина за-

гальної чисельності та природній приріст населення, продовжується процес його старіння (кожен п'ятий житель регіону – пенсіонер), зростає смертність, в структурі споживання домінуючою статтею стали витрати на харчування, все більшої величини набувають міграційні процеси.

Середньомісячна заробітна плата в областях регіону є значно нижчою, ніж в середньому по Україні (таблиця 2.8.) [188].

Таблиця 2.8.

Середньомісячна заробітна плата в Україні та областях Карпатського регіону

Регіон/Роки	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	1351	1806	1906	2247	2639
Карпатський регіон	1126	1492	1595	1880	2133
у тому числі:					
Закарпатська	1091	1453	1562	1854	2076
Івано-Франківська	1180	1543	1627	1935	2221
Львівська	1183	1570	1667	1951	2246
Чернівецька	1051	1402	1523	1778	1989

Карпатському регіону, притаманні всі економічні, соціальні і екологічні проблеми, характерні для світової цивілізації в цілому. Найбільший тиск на природу і навколишнє середовище в регіоні створюють [65,109]:

- промислове і сільськогосподарське виробництва, в першу чергу потужності, які виробляють хімічно активні, отруйні і радіоактивні відходи (заводи хімічної галузі, лісохімкомбінати, цехи і дільниці гальванічного виробництва, асфальтобітумні заводи тощо);

- автотранспортна і залізнична галузі;

- видобувна промисловість (шахти, кар'єри тощо);

- магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи;

- потужні джерела електромагнітних полів (радіолокаційні станції, електропідстанції, високовольтні лінії тощо);

- навантажувально-розвантажувальні роботи і міграційні процеси, пов'язані з прикордонним співробітництвом;

- науково необґрунтована вирубка лісів, яка супроводжується появою цілої низки проблем (ерозія, руйнування родючого шару ґрунту, зменшення потужностей водоутворюючої системи, поява буреломів, повеней, зсувів, селевих потоків тощо).

Ці та ряд інших негативних явищ і тенденцій (не кажучи вже про суто виробничі проблеми) є, безумовно, наслідком непродуманої соціально-економічної політики влади в попередні роки. Оцінка екологічної ситуації показує, що для більшої частини Карпатського регіону характерними є істотна антропогенна трансформованість ландшафтів і значна забрудненість середовища. Хоча, на відміну від інших регіонів України (таких, як Донбас, Придніпров'я), поширення забруднення не має тут загального, площинного характеру. Однак у деяких його місцях сформувалися стабільні вогнища загрозливого екологічного стану (наприклад, у межах Дрогобицької агломерації — Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець, де розвинуті гірничохімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші галузі промисловості ставлять під загрозу розвиток рекреаційного господарства; аналогічна ситуація склалася і в межах Львівсько-Волинського вугільного басейну, в зонах впливу Яворівського і Роздольського ВО «Сірка», Калуського ВО «Оріана») [59].

В останні роки, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, у Карпатському регіоні значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних технологічних аварій і катастроф. Крім того, треба рахуватися і з тим, що майже четверта частина його населення проживає в зонах з підвищеним екологічним ризиком функціонування промислових об'єктів, яких у регіоні майже три сотні. За забрудненістю повітря і вод Карпатський регіон займає 4-е, а за забрудненістю ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами – відповідно, 1-е і 2-е місця в Україні. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю на його території значної кількості хімічно-агресивних та сировинно-видобувних виробництв. До іншої групи концентрованих шкідливих речовин належать великі міста регіону, де викиди автотранспорту становлять 60-70 % їх загальної кількості. З огляду на відносно невелику площу міст Карпатського регіону та їх історично щільну забудову, тут вплив цього фактора може бути відчутнішим, ніж в індустріальних, але значно просторіших, містах Сходу і Півдня України.

Дефіцит надійних джерел водозабезпечення зумовив відсутність у Карпатському регіоні великих водомістких ви-

робництв. Це до певної міри пов'язане з відносно низьким показником забрудненості води на його території порівняно з середнім по Україні. Так, щорічне споживання води в Карпатському регіоні досягає порядку 1,2 млрд. м³ (що становить тільки 3,6 % від загальнодержавного використання), а обсяг оборотної та послідовно використовуваної води є вищим, ніж у середньому по Україні (90% в Карпатському регіоні проти 80% по Україні). Стан водозабезпечення карпатських населених пунктів з кожним роком погіршується внаслідок переважання екстенсивних підходів до нарощування обсягів водопостачання, при неефективному організаційно-економічному і відсталому технічному забезпеченні водогосподарської діяльності.

Особливу тривогу викликає висока забрудненість ґрунтів регіону мінеральними добривами і пестицидами, якій значною мірою сприяє галузева спеціалізація його сільського господарства на виробництві овочів і технічних культур, а особливо – деяких ранніх сортів овочів і фруктів (ранні сорти капусти, помідор, перцю, суниці тощо – Закарпаття).

Значну дестабілізацію в екологічну ситуацію регіону і курортних зон вносять, зокрема, науково-необґрунтоване вирубування лісів. У період з 1947 по 1957 роки у Карпатах було заготовлено понад 70 млн. м. куб. деревини, внаслідок чого знеліснено 20% площі. Ця ситуація повторилася на зламі століть. Внаслідок збезлісення схилів активізуються зсувні процеси, збільшується кількість паводків на гірських річках, змінюється мікроклімат. Залісення вирубок монокультурою ялини призводить до частих буреломів.

Для Карпатського регіону особливо гострою є проблема гірських районів, які характеризуються малоземеллям, тут домінує крутизна схилів, мають місце потужні ерозійні процеси, що зумовлює необхідність організації спеціальних природоохоронних систем, відповідного раціонального природокористування. Гірські території Карпатського регіону завжди відставали в економічному розвитку порівняно з низинними та передгірськими внаслідок нерозвинутості виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури. Зрозуміло, що гірські райони повинні мати спеціальний статус, яким би законодавчо закріплювалися необхідні пільги і соціальні гаран-

тії їх жителям, У цьому зв'язку дуже важливе значення має прийнятий Верховною Радою Закон України «Про статус гірських населених пунктів України» (Закон України № 56/95 від 15.02.1995 р.) та прийняття Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розроблену Інститутом регіональних досліджень НАН України разом з Міністерством економіки України та виконавчими структурами обласних рад Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей.

Враховуючи все сказане вище, можна прийти до висновку, що населення Карпатського регіону сьогодні проживає в умовах соціально-економічного дискомфорту, тут накопичилося багато екологічних, економічних та соціальних проблем, вирішення яких потребує зусиль як з боку держави, так і громадськості. Визначальними у розв'язанні існуючих між людською діяльністю та природою протиріч мають стати всі методи і засоби з допомогою яких можна формувати екологічну культуру та екологічну свідомість населення. Це можливо лише на основі глибокого філософського, соціально-політичного і психолого-педагогічного осмислення змісту людського буття, суспільних норм існування цивілізації. В кожній людини потрібно формувати глибокий екологічний світогляд, розуміння домінанти природних цінностей над штучно створеними матеріальними благами, усвідомлення розумних меж власних потреб, готовності підпорядкувати особисті інтереси законам і можливостям природи. Тільки через процес навчання і виховання людство у змозі виробляти необхідну інформацію і знання, які створюють умови для сталого розвитку цивілізації [235].

2.2. Особливості реструктуризації народногосподарського комплексу Карпатського регіону

Обраховано [228], що швидкість трансформації територіально-галузевої структури господарства у Карпатському регіоні в останні роки усереднено становила 4,7% в рік. Цей показник засвідчує, що трансформація може набрати неконтрольованого розвитку і її слід стримувати. Трансформації територіально-галузевої структури господарства Карпатського регіону обумовлені:

- погіршенням ряду показників регіонального соціально-економічного розвитку;
- зниженням темпів економічного зростання та інноваційної активності підприємств;
- падінням темпів модернізації промисловості;
- зниженням рівня розвитку виробничої та ринкової інфраструктури тощо;
- загостренням політичного протистояння ситуації в середині країни, що не дозволяє органам влади та центрам ухвалювати рішення діяти злагоджено й гармонійно;
- неоднаковим впливом світової фінансової кризи на розвиток окремих галузей економіки областей Карпатського регіону.

Приходиться констатувати, що в Карпатському регіоні темпи деградації «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Регіон характеризується різнорівневою системою виробничих відносин, його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироби. Панівне місце в структурі виробничих галузей займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Особливо великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів.

Природні умови Карпатського регіону є важливим складником екологічних умов, які, за інтегральною оцінкою, характеризуються як сприятливі (гірська частина), помірно сприятливі та задовільні – у Закарпатті і Передкарпатті, а навколо міст Чернівці і Івано-Франківськ – погіршені й напружені. Під екологічною ситуацією (ЕС) слід розуміти зафіксований на певний момент часу сукупний екологічний стан компонентів навколишнього середовища стосовно певного суб'єкта оцінки (в нашому випадку – населення) на конкретній території. Як відомо, навколишнє середовище склада-

ється з різноманітних природних і соціально-економічних компонентів. З цього визначення випливає, що складники ЕС різнопланові й численні, які певною мірою можна дослідити за допомогою Екологічного атласу України [65] .

Для вирішення конкретних екологічних проблем і пропаганди екологічних знань важливі також карти синтетичної оцінки ЕС та її головних компонентів. До останніх, на думку авторів [44,107], можна віднести несприятливі природно-антропогенні процеси (ступінь враження ними території), забруднення природного середовища та його компонентів (атмосферного повітря, природних вод та ґрунтів), соціально-економічну освоєність території та здоров'я населення. Там, де названі показники збігаються, існує ймовірність виникнення складної екологічної ситуації в регіонах. Розглянемо названі показники на території Українських Карпат.

Ступінь ураженості несприятливими природно-антропогенними процесами на території Чернівецької і південної частини Львівської областей характеризується як сильний (від 26 до 50 % території), а на території Закарпатської області – їх практично мало (менш як 3 %), решта території регіону має середню ступінь ураженості (11-25 %). Серед цих процесів переважають зсуви, селі, яружна і площинна ерозії, просядження лісових порід тощо.

Сумарна забрудненість природного середовища оцінюється як умовно чиста (гірська частина), помірно забруднена (Передкарпаття і Закарпаття), забруднена та дуже забруднена (Чернівецька та деякі райони Івано-Франківської областей). Існують деякі особливості в забрудненні компонентів природного середовища.

Соціально-економічна освоєність території охоплює характеристики промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, демографічне навантаження, господарське використання земельного фонду тощо. Перші три показники відносяться до територіальної концентрації виробництва і їх оцінюють за валовою продукцією, основними виробничими фондами та кількістю зайнятих у матеріальному виробництві адміністративного району й України в цілому. Навколо міст Ужгорода, Чернівців, Івано-Франківська сформувалися зони підвищеної концентрації виробництва,

решта території має середні й низькі його значення.

Господарська освоєність земель – це землі, що перебувають в господарському обороті: сільськогосподарські угіддя, землі під промисловою, сільськогосподарською та житловою забудовами, дорогами, садами, парками, лісами, водними об'єктами. На території Українських Карпат – це зони низької (20-40 %) та дуже низької (0-20 %) господарської освоєності земель.

Демографічна освоєність території – це відношення густоти населення в даному адміністративному районі до фонові густоти (густиоти населення України в цілому). За густиотою населення прийнято виділяти такі території: низька (менш ніж 50 чол. на кв. км), середня (50-100); висока (100-200), дуже висока (200-400), надзвичайно висока (понад 400). Навколо міст Ужгорода, Чернівців, Івано-Франківська густина населення перевищує 200 чол. на кв. км, тобто дуже висока демографічна освоєність території. На названих територіях сформувалися погіршені та напружені екологічні умови проживання населення. Для їх нормалізації необхідні заходи з метою екологізації виробництва, охорони природного середовища та зміцнення здоров'я населення.

Загальний аналіз Карпатського регіону, не дивлячись на внутрішні відмінності в областях, які входять до його складу, дозволяє оцінити можливості та загрози, які виникають внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх факторів у контексті розвитку східної Європи. Зрозуміло, що в найближчій перспективі території Карпатського регіону будуть змушені притримуватися так званої захисної стратегії розвитку. У найближчому майбутньому теж не існує великих перспектив для реалізації наступальної стратегії, бо такий розвиток вимагає фінансових і матеріально-технічних вкладень в ці території.

Основні економічні надбання регіону в значній мірі пов'язані з надмірною вагою традиційного сільського господарства та сировинно-видобувного комплексу. Не можна очікувати ніякого значного розвитку в регіоні без того, щоб не змінити це. Зміни означають використання та реструктуризацію доступних ресурсів. Перетворення та урізноманітнення традиційних культур виробництва та значний розвиток людських ресурсів можуть зменшити існуючі недоліки.

Таблиця 2.9.

Загальний (зведений) SWOT-аналіз [210].

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
1 Молода вікова структура 2 Прекрасні доступні людські ресурси для економічної діяльності 3 Розбудована мережа університетів та коледжів 4 Значні природні ресурси та економічний потенціал 5 Привабливе культурне та природне навколишнє середовище 6 Близькість східних ринків 7 Довготермінові можливості торгівлі 8 Міжнародні (регіональні) аеропорти 9 Дедалі більше визнання та успішна міжрегіональна (СВС) організація 10 Об'єднаний намір наблизитись до ЄС	1 Велика кількість робочої сили у промисловості та приховане безробіття в сільському господарстві 2 Вразливе природне оточуюче середовище 3 Бідна економічна структура зі значно слабким сільськогосподарським сектором 4 Значна відстань від національних і Західноєвропейських економічних центрів 5 Низька якість транспортних мереж, погана доступність 6 Перетин кордону з низькою прохідністю та нерегулярним функціонуванням 7 Нестача компетентності мов (світові мови) 8 Недостатній транспортний зв'язок між північчю та півднем 9 Неадекватна діяльність лобі
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
1 Позитивне відношення населення до співробітництва та інноваціям 2 Початок процесів модернізації 3 Наближення вступу країн-членів до ЄС 4 Міжнародна підтримка (ЄС, PHARE СВС, INTERREG) 5 Близькість великих ринків 6 Швидке розповсюдження технічних аспектів глобалізації 7 Зміцнення локалізації (самоврядування, громадські установи) 8 Посилення ролі переміщень (мережа TINA, Автострада М3, V Коридор, Дорога М49) 9 Поселення готові перейняти роль воріт на національному кордоні	1 Країни-члени знаходяться на різних стадіях процесу інтеграції 2 Маржиналізація, сегрегація, зростання пауперизації 3 Політична, соціальна та економічна асиметрія 4 Труднощі у відношенні загальних звинувачень 5 Обмежені можливості для самоврядувань регіонів-учасниць 6 Змагання між регіонами, посилення периферійності 7 Проблеми національних меншин, політична напруга у відносинах 8 Новий тип "Залізної Завіси" між Східною та Західною Європою 9 Процес розширення ЄС призупиняється

Економічне структурне регулювання, поява місцевої продукції та посилення сфери туризму може забезпечити такі якісно-нові можливості, які підтримуються й у теперішній час. Водночас, не змінюючи ситуацію, при подальшому зруженні ринків та погіршенні людських та природних ресурсів, негативні чинники можуть у подальшому зрости.

Комплексний аналіз соціально-економічного становища в областях Карпатського регіону дозволяє виділити позитивні і негативні чинники цього процесу.

2.3. Еколого-економічні аспекти розвитку продуктивних сил у Карпатському регіоні

Значну частину території Карпатського регіону займають Українські Карпати – унікальна гірська екосистема на заході нашої держави. Карпати є основою Європейського вододілу між басейнами Балтійського (р.Сян) і Чорного (р. Дністер, Прут, Тиса) морів. У Карпатах зосереджена третина лісових запасів України, лісистість цієї території одна з найвищих у країні – 53,5%. До початку агрокультурного виробництва вся територія Карпат, за виключенням високогір'я, була залісною. Карпатські ліси упродовж тисячоліть були продуцентом чистого повітря, джерелом вологості повітря для створення запасів прісної води, не тільки для регіону, але й для всього Тисо-Дунайського басейну східної Європи. Навіть сьогодні Українські Карпати щорічно випаровують близько 20 куб. км. вологи, яку повітряні потоки переносять аж до областей центральної України, що позитивно впливає на розвиток сільського господарства.

В цілому в Карпатах під особливу охорону взято 16% території, тут зосереджено 39 національних парків, 17 заповідно-ландшафтних областей, 13 регіональних ландшафтних парків та багато інших об'єктів загальною площею в 2,6 млн. гектарів. Найбільша питома вага природних територій знаходиться в Словаччині, Румунії та Польщі [35].

Не дивлячись на це, Карпати є одним із найбільш екологічно вразливих регіонів в Європі, особливо це стосується української частини гір. З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин намітилися (а в останні роки – поглибилися) тенденції до погіршення еколого-економічного стану в регіоні: розбалансовано господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат. Упродовж двох останніх сторіч лісистість у рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилась до 20,2%, а в гірських районах до 53,5%. Значно ускладнилася і соціально-економічна ситуація – щорічно за межі України в пошуках роботи виїжджає значна частина працездатного населення

вказаних областей (за межами України працює за різними оцінками 4,0 – 5,5 млн. чол. – в основному вихідці із західної України).

Ці та ряд інших негативних явищ і тенденцій (не кажучи вже про суто виробничі проблеми) є, безумовно, наслідком непродуманої соціально-економічної політики влади в попередні роки.

Регіон характеризується різноманітною системою виробничих відносин, його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироби. Панівне місце в структурі виробничих галузей займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону.

В останні роки, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, у Карпатському регіоні значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних технологічних аварій і катастроф. Крім того, треба рахуватися і з тим, що майже четверта частина його населення проживає в зонах з підвищеним екологічним ризиком функціонування промислових об'єктів, яких у регіоні майже три сотні. За забрудненість повітря і вод Карпатський регіон займає 4-е, а за забрудненість ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами – відповідно, 1-е і 2-е місця в Україні. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю на його території значної кількості хімічно-агресивних та сировинно-видобувних виробництв. До іншої групи концентрованих шкідливих речовин належать великі міста регіону, де викиди автотранспорту становлять 60-70 % їх загальної кількості. З огляду на відносно невелику площу міст Карпатського регіону та їх історично щільну забудову, тут вплив цього фактора може бути значно більшим, ніж в індустріальних, але значно просторіших, містах Сходу і Півдня України [188].

Дефіцит надійних джерел водозабезпечення зумовив відсутність у Карпатському регіоні великих водомістких виробництв (металургія, хімія, гідроенергетика). Це до певної

міри пов'язане з відносно низьким показником забрудненості води на його території порівняно з середнім по Україні. Так, щорічне споживання води в Карпатському регіоні досягає порядку 1,2 млрд. м³ (що становить тільки 3,6 % від загальнодержавного використання), а обсяг оборотної та послідовно використовуваної води є вищим, ніж у середньому по Україні (90% в Карпатському регіоні проти 80% по Україні). **Стан водозабезпечення** карпатських населених пунктів з кожним роком погіршується внаслідок переважання екстенсивних підходів до нарощування обсягів водопостачання, при неефективному організаційно-економічному і відсталому технічному забезпеченні водогосподарської діяльності.

Особливу тривогу викликає висока забрудненість ґрунтів регіону мінеральними добривами і пестицидами, якій значною мірою сприяє галузева спеціалізація його сільськогосподарства на виробництві овочів і технічних культур, а особливо – деяких ранніх сортів овочів і фруктів (ранні сорти капусти, помідор, перцю, суниці тощо – Закарпаття).

Значну дестабілізацію в екологічну ситуацію регіону і курортних зон вносять, зокрема, науково-необґрунтоване вирубування лісів. Внаслідок збезліснення схилів активізуються зсувні процеси, збільшується кількість паводків на гірських річках, змінюється мікроклімат. Заліснення вирубок монокультурою ялини призводить до частих буреломів і як наслідок, до зсувів землі та деградації території.

Науково необґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворюючій системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо). Варто нагадати, що тільки за перше повоєнне десятиліття в Карпатах вирубано понад 80 млн. куб метрів деревини і знеліснено 20% гірських територій. В останні десятиліття тільки на Закарпатті вирубано 86 тис га лісу, знеліснено майже 11% всієї вкритої лісом площі. Поступово Карпатський регіон з «перлини України» перетворився в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненого континенту [249,250].

Таких руйнівних повеней, як в останнє десятиліття Карпатський регіон ще не знав ніколи. Збитки від повеней в Карпатському регіоні в останні десятиліття щороку оцінюються сумою майже в 15 млн. грн., а в 1998, 2001 і 2011 роках вони склали 500, 300 і 600 млн. грн., відповідно. Найстрашніше полягає в тому, що інтенсивність повеней, їх частота виникнення, зруйновані та залиті водою території, масштаби руйнацій, які вони приносять та кількість людських жертв зростають з року в рік [108].

Для захисту від весняних талих та великих осінніх дощових вод цивілізована Європа століттями будувала дамби, берегові укріплення, регулюючи стік водосховища інші гідротехнічні захисні споруди на ріках. Цього було достатньо щоб цілком захистити себе від великої води. Ці технічні споруди надійно захищали людство від води до останніх десятиліть. Все різко змінилося на початку XXI століття, коли паводки та повені почали виникати досить часто і не прогнозовано, а велика вода почала виходити з під контролю людини та з великою силою нищити всі техніко-технологічні надбання людства.

Потрібно визнати, що метеорологічні умови, як восени 2010, так і в 2011 та на самому початку 2012 року, були й насправді несприятливими для Європи. Літні дощі та зимове потепління сприяли раптовому накопиченню великих мас води в Карпатах та Альпах, які швидко переповнили русла багатьох рік і вилилися на європейські долини. Але будучи причиною виникнення повеней, надмірна кількість води аж ніяк не може виступати головним винуватцем тих катастрофічних наслідків і величезних збитків, які випали на долю Європи та, зокрема і областей Карпатського регіону в останні роки.

За висновками багатьох науковців і спеціалістів, які вивчають ці явища, основну причину катастрофічних повеней останнього часу слід шукати не тільки у зміні природних умов, а у великому техногенному тиску на природу, який спричинює людство в останні роки. Саме техногенний тиск є причиною всіх природних катаклізмів, в тім числі зміні природних умов та все зростаючій кількості і інтенсивності паводків і повеней.

Для Карпатського регіону особливо гострою є проблема гірських районів, які повинні мати спеціальний статус, яким би законодавчо закріплювалися необхідні пільги і соціальні гарантії їх жителям. У цьому зв'язку дуже важливе значення має прийнятий Верховною Радою Закон України «Про статус гірських населених пунктів України» (Закон України № 56/95 від 15.02.1995 р.) та прийняття Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розроблену Інститутом регіональних досліджень НАН України разом з Міністерством економіки України та виконавчими структурами обласних рад Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей [181].

Значна частина проблем у взаємовідносинах суспільства з природою обумовлена й відсутністю екологічної культури та екологічної свідомості на рівні особистісних цінностей. Екологічна культура є мірою моральної зрілості людини, мірою її здорового глузду в багатьох поступках та діях. Крім того, слід усвідомлювати, що руйнівні процеси в природі, та і в суспільстві, як правило, супроводжуються появою внутрішнього неспокою людини, створюють умови для неврозів, загального психозу, викликають агресію та деструктивну поведінку [114].

Таким чином приходиться констатувати, що в Карпатському регіоні темпи деградування «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Регіон характеризується різноманітною системою виробничих відносин, його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироби. Зокрема, в Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях, панівне місце займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Особливо великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Поступово Карпатський регіон з

«перлини Європи» перетворився в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненої України [235].

В той же час найбільш важливою для Карпатського регіону стає проблема екологічної безпеки. Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріального виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону. Вплив екологічних реалій на всі без винятку аспекти політичного, економічного, демографічного, соціогуманітарного та духовно-морального розвитку Карпатського регіону є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним виглядає, в кращому випадку, недалекоглядним і безвідповідальним.

2.4. Перспективи розвитку Карпатського регіону

Об'єктивний аналіз розвитку продуктивних сил Карпатського регіону в поєднанні із оцінкою сьогоденної економічної ситуації дає реальне уявлення про рівень і ефективність соціально-економічної структури. Віддаючи належне тому, що зроблено в попередні роки, треба відверто констатувати що внаслідок нераціональної економічної політики і непродуманих управлінських дій у регіоні склалася деформована економічна система, яка в цілому є соціально непривабливою, екологічно небезпечною і економічно неефективною. За останні роки в Карпатському регіоні нагромадилося багато соціально-економічних проблем, гострота і необхідність вирішення яких з усією гостротою проявилися в наші дні. Оцінюючи ситуацію в регіоні за сучасними критеріями, шукаючи оптимальні шляхи до його оптимального розвитку і прогресу, треба рахуватися з тими негативними явищами що мають місце в даному разі.

Соціально-економічна структура Карпатського регіону характеризується виробничою однобічністю: майже 3/4 зайнятого населення працює в обслуговуючій сфері, що говорить про соціально несприятливий характер економіки в регіоні. Відчутні територіальні диспропорції в розвитку регіональних продуктивних сил, які проявляються в гіпертрофованому розвитку рівнинної частини регіону (особливо обласних центрів) і соціально-економічній відсталості його гірських районів.

У той же час Карпатський регіон має вагомі перспективи розвитку економіки. Сьогодні можна досить впевнено стверджувати, що виключний акцент на розвитку в регіоні ще вчора потужних галузей промисловості таких, як лісо-дерево-переробна, приладобудівна, машинобудівна, хімічна та інші, себе не виправдає, продуктивність праці і конкурентоспроможність продукції, яка виробляється в регіоні ще довго залишатимуться низькими. Крім того, з нарощуванням потужностей вказаних виробництв, загострюватиметься екологічна ситуація, що потребуватиме все більші і до того обмежені природні ресурси. Таким чином, треба виробляти нестандартні пропозиції й рішення при виборі пріоритетів і конкретних сфер, розвиток яких би забезпечив прогресивні зміни в економічному житті регіону, прискорив і спрямував ринкові реформи у необхідне русло, що, в свою чергу, ініціюватиме приплив інвестиційного капіталу (внутрішнього і іноземного). При виборі такої стратегії важливо передбачити і врахувати впливи тих факторів, які зумовлюють специфіку регіону і створюють переваги його стартових умов для прогресивних соціально-економічних перетворень. Пріоритетними напрямками розвитку регіону прийнято вважати традиційні для нього галузі виробництва (рекреація, туризм, галузі сільського та лісового господарства), і нетрадиційні високотехнологічні виробництва (фармацевтика, інтегральна оптика, новітні інформаційні технології, харчова екологічно чиста промисловість тощо), пов'язані в першу чергу із чистотою природного середовища та висококваліфікованими кадрами. Аналіз географічних, природних, історичних та економічних умов показує, що на етапі становлення державності України та інтеграції її до євро-

пейського співтовариства Карпатський регіон має унікальний шанс стати своєрідним полігоном, де розумна економічна політика може успішно поєднати регіональні, державні та міжнародні інтереси країни, забезпечивши при цьому і прогрес у його соціально-економічному житті. Мова йде про вибір правильного стратегічного курсу в розвитку регіону. Якщо керуватися тим, що Карпати є географічним центром Європи, а в природному відношенні – унікальною екосистемою на Заході України, то при формуванні політики розвитку регіону необхідно розумно використати його геополітичні особливості і зберегти екологічні переваги території. Інакше кажучи, майбутня соціально-економічна модель Карпат має бути економічно вигідною для України і екологічно сумісною з прилеглими територіями сусідніх країн.

З огляду на наявні у Карпатському регіоні природний, економічний, науковий і технічний потенціали, на його історичні та географічні особливості, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природних, матеріально-технічних, трудових та інтелектуальних ресурсів створити ефективну економічну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення і екологічну безпеку Карпатського краю.

Досягнення поставленої мети вбачається в поетапній реалізації першочергових завдань. На найближчий період основними пріоритетами регіонального розвитку Карпатського регіону повинні стати: рекреаційний комплекс; АПК; лісопромисловий комплекс; невиробнича сфера (особливо в гірській частині регіону); охорона навколишнього середовища; збереження і відновлення історико-культурної спадщини.

Наведене вище дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, економіці регіону притаманний широкий спектр пріоритетних видів діяльності, інвестиційно-привабливими галузями серед яких у першу чергу є сільське господарство, лісове господарство, а також туристично-рекреаційна сфера. Регіон відзначається значними природними і трудовими ресурсами. По-друге, активна інвестиційна діяльність стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіону, до-

зволить залучити інвестиції у пріоритетні галузі народного господарства, сприятиме впровадженню сучасних технологій виробництва та забезпечить перехід місцевих бюджетів на бездотаційний режим. По-третє, здійснення інвестиційної діяльності позитивно вплине на зайнятість населення в гірських районах; збільшення кількості робочих місць і зниження рівня безробіття матиме відчутний соціальний ефект. Цього можливо досягти лише за умови кооперації інвестиційних ресурсів держави, населення та іноземних інвесторів [8,38].

2.4.1. Сільськогосподарське виробництво

При залученні інвестицій в гірські райони Карпатського регіону необхідно враховувати існуючу структуру виробництва, яка склалася на цих територіях внаслідок ринкових трансформаційних процесів. На сьогодні в гірських районах основними сферами докладання праці є насамперед сільське господарство, рекреація та лісове господарство. Саме з розвитком цих галузей пов'язують найближчу перспективу розвитку цих територій і тому, основну увагу слід приділяти залученню інвестицій в їх економіки [155].

Як зазначалося вище, сільське господарство в цих районах є основною сферою докладання праці. Пріоритетною організаційно-правовою формою господарювання у сільськогосподарському виробництві є особисті селянські господарства, які в переважній більшості спеціалізуються на вирощуванні великої рогатої худоби, кіз, свиней та птиці, а також переробці м'ясо-молочної продукції. Цьому сприяють багаті агроландшафти, наявність природних луків та значних кормових ресурсів. Наприклад, на 1 січня 2009 року в гірських районах Закарпатської області займалося сільськогосподарським виробництвом 61438 селянських господарств, або 25,8% від їх загальної кількості по області, в Івано-Франківській – 149640 дворогощарств, або 55,6%, у Львівській області – 82630 домогосподарств (25,7%), у Чернівецькій області – 160656 селянських господарств, або 22,2%, тобто фактично в гірських районах Карпатського регіону функціонує 32,3% селянських господарств від їх загальної кількості [203].

Однак у процесі реалізації виробленої продукції сільгоспвиробники зіштовхуються з багатьма проблемами, основними з яких є: слабе матеріально-технічне забезпечення домогосподарств, відсутність достатніх обігових коштів, необхідність долати значні відстані до місць організованої торгівлі продуктами власного виробництва, відсутність транспортних засобів тощо. В зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів інвестування на гірських територіях є організація невеликих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, які сьогодні тут практично відсутні. Тим самим буде закладено основу для розвитку сільської промисловості, налагодження міжгосподарської кооперації виробництва та інтеграції локальних територіальних господарств. Мова йде про створення різних видів кооперативів – обслуговуючих, сервісних, заготівельних, переробних і так далі. Так, наприклад, створення мережі приймальних пунктів для збору та переробки сільськогосподарської продукції дозволило б вчасно отримувати її від виробників, нарощувати її обсяги, що сприяло б економічному піднесенню територій та збільшенню доходів сільських жителів. Створення спеціалізованих кооперативів дозволить домогосподарствам мати постійний зв'язок з внутрішнім ринком, наслідком чого буде стабілізація доходів від ведення господарства, значну частину яких сільськогосподарські виробники зможуть заощаджувати, що в кінцевому результаті стане важливим інвестиційним ресурсом.

Імпульсом до розвитку кооперативів могло б бути виділення на умовах пільгового кредитування коштів зацікавленим особам та господарствам різних форм власності для їх роботи та облаштування. Важливою проблемою при здійсненні інвестиційної політики в проблемних територіях є залучення коштів трудових мігрантів. Мова йде про те, що внаслідок складної соціально-економічної ситуації в гірських населених пунктах, відсутності робочих місць значна частина економічно активного населення була змушена в пошуках роботи емігрувати за кордон. За даними державної статистики, сальдо міграції у гірських районах Карпатського регіону становить майже -2000 осіб. Проте, привезені з-за кордону «капітали» нечасто йдуть на започаткування

власного бізнесу: люди бояться вкладати гроші, щоб потім їх не втратити, оскільки не бачать ніяких гарантій. Тому вся зароблена валюта йде в «тінь» [12]. В умовах обмеженості бюджетного фінансування розвитку гірських територій така ситуація не може бути виправданою. Вона вимагає здійснення з боку державних органів влади та місцевого самоврядування серйозних кроків на шляху створення сприятливого інвестиційного клімату, розробки ефективних стимулів щодо вкладання коштів трудових мігрантів саме у виробничу діяльність, а не на придбання дорогих імпортованих автомобілів, аудіо – та відеотехніки тощо. При цьому слід мати на увазі, що це значні інвестиційні ресурси. За експертними оцінками, трудові мігранти Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської областей, а це в основному сільські жителі, переказують до 20 млн. доларів щомісячно.

Регіональні фактори сільськогосподарського виробництва в гірських умовах серед яких низька землезабезпеченість в розрахунку на одного жителя, вертикальна зональність розташування сільськогосподарських угідь, вигоди географічного і геостратегічного розташування, можливості продукування екологічно чистої продукції як приватними так і колективними сільгоспвиробниками, спонукають розумно використати сукупність еколого-економічних пріоритетів сільських територій, вимагають особливих підходів як до землі, так і до того, що вона родить.

Тому важливою є екологізація землеробства через впровадження технічних, технологічних, управлінських рішень, що формують такий розвиток продовольчого комплексу, який забезпечує відтворення, раціональне використання всіх видів ресурсів, охорону навколишнього середовища, а також сприяє нормальному відтворенню життєдіяльності населення.

Більшість науковців та фахівців сільського господарства сходяться на тому, що стратегія екологізації аграрного виробництва повинна орієнтувати товаровиробників в першу чергу на природоресурсоекономію та мінімізацію антропогенних впливів, недопущення шкоди навколишньому середовищу. Це особливо важливо для території Карпат враховуючи ту шкоду, яку нанесено землям катастрофічними паводками та повеннями за останні роки.

В результаті діяльності водної стихії на великих площах був змитий найбільш родючий орний шар, землі забруднювались важкими металами, мали місце руйнівні ерозійні процеси. Треба врахувати, що все це, а також незавершеність земельної реформи, висока розорюваність земель, суттєве зменшення внесення органічних добрив, відсутність заходів по меліорації ґрунтів виступають стримуючими факторами нарощування виробництва сільськогосподарської продукції в гірських умовах.

З огляду на ці обставини, основними напрямками екологізації аграрного виробництва в гірських умовах мають бути такі [195,196]:

- сільськогосподарська діяльність повинна здійснюватись в межах раціонального обсягу ємкості екосистем з тим, щоб не порушувати якісні параметри їх сталого функціонування та цілісності. З цієї метою потрібно відновлювати сприятливу структуру агроландшафтів, а саме – зменшувати частку антропогенно змінених елементів (розорювання земель, особливо тих, що належать до водного фонду, розкорчовку чагарників, тощо) і розширювати елементи природного каркасу – лісонасадження, водойми, луки;

- завдяки обґрунтованому управлінню оборотом земель (тимчасове, періодичне виведення частини їх під консервацію і повернення після накопичення поживних речовин) доцільно реалізувати ефективне використання природної родючості ґрунтів;

- ефективніше реалізувати змішану (напівінтенсивну) систему сільського господарства із застосуванням частково хімічних і переважно біологічних засобів ресурсощадних і еколого-безпечних методів господарювання, а також поступово переходити на органічне сільське господарство. Останнє особливо важливе для гірської зони, що має осередки екологічно чистих, незабруднених земель, на яких можна організувати виробництво екологічно чистої продукції. Поки що ринкова ніша екологічно чистого продовольства ні в Європі, ні в світі не заповнена.

Наука і практика ведуть пошук шляхів усунення шкідливості споживання забрудненої продукції. Сюди слід віднести розробку альтернативних систем ведення сільського

господарства і, зокрема, такі напрями як органічне, біологічне, органо-біологічне тощо. Ці напрямки широко розвинуті в країнах Західної Європи, США і навіть Африки. З їх допомогою вдається виробляти безпечні для людини продукти харчування, питома вага яких у світі постійно зростає.

Потреба у формуванні екологічної системи аграрного виробництва продиктована великою сукупністю інтересів самих жителів Карпат та численними рекреантами, що приїжджають сюди на відпочинок.

Специфіка рельєфу, ґрунтів, клімату, лучний тип рослинності, характер людського розселення, традиції населення є сприятливими для започаткування екологічних систем сільськогосподарського виробництва, напрацювання певного досвіду у функціонуючих тут аграрних формуваннях.

Дослідження показують, що для екологізації аграрного бізнесу і виробництва екологічно чистої продукції в зоні Карпат є широкі можливості. Тут є специфічні властивості природних ресурсів, зокрема земельних, водних, рослинних, біокліматичних, які дозволяють досягти високого рівня розвитку лукопасовищного та польового кормовиробництва і на цій основі – скотарства, вівчарства, а також картоплярства, овочівництва та садівництва.

Екологічне оздоровлення території не може бути реалізованим без екологізації сільськогосподарського виробництва, що ведеться з використанням землі як основного засобу. Основною метою екологізації аграрного виробництва є відтворення природної родючості ґрунтів та отримання екологічно чистих продуктів як запоруки збереження і поліпшення здоров'я нації [105].

2.4.2. Розвиток рекреаційної галузі

Перспективним для Карпатського регіону є вкладання інвестицій в рекреацію. В більшості гірських регіонів світу рекреаційна діяльність пов'язується з використанням лісових, кліматичних, спелеологічних, водних, в тому числі бальнеологічних ресурсів. Тобто на зазначених територіях можуть розвиватися найрізноманітніші види туризму: клімато-, бальнеолікування, спелео-, гірськолижний, екскурсійний, сільський, пригодницький туризм, альпінізм, мислив-

ство і рибальство та багато інших. Як ніяка інша місцевість не лише України, але й світу, Карпатський регіон найбільш повно відповідає цим вимогам. Тут на незначній території зосереджена велика кількість ресурсів та об'єктів туризму і рекреації. Карпатський регіон володіє високим потенціалом рекреаційної місткості території. Площа частково або повністю використовуваних ландшафтів для рекреаційного обслуговування становить близько 620 тис. га, а їх разова місткість з врахуванням обмежень – 1,5 млн. чол. Найбільш екологічно допустима місткість рекреаційних територій характерна для Івано-Франківської області – 436 тис. чол., Закарпатської – 402,6, Львівської – 365,5, Чернівецької – 47,2. До рекреаційних ресурсів регіону належить теплий помірний клімат, густа річкова мережа, лікувальні води та грязі (близько 800 джерел мінеральних вод), лісові масиви (зосереджено 20% площі усіх українських лісів). Карпати визначаються особливим поєднанням сприятливих ресурсів для організації зимового відпочинку, туризму та гірськолижного спорту. Крім того, населення Українських Карпат зберігає унікальну культуру та духовність, які варто використовувати з метою розвитку туризму [42,109].

Однак рекреаційно-туристична сфера на сьогодні має меншу інвестиційну привабливість для потенційних інвесторів порівняно з іншими сферами вкладання капіталу в гірській місцевості (наприклад, лісозаготівлею, сільським господарством). Причина цього полягає у відсутності міцних позицій рекреаційного комплексу регіону на міжнародному ринку послуг, необхідності вкладання значно більшого обсягу грошових коштів порівняно з іншими сферами та невеликій швидкості обороту капіталу у цій сфері, а відповідно і більшому періоді окупності об'єкта інвестування. Особливу увагу слід приділити залученню інвестицій у ті галузі гірських районів, які не є капіталомісткими і не потребують значних бюджетних витрат, однак можуть забезпечити швидкий економічний ефект. Однією з таких перспективних сфер є сільський зелений туризм, або агротуризм. Під ним слід розуміти організацію перебування туристів сільськогосподарською сім'єю у власному господарстві. Протягом 2007 року послугами агротуризму в Карпатському регіоні скористалось біль-

ше 3000 туристів. Особлива увага до розвитку агротуризму необхідна в селах з високим рівнем безробіття, які розташовані поблизу курортних поселень. Позитивний приклад розвитку агротуризму накопичено в Німеччині (близько 20 тис. господарств надають агротуристичні послуги), у Франції, де кожен десятий фермер займається агротуризмом, а в Австралії агротуризм набув поширення в гірській місцевості [109-111].

В якості прикладу щодо економічного ефекту від рекреаційної діяльності можна навести такі дані. З початку втілення проекту ТАСІС «Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону», в якому однією із найголовніших передумов розвитку туризму є розвиток сільського туризму в гірських районах та навчання туроператорів, прибуток від цієї галузі збільшився в 2,1 рази (з 24,2 млн. грн. у 2003 році до 50,9 млн. грн. у 2008 році), а відвідуваність регіону досягла 386 тис. чол. у рік [161].

Для підтвердження обґрунтованості пріоритетного розвитку Карпатського регіону варто навести такі основні аргументи.

Природно-ресурсна база. В регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних, лікувально-столових і столових мінеральних вод усіх відомих типів (багато з них – унікальні), запаси яких є достатніми для щорічного оздоровлення більш як 7 млн. чоловік. Однак сьогодні рівень їх використання не перевищує 15 %. Розвідано також значні запаси термальних вод, лікувальних грязей і озокериту. Ці ресурси, в поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами, є природною базою для розвитку санаторно-курортної галузі в регіоні.

Потужний оздоровчо-туристичний потенціал. Мальовничі ландшафти, рельєф та помірно-континентальний клімат Карпат створюють сприятливий фон для короткочасного оздоровчого відпочинку. Карпати не мають альтернативи в Україні щодо розвитку зимових видів спорту і, насамперед гірськолижного спорту на рівні світових стандартів. Розрахунки показують, що одноразова гранична рекреаційна місткість регіону становить 2,2 млн. чол., тоді як річна може перевищувати 8 млн. туристів і відпочиваючих, а та-

кож 12 млн. екскурсантів і туристів вихідного дня. Навіть при 50-процентному рівні цих показників перспектива розвитку цього напрямку є незаперечною.

Вигідне географічне положення. Карпатський регіон знаходиться в географічному центрі Європи. Через нього проходять різноманітні зв'язки. Його непогана транспортна доступність є сприятливим фактором для залучення контингенту відпочиваючих не тільки з східних регіонів України, але й з європейських країн. Карпати можуть служити своєрідним полігоном для створення тут центрів міжнародного бізнесу, що стимулюватиме зростання комерційного і ділового туризму.

Фактор територіального поділу праці. Фактично в Україні є два регіони, умови яких дозволяють забезпечувати оздоровчо-рекреаційні потреби населення України: Чорноморсько-Азовський і Карпатський. На фоні переважності першого з них і зростаючого попиту на оздоровлення і відпочинок, Карпати виступають практично єдиною перспективною територією, що може задовольнити попит населення на ці послуги

Екологічні переваги території. З одного боку, порівняно з іншими регіонами природа Карпат зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан. А це дуже важливо для різноманітних форм відпочинку і туризму. З другого боку, винятково важливе клімато-регулююче значення Карпат як для України, так і для сусідніх європейських держав, зумовлює гостроту питання збереження унікальної природи краю. Якщо відкинути суто консервативні варіанти виконання цього завдання, то туризм і відпочинок в екологічно обґрунтованих межах можуть виступати активною формою забезпечення екологічної безпеки Карпат.

Соціально-економічна специфіка гір. У гірських районах чотирьох карпатських областей проживають близько 1,3 млн. чол. (тобто близько 20 % всього їх населення), а з них третина — на висоті в 500 м і вищій. Гори створюють специфічні, надзвичайно складні умови для проживання і господарювання (особливо — в сільському господарстві). Тому тут надзвичайно гостро стоїть проблема зайнятості, і як наслідок — низьким є рівень матеріального добробуту

жителів гір. Послабленню цих та інших негативних процесів за рахунок розширення сфер зайнятості й розвитку інфраструктури сприятиме розвиток туризму з відповідною організацією обслуговування, до яких може бути залучене місцеве населення. В даному контексті розумної альтернативи рекреації просто не існує.

Економічна конкурентоспроможність рекреаційної сфери. Світовий досвід показує, що туризм є високорентабельною галуззю народного господарства. Наприклад, в Іспанії він дає 17 млрд. дол., що дорівнює 30 % доходів від щорічного експорту цієї країни; в Італії туризм забезпечує 11 %, а в Данії та Австрії – 8 % прибутків, які надходять від експорту товарів за кордон. Безумовно, поки що показники економічної результативності вітчизняного туризму далекі від зарубіжних, хоча в Карпатах є окремі центри, в господарській структурі яких рекреаційна галузь є провідною (наприклад Буковель на Івано-Франківщині). В цілому сьогодні Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом доходів від рекреаційної сфери (22 % від сумарного показника по Україні) і поступається лише перед Кримом (відповідно 42 %), випереджаючи Причорномор'я (17 %) і Приазов'я (13 %).

Можна навести ще ряд переконливих аргументів на користь рекреаційної орієнтації перспективного розвитку Карпатського регіону. Однак це аж ніяк не означає, що, стимулюючи економічні процеси в даному напрямі, одразу ж буде досягнуто суттєвих результатів. Для розвитку цієї галузі необхідні зважені рішення і продумані практичні дії. Тому розвиток рекреації в регіоні розглядається в контексті структурної перебудови його господарського комплексу, в перспективній моделі якого ця галузь повинна стати однією з профілюючих. Саме такі орієнтири закладено до Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, яка повинна на практиці реалізувати ідею забезпечення соціально-економічного прогресу його території через державну підтримку пріоритетних секторів регіональної економіки, і в першу чергу – рекреації.

2.4.3. Лісове господарство

Традиційно пріоритетною сферою для гірських територій Карпатського регіону є лісове господарство. Значні лісові ресурси, науково-технічна та господарська інфраструктура, традиції господарювання та кадровий потенціал галузі створюють можливість для широкомасштабного розвитку лісового господарства в гірських районах Карпат, яке сьогодні перебуває у складному становищі.

Його подальший розвиток неможливий без залучення капітальних інвестицій для глибокої переробки лісоматеріалів. Широкомасштабна модернізація технологічних процесів дозволила б переробляти ділову деревину на пиломатеріали на місці та виробляти меблі, теслярські і столярні вироби, використовуючи потужні вітчизняні пилорами, тобто здійснювати завершений цикл виробництва.

Активізація лісогосподарського комплексу дасть імпульс для організації робіт щодо збору і переробки продукції побічного користування лісу (плодів, ягід, грибів, горіхів, меду, лікарських трав). І тут доцільним є створення кооперативів – пунктів по збору дарів природи, їх зберігання, доставки до місця реалізації і так далі. Джерелами фінансування таких кооперативів, поряд із державними джерелами, у вигляді пільгових кредитів, знижених ставок оподаткування, повинні стати кошти самих жителів гірських територій, а також кошти суб'єктів господарювання, які забезпечують подальшу переробку даної продукції.

В останні десятиліття у світі склалася тенденція до неухильного зменшення площ лісів, втрати їх продуктивності в багатьох регіонах нашої планети. Зрозуміло, що зробити цей процес зворотним і досягнути сталого управління лісами в усьому світі можливо лише при наявності політичної волі на найвищому рівні. В матеріалах XI Світового лісового Конгресу визначені основні засади та стратегічні напрямки діяльності людства у впровадженні ідей сталого лісокористування [120]:

- створення інформаційного середовища екологічної, соціальної і економічної спрямованості, коригування навчальних планів і освітніх програм, підтримка планування і впровадження національних і регіональних програм управління;

- партнерські відносини повинні будуватися на відкритості, прозорості та вільному обміні інформації;

- країни і міжнародні донорські об'єднання зобов'язалися більш дієво мобілізувати внутрішні та міжнародні фінансові ресурси;

- при прийнятті рішень з пріоритетних напрямків досліджень для прикладних потреб спиратися на наукові і професійні знання, широко і своєчасно висвітлювати та надавати їх результати всім зацікавленим сторонам;

- важливість збереження біологічного різноманіття і генетичних ресурсів, які матимуть величезне значення для відтворення лісів у майбутньому;

- при розробці програми національної інвентаризації і системи моніторингу стану лісів керуватись міжнародними критеріями і індикаторами, щоб забезпечити збір уніфікованих даних для глобальної програми оцінки лісових ресурсів;

- необхідність міжнародної стандартизації і однакових підходів у ціноутворенні на продукцію лісового комплексу;

- розвивати плантаційне лісовирощування, яке хоч і не завжди сумісне з принципами сталого лісокористування, проте забезпечує потреби в товарній продукції лісу, зменшує навантаження на природні ліси;

- країнам, що розвиваються, будувати плани і вести практичну діяльність таким чином, щоб зменшити руйнівний вплив на лісові території;

- при створенні національних програм та їх реалізації, враховувати інтереси місцевого населення і дотримуватися існуючих регіональних традицій.

Зрозуміло, що однією з важливих екологічних вимог лісівництва в гірських районах Карпатського регіону є застосування такої системи лісового господарства і лісоексплуатації, яка б у найменшій мірі порушувала екологічний баланс гірських Карпат. Цим вимогам відповідає система диференційованого лісового господарства та лісокористування по водозбірних басейнах із врахуванням екологічної специфіки регіонів [223]. Екологічна стійкість лісового водозбірного басейну залежить від лісистості, вікової структури та якісного стану лісів. У кожному такому басейні слід визна-

чити оптимальний процент лісистості, враховуючи кількість атмосферних опадів, розгалуженість гідромережі, характер орографічної будови. Тільки з врахуванням екологічної специфіки кожного водозбірного басейну можна визначати ступінь його промислової експлуатації.

2.4.4. Розвиток нетрадиційних виробництв

Розвиток нетрадиційних для гірських територій Українських Карпат виробництв повинен стати основою для виходу цього регіону з депресивного стану. Гірські території Українських Карпат слід представляти для потенційних внутрішніх і зовнішніх інвесторів як регіон, привабливий для розміщення виробництв із високими вимогами до чистоти довкілля (рис.2.2.) [115].

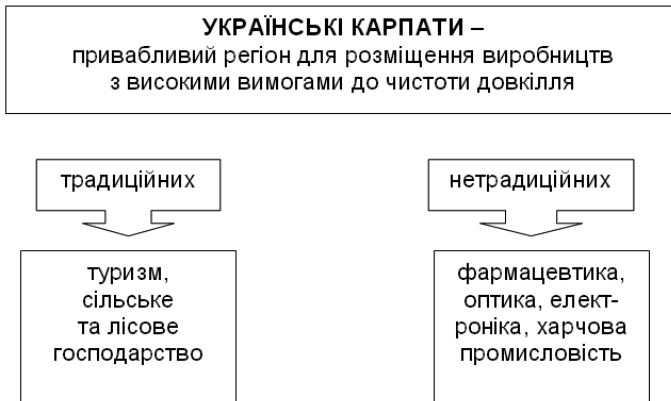

Рис. 2.2. Позиціонування Українських Карпат як привабливого регіону для розміщення виробництв із високими вимогами до чистоти довкілля.

Для припинення відтоку населення з гірських районів та знелюднення гір економіка там має бути диверсифікована. Слід усвідомлювати, що одностороння спеціалізація в індустрії туризму не приваблює молодь, яка отримала хорошу освіту. Тому особливе значення для гірських територій Українських Карпат має регіональна політика стимулювання створення в горах мережі малих і середніх підприємств для виробництва високоякісних товарів і послуг, які б займали невелику площу і були безпечні для довкілля.

Чисте довкілля є важливою, але не єдиною умовою успішного розвитку високотехнологічних виробництв. Розміщення таких виробництв зумовлюється поєднанням в одному місці чистоти довкілля, відповідної інфраструктури та висококваліфікованих трудових ресурсів (рис. 2.3) [115].

У межах гірських територій Українських Карпат на сьогодні у повному обсягу представлена лише одна умова розміщення високотехнологічних виробництв. Тому з метою залучення у гірські райони Українських Карпат високотехнологічних виробництв, які ставлять високі вимоги до чистоти навколишнього природного середовища, необхідно зосередити зусилля на створенні потрібної для них інфраструктури та підготовки належних кадрів, орієнтуючись, передусім, на місцеве населення. Виняткову роль у таких підходах можуть зайняти технологічні парки – обладнані інфраструктурою компактні території, які б могли стати полігонами для впровадження нових, перспективних для гірських поселень технологій. У межах таких технологічних парків гармонійно співіснували б, взаємно доповнюючись, різноманітні невеликі підприємства, науково-дослідні лабораторії, професійно-технічні училища, а також інформаційно-виставкові комплекси та служби сервісу.

Рис. 2.3. Поєднання в одному місці чистоти довкілля, відповідної інфраструктури та висококваліфікованих трудових ресурсів як умова розміщення високотехнологічних виробництв [115].

Очевидно, що створення інфраструктури та підготовка кваліфікованих трудових ресурсів у сфері нетрадиційних для Українських Карпат видів господарської діяльності повинні носити чітку націленість на пріоритетні для цього регіону виробництва: фармацевтику, оптику, електроніку, харчову промисловість. Саме для цих виробництв у вищих навчальних закладах Карпатського регіону та інших регіонів України за державним замовленням повинні готуватися, передусім із місцевого населення, кваліфіковані кадри.

Враховуючи те, що високотехнологічні галузі не мають традицій сталого існування у гірських районах Карпатського регіону, важливим стає запровадження там кластерного типу їх розвитку. Світовий економічний досвід свідчить про високу ефективність діяльності кластерів, які є територіальним об'єднанням взаємопов'язаних підприємств у межах одного регіону. Кластерний підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів та привабливість їх для іноземних інвестицій. Таким чином, у гірських районах Українських Карпат доречно вести мову про формування науково-виробничих кластерів чотирьох типів: фармацевтичної, оптичної, електронної та харчової промисловості (рис. 2.4.) [29] .

Слід указати на важливу роль у становленні кластерів у гірських районах Карпатського регіону децентралізованих високоефективних творчих колективів, які працюють в Інтернет-просторі у сфері новітніх інформаційних технологій. Це пояснюється тим, що у багатьох випадках буде неможливо (та й, мабуть, і не потрібно) забезпечувати фізичну присутність у кластерах провідних фахівців і вчених із багатьох сфер знань.

Таким чином, в областях Карпатського регіону є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання чіткої теоретичної концепції, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень.

Як показано в цілому ряді оглядових робіт з цієї тематики [38,49,65], з метою підвищення ефективності економічного розвитку Карпатського регіону насамперед необхідно

Рис. 2.4. Перспективні типи кластерів в Українських Карпатах [29].

акцентувати увагу на:

- якості управлінських рішень – органам місцевої і державної влади при плануванні території під забудову економічними і соціальними об’єктами враховувати всі фактори попередньої господарської діяльності та існуючі ризики гідрометеорологічних загроз;

- міжнародній співпраці – перспективи розвитку Карпатського регіону слід пов’язувати із транскордонним співробітництвом, яке здійснюватиметься в умовах сталого розвитку всього європейського континенту;

- запровадженні концепції сталого розвитку – унікальна роль Карпатського регіону як чинника забезпечення збалансованого розвитку України в цілому вимагає розробки концепції, стратегії та програми його сталого розвитку.

При реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону, потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Враховуючи наявні в Карпатському регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, стратегічна мета полягає у створенні ефективної еколого-економічної системи, яка зможе забезпечити висхідний розвиток і екологічну безпеку Карпатського регіону. У цьому контексті важливе значення мають мати Концепція, Програми і Плани розвитку областей Карпатського регіону на близьку і тривалу перспективу, в основу яких повинні закладатися ідеї та принципи сталого розвитку.

2.4.5. Екологізація економіки в Карпатах

Розглядається сутність екологічної економіки, у якій основним критерієм результатів виробничої діяльності є, на відміну традиційної ринкової економіки, не прибуток, а інтегральний еколого-економічний ефект. Пріоритетом виступають не заходи з ліквідації наслідків екологічних катаклізмів, а превентивні заходи з охорони природного довкілля. Доведено, що необхідною передумовою сталого розвитку Карпатського регіону має стати запровадження у практику господарювання принципів і критеріїв екологічної економіки. Запровадження принципів і критеріїв екологічної економіки є необхідною передумовою сталого розвитку територій та регіонів, особливо – гірських, оскільки гірські регіони надзвичайно чутливі до екологічних змін [160].

Негативні екологічні наслідки господарської діяльності та природних катаклізмів у гірських місцевостях набагато відчутніші у порівнянні з адекватним антропогенним впливом на довкілля в рівнинних умовах. Свідченням цього є щораз частіші катастрофічні повені, які завдають величезних збитків населенню та підприємствам гірської частини Європи, а також інші екологічні лиха.

Пом'якшенню негативного впливу екологічних змін на соціально-економічний розвиток гірських територій, подоланню нинішньої фінансово-економічної кризи і поступовому переходу національної і світової економіки на шлях сталого розвитку сприятиме, на думку вчених і прогресивних політиків, екологізація економіки.

Екологічна економіка – це нова економіка. Вона зародилася наприкінці ХХ ст. під впливом науково-технічного прогресу, результатом якого (поряд з позитивними рисами) стало крупномасштабне навантаження на природну систему Землі, виснаження її ресурсів і деградація природного життєвого довкілля. Людство починає розуміти, що ринкова економіка у її класичній іпостасі неспроможна вирішувати проблеми збереження життя і подальшого розвитку цивілізації.

В концентрованому вигляді сутність екологічної економіки полягає у врахуванні інтегрального еколого-економічного ефекту при оцінці результатів усіх видів господарської діяльності. Інтегральний еколого-економічний ефект – це не-

лінійна сума двох різних за природою ефектів – традиційного економічного та екологічного. При цьому, там де екологічний ефект не можна виміряти кількісно, застосовується його експертна оцінка.

Важливим аспектом екологічної економіки є пріоритет запобіжних (превентивних) заходів щодо негативного впливу виробничо-господарської діяльності на природне довкілля.

У світлі вимог екологічної економіки в переліку системних заходів щодо подолання нинішньої фінансово-економічної кризи мають бути, крім інших, також заходи, які об'єктивно відображають органічну єдність еколого-економічних проблем та причинно-наслідкові взаємозв'язки між ними. Усі без винятку виробничі, комерційні та владні структури (центральні, регіональні, галузеві) повинні орієнтуватися на критерій еколого-економічної ефективності виробничої діяльності (врахування сумарного економічного та екологічного ефектів) замість традиційного критерію економічної ефективності, який не відображає екологічних втрат при одержанні прибутків.

Екологічна складова системи антикризових заходів не вимагатиме великих додаткових коштів за рахунок зменшення витрат на економічні та соціальні потреби. Необхідно лише провести розумні структурні (інституційні) зміни у народногосподарському виробничому комплексі, визначити ефективніші напрями інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх, запровадити відповідні стимули і санкції згідно з вимогами екологічної економіки.

Незважаючи на міжнародні зобов'язання, прийняті у 1992 році в Ріо-де-Жанейро, Верховна Рада України до цього часу ще не розглядала ні концепції, ні стратегії, ні національної програми сталого соціально-економічного розвитку. Зрозуміло, що така ситуація не сприяє подоланню негативних наслідків нинішньої фінансово-економічної кризи та переходу на шлях сталого розвитку. Крім того, вона поставила нашу державу у незручне становище поруч з іншими країнами Карпатського регіону, у яких ці документи давно схвалені їхніми парламентами.

Виходом із ситуації може стати підготовка і схвалення безпосередньо Закону «Про сталий розвиток України»,

у якому слід відповідним чином відобразити і концепцію, і стратегію, і програму сталого розвитку держави. Проект такого закону підготовлено групою науковців під керівництвом академіка НАН України М.З. Згуровського [93].

Концептуальною основою інтегрального антикризового Закону України «Про сталий розвиток України» і майбутньої політики сталого розвитку Карпатського регіону загалом має стати розуміння органічної єдності економічної та екологічної (природної) систем. Тільки єдина еколого-економічна система може забезпечити розвиток соціальної системи, тобто поліпшити добробут людей. Ізольоване функціонування економічної та природної підсистем (перша цілковито залежить від другої), яке має місце в даний час, призводить до деградації, а не розвитку.

Між традиційними економічними та екологічними потребами існують гострі суперечності. Вони полягають у тому, що традиційні підходи до оцінки економічної ефективності вимагають якнайшвидшої віддачі на вкладені кошти, а природоохоронні вимоги диктують необхідність довготривалих інвестицій, терміни окупності яких не відповідають правилам ринкової економіки. Шлях до необмеженого збагачення, яким іде ринкова економіка, виявився згубним. Постало завдання будувати економіку на принципово нових засадах, реалізація яких дозволила б максимально продовжити життєдіяльність людини на планеті і стабільний соціально-економічний розвиток суспільства.

Екологічна економіка на противагу традиційній ринковій ставить за мету врахування екологічного фактору в економічній системі в якості її органічної складової. В такій постановці принципово змінюється парадигма і цілі усієї виробничо-господарської та комерційної діяльності як на глобальному, так і національному рівнях [212].

Прагнучи удосконалювати ринкові відносини на старих традиційних постулатах, ми тим самим ускладнюємо еколого-економічні протиріччя, заганняємо у глухий кут вирішення головних проблем стабільного розвитку суспільства, а саме, подолання бідності і важких захворювань людини, ставимо під загрозу забезпечення ресурсами та якісними природними умовами життя майбутні покоління.

З огляду на реалії сьогодення (коли одні країни уже майже готові демонтувати ринкову економіку і трансформувати її у відповідності з принципами екологічної економіки, а інші країни ще лише прагнуть запровадити у себе засади традиційної ринкової економіки), розв'язати головну проблему сучасності, а саме, подолання еколого-економічних суперечностей у господарських і комерційних системах, вимагатиме консолідації зусиль місцевих і регіональних влад Ради Європи над комплексним вирішенням економічних та екологічних проблем у їх взаємозв'язку та органічній єдності.

Поки держава не приділятиме стільки ж уваги раціональному використанню, превентивному захисту і відтворенню споживаного природного середовища та споживаних природних ресурсів, скільки й іншим суто економічним, політичним, оборонним чи соціальним питанням, до того часу економіка не зможе стати достатньо ефективною з еколого-економічної точки зору, якщо навіть усі інші сукупні чинники її розвитку стануть значно сприятливішими, ніж сьогодні. За відсутності належних превентивних заходів щодо попередження екологічних катаклізмів посилюється дія об'єктивного економічного закону зростання екологічних витрат у структурі суспільно необхідних виробничих витрат.

За даними МНС України співвідношення між обсягами затрат на попередження екологічних загроз і затрат на ліквідацію їх наслідків складає 1:9. Наші експертні висновки засвідчують, що різниця в такому співвідношенні є набагато більшою. Державний бюджет витрачає колосальні кошти на ліквідацію наслідків повеней, зсувів, буревіїв та інших стихійних лих, які у десятки (а іноді й сотні) разів могли би бути меншими, а самі інвестиції – ефективнішими, за умови своєчасного здійснення заходів щодо їх попередження.

Таким чином, за своєю сутністю екологічна економіка повинна би впливати не лише на систему господарювання, але й на всі інші системи життєдіяльності людини, включаючи військові та політичні.

Спільна природна спадщина країн Карпатського регіону є унікальною, її збереження для нащадків і раціональне використання можливе лише за умови практичного застосування вимог екологічної економіки.

Своєю чергою для реалізації положень екологічної економіки необхідно удосконалювати національне законодавство, приводити його у відповідність із законодавством країн Євросоюзу, а також удосконалювати концепцію Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ). За структурою ЕКЗ складається з двох частин – дефінітивної та регуляторної. У першій, дефінітивній частині мають бути вписані правила економічної діяльності, яка б узгоджувалася не лише з економічними інтересами, але й із законами природи. У другій, регуляторній частині ЕКЗ повинні міститися права та обов'язки міжнародних органів, покликаних контролювати та регулювати виробничу діяльність у відповідності з нормами ЕКЗ.

Водночас визнання та офіційне започаткування процесу підготовки ЕКЗ може створити реальні передумови для отримання Україною по праву належної їй міжнародної фінансової допомоги на ліквідацію наслідків чорнобильської катастрофи, сприяти переходу України, в т.ч. держав Карпатського регіону на шлях сталого розвитку.

2.5. Стратегічні принципи розвитку прикордонних територій

Принципи стратегії регіонального розвитку прикордонних територій тісно взаємозв'язані з екологією (цілісність екосистем, ресурсна здатність біосфери, біорізноманітність) і охороною навколишнього середовища, а також з економічним і соціальним розвитком суспільства. Під транскордонним регіоном слід розуміти певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні регіони двох або декількох держав, які мають загальну межу [130]. Транскордонна співпраця – сумісні дії, направлені на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних і інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України і територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав в межах компетенції, визначеної їх національним законодавством. На цьому рівні виявляються очікування всіх зацікавлених осіб (держав і організацій), формулюються цілі,

досягнення яких відповідатиме цим очікуванням, визначаються ресурси, необхідні для досягнення поставленої мети, і вибирається найбільш відповідна стратегія розвитку прикордонних територій. Стратегією регіонального розвитку прикордонних територій є сталий розвиток даних регіонів. Ідея стійкості в різних її модифікаціях стає все більш об'єднуючою глобальною ідеєю повсякденного життя і вивчення перспектив розвитку людського суспільства.

Ідея сталого розвитку охоплює практично всі складові елементи суспільства – від сім'ї до гігантських промислових і економічних систем, їх об'єднань, комплексів, держав і союзів. Стійкість, зокрема в побутовому розумінні, – це непорушність, стабільність основ створеного, існуючого, досягнутого і того, що розвивається, доповнюючись думкою, про те, що стійкість повинна супроводжуватися безперервними зусиллями по ресурсному забезпеченню, а самі ресурси, особливо природні, не повинні вичерпуватися.

У переважній більшості наукових робіт, як закордонних, так і вітчизняних, простежується стійка тенденція до розгляду транскордонної співпраці як різновиду співпраці міжрегіонального характеру. У багатьох випадках так воно і є. В той же час стверджувати, що транскордонна співпраця відбувається виключно на міжрегіональному рівні, було б помилкою. Метою сталого розвитку прикордонних територій є розвиток взаємин, який сприятиме зміцненню зв'язків між суб'єктами і учасниками транскордонної співпраці на основі наступних принципів: законності та визнання державного суверенітету, територіальної цілісності і непорушності меж держав; врахування інтересів всіх країн при укладенні соціо-еколого-економічних угод і договорів; гармонізації загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів; створення ефективних механізмів забезпечення умов для здійснення транскордонної співпраці.

До головних принципів регіональної політики відносяться: субсидіарність; децентралізація; партнерство; програмування; концентрація; доповнюваність.

Субсидіарність – соціально-політичний принцип, згідно якому вищі соціальні і управлінські одиниці мають право і повинні вирішувати лише ті проблеми, на виконання

яких нижчі структури не здатні. У сферах, які не входять в окрему юрисдикцію співтовариства, воно, згідно принципу субсидіарності, починає свою діяльність лише у разі, коли неможливо досягти мети за допомогою певних заходів на рівні окремих держав-членів, і тому через їх масштаб можуть бути здійснені ефективніше на рівні співтовариства.

Децентралізація – перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, надання диференційованих доцятій із загального бюджету і фондів Європейського Союзу (ЄС) на користь менш розвинених регіонів з метою вирівнювання рівня економічного розвитку і досягнення політичної стабільності.

Партнерство – співпраця між суб'єктами управління різних адміністративно-територіальних рівнів (Європейський Союз, держава, регіон) в процесі формування і реалізації програм і проектів розвитку регіонів. Цей принцип також означає, що ЄС і національні держави повинні визначити цілі і розробити стратегічні плани розвитку спільно з регіонами, перш за все із залученням місцевих общин, економічних і політичних суб'єктів регіонів.

Програмування – це розробка на основі партнерства стратегій розвитку з урахуванням пріоритетних довгострокових і короткострокових цілей. У регіональній політиці ЄС принцип партнерства визначає пріоритет інвестування не окремих проектів, а, перш за все програм, які мають глибокий вплив на розвиток всього регіону. Стратегія територіального програмування базується на чітко розробленій системі цілей, яка враховує як інтереси «знизу» – регіонів і общин, так і загальнонаціональні пріоритети «зверху» для сприяння розвитку національної економіки.

Концентрація, доповнюваність – фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-членам або регіонам, повинні бути доповнені (розширені) за рахунок місцевих джерел, а також бути якомога більш концентрованими на вибрані цілі фінансування.

Ці два принципи мають взаємодоповнюючий характер, оскільки указують на потребу кооперації і ефективного використання засобів, пошук і розвиток внутрішніх джерел фінансування програм регіонального розвитку. Як прави-

ло, 50% того або іншого проекту фінансує держава – член ЄС, а внесок депресивних регіонів представляє як мінімум 20%. Ефективна реалізація принципів концентрації і доповнюваності в регіональній політиці Європейського Союзу має подвійну мету, яка передбачає посилення і концентрацію наявних ресурсів з метою сприяння реалізації певної мети регіонального розвитку; виявлення таких територіальних одиниць, які мають однакові або подібні проблеми (низький рівень доходів, великий рівень безробіття і т.п.), що необхідне для реєстрації і створення статистичної бази про найбільш відсталі регіони, райони, депресивні території.

Прикордонні території, як правило, є периферійними по відношенню до центральної частини своєї держави і економічно відсталими в порівнянні з центром країни. У прикордонних регіонах завжди присутня етнічна напруга, пов'язана з часто непростою історією розмежування єдиного простору тими або іншими межами і відповідними обмеженнями. Виникають взаємні претензії сусідніх народів і держав, які можуть послужити причиною регіональних конфліктів, особливо це характерно для регіонів західної України.

Проблема комплексного, узгодженого і скоординованого на міжрегіональному рівні економічно ефективного і екологічно безпечного використання природних умов і ресурсів прикордонних територій вимагає транскордонної співпраці. Йдеться, зокрема, про ефективніше, збалансоване використання ресурсного чинника, транспортно-географічного положення, водно-ресурсного, біосферно-біоресурсного, рекреаційного і агровиробничого потенціалів.

Серед чинників, які недопускають у повній мірі використати можливості та переваги транскордонної співпраці для вирішення проблем соціально-економічного розвитку прикордонних територій в Україні можна виділити [134] :

- відсутність цілісної концепції державної політики щодо регіонального розвитку країни;
- відсутність інституційного базису регіонального розвитку на національному і регіональному рівнях;
- низький рівень залучення до просування транскор-

донної співпраці установ недержавного (суспільного) і бізнес секторів, що здійснюють свою діяльність в прикордонних регіонах України;

- переважаюче сприйняття транскордонної співпраці на рівні центральних, регіональних і місцевих органів виконавчої влади України як області виключно зовнішньоекономічної діяльності і недооцінка його ролі в територіальному соціально-економічному розвитку;

- у багатьох випадках регіональні і місцеві органи влади виявляються не готовими до сприйняття транскордонної співпраці як сфери, яка потребує їх координуючих функцій і функцій нагляду за дотриманням вимог чинного законодавства, а не просто в застосуванні жорсткого контролю і адміністративного регулювання;

- на відміну від країн Центрально-східної Європи, з якими Україна має загальну межу і в яких в загальні органи євро регіонів переважно делегуються представники суспільного і бізнес секторів, прикордонні регіони нашої країни представлені в цих організаціях, як правило, державними службовцями, що не сприяє залученню українських ділових кіл, представників малого і середнього бізнесу, суспільного сектора до просування трансграничної співпраці.

Кожний з двох видів співпраці – міжрегіональна і транскордонна співпраця – займають не тільки своє конкретне місце в регіональному розвитку і виконують свої специфічні завдання, але вони мають і багато спільного.

По-перше, як вже зазначалось, багато хто з дослідників цієї проблематики вважає транскордонну співпрацю різновидом співпраці міжрегіональної, а деякі з них навіть застосовують термін «транскордонна регіональна (міжрегіональна) співпраця». Досвід регіонального розвитку більшості країн Центрально-східної Європи доводить доцільність і ефективність створення такого механізму координації міжрегіональної і транскордонної співпраці, який би базувався на єдиній інституційній базі. Метою є застосування комплексного підходу до питань територіального (просторового) розвитку з використанням всього набору інструментів, серед яких обидва види співпраці займають далеко не останні місця.

По-друге, ще раз варто акцентувати увагу на тому, що стан транскордонної і міжрегіональної співпраці певною мірою відображає рівень децентралізації державного управління в країні і дотримання принципу субсидіарності. При цьому потрібно пам'ятати, що вони не суперечать унітарному устрою держави. Про це наочно свідчить як досвід деяких унітарних країн Західної Європи, так і втілення регіональної політики в країнах Центральної і Східної Європи. Головним завданням регіональної політики держави повинне бути досягнення балансу між її інтересами і інтересами розвитку її регіонів. Сталий розвиток прикордонних територій послужить поштовхом до розробки концепції ефективного менеджменту, яка в управлінні сучасними еколого-економічними системами та процесами використовуватиме принцип гармонійної впорядкованості і узгодженості.

По-третє. Вже багато сказано про місце міжрегіональної і трансграничної співпраці в рамках євро регіонів, розвиток яких завжди стимулював європейську інтеграцію. Саме тому перспективи розвитку Карпатського регіону слід пов'язувати із транскордонним співробітництвом, яке здійснюватиметься в умовах сталого розвитку всього європейського континенту [3].

Європейська спільнота в контексті рішень Всесвітніх форумів з природного середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро 1992 р., Йоганнесбург 2002 р., Ріо-де-Жанейро 2012 р.) основну увагу акцентує на обов'язковості виконання наступних правил і принципів на територіях, що входять до складу євро регіонів [22,160]:

- охороняти основні екосистеми Землі та опановувати знаннями про управління природними ресурсами;
- прийняти концепції відкритої економічної системи та засад справедливої торгівлі;
- узгодити національні екологічні політики та стимулювати створення міжнародних проєкологічних структур;
- розвивати права й активності громадян в цій сфері.

Тобто, перехід до сталого еколого-економічного розвитку на території Карпатського регіону має визначати стратегію еколого-економічного розвитку складових цієї території (областей, районів, міст, сільських громад), осо-

бливо у питаннях збереження біосфери та навколишнього середовища. На основі проголошених в Ріо-де-Жанейро принципів у ряді країн Європи вже розроблені національні концепції сталого розвитку. Зокрема, в Україні проект такої концепції схвалено Кабінетом Міністрів і надіслано на розгляд до Верховної Ради. Концепцію сталого розвитку прийнято і в Закарпатській області, такі ж документи потрібно б розробити і прийняти в інших областях. Основною метою Карпатського регіону при запровадженні концепції сталого розвитку, має стати прагнення створити умови для збалансованого розвитку територій, які входять до складу цього міжобласного утворення та збереження здоров'я людей, які проживають на вказаних територіях.

Стратегія сталого еколого-економічного розвитку Карпатського регіону мала б передбачати, що продуктивні сили, структура економіки, спеціалізація та розміщення виробництв в сучасних умовах повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, продуктивним, відтворювальним і асиміляційним потенціалом навколишнього природного середовища всіх територій, які входять до складу Карпатського регіону. Більше того, рівень та характер використання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби й напрями вкладення грошей та капіталів, орієнтація техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними потребами населення всіх територій, які входять до складу Карпатського регіону [25].

Враховуючи все сказане вище, можна прийти до висновку, що визначальними у розв'язанні існуючих між людською діяльністю та природою протиріч мають стати всі методи і засоби з допомогою яких можна формувати екологічну культуру та екологічну свідомість населення. Це можливо лише на основі глибокого філософського, соціально-політичного і психолого-педагогічного осмислення змісту людського буття, суспільних норм існування цивілізації. В кожній людини потрібно формувати глибокий еколого-економічний світогляд, розуміння домінант природних цінностей над штучно створеними матеріальними

благами, усвідомлення розумних меж власних потреб, готовності підпорядкувати особисті інтереси законам і можливостям природи. Тільки через процес навчання і виховання людство у змозі виробляти необхідну інформацію і знання, які створять умови для сталого розвитку цивілізації [235].

При реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону, потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. У цьому контексті важливе значення мають мати Концепція, Програми і Плани розвитку Карпатського регіону на близьку і тривалу перспективу, в основу яких повинні закладатися ідеї та принципи сталого розвитку [4].

2.6. Транскордонне співробітництво в рамках Карпатського євро регіону

Транскордонне співробітництво як окремий напрямок взаємодії прикордонних територій отримало значний розвиток в Україні тільки наприкінці ХХ століття. Формування євро регіонів на західному, а потім і на східному кордоні України привернуло увагу багатьох науковців у галузях економіки, демографії, соціології, екології, географії до процесів, що протікають у прикордонних регіонах України. Транскордонна тематика дуже широко представлена у сучасних наукових дослідженнях, зокрема науковцями розглядаються політичні, економічні, суспільно-географічні, екологічні та інші аспекти функціонування євро регіонів як однієї з форм транскордонного співробітництва. Дана тематика має міждисциплінарний характер, що особливо є важливим та актуальним в сучасних умовах розвитку вітчизняної науки.

Варто підкреслити, що в загальноєвропейському трактуванні регіони відіграють самостійну роль у міжнародних відносинах, їм надаються широкі права у здійсненні міжнародного співробітництва на локальному рівні [3,68]. Наслідком такого підходу стала розробка концепції «Європа регіонів», в якій основну роль відіграють вже не держа-

ви, а окремі регіони, важливою складовою розвитку яких є транскордонне співробітництво. У європейських правових актах транскордонне співробітництво розглядається як спільні дії в контексті розвитку добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які здійснюють свої повноваження в межах місцевості або регіону і визначаються внутрішнім законодавством відповідної держави. Отже мова йде про взаємні контакти між органами місцевого самоврядування або місцевими органами державної влади. Ця теза є принциповою при оцінці стану та перспектив розвитку транскордонного співробітництва. Суб'єктами транскордонного співробітництва виступають територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи влади. Суб'єктами транскордонного співробітництва виступають територіальні громади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво [3].

Єврорегіоном прийнято вважати організаційну форму співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських країн, яке здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво [95].

Міжрегіональну асоціацію «Карпатський єврорегіон» створено 14 лютого 1993 року. Цьому передувало декілька років інтенсивного прикордонного співробітництва сусідніх прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини. Спочатку ініціативи були в основному двосторонні. Паралельно розвивалось співробітництво між Закарпатською областю (Україна) і північно-східними областями Угорщини, Кросненським воєводством (Польща) і словацькими прикордонними районами. Згодом виникла думка щодо об'єднання окремих проектів і, з урахуванням досвіду Західної Європи, створенню єдиної платформи для співробітництва – Карпатський єврорегіон.

Після кількох місяців підготовчої роботи представники регіональних органів влади та місцевого самоврядування прикордонних регіонів України, Угорщини, Польщі та Сло-

ваччини підписали 14 лютого 1993 року в м. Дебрецені (Угорщина) Угоду про створення міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон». Міністри закордонних справ України, Польщі та Угорщини, які були присутні на цій зустрічі, також підписали Декларацію, в якій висловлено повну підтримку Карпатського Єврорегіону урядами цих країн.

Рада Європи, в особі тодішнього генерального секретаря пані Катрін Лалюм'єр, яка була присутня під час підписання цієї Угоди, також підтримала ідею співробітництва прикордонних областей Карпатського єврорегіону.

Асоціація прикордонного співробітництва «Карпатський Єврорегіон» не є якимось наднаціональним чи наддержавним об'єднанням. Карпатський єврорегіон – основа для сприяння міжрегіональному транскордонному співробітництву [95]. Згідно з Статутом, метою Карпатського єврорегіону є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному, спортивному та освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проектів щодо розвитку прикордонної інфраструктури прикордонних регіонів, сприяння контактам і співробітництву між міжнародними організаціями.

На даний момент до асоціації «Карпатський Єврорегіон» входять:

- від України – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області;
- від Угорщини – області Боршод-Абауй-Земплайн (Мішкольц), Саболч-Сатмар-Берег (Ніредьгаза), Гайду-Бігар (Дебрецен) та Гевеш (Егер), Яс-Надькун-Сольнок (Сольнок) та міста з регіональним статусом Ніредьхаза, Дебрецен, Егер, Міцколц;
- від Польщі – Підкарпатське воєводство;
- від Румунії – повіти Сату-Маре, Марамуреш, Бігор, Салаж та Ботошань, Сучава, Харгіта;
- від Словаччини – Кошіцький і Прешовський краї.

За час існування територіальний масштаб Карпатського єврорегіону значно змінився. Так, на початок існування єврорегіону його площа складала 53 тис. кв. км з населенням біля 5 млн. осіб. На сьогодні територія єврорегіону складає

162 тис. кв. км з населенням біля 16 млн. осіб.

З метою успішного функціонування асоціації було створено галузеві робочі комісії, в які входять представники від усіх національних частин асоціації. На даному етапі функціонують сім робочих комісій асоціації «Карпатський Євро-регіон»:

- з питань навколишнього середовища;
- туризму;
- з питань регіонального розвитку;
- комісія з питань соціальної інфраструктури;
- з питань торгівлі;
- з питань надзвичайних ситуацій;
- ревізійна комісія.

Варто наголосити, що паралельно з асоціацією «Карпатський Єврорегіон», завдяки підтримці Інституту досліджень «Схід-Захід», в 1994 році створено Фонд розвитку Карпатського єврорегіону (ФРКЄ). Як незалежна організація Фонд зареєстрований у Словаччині і діє в межах всього Карпатського єврорегіону. ФРКЄ надає технічну і фінансову допомогу неурядовим організаціям і місцевим органам влади в рамках Програми «малих грантів».

Проте через відсутність стратегічного бачення перспектив розвитку «Карпатського Єврорегіону», відсутність дзеркальних виконавчих структур у кожній із країн-членів протягом 19 років його існування не було використано більшої частини можливостей, що виникли після його інституалізації у 1993 р., та тих фінансових можливостей, які передбачаються Європейським Союзом для сприяння розвитку транскордонній співпраці.

Очевидно, що головним чинником функціонування транскордонної співпраці є фінансування транскордонних проектів та програм. Це, власне, і зумовило доцільність створення єврорегіонів, тобто структур, які забезпечують управління та фінансування транскордонної співпраці. Завдяки тому, що в країнах Європи існує повноцінне місцеве самоврядування з власним фінансуванням із налагодженими виконавчими інструментами, вони змогли використати фінансові можливості єврорегіонів для підняття рівня свого соціально-економічного розвитку [3]. Європейський

Союз виділяє мільярди євро для розвитку єврорегіонів. Гранти від кількох десятків тисяч до сотень мільйонів євро спрямовуються для облаштування інфраструктури, шляхів, електропостачання тощо. Основними джерелами фінансування євро- регіонів є кошти структурних фондів та ініціатив ЄС. Слід констатувати, що Карпатський єврорегіон як цілісна міждержавна структура не використав сповна можливості Європейського Союзу для розвитку співпраці в його рамках.

Однією з причин неефективності стало існування механізму взаємозв'язку між Радою (міжнародною) Єврорегіону та громадами національних частин, у нашому випадку аналізуватимемо власне українську національну частину. Необхідна була посередницька структура, яка б забезпечувала взаємозв'язок між Радою і громадами та була б компетентною для допомоги місцевим громадам щодо залучення коштів європейських програм підтримки транскордонного співробітництва.

Подібна структура – Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» – була створена лише у 2007 році. У всіх країнах – членах Карпатського єврорегіону, крім України, були створені національні представництва – юридичні особи. Лише на 14 році існування в Україні було створено АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна», об'єднання обласних, районних та міських рад чотирьох областей. У серпні 2008 р. Асоціацію було визнано Національним Представництвом Карпатського єврорегіону в Україні. На даний час АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна» поширює свою діяльність на всю територію української частини Карпатського єврорегіону.

В Україні актуальною є проблема координації діяльності чотирьох областей – учасників Карпатського єврорегіону. Для цього було створено Національну Раду української сторони Карпатського єврорегіону, яку на даний час по чергово очолюють голови обласних рад. У кожній з областей створюються координаційні групи при обласних радах, які координуватимуть свою діяльність як з Національною радою, так і з виконавчою структурою – Національним Представництвом Карпатського єврорегіону в Україні, яке

розміщується у Львові на базі АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна».

Основна мета діяльності АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна» – інституціоналізація роботи української сторони Карпатського Єврорегіону та створення дієвого інструменту для одержання територіальними громадами Карпатського єврорегіону допомоги Європейського Союзу.

Основними функціями «Єврорегіону Карпати – Україна» у даній структурі української сторони є посередницька, інформаційна та координуюча. Для досягнення цілей у своїй діяльності Асоціація співпрацює із такими структурами: Кабінет Міністрів України; регіональні та місцеві органи влади і самоврядування; європейські структури – Єврокомісія та Конгрес місцевих і регіональних органів влади Ради Європи; єврорегіони; наукові та дослідницькі установи; донорські організації; неурядові організації; громади регіону Карпати.

З метою формування ефективного механізму діяльності Карпатського єврорегіону Асоціація у партнерстві з вищезазначеними структурами вже здійснила та планує здійснювати і координувати такі заходи:

1. На державному рівні:

- проголошення карпатськими областями (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька) 2009 р. Роком Карпат;

- розробити Угоду щодо регіонального розвитку Уряд – області Карпатського регіону.

2. На міжнародному рівні:

- розробка та реалізація єдиної операційної програми Європейського Союзу на фінансову перспективу 2014-2020 рр. Для Карпатського єврорегіону.

14 листопада 2008 р. голови Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької обласних рад підписали декларацію намірів щодо проголошенням 2009 р. роком Карпат.

Це питання набуває особливої гостроти та значення в контексті повеней і паводків в останні роки в Карпатах, які, з одного боку, оголили найгостріші проблемна щодо господарювання на даних територіях, а з іншого – об'єднали

зусилля областей для пошуку виходу з критичної ситуації, що в останні десятиріччя склалася на даній території. Для виконання даної мети був розроблений комплекс заходів, що здійснюватимуться у напрямках:

- запобігання надзвичайним ситуаціям у Карпатах;
- збереження гірських масивів та запровадження екологічних засад для ведення лісового господарства;
- поліпшення соціальних питань;
- заходи з вивчення, збереження та популяризації пам'яток історії та культури в гірських районах.

З метою сприяння формуванню ефективної політики Уряду України, спрямованої на сталий розвиток Карпат, підвищення конкурентоспроможності даного регіону, а також визначення та закріплення форми договірних відносин між центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування регіону Українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) у сфері регіонального розвитку Національне представництво України в Карпатському єврорегіоні ініціює розробку Угоди щодо регіонального розвитку Українських Карпат.

Угода повинна визначати пріоритетні напрями і спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення сталого розвитку Карпат, розробку Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат на 2009-2017 рр., зобов'язання та відповідальність Кабінету Міністрів України, з одного боку, та Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької обласних рад – з іншого, щодо виконання Угоди, порядку, обсягу, форм та строків фінансування спільних заходів.

Спільні заходи у рамках Угоди здійснюватимуться за такими пріоритетними напрямками:

- розробка Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат на 2010-2017 рр.;
- створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища та запобігання природним і техногенним катаклізмам у регіоні Українських Карпат;
- покращення якості людського капіталу у регіоні;

- розвиток туризму шляхом розбудови транспортної, інформаційної та соціальної інфраструктури Українських Карпат з метою збільшення конкурентоспроможності даного регіону;

- збереження автентичної історико-культурної спадщини.

Нормативно-правову базу в даній галузі складають Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації»; «Про Генеральну схему планування території України», «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», «Про статус Гірських населених пунктів», «Про державні цільові програми», «Про державне Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»; Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2016 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. №1001); регламент Кабінету Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. №950); Бюджетний кодекс України; Цивільний кодекс України; Господарський Кодекс України.

Вищезазначені ініціативи Асоціації сприятимуть формуванню відповідного сприйняття території «Карпат» як на зовнішньому, та і на внутрішньому ринках. Однак для сталого розвитку Карпат слід повністю використовувати можливості Європейського Союзу і активно залучати для цього кошти його фондів.

Слід зазначити, що нині відсутня єдина програма для розвитку регіону Карпат, як це існує для регіону Альп, про що йшлося вище. Великі надії на розвиток карпатських територій давав процес європейської інтеграції і пов'язані з цим сподівання на фінансове сприяння інвестицій та співпраці з бюджету Європейського Союзу. На жаль, можна підсумувати, що до цього часу сприяння для території Східних Карпат з точки зору розширення Європейського Союзу має неявний характер. Крім пілотних фінансових інструментів у передвступному для Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії періоді (PHARE CBC, TACIS CBC), а також перших операційних програм, які реалізувалися у рамках Ініціативи Спільнот INTERREG ША 2004-2006 рр., і недосконалих

Програм Добросусідства 2004-2006 рр. не функціонувала жодна конкретна програма сприяння розвитку Східних Карпат не лише в інвестиційному плані, але також щодо сприяння багатосторонній міжлюдській та інституційній співпраці чи спільних праць щодо розробки концепцій розвитку.

Ситуація не змінилася також в період програмування 2007-2013 рр. На території Східних Карпат функціонують фінансові інструменти de facto ідентичні до тих, що діяли у 2004-2006 роках. З-поміж основних з них можна виокремити такі:

I. Програми Європейської територіальної співпраці на 2007-2013 рр.:

1.1. Польща – Словаччина.

1.2. Угорщина – Словаччина.

1.3. Угорщина – Румунія.

1.4. Центральна Європа (транснаціональна програма).

II. Програми Європейського добросусідства та партнерства на 2007-2013 роки, яка охоплює співпрацю:

2.1. Польща – Україна – Білорусь (за участю Львівської, Закарпатської областей повною мірою та додатково (20% усього фінансування) Івано-Франківська область) – на суму 186,2 млн. євро).

2.2. Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна (за участю Закарпатської та Чернівецької областей повною мірою та Івано-Франківської області додатково на суму 74,8 млн. євро).

2.3. Україна – Румунія – Молдова (за участю Чернівецької області) на суму 137,4 млн. євро.

АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна» спільно з товариством «Єврорегіон Карпатський – Польща» ініціюють необхідність затвердження Європейською Комісією окремої операційної програми Європейського Союзу для території Карпат на фінансову перспективу 2014-2020 рр., а також зміну підходу та розробку єдиної програми для території усіх Карпат. У зв'язку з цим виникає потреба розробки концепції даної програми (робоча назва – «Карпатський Горизонт») та її презентації Європейській Комісії. Пропонується прийняття двох перспектив для визначення цілей концепції «Карпатський Горизонт 2013». Перша з них – довготермі-

нова, пов'язана із стратегічним виміром концепції. В її ракурсі результатом діяльності буде соціально-економічний розвиток Карпатського євро регіону, а найважливішим продуктом – спеціальна Операційна програма «Програма Карпат», що реалізуватиметься у фінансовій перспективі 2014-2021 рр. Функціональною складовою цієї цілі є досягнення основоположною структурою співпраці (Євро регіоном Карпатським як інституцією) можливості автономного управління програмою (Карпатський євро регіон як Керівна Інституція управління «Карпатською Програмою»). Крім підготовки спеціальної операційної програми «Карпатської Програми», функцією реалізації концепції «Карпатський Горизонт» є координація і узгодження з точки зору програмування положень інших операційних програм, що реалізовуватимуться на території Карпатського євро регіону в рамках майбутньої політики Східного партнерства ЄС.

У середньостроковій перспективі цілями, виконання яких забезпечуватиме реалізацію головної цілі, є, по-перше, створення у рамках Карпатського євро регіону професійної структури співпраці, що базуватиметься на національних об'єднаннях органів місцевого самоврядування; по-друге, створення для цієї структури таких інституційних та процедурних рішень, які гарантуватимуть реальну координацію діяльності і забезпечать здатність організацій до управління важливими завданнями від імені ЄС. Черговою визначальною середньостроковою метою є підготовка спільної Стратегії розвитку Карпатського євро регіону, яка визначить стратегічні напрямки його розвитку, пріоритети та заходи, а перш за все слугуватиме підставою для синхронізації підготовки національних та регіональних програм, і в першу чергу тих, які входять до «Карпатської Програми».

Реалізація вище зазначених ініціатив дозволить: сформувати бренд «Карпати» на регіональному, національному та європейському ринках, а також сприятиме трактуванню Карпат як цілісної економічної, екологічної та гуманітарної системи. З іншого боку, залучення національних та європейських фінансових ресурсів для розвитку Карпатського регіону, безумовно, сприятиме зростанню його конкурентоспроможності.

Таким чином, можна зробити висновок, що зростання конкурентоспроможності регіону Карпат, у першу чергу, залежатиме від ефективної єврорегіональної співпраці в рамках Карпатського єврорегіону, яка, власне, і сприятиме залученню внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів.

Карпатський єврорегіон має значні досягнення як у сфері економіки, так й у сфері науки та культури. Як приклад дієвої співпраці можна навести розпочату роботу в сфері освіти та науки. Керівники вищих навчальних закладів створили постійно функціонуючий форум під назвою «Союз Ректорів», що об'єднує ректорів вузів в межах єврорегіону [191]. Керівники університетів та інститутів в межах регіону прийшли до висновку, що регіональні центри вищої освіти повинні розбудувати таку транскордонну регіональну освіту і науку, яка буде працювати на потреби Карпатського єврорегіону. Зокрема, Ужгородський національний університет став членом Асоціації університетів Карпатського єврорегіону (ACRU), яка входить до Асоціації європейських університетів (EUA) і в рамках міжнародних науково-освітніх програм та проектів цих Асоціацій приймає участь у виконанні десятка тем. В УжНУ активно діє Центр транскордонного наукового співробітництва, який виконує роль координатора Національного інформаційного центру (НІЦ) України по західному регіону та сприяє залученню науковців до участі в міжнародних конкурсах і проектах. Крім того в УжНУ діють Центр гунгарології та Всеукраїнський науково-методичний Центр словакістики. Їхня позитивна діяльність дозволила УжНУ стати базовим університетом з проблем наукової транскордонної співпраці в Україні. В останні роки наукові підрозділи УжНУ приймали участь у виконанні багатьох Міжнародних програм і проектів, частина з яких спрямована на розв'язання проблем сталого розвитку Карпатського єврорегіону, зокрема:

- проект «SKOPES»: «Посилення досліджень у незайманих лісах господарського користування, як основи збереження біорізноманіття і стійкого використання лісових ресурсів в Карпатах»;

- проект «Темпус-Тасіс» в рамках програми добросусідства Угорщини, Словаччини та України упродовж декількох

років виконувалася наукова тема «Розвиток Березівської прикордонної польдерної системи в басейні р.Тиса»;

- в рамках проекту «Темпус-Тасіс» виконано декілька тем з проблеми «Вдосконалення трьохступеневої системи освіти у сфері соціальної роботи європейських країнах».

Підрозділи УжНУ приймали участь також у виконанні ряду інтеррегіональних проектів Європейського Союзу, які були спрямовані на розв'язання важливих завдань транскордонного співробітництва країн Карпатського єврорегіону:

- «Розробка моніторингу забруднення довкілля прикордонного регіону БЕРЕГ» (виконавці УжНУ та Ніредьгазька вища школа);

- Програма екологічної освіти прикордонних територій (виконавці УжНУ та Словацька агенція по захисту навколишнього середовища);

- проект «Гуманітарний експорт будівельних технологій ЄС» (виконавці УжНУ, Будапештський технічний університет та Товариство силікатної промисловості Угорщини).

Крім того в рамках двосторонніх угод за останні три роки підрозділи УжНУ виконали 8 україно-угорських проектів, 3 україно-словацькі, 1 україно-польський та 1 україно-французький проекти. Серед них варто виділити такі:

- «Стан та перспективи розвитку місцевої демократії у прикордонних регіонах України та Угорщини» (виконавці проекту: УжНУ та Ніредьгазька вища школа);

- «Етнолінгвістичне дослідження україно-угорських взаємозв'язків» (виконавці УжНУ та Дебреценський університет).

Автономія установ вищої освіти відіграє важливу роль у формуванні транскордонного співробітництва. Знання та фіксування цих процесів є дуже важливими та повчальними, оскільки вони прокладають шлях до вирівнювання установ, що беруть участь, до більш широкого європейського співробітництва. Університети і коледжі грають визначальну роль в регіональному співробітництві тому, що наука майже завжди є міжнародною. За останні декілька років, відносини розбудовували такі університети та коледжі, які розташовані в тих самих регіонах, але по різні сторони кор-

донів (наприклад, Дебрецен-Ораде, Ніредьгаза-Берегово, Мішкольц-Кошице, Ржешув-Львів).

Важливість міжнародних програм співробітництва у сфері науки та вищих учбових закладів можна підтвердити також фактом, що ці відносини можуть сприяти розвитку вузів по обидві сторони кордонів без того, щоб вчені переїжджали та переселялися у сусідню країну. Сьогодні, підготовка професіоналів та перекваліфікація мають дедалі більше значення, оскільки рівень розвитку країни великою мірою залежить від якості та широкоплановості освіти. Соціальне та культурне співробітництво та обмін досвідом між країнами дуже сприяють цьому.

Карпатський євро регіон з часів свого створення досяг значних результатів у сфері соціальних відносин. Звичайно, Карпатський євро регіон міг би мати ще більш вагомі успіхи, якщо б подолав фактори, що перешкоджають його розвитку, які являють собою перш за все політичні проблеми, що виникли протягом попередніх століть.

Соціальний та економічний успіх Карпатського євро регіону значною мірою залежить від того, як ця міжрегіональна асоціація використовує доступні ресурси (природні, економічні, та – перш за все – людські) та як це може поєднати різноманітні інтереси країн у співробітництві.

З точки зору соціальних відносин, фундаментально важливим є те, що Карпатський євро регіон організував і провів багаточисельні конференції та ярмарки, які долучили до співпраці представників багатьох країн, і це зробило значний вклад у зміцнення взаємних міжнародних відносин та відкрило нові можливості подальшого співробітництва. Велика кількість гостьових виступів, виставок та навчальних турів, організованих Робочою Комісією з питань культури та освіти, сприяють покращенню міжетнічних відносин. Проте, більшість проявів міжнародного співробітництва, знаходяться ще на початковій стадії, тому вони не є дійсно ефективними у формуванні Європи Регіонів.

Найбільш важливою метою регіональної концепції розвитку Карпатського євро регіону є покращення життєвого рівня жителів. Це може бути досягнуто через ефективний розвиток економічної бази та збереження природних

ресурсів і культурних досягнень. Запровадження на всій території Карпатського євро регіону програм «Досягнення суспільства» та «Загальної сільськогосподарської політики» Європейського Союзу може бути визначено як загальна мета. Для цього потрібно, щоб принципи та пріоритети стратегічних програм різноманітного регіонального розвитку формувалися у відповідності з вищезазначеною програмою.

Стратегічна програма регіонального та місцевого розвитку Карпатського євро регіону була підготовлена для того, щоб бути сумісними з процедурами розвитку, прийнятими в ЄС. Виокремленні програми містять такі проектні пропозиції, щоб бути підтриманими Європейським Регіональним Фондом Розвитку, Європейським Соціальним Фондом та особливо Ініціативами Суспільства. В межах наведених, INTERREG, EQUAL (метою якої є усунення дискримінації та відмінностей) та, (що зосереджується на розвитку відсталих сільських регіонів) є найбільш важливими. Таким чином, запропоновані проекти покликані стати успішними при апелюванні на вищезгадані фонди ЄС. Це може бути досягнуто перш за все шляхом створення стратегічної програми, яка б об'єднувала всі галузеві стратегії розвитку КЄ.

Таким чином, очевидно, що надзвичайно важливо вчасно реалізувати заходи, спрямовані на попередження подальшого поглиблення кризи та на активізацію соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Такі заходи слід обґрунтувати в Концепції трансформації територіально-галузевої структури Карпатського євро регіону, яку необхідно розробити в найближчий час. Концепція удосконалення територіально-галузевої структури господарського комплексу Карпатського регіону має бути розроблена як відповідь на виклики, зумовлені світовою фінансово-економічною кризою. Таке удосконалення має здійснюватися на основі оцінки ретроспективної та сучасної територіально-галузевої структури господарського комплексу Карпатського регіону, наявних природо-ресурсного, суспільно-політичного, соціально-економічного потенціалів території та з врахування трансформаційних, інноваційних процесів в національній економіці. Оскільки, Карпатський

регіон безпосередньо межує з країнами ЄС, то надзвичайно важливо визначити напрямки зміни його територіально-галузевої структури в контексті формування стратегії транскордонного співробітництва України.

Це означає, що регіональні влади повинні скеровувати свої дії на раціоналізацію структури економіки Карпатського регіону через поліпшення структури господарства областей, що входять до його складу, виходячи з місцевих умов та активно залучаючи інвестиційно-інноваційний потенціал. Оптимальний розвиток регіональної економіки можливий тільки на основі розробки механізмів, які призведуть до структурних змін в регіоні. У зв'язку з цим реалізація структурної політики повинна передбачати технічну і технологічну модернізацію, оновлення виробництва; забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції; формування нової інноваційної структури економіки; раціоналізацію структури господарства.

У Концепції мають бути визначені засади і організаційно-економічний механізм удосконалення територіально-галузевої структури господарського комплексу Карпатського регіону. Серед найважливіших економічних пріоритетів слід назвати збалансований розвиток всіх галузей господарського комплексу як майбутню інноваційно-інтелектуальну модель економіки регіону [210].

Фінансування розробки і реалізації Концепції територіально-галузевої структури господарського комплексу Карпатського регіону має здійснюватися за рахунок державного та місцевих бюджетів, інших джерел через спеціально організовану структуру в складі Фонду регіонального розвитку Карпатського регіону. Основні показники Концепції територіально-галузевої структури господарського комплексу Карпатського регіону повинні контролюватися спеціально організованою системою моніторингу. Така система повинна мати єдиний центр, створений, наприклад, у Львові при Головному управлінні статистики у Львівській ОДА. Вона повинна систематично здійснювати моніторинг:

- стану та тенденцій соціально-економічного розвитку кожної області Карпатського регіону і регіону загалом;
- досягнення цілей, визначених у Концепції.

Оцінка розвитку територіально-галузевої структури регіонів має формуватися на основі комплексних показників, що дають можливість здійснити кількісний та якісний аналіз соціально-економічного розвитку, тенденцій та загроз, що виникають на цих територіях. Така оцінка має періодично публікуватися і розсилатися в обласні державні адміністрації областей, що входять в склад регіону та всім зацікавленим структурам.

III. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Глобалізація стала потужним чинником сучасного життя, який впливає на політичну, економічну, соціальну і культурну сфери та визначає роль і поведінку як сучасної держави, так і окремо взятої людини на загальноєвропейському, національному та регіональному рівнях. Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток регіонів, які приймають в ній участь, створює умови для прискореного росту добробуту населення, скеровує політику держав на вирівнювання рівня життя між найбільш багатими та бідними регіонами. З метою запобігання негативного впливу процесів глобалізації, Рада Європи рекомендує всім державам-членам ЄС визнати та ефективно використовувати зростаючу роль регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку держави. Політика регіоналізації повинна бути скерована на розширення повноважень регіонів, на представлення їм необхідних важелів та засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими регіонами, на прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації.

3.1. Сутність і перспективи транскордонного співробітництва в євроінтеграційних процесах

Незаперечним є факт, що європейська інтеграція активно стимулює процеси регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці. Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а з іншого – до поляризації європейського простору. Перше втілюється в єдиній регіональній політиці країн Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у конвенціях: «Європейська хартія регіонального просторового планування», «Базові принципи стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів», які спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів»[68-70].

Однак, не всі країни і, відповідно їх регіони, однаковою мірою можуть використати переваги такої політики, бо на практиці триває зростання відмінностей у рівнях розвитку як країн, так і регіонів, обумовлених, зокрема, розширенням ЄС. Для запобігання цьому регіональна політика ЄС спрямована на створення таких умов для регіонів, які стимулюватимуть мобілізацію внутрішніх можливостей щодо підвищення ефективності використання власного потенціалу територій та інших локальних ініціатив, серед яких вагому роль відіграє міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. Слід зазначити, що процеси створення єдиного європейського простору найбільш відчутно позначаються на житті мешканців прикордонних регіонів, наявність кордону для яких є вагомим обмежуючим чинником соціально-економічного розвитку. Історично склалося так, що більшість прикордонних територій у країнах Європи є менш розвинутими, ніж центральні. В Україні лише західні прикордонні території розвивалися з відповідною специфікою, а всі інші – у даний час прикордонні – розвивалися як внутрішні регіони країни. Поява кордону на цих територіях внесла суттєві корективи в життєдіяльність місцевого населення. Нівелювання наявності кордону, використання нових можливостей вирішення проблем територіального розвитку прикордоння, забезпечення підвищення життєвого рівня місцевого населення є основними цілями розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) [3,6].

Прикордонні регіони майже всіх країн сучасної Європи вже давно налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання. Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки, самобутності та індивідуальності кожної зі сторін, значною мірою, дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово вирівнювати відставання периферійних у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення та держав у цілому. У даний час у транскордонних регіонах виникає безліч спільних проблем в екологічній,

транспортній, економічній, культурно-освітній, соціальній та інших сферах, для вирішення яких необхідно об'єднувати зусилля. Основною є потреба навчитися працювати у системі європейської співдружності, співпрацювати з органами влади всіх рівнів.

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися у кінці 80-х років співробітники Відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (м. Ужгород), а на початку 90-х – співробітники Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ (м. Одеса), професорсько-викладацький склад Львівського, Ужгородського, Волинського, Донецького національних університетів, Української академії банківської справи (м. Суми) та інші вузи. З середини 90-х років вчені виявляють значну зацікавленість до проблематики транскордонного співробітництва.

Проблематика більшості досліджень стосується конкретних прикордонних територій та практичної діяльності єврорегіонів. Перші доробки були використані при створенні «Карпатського Єврорегіону», єврорегіонів «Буг» та «Нижній Дунай». Подальші дослідження дали основу для створення ще трьох єврорегіонів – «Верхній Прут», «Дніпро» та «Слобожанщина». Пізніше створені «Ярославна», «Чорноморський», «Донбас», «Дністер». Цей процес продовжується – готуються проекти щодо створення єврорегіонів – «Сян» (Львівська область, Підкарпатське воєводство Польщі), «Земплін» (Закарпатська область, Кошицький край Словаччини).

Однак, у даний час у вітчизняній науці відсутні системні дослідження транскордонних регіонів та транскордонного співробітництва в напрямку реалізації концепції їх сталого розвитку. Регіональна економіка лише в останні роки перейшла від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів для мобілізації потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Окрім того, якщо розвиток транскордонного співробітництва знайшов організаційно-правове забезпечення, то міжрегіональне та міжтериторі-

альне співробітництво здійснюється без попередніх наукових досліджень та, у більшості випадків, спонтанно, на особистісному рівні [20].

Транскордонне співробітництво та співпраця в рамках єврорегіонів сприяє розвитку інтеграційних процесів у культурній, освітній, економічній, комунікаційній та інших сферах, має властивість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, приводити її до середньоєвропейського рівня та сприяти досягненню вільному переміщенню товарів, капіталів і людей через кордон. Воно забезпечує мобілізацію місцевих ресурсів та підвищення ефективності їх використання, робить можливим об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для апробування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки. Використання можливостей транскордонного співробітництва створює передумови забезпечення конкурентності та конкурентоспроможності прикордонних територій.

З другої половини ХХ століття регіони Європи вже не сприймаються лише як звичайні адміністративно-територіальні одиниці з сукупністю різних організацій, які діють у їх просторі. Вони значно посилили свій економічний та політичний статус. Регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування стають все більш самостійними суб'єктами, що намагаються діяти самостійно в питаннях соціально-економічного розвитку регіонів. Поряд із державою, регіони намагаються забезпечити достатньо високий та зростаючий рівень життя населенню своїх територій. Це залежить, передусім від того, наскільки продуктивно використовуються національні та регіональні ресурси.

Європейська Рада у жовтні 2002 року схвалила документ «Ініціатива щодо нових сусідів», у якому були визначені принципи бачення нових відносин з країнами, що матимуть спільний кордон з ЄС:

– розширення дає важливу можливість розвинути відносини з новими сусідами ЄС на основі спільних політичних та економічних цінностей;

– існує потреба у формулюванні амбіційного, довгострокового та інтегрованого підходу щодо кожної з трьох країн – України, Молдови, Білорусі з метою сприяння демократичним та економічним реформам, сталому розвитку та торгівлі для забезпечення більшої стабільності і добробуту на нових кордонах ЄС та за їхніми межами;

– ініціатива має ґрунтуватися на диференційованому підході з урахуванням особливостей політичної та економічної ситуації в кожній з цих трьох країн, їх потенціалу та цілей;

– розвиток відносин між цими країнами залежатиме від подальшої імплементації реформ, їхнього поважання міжнародних зобов'язань і спільних цінностей демократії, верховенства права та прав людини;

– ЄС заохочує подальший розвиток транскордонного співробітництва, зокрема, боротьбу проти організованої злочинності та нелегальної міграції і регіональне співробітництво з країнами-сусідами в Східній Європі і між ними;

– досвід ініціативи буде вивчений Європейською Радою для можливого використання окремих його елементів у відносинах з партнерами в інших прикордонних регіонах.

Якщо прослідкувати історію появи понятійного апарату, то першим був введений термін «транскордонне співробітництво» у 106 Мадридській Конвенції загальних принципів транскордонного співробітництва (Рамкова Конвенція, 1980). В Конвенції транскордонне співробітництво визначається як «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або органами влади, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [66].

В цьому ж документі уточнюються поняття: територіальні общини або органи влади як... громади або органи, які здійснюють місцеві та регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави.

В статті 2, розділу 2 Статуту Асамблеї Європейських Регіонів визначається, що «регіон, в принципі, визначає органи місцевої влади на рівні, який знаходиться безпосередньо після центрального уряду та мають політичне право пред-

ставництва, втілюване обраною регіональною асамблеєю». В цьому ж Статуті визначається міжрегіональне співробітництво, під яким розуміють будь-які зв'язки, встановлені між регіонами, що належать до різних держав.

Однак, як виявилось, необхідно було удосконалити категорійний апарат поняттям міжтериторіального співробітництва, яке було введено Протоколом № 2 до Рамкової конвенції (1998 р.) [183]. Це пов'язано з тим, що у міжнародні відносини можуть вступати, в залежності від національного законодавства, не лише регіони, які знаходяться безпосередньо після центрального уряду, а й інші територіальні утворення та органи самоуправління нижчих рівнів і не обов'язково сусідні території (транскордонне співробітництво). З підписанням «Протоколу № 2» до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або органами влади, який стосується міжтериторіального співробітництва в основному було завершено формування понятійного апарату для цієї сфери діяльності.

«Міжтериторіальне співробітництво» означає будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами та органами влади двох або більше договірних сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми органами влади, включаючи укладання між територіальними общинами та органами влади інших держав угод про співробітництво.

Таким чином, найбільш широким поняттям є міжтериторіальне співробітництво, яке визначає право будь-якого територіального органу влади співпрацювати з будь-якими відповідними територіальними органами влади інших держав (для України – АРК, області, райони, міста, селищні ради) [121].

Міжрегіональне співробітництво окреслює правові рамки територій, що стоять на другому після центрального рівня (для України – це області та Автономна республіка Крим, м. Київ та Севастополь, для Швейцарії – кантони, для Австрії, Німеччини – землі, Польщі – воєводства тощо).

Транскордонне співробітництво чітко означає співпрацю

суміжних територій сусідніх держав, тобто визначальним є наявність кордону між співпрацюючими територіями. На думку авторів [130] не можна говорити про транскордонне співробітництво не сусідніх держав. З цієї точки зору, є деякі розбіжності у трактуванні ст.1 Додаткового протоколу до Європейської рамкової конвенції, з читання якої робляться висновки про не обов'язковість наявності кордону для транскордонного співробітництва. Однак, у преамбулі до Протоколу № 2 до цієї ж Конвенції чітко вказується на те, що транскордонне співробітництво здійснюється між органами влади сусідніх територій, а між іноземними органами влади, які не є сусідами – міжтериторіальне.

Таким чином, поняття «міжтериторіальне» та «міжрегіональне» можна вживати як ідентичні, якщо визначитися з поняттям регіон. В науковій літературі воно є багатозначним і уніфікувати цей термін не вдається. Фактично, вживаючи термін регіон, автори чітко окреслюють значення в якому воно використовується в кожному конкретному випадку. Якщо ж під територією розуміти різного рівня адміністративно-територіальні одиниці держави, включаючи й 2-й рівень безпосередньо після державного (тобто, в даному випадку – регіон), то поняття міжтериторіального буде включати і міжрегіональне співробітництво.

Розглядати ж транскордонне співробітництво доцільно окремо, передусім тому, що в умовах транскордонного співробітництва, проблем, які виникають та які необхідно вирішувати, є набагато більше, від тих, які виникають в стосунках територій (регіонів) різних держав. Часто ці проблеми носять об'єктивний характер – не залежний від людини: повітряні забруднення суміжних територій, спільні водні ресурси тощо.

Реалізуючи програму інтеграції у ЄС [180], Україна повинна використовувати вже прийняту в Європі термінологію. Так, протягом значного періоду в Україні вживався термін «прикордонне» співробітництво і лише в останні 10 років став використовуватися термін «транскордонне». За своєю суттю співпраця сусідніх територій визначають обидва терміни. Перший термін є більш звичним в Україні, він використовувався в умовах, коли кордон був достатньо за-

критий для широкого обміну. В ці часи мова не велася про створення транскордонних об'єднань (єврорегіонів) та реалізацію проектів для вирішення спільних проблем суміжних територій ні на міждержавному, ні на міжрегіональному рівнях. Об'єктами досліджень були прикордонні території кожної з суміжних держав зокрема, шляхи розв'язання спільних проблем не розглядалися. Термін «прикордонне співробітництво» почав вживатися у 70-х роках минулого століття для означення культурних відносин та політичних акцій між сусідніми регіонами по обидві сторони кордону та для означення прикордонної торгівлі, що отримала розвиток у 1973-1975 рр. на основі безпосередніх угод між обласними спілками споживчої кооперації України та кооперативними організаціями Угорщини, Чехословаччини, Польщі та Румунії, а з 1980 р. і між органами державної торгівлі прикордонних областей цих країн. Сьогодні, взаємні відносини прикордонних територій здійснюються в значно більшій кількості сфер і, часто, незалежно від волі та бажань людини та встановленого нею кордону – в атмосфері, по воді тощо («trans» в перекладі «пере», переносити, переміщати тощо). Тобто категорія «транскордонне» більше відповідає суті того, що відбувається на прикордонних територіях декількох країн.

На сучасному етапі за об'єкт дослідження часто береться до уваги не прикордонна область – адміністративно-територіальна одиниця однієї держави, розташована безпосереднього вздовж державного кордону, а транскордонний регіон – територія, яка охоплює суміжні прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав. Таким чином, можна зазначити, що транскордонне співробітництво більш широке поняття, яке враховує всі вище наведені особливості [118].

Транскордонне співробітництво – це, інакше кажучи, специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюються на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням

природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура) [3,6].

Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних аспектів існування кордонів та наслідків, які виникли на прикордонних територіях через їх розташування на національних окраїнах держав і має на меті покращення умов життя населення. Серед головних цілей такої співпраці є [3,180]:

- подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону;
- усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;
- створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури, за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів, осередків і тощо.

Різноманітність проблем та потенційних можливостей розвитку по обидві сторони кордону на просторах Європи призводить до того, що транскордонне співробітництво стає неминучим, бо служить втіленню в життя принципів міжнародного права в чітко визначеному регіональному аспекті.

3.2. Взаємовпливи економічного розвитку та міжтериторіального співробітництва

Основою сучасного суспільного прогресу є швидкий технічний та технологічний розвиток, який базується на перетворенні науки в безпосередню виробничу силу, а мірою такого прогресу виступає становлення всебічно розвиненої особи і розширення творчих можливостей людини. Зміна парадигми розвитку людської цивілізації, яка визначається формуванням постіндустріального суспільства, визначеного американським вченим Д.Беллом як «суспільства, в економіці котрого пріоритет перейшов від переважаючого виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя; у якому клас технічних спеціалістів став основною

професійною групою і, що саме важливе, у якому впровадження нововведень...у все більшій мірі залежить від досягнення теоретичного знання...; яке передбачає виникнення інтелектуального класу, представники котрого на політичному рівні виступають у якості консультантів, експертів або технократів» [16] зумовлює зміщення акцентів щодо оцінки ефективності функціонування економіки держави/регіону, і на першому плані з'являються показники якості життя населення.

Постіндустріальне суспільство відрізняється від доіндустріального та індустріального за трьома важливими параметрами [97]:

– *основному виробничому ресурсу* (у постіндустріальному суспільстві ним є *інформація*, в індустріальному – *енергія*, у доіндустріальному – первинні умови виробництва, *сировина*);

– *типу виробничої діяльності* (розглядається в постіндустріальному суспільстві як послідовна обробка [processing] на противагу виготовленню [fabrication] і добуванню [extraction] на більш ранніх стадіях розвитку);

– *характеру базових технологій* (що визначаються у постіндустріальному суспільстві як *наукоємні*, в епоху індустріалізму – як *капіталоємні* і у доіндустріальний період – як *працеємні*).

Ця схема дозволяє сформулювати відомі положення про три суспільства, згідно якого доіндустріальне суспільство базується на *взаємодії людини з природою*, індустріальне – на *взаємодії з перетвореною ним природою*, а постіндустріальне суспільство – на *взаємодії між людьми*. Особливе місце у цій взаємодії слід віддати *співпраці або співробітництву – спільній діяльності людей, направлений на вирішення окремих завдань*.

Парадигмою теорії постіндустріального суспільства є пріоритет людини, її творчий та інтелектуальний потенціал, умови її життєдіяльності. На цей момент слід звернути особливу увагу, бо в основі єврорегіональної співпраці лежить намагання створити якісні умови проживання населення по обидві сторони кордону, ліквідувати ознаки периферійності, наявності кордону, забезпечити необхідну свободу людині,

без якої не можливе розкриття та реалізація її творчого потенціалу.

Іноземцев В., розширюючи поняття постіндустріального до постекономічного суспільства пише, що останнє «...означає новий соціальний порядок, що відрізняється від минулих суспільних форм насамперед, значенням і роллю особистості у соціальній структурі. В суспільстві, яке зараз формується, радикально змінюється відношення людини до власної діяльності, котра вже не визначається головним чином зовнішньою матеріальною необхідністю. Якщо господарські та технологічні новації не викликають відповідної зміни, їх прогресивна роль ілюзорна; саме тому поява в останні десятиріччя найновіших виробничих форм не здатна принести реального соціального прогресу, якщо вона у природній спосіб не доповнюється зміною ціннісних орієнтацій, мотивів і стимулів самої людини» [97].

Тільки за допомогою поняття постекономічного суспільства можна адекватним чином протиставити соціальне ціле, яке формується, всім історичним формам суспільства, що об'єднані в економічну епоху; тільки у цьому випадку, можливо, відновити адекватний характер доктрини, що охоплює весь історичний шлях, пройдений людською цивілізацією. Поняття постекономічного суспільства, дозволяє не тільки побачити головну характеристику сьогодношньої трансформації, якою є перехід від трудової діяльності до творчої, але і визначити основні «точки росту», у яких активно проходять формування нових соціальних відносин, усвідомити важливість або, навпаки, незначимість тих чи інших змін у житті сучасного суспільства.

Іноземцев В. робить висновок, що людство знаходиться напередодні такого соціального стану, який не може регулюватися і управлятися фактично ні одним із відомих до цього часу способів. Всі ці обставини заставляють з максимальною увагою відноситися до оцінки напрямів і перспектив сучасного прогресу. Найважливішим явищем, яке характеризує цей процес є подолання праці як утилітарної активності і заміна її творчою діяльністю, що не мотивована матеріальними факторами. Саме оцінка сучасної трансформації як переходу від економічного суспільства до постекономічного дає основу

для розуміння відповідного періоду як дуже довготривалого і який не залишає місця для революційних експериментів. Такий підхід використаний в Україні при формуванні її Стратегії соціально-економічного розвитку. Академік НАН України Геєць В.М. стверджує «Суть сучасної соціально-економічної стратегії і концептуальна основа реформування української економіки полягає у просуванні до постіндустріального соціалізованого суспільства з високими характеристиками якості життя населення, формування нового технологічного укладу і соціально орієнтованої ринкової економіки за умови провідної ролі держави у її трансформації та регулюванні. Чинники такої стратегії: гуманізація економіки; демократизація господарського життя; екологізація економічного розвитку; формування та розширення соціальної бази реформ; розробка та реалізація довгострокових пріоритетів; освоєння інноваційної моделі розвитку» [37].

Для постеконічного суспільства витрати матеріалів і праці не значно впливають на якість результату, а основним ресурсом при його виробництві виступають знання; подібний продукт виявляється невідновлюваним, а діяльність людини у такій мірі сприяє його інтелектуальному і духовному розвитку, що стає самодостатньою. Набуваючи статусу незалежної від затрат праці і матеріалів змінної, продукти творчої діяльності виявляються невичерпними і тому безмежними, а її істинний результат, що втілюється у розвиток людської особистості, – індивідуальним і який не можна відчужити. Постеконічна господарська система заперечує експлуатацію і приватну власність, а відношення обміну втрачають свою вартісну природу, що властива їм у економічну епоху.

Закономірність цивілізаційного прогресу полягає у розвитку людини, її розумових здібностей – це безпосередня мета та цільова функція розвитку виробництва та суспільства у цілому. Це зумовлює зростання ролі гуманітарної сфери, постеконічних принципів суспільного розвитку, соціальних та гуманітарних чинників економічного прогресу. Все це вимагає коригування загальної спрямованості трансформаційного процесу, надання йому сучасних цивілізаційних форм, використання таких шляхів та механізмів входження в світо-

ву систему господарювання, які б дали змогу скористатися позитивними наслідками глобального розвитку і, водночас, мінімізувати економічні, а особливо, соціальні труднощі. У сучасних умовах система управління економікою, суспільними процесами має спиратися на знання про стан і розвиток людського фактора. На попередніх етапах система управління і регулювання з боку держави спиралась, головним чином, на облік і регулювання товарно-матеріальних цінностей, а облік і регулювання людського фактора обмежувався рухом зайнятості, визначенням ступеня відповідності загальної та професійної підготовки потребам виробництва.

Щоб домогтися успішного розвитку економіки та суспільства держава має знати не лише стан розвитку людського фактора, але й створити умови для всебічного зростання знань працівників, для поширення і прояву творчих сил людини, її ініціативи. «Суспільний прогрес не можливий, якщо не реалізовані три ключові цілі людини: прожити довге і здорове життя; придбати, розширити та поновити знання; отримати доступ до засобів існування, що забезпечують достойний рівень життя» [97]. ООН на вимогу часу розробила і проаналізувала динаміку індексу людського розвитку. Цей індекс спирається на ряд показників: середня тривалість життя, рівень писемності та освіти, доход на душу населення. Це узагальнюючі показники. Так, щоб забезпечити зростання середньої тривалості життя, необхідно поліпшити добробут людини, тобто забезпечити її роботою, створити сприятливі умови для праці, задовільне медичне обслуговування, нормальні житлово-комунальні умови тощо. Доход на душу населення свідчить наскільки повно задовольняються потреби людини у харчуванні, одязі, наскільки широко людина може користуватися благами культури та мистецтва, чи має можливості відпочити тощо.

Слід згадати, що всі ці показники увійшли у Програму ООН «Цілі розвитку Тисячоліття», до якої у вересні 2000 року на Всесвітньому саміті тисячоліття приєдналася Україна, будучи однією з 189 країн-членів ООН. Тобто, Україна взяла на себе зобов'язання увійти в 2015 рік, викоринивши злидні, не знижуючи якості та обов'язковості початкової освіти, поборовши інфекційні хвороби (у тому числі і СНІД),

материнську та дитячу смертність, створивши сприятливе для людини екологічне середовище, забезпечивши рівність чоловіків та жінок. Цілі розвитку Тисячоліття – це головні цілі розвитку, що були вироблені та погоджені в результаті проведення міжнародних конференцій та світових самітів протягом 90-х років. Наприкінці десятиліття у Декларації Тисячоліття ООН (вересень 2000 р.) світові лідери визначили ключові цілі та завдання розвитку, які стали відомими як Цілі Розвитку Тисячоліття. В цьому документі визначено 8-м цілей, 18-ть головних завдань, для їх досягнення використовують більше ніж 40 показників. Даний документ затверджено 189 країнами-членами ООН, а Генеральна Асамблея ООН прийняла їх як частину плану роботи, присвяченого виконанню Декларації Тисячоліття ООН.

До головних цілей розвитку Тисячоліття, які мають бути досягнуті упродовж 1990 – 2015 років, віднесені наступні [160]:

- зменшити наполовину відсоток людей, які живуть за межею бідності та потерпають від голоду;
- надати всім дітям початкову освіту;
- сприяти рівності жінок і чоловіків;
- зменшити дитячу смертність у віці до п'яти років на дві третини;
- зменшити рівень материнської смертності на три чверті;
- зупинити поширення епідемій ВІЛ-СНІДу, малярії та туберкульозу;
- забезпечити стабільний розвиток довкілля.

Разом з тим практика використання показника якості життя виявила його односторонність. Якщо він досить добре характеризує матеріальну сторону розвитку людини, то зовсім недостатньо розкриває ступінь її участі у суспільно-політичному житті. Тому ООН доповнила свою Програму з людського розвитку новим, принципово важливим показником – розвиток демократії в країні. Це надзвичайно важливий показник. Там, де нема достатньої економічної свободи, ніякі наддулітарні орієнтири не можуть привести до формування постіндустріального суспільства; там, де постеконімічні цінності приносяться в жертву індустріальному розви-

тку, таке суспільство також не може з'явитися на світ. Досвід відносно успішного розвитку за наздоганяльним принципом вичерпується тим історичним періодом, протягом якого панували закономірності індустріального типу виробництва. На сучасному етапі є багато підстав, щоб достатньо впевнено стверджувати: новітня історія розпорядилася таким чином, що еволюційне формування постіндустріальної системи у найближче десятиріччя неможливо ніде, крім США та країн Європейського Союзу [97]. Цей висновок Іноземцева В. докорінно змінює парадигму розвитку держави. Якщо врахувати, що за цим показником Україна займає 119 місце (4.5 бали), зрозуміло, які основні завдання повинні стояти перед Урядом. Ця оцінка отримана за методикою М.Фрідмана, згідно якої ступінь економічної свободи можна виразити у балах від 1 до 10. Чим більша цифра – тим більше економічної свободи. У формулу включені 37 показників: розмір державного сектора, втручання держави у діяльність суб'єктів на ринку, рівень захисту приватної власності, свобода переміщення товарів, капіталів та людей тощо.

За оцінками канадського Frazer Institute перші місця з економічної свободи в 123 країнах світу зайняли Гонконг (8.8), Сінгапур (8.6) і США (8.5). Останні місця посідають Гвінея – Бісау, М'янме, Республіка Конго (3.2). Із колишніх республік Радянського Союзу в дослідження були включені Росія, Україна та країни Балтії. Естонія у списку займає 35 місце (7.1), Латвія – 47 місце (6.8), Литва – 60 місце (6.5), Росія – 116 місце (4.7).

Серед висновків, зроблених на підставі оцінки ступеня економічної свободи є й такий: рейтинги економічної свободи максимальні у країн, які не мають природних ресурсів. Це також підтверджується основними положеннями теорії конкурентних переваг М.Портера, який стверджує, що найбільш значні і конкурентоздатні переваги утворюються на базі розвинутих та спеціалізованих факторів, створених штучно. Конкурентні переваги, створені на базі природних ресурсів (земля, географічне положення тощо) є найбільш нестійкими перевагами нижчого порядку, які досить швидко втрачаються державою, якщо їх не розвивати [171].

Україна упродовж останніх років фактично не змінила

своє місце в рейтингу ООН. Економічне зростання минулого періоду не достатньо позначилося на чинниках людського розвитку. Справа в тому, що цих чинників чимало і не всі вони пов'язані безпосередньо з виробництвом. Зростання ВВП далеко не одразу призводить до підвищення якості життя людини. В результаті можемо сказати, що тривалість життя в Україні практично незмінна з середини 90-х років і становить близько 68 років. Це високий показник як і високий показник рівня освіти. На жаль, знання не використовуються відповідно отриманої кваліфікації, а, в основному, у торгівлі та обслуговуючій сфері.

З позицій теорії постіндустріального суспільства, транскордонне співробітництво сприяє досягненню чотирьох свобод – вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів, розширює можливості отримання благ за рахунок діяльності транскордонних ринків, прискорює формування громадянського демократичного суспільства і, таким чином, в цілому сприяє підвищенню якості життя мешканців прикордоння.

3.2.1. Вплив транскордонного співробітництва на регіональну економіку та її напрямки розвитку

Визначившись з місцем та роллю міжтериторіального та транскордонного співробітництва регіонів у регіональному розвитку та інтеграційних процесах, проаналізуємо формування інституту міжнародного співробітництва регіонів в Україні.

Впровадити інститут міжтериторіального та транскордонного співробітництва Україна намагається шляхом його трансплантації з більш розвиненого європейського економічного середовища у менш розвинене національне. Таким чином держава намагається прискорити інституціональний розвиток, при цьому виникають проблеми відторгнення або дисфункції трансплантованих інституцій [170].

Поняття «*інституція*» визначається як «правила гри» в суспільстві, або точніше, прийняті обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло. Вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального та економічного. *Інституційна зміна* визначає шлях, яким суспільства визначаються в часі. Інституційні

обмеження бувають офіційні – правила, придумані людьми (законодавство), та неофіційні – звичаї, традиції та кодекси поведінки. Інституційні обмеження охоплюють як заборону індивідам щось робити, так і умови, за яких їм дозволяється здійснювати певні види діяльності, тобто вони становлять *основу*, на якій відбувається людська взаємодія. Як і інституції, *організації* структурують людські взаємодії. Організації включають політичні органи (політичні партії, Сенат, міську раду, регулятивне агентство), економічні органи (фірми, фермерські господарства, кооперативи, профспілки тощо), суспільні органи (школи, університети, центри професійної підготовки) і створюються на даній інституційній основі. Вони складаються з групи індивідів, пов'язаних між собою спільним прагненням досягти певних цілей [36,156].

Надалі будемо наступним чином дотримуватися визначених термінів: «інституції» та «організації» використовують як синоніми; *інститут* – охоплює як встановлені правила, так і інституції (організації), які взаємодіють в суспільстві, у значенні, яке впливає з контексту, якщо не вказано інше. *Інститути* визначають можливості в суспільстві, а інституції створюються для того, щоб цими можливостями скористатися. *Інституціональні зміни* відбуваються за рахунок створеного симбіозу між правилами та організаціями, які розвинулися під впливом структури стимулів, створених інститутами та зворотного зв'язку, коли люди усвідомлюють своє становище і реагують на зміни в сукупності можливостей. Інституційні зміни стосуються лише розвитку інституцій (організацій).

Процес перенесення інститутів, що отримали розвиток в іншому інституціональному середовищі, називається *трансплантацією*. Будь-який процес трансплантації включає три основні стадії [41]:

- 1) вибір трансплантата та стратегії трансплантації;
- 2) створення інфраструктури трансплантації; допоміжних та проміжних інститутів;
- 3) здійснення заходів, що полегшують адаптацію економічних агентів до нового інституту.

При трансплантації інституту у економічних учасників створюється нове поле можливостей, які враховують нові

інституціональні і, зокрема, законодавчі межі. Одні із можливостей залишаються всередині цих меж, інші – передбачають їх зміну. Трансплантація направлена на зміну старої рівноваги. Прийняття нового інституту учасниками, його стійке функціонування залежать від трансформаційних витрат і від співвідношення трансакційних витрат трансплантованої і діючої норми поведінки. Витрати, в свою чергу, визначаються інституціональною структурою і культурним середовищем країни-реципієнта, макроекономічною ситуацією, механізмами координації, спонукання, узгодження, інерції та навчання.

При вдалій трансплантації за відносно короткий період проходить позитивна адаптація інституту до нового інституціонального та культурного середовища: інститут виконує у країні-реципієнті ту ж роль, що і в економіці – донора. Для прикладу, Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія трансплантували інститут міжрегіонального та транскордонного співробітництва із Західної Європи і, у даний час, ефективно використовують його можливості. Цей процес почався у всіх країнах майже одночасно, але названі країни значно випередили Україну. На відміну від України, основна мета, яка була поставлена цими державами – інтеграція у Європейський Союз – досягнута, і не останню роль тут зіграли інститути міжрегіонального та транскордонного співробітництва як полігон для випробовування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки. Полтерович В.М. визначає чотири види дисфункції нових інститутів [170]:

- 1) атрофія і переродження;
- 2) активізація альтернативних інститутів та відторгнення;
- 3) інституційний конфлікт;
- 4) парадокс передачі.

Щоб ці дисфункції не проявилися, доцільно чітко уявити стратегію трансплантації. Будь-який інститут охоплює формальні та неформальні «правила гри», інституції, які дають можливість реалізувати ці правила та інституції, які контролюють діяльність всіх суб'єктів цього інституціонального середовища. Тобто, формування інституту у суспільстві ви-

магає симбіозу п'яти основних елементів: законодавства – культури – організацій – управління (контролю) – суб'єктів. На думку авторів [3,6], формування інституту транскордонного співробітництва передбачає створення законодавчого середовища, наявності культури та традицій співпраці мешканців прикордонних територій сусідніх держав, суб'єктів та інституційного забезпечення співпраці, а також здійснення координації та контролю за цією діяльністю.

Останнім часом ряд науковців висловлює думку, що найбільш доцільною є стратегія «вирощування» інститутів [145,146]. Ця стратегія передбачає можливість використання інституту «з минулого» країни-донора на будь-якій стадії його розвитку. Припускається, що спонтанна еволюція трансплантованого інституту буде – прямо чи опосередковано – сприяти виникненню форми, що адекватна умовам країни-реципієнта. «Вирощування» допускає одночасну трансплантацію декількох варіантів інституту і їх співіснування (конкуренцію) з аналогічними інститутами реципієнта.

Так, євро регіони на заході Польщі ефективно функціонують, залучаючи до транскордонного співробітництва широкі верстви населення і виконуючи свою основну роль «полігону». Проте, на сході країни спостерігалася деяка дисфункція (атрофія) у діяльності євро регіонів. Наприклад, участь воєводств у «Карпатському Євро регіоні», євро регіоні «Неман» не приносила очікуваних результатів, що обумовило необхідність зміни концепції участі польської сторони у цих євро регіонах. За результатами проведеного аналізу функціонування цих євро регіонів, порівняння його з діяльністю інших євро регіонів країн Західної та Центрально-Східної Європи, було проведено реформа організаційної структури євро регіону. Була створена нова структура як представництво польської сторони з правом юридичної особи, зі своєю мережею інформаційних центрів у нижчих рівнях управління. Це призвело до значного підвищення ефективності системи транскордонного співробітництва і залученню до нього широких мас населення.

На даний час ситуація різко змінюється – можна вже сказати, що у Польщі у цілому сформована система транскордонного співробітництва: створені відповідні інститути – за-

конодавство; єврорегіони, структурні підрозділи у центральних і регіональних органах влади як основні структури; агентства регіонального розвитку, інформаційні центри і інші організації сприяння транскордонному співробітництву як допоміжні. Була також організована велика пропагандистська кампанія в світлі інтеграції до ЄС про роль транскордонного співробітництва для суб'єктів господарювання прикордонних територій. Таким чином, у трансплантації інституту транскордонного співробітництва Польща повністю використала всі можливості теорії інституціоналізму.

Враховуючи, що транскордонне співробітництво активізується і в Україні для попередження відторгнення або розвитку дисфункцій нового інституту, необхідно було б внести деякі корективи у процес трансплантації. Так, при всіх позитивних моментах функціонування Карпатського єврорегіону і його ролі у впровадженні в Україні інституту транскордонного співробітництва, сьогодні можна зауважити, що він був створений на непідготовленому ґрунті. Фактично, діяльність єврорегіону виявилася ефективною лише для Закарпатської і частково, Івано-Франківської областей. Чернівецька та Львівська області упродовж тривалого часу так і не змогли повністю включитися у його діяльність і використати переваги та можливості такої співпраці.

Слід зазначити, що інститут транскордонного співробітництва впроваджується в Україні з двох сторін – зі сторони ЄС через його регіональну політику на своєму зовнішньому кордоні та зі сторони держави – через активізацію регіональних органів влади до співпраці з суміжними прикордонними регіонами і через створення для цього державою належних умов. Останнє включає ратифікацію відповідних конвенцій та прийняття внутрішніх законодавчих актів: Законів України «Про транскордонне співробітництво», Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», підписання міжнародних угод із сусідніми державами на державному на регіональному рівнях тощо.

Процес впровадження інституту транскордонного співробітництва вимагає здійснення значної організаційної роботи. Так, у центральних та регіональних органах влади, які мають відношення до транскордонного співробітництва, по-

винні бути створені відокремлені структури, основна функція яких – сприяння розвитку транскордонного співробітництва. Крім цього, доцільно на всіх кордонах України впроваджувати практику створення єврорегіонів як найбільш розвинутої форми транскордонного співробітництва. Ці структури повинні бути організовані аналогічно до тих, які виявилися більш ефективними у вирішенні спільних проблем населення прикордонних регіонів. На основі зробленого аналізу діяльності єврорегіонів [133], можна рекомендувати використати досвід Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії.

Паралельно, слід активізувати створення регіональних консалтингових організацій, інформаційних центрів, структур, що займаються підготовкою кадрів, і транскордонної інфраструктури, що включає й облаштування прикордонної території. Діяльність цих структур, серед іншого, буде спрямована на сприяння розвитку транскордонного співробітництва. Це – допоміжні організації, основне завдання яких підготовка економічних структур до нового інституту. На даний час в Україні вже відбувається процес створення допоміжних структур, але він поки що знаходиться у початковій стадії.

Початковий етап розвитку транскордонного співробітництва в Україні на західному кордоні майже одразу перейшов до вищої організаційної форми – єврорегіонів, проте на сході держави спочатку була створена Рада керівників прикордонних областей України, Росії та Білорусі і лише у 2003 році були створені єврорегіони «Дніпро» та «Слобожанщина». Можна сказати, що таким чином був використаний проміжний інститут транскордонного співробітництва.

Трансплантація може виявитися неефективною через надто високі витрати, які включають затрати на всіх її стадіях. У даному випадку доцільно скористатися фінансовою підтримкою ЄС у цій сфері. Розроблені в ЄС фінансові механізми, методологічні та методичні засади їх функціонування, можуть бути використані не лише в сфері підтримки транскордонного співробітництва, а й у інших сферах, де необхідна державна підтримка. Проте, отримання ефекту від цієї підтримки можливе лише при високій поінформованості населення, залученні широких мас до цієї діяльності,

прозорості отримання грантів та реалізації проектів.

Можна також зауважити, що, можливо, інститут транскордонної співпраці і не є першочерговим у трансформаційних процесах, проте він є одним з найбільш наближених до окремого громадянина, до всіх сфер його життєдіяльності у прикордонному, периферійному регіоні. На базі цього інституту можна випробовувати та адаптувати всі нові механізми та інструменти соціально-економічного, політичного, екологічного, культурно-освітнього та духовного життя населення, трансплантуючи їх з більш розвинутого середовища з відповідним дотриманням технології трансплантації та обраної мети.

Проведені дослідження показали, що більшість громадян України майже не знають, що таке транскордонне співробітництво, єврорегіони, і яку роль вони можуть відігравати у їхньому житті. Тому важливим, хоча і досить затратним питанням є висвітлення проблематики транскордонного співробітництва у ЗМІ, мережі Інтернет тощо. Не менш важливо для сприяння розвитку транскордонного співробітництва є проведення різноманітних заходів таких як форуми, конгреси, семінари, виставки тощо, що також будуть сприяти пристосуванню до нового інституту.

Таким чином визначається ще одна роль міжнародного співробітництва регіонів як «полігону» для випробовування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки. Ця роль поширюється на всі види міжнародного співробітництва регіонів і широко використана країнами Центрально-Східної Європи в процесі трансплантації інституту міжтериторіального та транскордонного співробітництва.

Як зазначається в роботі [210], у країн Центрально-Східної Європи був ще один значний стимул, який підтримувався практично усіма значимими політичними силами, – повернення у Європу, швидшу інтеграцію в основні європейські інститути. Вимога гармонізації законодавства з законодавством ЄС залишала їм менше можливостей для інституціональних імпровізацій і заставляла виявляти більшу послідовність і жорсткість при відбудові дисциплінуючих механізмів, що покликані захищати нові «правила гри»[2,3].

Рис. 3.1. Формування інституту транскордонного співробітництва в Україні.

Таким чином, застосування основних положень теорії інституціоналізму дозволило обґрунтувати процеси формування інституту транскордонного співробітництва в Україні і виділити наступні його етапи [169]:

- 1) створення законодавчого середовища;
- 2) інституційне забезпечення ТКС (основні та допоміжні структури);
- 3) формування громадянського суспільства в контексті розвитку ТКС (поінформованість населення та залучення до активної співпраці громадян);
- 4) формування регіональної політики розвитку транс-кордонного співробітництва (рис. 3.1).

Примітно, що для більшості регіонів України властивий низький рівень стимулювання сталого розвитку регіону. Однією з найвагоміших причин такого стану є недостатність інституційного забезпечення сталого розвитку регіону.

Перехід регіонів України до моделі сталого розвитку в основному залежатиме від держави, яка при активній взаємодії з іншими суб'єктами господарювання повинна ініціювати формування якісно нових інституційних основ нової моделі розвитку, де гармонійно поєднуються економічні, соціальні та екологічні чинники. Найважливішими ланками інституційної системи, що дозволять регіонам перейти на шлях сталого розвитку, повинні стати державні та регіональні інститути регулювання економіки, соціальної сфери та еколого-економічні інститути.

Тому беручи до уваги напрацювання теорії інституціоналізму, можна стверджувати, що під інституційним забезпеченням стимулювання сталого розвитку регіонів слід вважати цілеспрямований систематичний вплив державних органів влади, спрямований на забезпечення високих соціальних, економічних та екологічних стандартів існування населення. Цей вплив полягатиме у використанні нормативно-правової бази та інформаційної бази, а також використовуватиме програмно-технічні комплекси з управління даними.

Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіонів будуть ґрунтуватись на тому, що інститути та інституції матимуть суттєвий вплив на утвердження сталого розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем, якими є регіони.

З точки зору стимулювання сталого розвитку регіону, «інституції» – це норми, звичаї поведінки в суспільстві, і забезпечують його поступальний розвиток. Натомість, «інститути» – це закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ, що впливатимуть на стан соціо-еколого-економічної рівноваги в умовах стимулювання сталого розвитку регіону.

Головним чинником соціо-еколого-економічного розвитку на стадії ринкової трансформації виступають інститути, що утворюють цілісну систему, елементи якої перебувають у взаємодії. Для реалізації інституційного потенціалу необхідно виключити нецільове використання інститутів, подолати невідповідності інститутів, трансформувати інституційну систему у визначальний фактор економічного розвитку. У

даному випадку зв'язок інституційної системи і сталого розвитку виглядає двоєко: не тільки інститути виступають стимуляторами сталого розвитку, а й самі є результатом сталого розвитку. Інститути можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні інститути (різноманітні міжнародні організації та, що займаються питаннями сталого розвитку, та фінансово-кредитні установи) забезпечуватимуть активізуючий вплив на розвиток регіональних систем в контексті сталого розвитку через застосування різноманітних форм впливу на регіони [156]. Внутрішні інститути (переважно органи державної та регіональної влади) сприятимуть стимулюванню сталого розвитку регіону через вироблення внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання до активної діяльності, що буде націлена на досягнення сталого розвитку регіону.

Інституційні заходи в Україні (традиції, норми, звичаї поведінки у суспільстві) сформувалися у перехід існування командно-адміністративної економіки, що не дозволяє на сучасному етапі перейти на шлях сталого розвитку регіону. Проблемою сьогодні є й те, що інституційні заходи впливу не мають активізуючого характеру впливу на розвиток регіону, тим самим не сприяють утвердження концепції сталого розвитку в країні.

На сучасному етапі існує недосконалість законодавчої бази стимулювання сталого розвитку пов'язана з тим, що більшість з наведених документів не відповідають на основоположні питання про сталий розвиток та про механізми стимулювання сталого розвитку регіонів України, а отже, ці питання залишаються законодавчо не врегульованими. Тобто, нормативно-правова база у даному питанні не є основою для досягнення сталого розвитку регіонів через механізми їх стимулювання.

3.2.2. Транскордонне співробітництво і конкурентоспроможність

На всіх попередніх етапах розвитку суспільства система управління і регулювання з боку держави спиралась, головним чином, на облік і регулювання товарно-матеріальних цінностей, а облік і регулювання людського фактора обмежувався рухом зайнятості, визначенням ступеня відповідності

загальної та професійної підготовки потребам виробництва. В сучасних умовах ситуація змінилася докорінно. Для успішного розвитку економіки та суспільства держава має знати не лише стан розвитку людського фактора, але й створити умови для всебічного зростання знань працівників, для поширення і прояву творчих сил людини, її ініціативи. «Суспільний прогрес не можливий, якщо не реалізовані три ключові цілі людини: прожити довге і здорове життя; придбати, розширити та поновити знання; отримати доступ до засобів існування, що забезпечують достойний рівень життя». Саме з цих позицій розглядають поняття конкурентності та конкурентоспроможності щодо територій та вибору шляхів їх забезпечення [171].

Сучасна концепція конкурентоспроможності країни – потужний аналітичний інструмент, який дозволяє країні формувати своє майбутнє. Вона базується не лише на оцінці суто економічних показників, а й економічних наслідків важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, система цінностей та інформаційна інфраструктура. Тобто конкурентоспроможність країни завжди включає свідомо керований довгостроковий аспект розвитку і її можна визначити як здатність країни досягти й підтримувати високі темпи економічного зростання, що виражаються у постійному прирості рівня ВВП на душу населення. Це те, яким чином нації створюють і підтримують середовище, що забезпечує конкурентоспроможність своїх економічних агентів. Зрештою, висока конкурентоспроможність країни сприяє високому рівню і якості життя населення. Зрозуміло, що згадані неекономічні явища значною мірою формуються на регіональному рівні, і конкурентне середовище залежить від якості управління територією (регіоном).

Конкурентоспроможності територій приділяється значна увага, що зумовлено глобалізаційними процесами світової економіки і неоднозначним впливом їх на ситуацію у регіонах. Одні регіони виграють від глобалізації, а інші потребують передбачення у регіональній політиці відповідних механізмів підтримки їх конкурентоспроможності (субсидії, кре-

дити, інвестиції в інфраструктуру, податкові пільги, фінансові стимули тощо). У цих умовах зростає роль регіональної політики, котра повинна бути спрямована на розширення повноважень регіонів, на надання їм необхідних важелів і засобів стимулювання економічного розвитку і партнерства із іншими регіонами і країнами. Співпраця з різними регіонами, яка активно розвивається в останні роки, відкриває широкі можливості для підвищення ефективності використання власних ресурсів регіонів, зокрема, для прикордонних територій дуже важливе є транскордонне співробітництво.

За своєю суттю транскордонне співробітництво передбачає різного роду контакти (зв'язки) людей, які, при певних обставинах, зумовлюють появу спільної діяльності. Можна систематизувати ці зв'язки по мірі зростання складності та умов їх здійснення [6,12]:

1. Родинні контакти. Відбуваються завжди, не залежно від ступеня закритості кордону, хоча останнє має значний вплив на їх інтенсивність. Чим більше дозволів і затрат необхідно для перетину кордону, тим менша інтенсивність контактів.

2. Соціо-гуманітарні. В цю групу віднесені всі контакти, що відбуваються в сфері культури, історії, архітектури, освіти, науки, релігії, туризму, рекреації, взаємне надання послуг у сфері охорони здоров'я тощо.

3. Прикордонна торгівля – неформалізована купівля товарів та послуг на сусідніх територіях, передусім, для власних потреб.

4. Зовнішня торгівля товарами та послугами на прикордонних територіях – формалізовані експортно-імпортні відносини на прикордонних територіях.

5. Виробнича кооперація – співпраця у процесі виробництва товарів, наданні послуг та створенні матеріальних цінностей.

6. Спільні підприємства – формування спільних об'єктів в транскордонному просторі відповідно чинного законодавства сторін для виробництва продукції та надання послуг.

7. Транснаціональні компанії у прикордонних територіях. Спостерігається переважне розміщення підприємств компанії з обох сторін кордону (на невеликій віддалі) з тим, щоб

попасти у різні режими економічної діяльності та, по можливості, у межах транспортних коридорів.

8. Взаємодопомога у надзвичайних ситуаціях, у боротьбі з контрабандою, нелегальною міграцією – розробляється спільний план дій.

9. Спільне використання природних ресурсів, природоохоронні заходи. Екологічна безпека – розробляється спільна програма забезпечення екологічної безпеки.

10. Територіальне (просторове) планування та облаштування території. Як член Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися основних принципів та положень просторового розвитку на європейському континенті, зокрема, щодо транскордонних регіонів.

11. Спільне використання об'єктів інфраструктури – при високому рівні інтегрованості транскордонного регіону з метою підвищення ефективності об'єктів інфраструктури розробляються регулятивні механізми для спільного їх використання. Подібні механізми розробляються і для випадку спільної розбудови інфраструктури з подальшим її використанням.

12. Стратегія розвитку транскордонного регіону – охоплюються всі сфери життєдіяльності населення у єдиному (інтегрованому) просторі транскордонного регіону. Це найвищий рівень розвитку транскордонного регіону.

Співпраця формалізується шляхом підписання транскордонних угод або створенням єврорегіонів. Важливо розглянути не стільки співробітництво на суміжних територіях, скільки нас цікавитиме конкуренція на цих територіях.

Часто термін «конкурентний» використовується як характеристика, що означає наявність конкуренції, здатності до «змагання», а відтак, можна вести мову про конкурентне середовище. Відсутність останнього створює умови для спотворення цінової політики, монополізації окремих ринків, нівелювання конкурентності [12].

Поняття «конкурентоспроможність» важливе тому, що для прикордонних територій, навіть при умові протекціоністської політики щодо вітчизняного виробника, об'єктивно існує конкурентне середовище на транскордонних ринках. Мешканці прикордоння задовольняють свої потреби не

лише на власній території, а й на сусідній, тобто на транскордонних ринках. Хоча це явище існує давно і спостерігається, без винятку, у всіх транскордонних регіонах світу (крім випадку повністю закритого кордону), для західних областей України – воно нове. Фактично, кордон був відкритий наприкінці 80-х років і мешканці прикордоння масово почали виїжджати для закупівлі товарів не лише у суміжні території, але й набагато далі – у інші країни. Це було зумовлене товарним дефіцитом основних предметів домашнього вжитку і під час перших поїздок відбувалася закупівля товарів, переважно, для власних потреб. Згодом, розпочалася епоха «шопінг-туризму», яка продовжувалася до того часу, поки ринки України не почали наповнюватися товарами та послугами і не сформувалося конкурентне середовище. Тоді стало не вигідним одноосібно їздити за товаром і на ринку з'явилися перші дрібно-гуртові торговці.

В Україні майже відсутні економічні дослідження цього явища, хоча багато постсоціалістичних країн пройшли цей етап. Проте кожна з країн виходила по-різному з цієї ситуації. Так, наприклад, Польща, для якої ці процеси розпочалися на початку 80-х років, підійшла до цього процесу з розумінням і, можна сказати, підтримувала самозайнятність людей. В Польщі був введений єдиний патент, вартістю 200 дол. США на рік, і ніяких більше податкових зборів, ніяких дозволів, рекету. Податкова система Польщі також сприяла розвитку домашнього господарства – база прибуткового податку громадян зменшувалася на витрати, які йшли на капітальний ремонт помешкання чи купівлю квартири, автомобіля, плату за освіту тощо. Держава у цілому була повернута обличчям до громадян, їх потреб (зокрема, наприклад система малого кредитування). Таким чином, за підсумками року нагромаджувався певний первинний капітал, який дозволяв сім'ї відкрити власну справу. Для порівняння станом на початок 2004 рік у Львівській області було зареєстровано біля 50 тис. малих підприємств, а у Підкарпатському воєводстві, яке за загальними параметрами ідентичне Львівській області – порядку 150 тис.

Водночас, у державі відбувалися трансформаційні процеси у виробничому комплексі, здійснено його перехід на

вищу технологічну базу. Кошти, отримані від приватизації великих державних об'єктів йшли на технічне переоснащення промисловості, відкриття нових виробництв на території Польщі, створення конкурентного середовища, почалися вживатися заходи щодо захисту вітчизняного виробника.

Таким чином, конкурентне середовище прикордонного регіону визначалося й конкурентним середовищем сусідньої території. Цю ситуацію можна пояснити з допомогою рисунків 3.2. та 3.3. Якщо для внутрішнього регіону систему забезпечення благ можна умовно зобразити у вигляді повного кола з центром O (для спрощення пояснень шестикутник решітки Кристаллера замінили колом Тюнена), то для прикордонного регіону це коло буде урізане лінією кордону (коло з центром O_1). Не залежно від ступеня закритості кордону, відбуваються контакти на рівні домашніх господарств (I рівень, сектор «а»), тобто люди здійснюють, як мінімум, родинні, поїздки і при тому можуть купувати окремі товари чи послуги для власного користування. При цьому ширина (площа) сектору «а» вказує на кількість контактів: чим більше контактів, тим більша площа, тим більше благ можна отримати на суміжній території і таким чином, урізане коло розширюється на сектор «а». Транскордонне співробітництво відбувається у своїй найпростішій формі, а саме «прямі контакти» і на цьому рівні немає ніяких взаємних зобов'язань і тому не підписуються угоди (коло з центром у т. O_2) [133].

При поїздках з метою налагодження контактів щодо можливої співпраці у будь-якій сфері (торгівлі, виробництва, транспорту, освіти, туризму та інших послуг), коли залучаються до співпраці багато осіб, громада на рівні селищної, районної чи обласної ради може укласти угоди щодо сприяння розвитку транскордонного співробітництва, або щодо визначених взаємних зобов'язань сторін (II рівень, сектор «b»). Таким зобов'язанням може бути, наприклад, взаємне визнання територіальних медичних страхових полісів для мешканців прикордоння. В цьому випадку розробляються механізми взаємозаліків по страхових зобов'язаннях лікарських установ, що знаходяться на території співпрацюючих сторін. Таких угод може бути багато у всіх сферах, а при

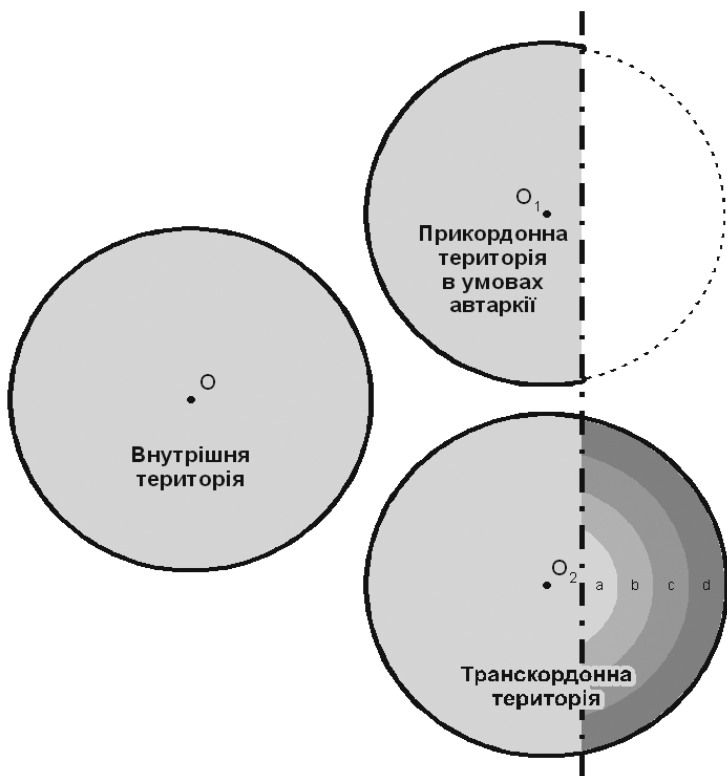

Рис. 3.2. Просторова локалізація забезпечення благами в прикордонних територіях [137]

виявленні спільних проблем і необхідності об'єднання зусиль для їх вирішення, виникає потреба не лише укладання окремих транскордонних угод, а створення організаційної структури з власними системами управління та фінансування – зокрема, єврорегіонів. Таким чином, коло системи благ розширюється на суму секторів «a + b».

Чим більше співпрацюючих транскордонних територій, тим більше виникає зобов'язань з боку держави щодо «опіки» над суб'єктами ТКС (III рівень, сектор «с») та забезпечення їм сприятливих умов для вирішення проблем територій. Тобто коло системи благ розширюється на суму секторів «a + b + c». В ці процеси включаються Рада Європи та ЄС, формуючи свою регіональну політику (IV рівень, сектор «d»), впроваджуючи загальноєвропейські пріоритети. Коло

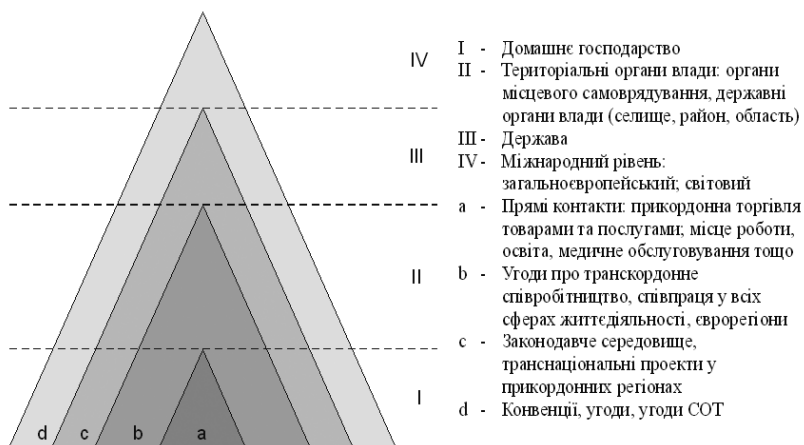

Рис. 3.3. Система забезпечення життєдіяльності населення прикордонного регіону в умовах розвитку транскордонного співробітництва [137]

системи благ розширюється на суму секторів «а + b + c + d», яке при повністю інтегрованому транскордонному просторі співпадає з повним колом, як для будь-якого внутрішнього регіону [137].

Таким чином, представлена система життєдіяльності населення прикордонних регіонів вказує на розширення конкурентного середовища в межах транскордонного регіону, або на транскордонних ринках.

З визначенням конкурентності території виникає питання її конкурентоспроможності – тобто, потенційних можливостей перемагати в умовному змаганні між територіями за блага, які задовольняють потреби, сформовані цінностями, які поділяються мешканцями, що ідентифікують себе з регіоном. Ці блага можуть формуватися всередині регіону або залучатися ззовні.

Конкурентоспроможним можна бути не скрізь, а лише за окремими напрямками чи чинниками, на певних ринках. Тобто конкурентоспроможними у всьому не можна бути, важливо бути конкурентоспроможним у тому, що має значення для мешканців регіону та для суб'єктів господарювання і громадян інших регіонів/країн, з якими будуть підтримуватися економічні контакти, необхідні для задоволення потреб

мешканців даного регіону. Фактично, мова йде про вибір пріоритетів, у яких дана територія має конкурентні переваги, посилення яких може привести до підвищення життєвого рівня населення, що є індикатором конкурентоспроможності регіону. Так, наприклад для прикордонних регіонів їхнє місце розташування є чи не найважливіший ресурс. Периферія, як правило, значно відстає у своєму розвитку від внутрішніх регіонів країни, промисловість не розвивається, населення поступово зменшується. Водночас, при відкритій економіці, цей ресурс створює умови прискореного розвитку за рахунок транскордонного співробітництва, зокрема, коли сусідня територія є більш високо розвинена. Тобто, місце розташування може бути як негативним так і позитивним чинником соціально-економічного розвитку території, а при відповідних заходах зі сторони регіональних органів влади стати значною конкурентною перевагою.

Оскільки конкурентоспроможність є наслідком наявності конкурентних переваг, відповідно, необхідно прагнути їх створювати, підтримувати і розвивати. Конкурентні переваги регіону визначаються наступними групами факторів [12]:

- 1) конкурентоспроможністю країни, до якої входить регіон;
- 2) природно-кліматичними, географічними, екологічними і соціально-економічними параметрами регіону;
- 3) підприємницькою та інноваційною активністю в регіоні;
- 4) рівнем відповідності (випередження або відставання) параметрів інфраструктури регіону міжнародним і державним нормативам;
- 5) рівнем міжнародної інтеграції і кооперування регіону.

Конкурентоспроможність є складним багаторівневим явищем і аналіз та її оцінку необхідно найтіснішим чином пов'язувати з конкретним конкурентним середовищем, і особливо, зі ступенем його інтеграції з зовнішнім середовищем. Проблеми взаємовідносин між регіонами, між центром і регіонами та всередині регіонів, завжди існували і будуть існувати у зв'язку із різною спрямованістю економічних інтересів.

Важливо, що головним суб'єктом регіону є населення, оскільки саме тут люди реалізують свої економічні інтереси

і задовольняють потреби. Як успіхи підприємства у конкурентній боротьбі, так і положення регіональної влади визначаються тим соціально-політичним кліматом, що сформувався у регіоні. Тому при визначенні конкурентоспроможності регіону слід враховувати критерії, які характеризують рівень і якість життя населення.

Розуміння того, що люди і їх розвиток є найважливішою сферою суспільного розвитку почало набувати все більшого розповсюдження і поступово матеріалізуватися у програмах національного розвитку. ООН на вимогу часу розробила і проаналізувала динаміку індексу людського розвитку. Цей індекс спирається на ряд показників: середня тривалість життя, рівень писемності та освіти, доход на душу населення. Це узагальнюючі показники. Так, щоб забезпечити зростання середньої тривалості життя, необхідно поліпшити добробут людини, тобто забезпечити її роботою, створити сприятливі умови для праці, задовільне медичне обслуговування, нормальні житлово-комунальні умови тощо. Дохід на душу населення свідчить наскільки повно задовольняються потреби людини у харчуванні, одязі, наскільки широко людина може користуватися благами культури та мистецтва, чи має можливості відпочити тощо. Для прикордонних регіонів є ще й своя специфіка, пов'язана з бар'єрними функціями кордону, що впливають на життєдіяльність населення, і що також треба враховувати в стратегії соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

Більшість прикордонних територій у країнах Європи є менш розвиненими, ніж центральні, і регіональна політика ЄС спрямована на ліквідацію диспропорцій розвитку регіонів, підвищення життєвого рівня населення. Для України ситуація дещо інша, пов'язана з тим, що лише західні прикордонні території розвивалися зі специфікою периферійності – всі останні (у даний час прикордонні) розвивалися як внутрішні регіони країни. Поява на сході країни кордону внесла суттєві корективи в життєдіяльність мешканців. Нівелювати наявність кордону, використати нові можливості при вирішенні проблем територіального розвитку прикордоння, забезпечити зростання життєвого рівня місцевого населення – це основні цілі розвитку транскордонного співробітництва, які

поряд з конкурентоспроможністю необхідно враховувати у регіональній політиці. Обґрунтування і подальша реалізація стратегії формування конкурентоспроможної економіки регіону можливі саме у рамках конструктивної регіональної політики сталого розвитку.

3.2.3. Транскордонні ринки, їх стан та особливості

З огляду на те, що транскордонне співробітництво – це взаємні додаткові можливості підвищення якості життя населення, які використовуються постійно, доцільно визначити поняття транскордонних ринків, які задовольняють потреби регіонів з обох сторін кордону. Транскордонні ринки – це об'єднані національні регіональні ринки товарів, послуг, капіталів, праці, якими неформально користуються громадяни сусідніх територій для задоволення власних потреб в межах діючих національного та міжнародного законодавств [43].

На прикладі Закарпатської області, розглянемо транскордонний ринок товарів та послуг і як він впливає на конкурентоспроможність регіону. Зазначимо, що перш за все – це розвиток прикордонної торгівлі. На початку це була неформалізована прикордонна торгівля (1991-1994 роки), яка пізніше перейшла в стадію формалізованої експортно-імпоротної торгівлі окремими підприємцями та фірмами у транскордонному регіоні. На самому початку це явище («човниковий» туризм, шопінг-туризм тощо) проявлялося як індивідуальна ініціатива громадян, але з часом саме воно надало імпульсу розвитку багатьох сфер суспільного життя. Така ситуація спостерігається по всьому периметру кордону України, причому напрямки потоків формуються відповідно з економічною ситуацією в кожній державі. Вчора більше українців їздило за межі України, сьогодні жителі сусідніх держав закупаються в Україні. Якщо взяти до уваги, що турист в Україні у середньому витрачає 40 дол. США на особу, то у кризові періоди прикордонна торгівля за обсягами значно переважає цей показник, а в звичайних умовах витрати утримуються на цьому рівні.

Упродовж останніх років намітилась позитивна динаміка розвитку зовнішньоторговельних зв'язків в Закарпатській області.

Зокрема у 2011 році загальний обсяг зовнішньоекономічного обороту товарів і послуг склав 3505,7 млн. дол. США, що на 35,2 % перевищує показник 2010 року. При цьому, частка послуг у зовнішній торгівлі області становить 3,2 %

Про позитивні зрушення у цій галузі свідчить також збільшення експорту товарів і послуг у порівнянні з 2010 роком на 21,6 %, що в сумі становить 1465,1 млн. дол. США. Відмітимо і одночасне суттєве збільшення імпорту товарів на 47 %, що в сумі становить 2040,6 млн. дол. США. (рис. 3.4.)

У двосторонній торгівлі товарами і послугами між торговельними партнерами продовжує зберігатися негативне сальдо, що за підсумками 2011 року становить 575,5 млн. дол. США.

Рис 3.4. Динаміка розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2009-2011 рр. (млн. дол. США) Закарпатська область

[!] – див. на кольоровій вклейці

Розподіл зовнішньої торгівлі товарами області за географічною структурою свідчить про те, що країни ЄС є основними партнерами, а їх доля у загальних обсягах зовнішньоторговельного обороту становить 65,5 %, частка країн СНД – 19 %, країн Азії – 13,3 %

Зауважимо, що найбільш суттєве значення для регіону мають зовнішньоекономічні зв'язки з сусідніми країнами – Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією, оскільки частка обсягу зовнішньої торгівлі товарами з ними становить 31,7 % загальнообласного обсягу (1075,3 млн. дол. США).

Сьогодні найбільші обсяги продукції область експортує до Угорщини, що займає 46,2 % загального обсягу експорту товарів, Росії – 10,8 %, Австрії – 8,2 %, Словаччини – 8,1 %, Німеччини – 6,7 % (рис. 3.5.).

Закарпаття найбільше імпортує товари з Росії (15,7 % всього імпорту), Німеччини (14,5 %), Чехії (10,0 %), Китаю (8,8 %) та Білорусі (8,7 %).

Слід відмітити, що у 2011 році значно активізувались торговельні зв'язки з Росією. Зокрема, питома вага зовнішньоторговельного обороту Російської Федерації у загально-

му обсязі зовнішньої торгівлі товарами області збільшилась майже у 2 рази порівняно з 2010 року і становить 13,7 % проти 7,6 % у 2010 році.

Рис. 3.5. Основні країни-партнери у сфері зовнішньої торгівлі товарами у 2011 році.

[!] – див. на кольоровій вклейці

Помітним є те, що на відміну від минулорічних показників щодо імпорту давальницької сировини її частка у загальних обсягах імпорту товарів значно скоротилась – із 62 % загального обсягу імпорту товарів у 2010 році до 29,6 % у 2011 році. Водночас також зменшилась частка продукції, виготовленої з давальницької сировини у всьому експорті товарів з області – із 79,4 % у 2010 році до 49 % у 2011 році (рис. 3.6.).

Що стосується діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності області, то у 2011 році підприємства, які є основними платниками податків при митному оформленні експортно-імпортних операцій в зоні дії Чопської митниці сплатили до Держбюджету 1,4 млрд. грн., що перевищує суму митних платежів 2010 року на 62 % .

Серед них:

– основні експортери: ТзОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», ПАТ «Берегівський радіозавод», ТзОВ «ВЕТ Аутомотив – Україне», ТОВ «Ядзакі Україна», ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад»;

– основні імпортери: ПрАТ «Єврокар», ПП «ОККО-Бізнес», ТОВ «РІК», ТзОВ «АвтоСтарПлюс», ТОВ «Промгаз-інвест».

Іншими бюджетоформуючими учасниками зовнішньоекономічної діяльності у цьому році також були УАП ТОВ «Фішер Мукачево», ТДВ «Перечинський ЛХК», ТОВ «Корнелія», ТОВ «Еліт Вуд» та ін.

Рис. 3.6. Давальницька сировина і продукція виготовлена з неї, у загальних обсягах експорту/імпорту товарів (%).

[!] – див. на кольоровій вклейці

Що стосується діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності області, то у 2011 році підприємства, які є основними платниками податків при митному оформленні експортно-імпортних операцій в зоні дії Чопської митниці сплатили до Держбюджету 1,4 млрд. грн., що перевищує суму митних платежів 2010 року на 62 %.

Серед них:

– основні експортери: ТзОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», ПАТ «Берегівський радіозавод», ТзОВ «ВЕТ Аутомотив – Україне», ТОВ «Ядзакі Україна», ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад»;

– основні імпортери: ПрАТ «Єврокар», ПП «ОККО-Бізнес», ТОВ «РІК», ТзОВ «АвтоСтарПлюс», ТОВ «Промгаз-інвест».

Іншими бюджетоформуючими учасниками зовнішньоекономічної діяльності у цьому році також були УАП ТОВ «Фішер Мукачево», ТДВ «Перечинський ЛХК», ТОВ «Корнелія», ТОВ «Еліт Вуд» та ін.

Зазначені підприємства, а також інші суб'єкти господарювання, які активно провадять зовнішньоекономічну діяльність, зареєстровані переважно в Ужгородському районі, який завдяки цьому забезпечує за підсумками 2011 року 40 % загальнообласного обсягу зовнішньої торгівлі товарами, у м.Мукачево (15,0 %), м.Берегово (12,5 %), м.Ужгород (11,4 %) та Виноградівському районі (10,4 %).

Рис. 3.7. Основні товарні групи експорту та імпорту Закарпатської області у 2011 році (%).

[!] – див. на кольоровій вклейці

На даний час традиційною для області товарною номенклатурою експорту та імпорту є кузови та комплектуючі частини для збирання транспортних засобів, транспортні засоби підакцизної та інших товарних груп, нафтопродукти, текстиль, консервовані овочі, меблі та їх частини. Водночас зауважимо на тенденцію зростання імпорту нафтопродуктів. Зокрема у 2011 році питома вага зазначеного виду товарів у загальних обсягах імпорту області склала 24 % проти 10,3 % у 2010 році (рис. 3.7).

З огляду на існуючі тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків області, для активізації зовнішньої торгівлі, залучення як внутрішніх так і зовнішніх інвестицій у розвиток виробництва, нарощування обсягів експорту продукції, розвитку співробітництва в характерних для області галузях упродовж 2011 року регіональною владою з метою розвитку зовнішньоекономічної діяльності в числі інших заходів:

- налагоджено обмін інформацією з торгово-промисловими палатами, дипломатичними установами Латвії, Угорщини, Білорусі, Російської Федерації, Вірменії, Азербайджану, Грузії, Румунії, Казахстану, Словаччини щодо основних напрямків співпраці у сфері зовнішньої торгівлі;

- укладено Угоду про торговельно-економічне, науково-технічне та гуманітарно-культурне співробітництво між обласними державними адміністраціями Запорізької та Закарпатської областей;

- налагоджено взаємодію з Комісією з питань Розвитку Міжнародних Економічних Відносин (Республіка Молдова);

- підписано протокол намірів про співпрацю в економічній, науковій і культурній сферах з Ханти-Мансійським автономним округом – Югри Російської Федерації,;

- забезпечено участь місцевих виробників та проведено презентацію області на українсько-угорській виставці продуктів (м. Дюла Угорської Республіки);

- представлено продукцію провідних підприємств Закарпатської області на щорічній виставці-ярмарку «Барвіста Україна – 2011» (м. Київ);

- забезпечено участь делегації від Закарпатської області у XI Міжнародному Економічному Форумі «Економічна інтеграція – національні пріоритети» (м. Трускавець);

- організовано разом з громадськими організаціями області міжнародний бізнес-тренінг з пошуку джерел фінансування компаній та залучення інвестицій «Розшир кордони своїх можливостей»;

- прийнято участь в організації ряду конференцій в рамках реалізації проекту ЄІСП (Східний регіон) «Стратегія поведження з відходами в Закарпатській області на 15 років»;

- проведено аналіз промислового виробництва області

та розроблено пропозиції до Концепції Державної цільової програми імпортозаміщення;

- надано 85 адміністративних послуг з видачі разових (індивідуальних) ліцензій на імпорт (експорт) товарів суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, до яких застосовано спеціальні санкції;

- забезпечено систематичне інформування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності області щодо застосування/ скасування для них спеціальних санкцій, передбачених ст.37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

- забезпечено надання на постійній основі інформаційно-методичної та консультативної допомоги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності з питань підготовки матеріалів, необхідних для скасування (призупинення) застосованих до них Мінекономіки спеціальних санкцій;

- здійснено організаційне забезпечення проведення в м.Ужгород третього засідання Українсько-Словацької змішаної комісії з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва, в рамках якої в числі інших домовленостей було також досягнуто згоди щодо подальшого вдосконалення організації транспортного процесу за рахунок розвитку логістичних центрів з урахуванням необхідності надання цими комплексами всього спектру послуг;

- підготовлено та направлено на розгляд другого засідання Міжурядової Українсько-Угорської спільної комісії з питань економічного співробітництва, пропозиції: щодо створення інвестиційного майданчика у формі промислового парку «Соломоново» та, в подальшому, кластеру автомобільної промисловості в області; створення індустріального парку з елементами логістики «Берег-Карпати» на українсько-угорському кордоні; комплексного використання водних ресурсів рік Закарпатської області. Стосовно вказаних питань Комісія дійшла згоди та включила їх до плану заходів з реалізації досягнутих на засіданні домовленостей.

У цілому можна стверджувати, що мешканці прикордонних регіонів мають значно ширші можливості збільшити свої доходи, ніж мешканці центральних регіонів держав. Відмітимо, негативні моменти прикордонної торгівлі тут не аналізуються.

Враховуючи, що прикордонна торгівля товарами та послугами – це не формалізовані експортно-імпорتنі операції (в межах дозволених до ввозу-вивозу обсягах валюти), а купівля здійснюється за принципом придбати дешевший, більш якісний товар (послуги) і те, що 76% території України є прикордонні, можна зробити висновок, що національний сукупний дохід формується не лише всередині держави, а й на суміжних територіях, як і конкурентоспроможність прикордонних територій.

На замовлення Європейської Комісії експертами Консорціуму «Bradley Dunbar Associates» та Центру підтримки бізнесу «Нюбізнет» у Львові за підтримки всіх офісів агенції регіонального розвитку у чотирьох партнерських регіонах (Львівська та Волинська області, Підкарпатське та Люблінське воєводства) проводилося дослідження як у Західній Україні, так і у Польщі впливу розширення ЄС на прикордонну торгівлю між Україною та Польщею (2002 р.). В основі цих досліджень заклали підхід до визначення прикордонної торгівлі у трьох характерних видах: як 1) дрібної «човникової» торгівлі мешканців прикордонних місцевостей (яку також називається «прикордонний обміном»); 2) організованої «човникової торгівлі»; 3) неофіційної чи «напівофіційної» торгівлі.

За їх визначенням, дрібні «човникові торговці» – громадяни, що мешкають у прикордонній місцевості та купують і продають дрібні партії товару під час поїздок через кордон. Друга – це «човникові торговці», діяльність яких більш масштабна та краще організована, які продають контрабандні та інші товари. Згідно наявних даних, отриманих в результаті опитування представників туристичних компаній, у Західній Україні існує досить значна кількість людей, що займаються цією більш організованою торгівлею. Саме вони працюють на наповнення прикордонних регіонів товарами, до яких звикло місцеве населення, але в Україні, їх асортимент значно менший у порівнянні з Польщею.

За підрахунками від 100 до 200 тисяч осіб було зайнято у цій торгівлі (дрібній та більш організованій «човникової») до введення візового режиму з Польщею, більшість з них з Львівщини. Згідно даних опитувань, проведених у ході до-

слідження з працівниками Львівської регіональної митниці у Львові, жінки складають 50% тих, хто перетинав кордон пішки з метою продажу сигарет та алкоголю. Торговий оборот вважається досить незначним, від 5 до 10 мільйонів доларів на рік. Головними видами товарів, що вивозились до Польщі, є сигарети, алкоголь та бензин, ціна на які є значно нижчою в Україні.

При цьому значна частка українського імпорту не декларується на митниці (близько 37% у 2002 та 35% у 2003 роках), хоча його об'єм зменшується. На думку представників ділових кіл, яких опитав Центр підтримки бізнесу «Ню-бізнес», від 40 до 60% підприємств, що ведуть торгівлю з польськими партнерами, використовують в якійсь мірі такий вид неофіційної торгівлі. На основі опитування респондентів на трьох пунктах перепуску через кордон: Рава-Руська, Краковець та Шегині були виділені наступні групи осіб, що виїжджають до Польщі [140]:

1. Приватний підприємець. Як правило, виїжджає за кордон декілька разів на місяць і перебуває там кілька днів. Закуповує продукцію на суму від 500 до 2000 \$. Має середньомісячний дохід від 400 до 600 \$. У цю групу потрапляють «професійні» човники.

2. Представники торгівельних фірм. Виїжджають за кордон від кількох разів в місяць до кількох разів в рік на декілька днів переважно для контактів з партнерами і закупівлі продукції. Закуповують продукцію на суму від 1000 до 10000 \$. Мають середньомісячний дохід від 200 до 500 \$.

3. Представники невеликих виробничих фірм. Як правило, доволі рідко відвідують Польщу (кілька разів в рік) і проводять там від одного дня до тижня. Основна мета – контакти з партнерами. Закуповують продукцію на суму до 200 \$ (для власного використання) або до 10000 \$ (для виробничих цілей). Мають середньомісячний дохід від 100 до 500 \$.

4. Представники сфери послуг (наприклад, ресторани). Відвідують Польщу кілька разів в місяць; проводять там один-два дні для контактів з діловими партнерами. Майже не закуповують продукцію, а якщо купують, то на суму до 1000 \$. Середньомісячний дохід становить 200-500 \$.

5. Службовці. Відвідують Польщу кілька раз в рік про-

тягом кількох днів. Заковують продукцію на суму до 200 \$ для власного використання. Середньомісячний дохід від 70 до 150 \$.

6. Безробітні. Частота виїзду становить кілька разів на місяць на один-два дні. 55% з них вважає своїм основним доходом торгівлю з Польщею, при цьому середньомісячний дохід дещо більший, ніж у службовців і становить від 150 до 300 \$. За даними цих досліджень, більшість з тих, хто перетинає українсько-польський кордон, робить це з метою торгівлі (60% респондентів вважає, що таких людей більше 80%).

Виділяючи прикордонну торгівлю як закупівлю товарів та послуг для власних потреб – отримуємо постійно існуюче явище не залежно від цивілізаційного розвитку держави та кризових ситуацій. Преференції СОТ стосуються саме такого виду прикордонної торгівлі і регулюють обсяги валюти, які можна вивозити/ввозити для власних потреб, кількості та видів товарів, які можуть перевозитися через кордон без мита тощо. Важливо відмітити, що податкова система Польщі створює всі умови для того, щоб населення само себе утримувало і таким чином позитивно впливало на розвиток економіки в країні. Саме через ці механізми отримують розвиток малі та середні підприємства.

До введення візового режиму ціни на товари в прикордонних регіонах по обидві сторони українсько-польського кордону були майже однакові (за виключенням алкоголю, тютюнових виробів та паливно-мастильних матеріалів). За сучасних умов ускладненого перетину кордону ціни на товари, переважно польського виробництва, які користуються більш високим попитом, порівняно з китайськими та турецькими виробами, зросли майже вдвічі. Тобто, скорочення конкурентності транскордонних ринків призвело до значного зростання цін для українського споживача. При цьому спостерігалось зростання цін навіть при зміцненні гривні, що свідчить про значну реакцію транскордонного ринку товарів на будь-які зміни фінансового ринку.

Іншим напрямом, який розширив потенційні можливості населення прикордонних регіонів є функціонування транскордонного регіону як спільного ринку можливих послуг. Це

стосується як транспортних перевезень (особливо високим попитом користуються Варшавський та Будапештський аеропорти), дипломатичних установ та зарубіжних представництв, лікарняних, рекреаційних, туристичних, фінансових, інформаційних та інших послуг. Українці, угорці, словаки та поляки, взаємно отримують освітні, культурні, туристичні послуги. Для прикладу, з Перемишля чи Ярослава ближче приїхати до Львова в Оперний театр, ніж до Варшави. Туристичні путівки у Польщі дешевші, ніж у вітчизняних тур операторів. Висока ціна на стоматологічні послуги у Закарпатській області утримується попитом на них угорців. Таких прикладів є багато і, можна зауважити, що з різниці цін та якості послуг користуються, без винятку, у всіх транскордонних регіонах світу.

Таким чином, активізація та розвиток малого підприємництва та дрібно-гуртової торгівлі, особливо, у місцевостях, які розташовані вздовж кордону, створення багатьох спільних підприємств та об'єктів ринкової інфраструктури – консалтингових, страхових, туристичних фірм та перевізників тощо, в значній мірі зумовлювалися прикордонною торгівлею і конкурентоспроможністю транскордонних ринків [118].

Третім напрямом можна вважати використання транскордонного регіону як спільного ринку праці. На території сусідніх Польщі, Словаччини, Угорщини працюють багато людей у сільському господарстві, будівництві та на некваліфікованих роботах. Проте, користуються попитом і кваліфіковані працівники, а саме, вчителі іноземних мов, кандидати та доктори наук, програмісти та інші фахівці, які знайшли собі місце за спеціальністю у сусідніх теренах. Водночас, в Україні працює багато будівельників з Польщі, Угорщини, інших країн, а також консультантів, науковців та інших фахівців.

Четвертий напрям – це спільний інформаційний, інноваційний та навчальний простір. Фактична відсутність мовного бар'єру, технічна можливість телебачення, Інтернету, прискорені можливості наочного навчання, обмін досвідом, інновації і всіх сферах життєдіяльності – все використовується мешканцями прикордоння.

П'ятий напрям – використання спільних природних ре-

сурсів, для Карпатського євро регіону насамперед, водних та гірських і узгоджене використання лісових та земельних, що зумовлює розвиток співпраці, необхідність отримання досвіду роботи у системі, підвищує ефективність менеджменту території.

Як видно, вплив транскордонних ринків є досить значний на життєдіяльність окремого підприємства, малого бізнесу та й у цілому на господарський комплекс території, а значить, держави в цілому.

Можна пояснити взаємовплив суміжних регіонів за допомогою оптимуму Парето у багаторегіональній системі, для прикордонних регіонів існує специфіка збільшення трансакційних витрат на отримання благ, які формально не обліковуються на кордоні. Ефекти міжрегіонального обміну прикордонних територій лежать поза ядром варіантів оптимального розвитку, що формується для внутрішніх регіонів. Складність полягає у тому, що прикордонна торгівля здійснюється без офіційного оформлення документів і необхідно отримати транскордонну статистику, яка дозволить змодельювати процеси, необхідні для такого дослідження. Співробітництво в рамках Карпатського євро регіону не обмежується лише сферою економіки. У навчальних закладах створюються клуби, що популяризують ідею прикордонного співробітництва, налагодження контактів з молодіжними і дитячими організаціями Карпатського євро регіону. У другому півріччі 1994 року створено Асоціацію університетів Карпатського Євро регіону. В рамках асоціації проводяться конференції та семінари з питань розвитку туризму в Карпатському євро регіоні.

Велика увага приділяється вирішенню проблем розбудови прикордонних переходів та їхньої інфраструктури. Пункт пропуску «Ужгород – Вишне Немецке» є найпотужнішим міжнародним пунктом пропуску для автомобільного сполучення на українсько-словацькому кордоні. Основний рух міжнародного транспорту відбувається через МАПП Ужгород, який розташований на головному маршруті міжнародного транспортного коридору Україна-Західна Європа, Балкани. Тому саме тут у 2011 році виконано проект «Реконструкція існуючих та будівництво нових об'єктів митної

інфраструктури пункту пропуску Ужгород» (пасажирський напрямок) 10-% співфінансування проекту реалізація якого передбачена в рамках ППС ЄСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» на 2007-2013 рр. за рахунок коштів ЄС та завершена повна реконструкція вантажного терміналу.

Виконано проект «Реконструкція міжнародного автомобільного пункту пропуску «Вилок». Проводяться будівельно-монтажні роботи підрядною організацією. У складі реконструкції МАПП «Вилок» виготовлено проект «Розбудова приміщень для оформлення каноїстів у пункті пропуску «Вилок», що дасть можливість здійснювати митний контроль та митне оформлення громадян, які переміщуються водним транспортом по р.Тиса. Реалізація проекту здійснюється за рахунок коштів ЄС в рамках програми ЄСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» на 2007-2013 рр».

Межуючи з Польщею і маючи добросусідські відносини з сусіднім Підкарпатським Воєводством область не має жодного пункту пропуску. Є проект будівництва пішохідного пункту «Лубня-Волосате», який має важливе соціально-економічне значення для розвитку туризму в регіоні.

На кордоні з Угорщиною наразі заплановано реконструкцію пунктів пропуску «Косино-Дзвінкове», «Лужанка-Берегшурань» та будівництво нового водного пункту пропуску на базі митного поста «Вилок».

На кордоні зі Словаччиною область має ряд пропозицій, які реалізовуватимуться у найближчому майбутньому. Це зміна статусу пункту пропуску М.Селменці-В.Селменці з пішохідного на автомобільний та відкриття двох нових пунктів пропуску «Уліч-Забрідь» і «Соломоново-Чіерна».

На Румунському кордоні планується відновити роботу пункту пропуску «Хижа-Тарна Маре», а у пункті пропуску «Ділове-Валя Вішеулуй» відкрити пішохідний пропуск та розпочати будівництво нових – «Яблунівка», «Біла Церква-Сігет», що, в свою чергу, значно зменшить навантаження на основний діючий пункт пропуску «Дяково-Халмеу» і дасть можливість об'єднати туристичні маршрути Карпатського регіону Польщі, Словаччини, України та Румунії, які з кожним роком є все більш популярними .

Виконано проект «Будівництво міжнародного автомо-

більшого пункту пропуску «Дякове». 10 % співфінансування проекту – ДМСУ, реалізація якого передбачена в рамках ППС ЄІСП «Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна» на 2007-2013 роки за рахунок коштів ЄС. В результаті реалізації проекту розбудови пункту пропуску «Дякове» очікується збільшення його пропускної спроможності, зменшення часу проведення контрольних процедур, їх вдосконалення та уніфікація. Також, очікується більш ефективне використання системи пропуску «зелений» та «червоний» коридори. На кордоні із Словацькою республікою передбачається відкрити пасажирський рух поїздів на переході «Павлове-Матьовце»; крім того переходу «Малий Березний-Убля» надали статус міжнародного з цілодобовим режимом роботи.

На українсько-угорському кордоні проведено роботи по реконструкції залізничних переходів «Чоп» і «Салівка», відповідно до міжурядової угоди здійснено реконструкцію і будівництво нових мостових прольотів для розширення пропускної спроможності КПП «Тиса». Крім того, в районі КПП «Тиса» та «Загонь» (з угорського боку) побудовано автопорти (вантажні термінали), що значно поліпшило пропускну спроможність та умови перевезення вантажів.

На даний момент Асоціація «Карпатський Єврорегіон» тісно співпрацює з Єврорегіо «Maas-Rijn» (Голландія-Бельгія-Німеччина) в питаннях прикордонної співпраці (освіта, навколишнє середовище, туризм, регіональний розвиток та інших).

3.3. Транскордонне співробітництво в програмах ЄС та його правова основа.

Регіональна інтеграція, а саме співпраця суміжних територій сусідніх держав, отримала значну підтримку з боку ЄС як в методичному так і у фінансовому планах. Велику зацікавленість у цих процесах виявили країни Центрально-Східної Європи – Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі тощо, які побачили реальну можливість через транскордонне співробітництво прискорити входження у ЄС та зменшити негативні чинники, що при цьому виникають.

Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки самобутності і індивідуальності кожної зі

сторін в значній мірі дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи рецидиви периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення і держав у цілому, сприяючи зусиллям ЄС з реалізації завдання переходу від «Європи країн – до Європи регіонів». Транскордонне співробітництво, передусім, направлене на подолання негативних наслідків наявності кордонів між державами та відіграє важливу роль як інструмент зменшення негативних наслідків, що виникають у зв'язку з розширенням ЄС [6].

Основною організаційною формою транскордонного співробітництва є єврорегіони, практика функціонування яких в останні роки показала свою ефективність у справі ліквідації бар'єрів для вільного переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. Сьогодні у Європі налічується близько 200 єврорегіонів і їх кількість продовжує зростати.

Для України, особливо для її регіонів, процеси міжрегіональної інтеграції нові, необхідний певний час, щоб на державному і на регіональному рівнях усвідомили їх важливість та забезпечили організаційно-правові, фінансові та кадрові можливості для активізації участі регіонів у міжрегіональному та транскордонному співробітництві з метою стимулювання економічної співпраці, більш ефективного використання природно-ресурсного потенціалу території та підвищення доходів населення. Перші кроки у цьому напрямку зафіксовані в прийнятій Концепції державної регіональної політики де підкреслюється, що «стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання, – є одним із стратегічних напрямків регіональної політики держави, а також «передбачається розроблення пропозицій щодо законодавчого розширення можливостей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для розвитку транскордонного та міжрегіонального економічного співробітництва та щодо впорядкування такого співробітництва» [134].

Потрібно визнати, що в процесі становлення ринкових

відносин в Україні з'явилися нові функції в управлінні обласним господарством – *міжнародна міжтериторіальна діяльність*. Ця діяльність розвивається не лише в сфері зовнішньоекономічних відносин, а у всіх аспектах життя – культурному, науково-освітньому, екологічному тощо і всі вони стають предметом співпраці згідно укладених міжтериторіальних та транскордонних угод. Так, головним управлінням з питань європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму Закарпатської ОДА, з метою з впровадження в Україні Нового Інструменту Сусідства та Партнерства в 2011 році пророблена наступна робота [267]:

- проведено ряд зустрічей з питань підготовки та реалізації спільних проектів в рамках Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» 2007-2013;

- у рамках Програми ЄІСП «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» 2007-2013 відбувся ряд зустрічей щодо реалізації та підготовки проектів;

- 3-4 травня 2011 року в м. Ужгороді проведено Тренінг з проектного менеджменту для виграшних проектів;

- 30 червня – 1 липня 2011 року в м.Мукачеві за сприяння Програм прикордонного співробітництва ЄІСП « Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» та « Україна – Польща – Білорусь» 2007-2013 рр. проведено чергову спільну конференція на тему: «Час першості транскордонного співробітництва в Східній Європі»;

- проведено 3-й конкурс на подання заявок у рамках Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» 2007-2013 і завершено формальну оцінку проектів технічної допомоги, поданих на конкурс українськими аплікатами;

- 26 жовтня 2011 року в м. Ужгороді проведено інформаційні дні для потенційних аплікантів в рамках 3 конкурсу Програми. Під час заходу розглянуто ряд практичних елементів щодо складання правильної аплікаційної форми та впровадження проектів;

- 22 листопада 2011 року в м. Ужгороді Спільним Технічним Секретаріатом проведено форум пошуку партнерів в рамках Програми. У заході взяли участь представники –

потенційні апліканти прикордонних регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України. В рамках даного заходу учасників проінформовано про важливі питання щодо третього конкурсу на подання заявок, а також налагоджено нові партнерські відносини серед учасників.

Для розвитку області залучено міжнародну технічну допомогу за наступними Європейськими програмами сусідства та партнерства: CADSES 2002-2004 ~ 300 тис. євро, TACIS 2004-2006 ~ 10,5млн.євро, ENPI (ЄІСП) 2007 – 2013 ~ 23,2 млн. євро. Реалізовано ряд важливих проектів спрямованих на будівництво протипаводкових об'єктів та управління паводками у басейні ріки Тиса, реконструкцію пунктів пропуску, соціально-медичну реабілітацію дітей та створення мережі туристично-інформаційних центрів тощо.

У рамках Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» на 2007-2013 роки загальний доступний бюджет для реалізації проектів становить 41,18 млн. євро. В рамках першого конкурсу 15,73 млн. євро, в рамках другого конкурсу – близько 14 млн. євро, в рамках третього – близько 8,5 млн. євро (3 конкурс закрито 31 січня 2012 року).

Серед 47 проектів які реалізуються в рамках першого конкурсу перемогли 12 проектів, де аплікантами є суб'єкти Закарпатської області. В розвиток регіону залучено понад 6,5 млн. євро. В цілому суб'єкти Закарпатської області та прикордонних регіонів Угорщини, Словаччини та Румунії беруть участь у близько 40 проектах як у якості партнерів, так і аплікантив на загальну суму – 12,9 млн. євро.

В рамках другого конкурсу програми кількість відібраних проектів сягає майже 50, в тому числі резервних, на загальну суму 18 080 129,02 євро, де 15 проектів подано від Закарпаття.

За рахунок Програми вдалося вирішити питання щодо фінансування розбудови пунктів пропуску, які мають важливе економічне значення. Зокрема Лужанка-Берегшурань (на Угорському кордоні), Дяково-Халмеу (на Румунському) та Ужгород-Вишне Немецке (на Словацькому). На розбудову цих пунктів пропуску Європейською Комісією виділено 10,2

млн. євро, та українською стороною понад 1,0 млн. грн.

Одночасно, Закарпатська область займає активну позицію у процесі підготовки нових програм сусідства Європейської комісії «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» 2007 – 2013 та «Україна – Польща – Білорусь» 2007 – 2013.

Аналіз правових інструментів, що регулюють процес ТКС, свідчить, що вони підпорядковані і слугують використанню всього комплексу складових взаємовідносин держав, в першу чергу прикордонних регіонів, які відіграють позитивну роль для розвитку територій і формують «додану вартість» для економіки країн-учасників [25]. Прийнято виділяти такі складові доданої вартості, яка створюється в умовах транскордонного співробітництва.

Європейська додана вартість заснована на попередньому досвіді населення, яке проживає разом у сусідніх прикордонних регіонах, а тому прагне співробітничати, і сприяє просуванню таких цінностей, як мирне співіснування, свобода, безпека та дотримання прав людини.

Політична додана вартість сприяє:

- розвитку Європи та процесу європейської інтеграції;
- спільному співжиттю народів, їх взаємопорозумінню та довірливим стосункам;
- реалізації принципів субсидіарності та партнерства;
- економічному і соціальному згуртуванню та співробітництву;
- підготовці до прийняття нових членів в ЄС;
- використанню фондів ЄС для транскордонного співробітництва через багаторічні програми та забезпечення тривалого співфінансування цього процесу на національному та регіональному рівнях.

Інституційна додана вартість включає:

- активне залучення громадян, влади, політичних та соціальних груп по обидві сторони кордону;
- знання про сусіда (його регіональні органи влади, соціальних партнерів тощо);
- довгострокове транскордонне співробітництво інституцій, які є спроможними:
- функціонувати у партнерстві, яке діє по вертикалі та го-

ризонталі, незважаючи на різний обсяг відповідальності та відмінність в організаційних принципах побудови;

- діяти як бенефіціар цільової допомоги та робочий партнер, здатний отримати та керувати фондами;

- спільно створювати, реалізувати та фінансувати транскордонні програми і проекти.

Соціально-економічна додана вартість проявляється у відповідних регіонах через:

- мобілізацію внутрішнього потенціалу, зокрема через інтенсифікацію діяльності регіональних та місцевих інституцій як партнерів та ініціаторів транскордонного співробітництва;

- залучення представників економічного та соціального секторів (наприклад, торгових палат, асоціацій, підприємств, торгових асоціацій, культурних та соціальних закладів, організацій з охорони навколишнього середовища та туристичних агенцій);

- відкриття ринку праці та гармонізацію кваліфікації людських ресурсів;

- додатковий розвиток території, зокрема у сфері інфраструктури, транспорту, туризму, охорони навколишнього середовища, освіти, досліджень та співробітництва між малими та середніми підприємствами, а також через створення додаткових робочих місць;

- вдосконалення планування просторового розвитку та регіональної політики, включно охорони навколишнього середовища;

- поліпшення транскордонної транспортної інфраструктури.

Соціокультурна додана вартість відображається через:

- тривале, повторюване розповсюдження інформації та знань про географію, структуру, економіку, соціокультурну сферу та історію транскордонного регіону, зокрема і через використання ЗМІ;

- загальні відомості про транскордонний регіон, представлені в картах, публікаціях, навчальному матеріалі тощо;

- розширення кола спеціалізованих закладів, які є носіями інформації, зокрема церковних громад, шкіл, освітніх

закладів для молоді та дорослих, культурних асоціацій, бібліотек, музеїв тощо;

– рівні можливості та всебічні знання про мову сусідньої країни чи про її діалекти, що є складовою транскордонного регіонального розвитку та передумовою для комунікації.

Важливим механізмом реалізації переваг ТКС є зокрема такі форми транскордонного співробітництва:

– *«Робочі спільноти»*, які базуються на певних угодах, мають обмежені можливості і рідко включаються в європейські програми розвитку прикордонних територій;

– *Установчі договори*, що слугують для виконання певних програм.

Досвід показує, що ключові фактори розвитку спільних структур для транскордонного співробітництва полягають у наступному:

– спільні структури можуть бути засновані лише у відповідності до потреб тривалого та різнобічного співробітництва. Вони не повинні бути першим кроком у розвитку співробітництва;

– спільні структури, які мають повноваження приймати рішення, повинні складатися з рівного представництва партнерів по обидва боки кордону.

Кожна форма співробітництва, а також часто географічні умови території впливають на практичне вирішення проблем розвитку регіону.

Практичні етапи розвитку транскордонного співробітництва свідчать, що найбільш раціональними є такі:

- вивчення існуючих зв'язків між партнерами;
- визначення стратегії розвитку;
- розробка і забезпечення програм розвитку;
- моніторинг і оцінка.

Разом з тим практичне ТКС європейських країн свідчить, що, незважаючи на всі політичні зусилля, сьогодні не існує єдиного правового інструменту на території ЄС, який би безпосередньо регулював процеси транскордонного, міжрегіонального та міжнаціонального співробітництва.

Найбільш важливими і основними нормативно-правовими актами у сфері регулювання процесів транскордонного співробітництва в Європейській спільноті вважаються:

– Північна угода про транскордонне співробітництво між муніципалітетами (1977 рік).

– Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями та додаткові протоколи до неї, які, однак, не можуть бути реалізовані безпосередньо, а виконують роль рамкових угод, які мають бути застосовані через дво– та трьохсторонні міжнародні угоди (Мадрид, 21 травня 1980 року).

– Двосторонні угоди, такі, як Бенелюкська, Німецько-Нідерландська угоди та інші, кожна з яких підписана на основі Мадридської Конвенції. Угоди спрощують співробітництво для транскордонних регіональних та місцевих органів влади при реалізації транскордонних програм.

– Численні конвенції, договори, угоди та протоколи, які мають двосторонній чи трьохсторонній характер, учасниками яких є національні, регіональні і місцеві органи влади. Ці документи часто містять декларації щодо готовності до добросусідського співробітництва, партнерства тощо, однак не створюють можливості для формування транскордонних структур.

– Регіональні та місцеві угоди, які привели до створення багатьох прикордонних та транскордонних робочих спільнот – єврорегіонів і подібних структур – на внутрішніх та зовнішніх кордонах ЄС.

– Специфічна проектна співпраця, здебільшого спрощена через прямі двосторонні регіональні та місцеві угоди та, в деяких випадках, через європейські та національні правові інструменти.

Інституції міжрегіонального та міжнаціонального співробітництва, які недавно були створені в контексті програм «ІНТЕРРЕГ В» та «ІНТЕРРЕГ С», за своїм статусом не є такими, діяльність яких має юридичні наслідки. Водночас приходиться констатувати, що все ще відсутні ряд правових інструментів для вирішення цієї проблеми.

Як результат, у попередні роки стратегічне довгострокове транскордонне співробітництво на регіональному та місцевому рівні в країнах Євросоюзу було засновано на нормах приватного права. Існують лише гри спеціалізовані транскордонні асоціації, що займаються налагодженням співро-

бітництва у басейні Рейну, які діють відповідно до норм публічного права. Ці норми легше застосувати на рівні проєктів (наприклад, щодо спільного постачання води, утилізації відходів, налагодження транскордонного національного парку чи природного заповідника). Оскільки проєкти мають вузьку юридичну сферу застосування, їх виконання легше контролювати. Водночас відсутньою є практика застосування публічного права у сфері міжрегіонального та міжнаціонального співробітництва.

Разом з тим застосування цілого комплексу норм публічного права для транскордонного співробітництва гарантуватиме:

- тривалість та ефективність співробітництва, незалежно від його часових, географічних, лінгвістичних та організаційних характеристик;
- що співробітництво не буде залежати від зміни політичної позиції та настроїв на урядовому, політичному та/чи адміністративному рівнях;
- що існують всі можливості для довгострокового стратегічного співробітництва;
- що регіональна та місцева влада, представлена у спільних транскордонних інституціях, буде нести відповідальність за демократичний моніторинг практичного впровадження транскордонного співробітництва;
- обов'язкові форми співробітництва із залученням соціальних партнерів та громадян;
- спільні та обов'язкові рішення, що приймаються співпрацюючими сторонами, та їх подальша реалізація;
- що завдання/відповідальність може бути передана місцевим та регіональним формам співробітництва;
- що співробітництво включатиме також управління програмами ЄС;
- що завдяки використанню норм публічного права регіональними та/чи місцевими структурами, а, отже, зростанню їх спроможності брати на себе юридичну та управлінську відповідальність, стане можливою децентралізація програм ЄС;
- що є можливим існування єдиного транскордонного центру юридичної відповідальності, управління, фінансового та людського менеджменту;

– що інституція транскордонного співробітництва, яка керується у своїй діяльності нормами публічного права, підпорядковується тим самим юридичним нормам.

Отже, можна зробити висновок, що ЄС вже створила правове поле транскордонного співробітництва, але управління програмами, які неперервно приймаються з метою розширення і просунення ТКС на схід, вимагатиме внесення відповідних коректив і загалом кардинально нового юридичного вирішення.

3.4 Єврорегіони – нова форма транскордонного співробітництва

Найпростішою формою транскордонного співробітництва є прямі контакти між територіальними громадами – містами, селищами, які, здебільшого, носять неформальний характер та спрямовані на спільні дії у випадку виникнення надзвичайних ситуацій. Така співпраця формується на договірній основі, якщо з'являються довгострокові відносини між територіальними громадами або органами влади та у випадку виникнення взаємних зобов'язань в наданні послуг, продукції, інформації, а також з появою фінансових зобов'язань. В цьому випадку можна виділити дві форми співпраці: безпосередньо за укладеними транскордонними угодами або шляхом формування органу транскордонного співробітництва [3,137].

Співпраця безпосередньо за укладеними угодами передбачає періодичні зустрічі сторін, формування *спільних комітетів та робочих груп* з метою координації та об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем. Фінансування діяльності учасників спільних комітетів та робочих груп можуть здійснюватися кожною стороною окремо, або шляхом об'єднання коштів на окремому спільному рахунку.

Угода про транскордонне співробітництво може передбачати створення органу транскордонного співробітництва (наприклад, єврорегіону, структурного підрозділу органів влади тощо). Орган транскордонного співробітництва виконує завдання, покладені на нього територіальними громадами або органами влади, у відповідності до цілей його діяльності та у спосіб, передбачений національним законодав-

ством. Діяльність органу транскордонного співробітництва регулюється його статутом та законодавством держави, на території якої розташована його штаб-квартира.

В цілому діяльність органу транскордонного співробітництва:

- фінансується з місцевих та регіональних бюджетів і не має права встановлювати збори фіскального характеру; однак може отримувати прибуток від послуг, наданих ним територіальним громадам або властям, користувачам або третім сторонам;

- повинен складати річний кошторис та балансовий звіт, які затверджуються аудиторами, незалежними від суб`єктів транскордонного співробітництва.

- повинен враховувати у своїй діяльності інтереси держав, регіони яких беруть участь у транскордонному співробітництві;

- підлягає нагляду, передбаченому у законодавстві держави, на території якої розташована його штаб-квартира;

- задовольняє запити про надання інформації, зроблені органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади адміністративно-територіальних одиниць, які задіяні у транскордонному співробітництві; Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерством закордонних справ України та, в разі необхідності, – іншими центральними органами виконавчої влади України та іноземних держав, регіони яких є суб`єктами транскордонного співробітництва;

- не має права вживати заходи, які можуть зашкодити правам і свободам окремих осіб.

Будь-які спори, котрі виникають у зв'язку із діяльністю органу транскордонного співробітництва, передаються на розгляд судам, яким вони підпорядковані за національним або міжнародним правом.

Таким чином, єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні про-

грами економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування [133].

Формування єврорегіонів передбачає також можливість створення організаційної структури та системи фінансування у формі міжнародних міжрегіональних асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо згідно чинного законодавства України.

У законі України «Про транскордонне співробітництво» передбачається, що договір про створення єврорегіонів, статут та зміни до них повинні погоджуватися Міністерством закордонних справ, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України [90].

В той же час таке погодження в багатьох країнах відсутнє. Так, засади функціонування єврорегіонів у Польщі регулюють власні статuti та положення. Їх функціонування залежить значною мірою від засад інституціоналізації транскордонних контактів, які зумовлені наступним:

- ступенем зовнішньої та внутрішньої відкритості територій, які співпрацюють у межах єврорегіону (мова йде про спроможність до внутрішньої регіональної трансформації і до ефективного впливу на середовище);
- величиною та глибиною проникнення транскордонної співпраці, яка є результатом багатогранних контактів інституцій, організацій, а також мешканців;
- активністю прикордонної смуги, і зокрема, рівнем проникливості кордону.

Для координації і вдосконалення діяльності, пов'язаної із транскордонною співпрацею Польщі, в Раді Міністрів утворено Департамент Транскордонної Співпраці. Транскордонна співпраця є процесом, в якому регіони або територіальні уряди прикладають свої зусилля з метою спільного розв'язання певних проблем. Відносини територіальних органів влади з центральними носять координуючий, узгоджувальний характер.

В Україні діяльність єврорегіонів також визначається власними статутними документами [95]. Статут повинен

містити предмет та цілі діяльності; склад учасників, назву єврорегіону, функції і місцезнаходження представництв, порядок призначення органів управління, зобов'язання учасників та їх внесок у спільний капітал; джерела фінансування діяльності; склад і порядок роботи робочих органів; правила щодо регулювання фондів та рахунків, порядок фінансування реалізації спільних проектів; порядок виходу та виключення зі складу учасників, умови ліквідації.

З 2002 року в Україні розпочала діяльність Міжвідомча комісія з питань розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів. Питання координації покладено на Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції.

Функціонування єврорегіонів як форми транскордонного співробітництва характеризується наступними особливостями [133]:

- створення єврорегіону не призводить до виникнення нового адміністративно-територіального утворення зі статусом юридичної особи;

- правове регулювання на території кожного з членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, у склад якої він входить;

- організаційна структура єврорегіону виконує координаційні функції і не має владних повноважень, а також не може підмінювати органи влади, що діють на території кожного з його членів;

- у політичному сенсі єврорегіони не діють супроти національних інтересів держави; не є наднаціональним утворенням;

- у своїй діяльності єврорегіони не підмінюють зовнішньополітичні функції держав, прикордонні території яких є членами єврорегіонів;

- необхідною умовою ефективного функціонування єврорегіонів є наявність чітко визначених спільних інтересів їх членів, зокрема, у розв'язанні таких проблем:

- зміцнення взаємної довіри та безпеки;

- вироблення спільної стратегії охорони довкілля, використання спільних водних ресурсів;

- вироблення спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону;

- спільного використання енергетичних ресурсів;
- узгодження розвитку прикордонної інфраструктури;
- розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфраструктури;
- ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного ринку праці;
- підтримки спільних місцевих ініціатив органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

В окремих випадках відносини між територіальними органами влади можуть бути оформлені іншими типами договорів, наприклад, договором про поставки товарів або надання послуг. Такий договір можна використовувати для торгівлі, оренди, концесій на надання комунальних послуг, на здійснення громадських робіт тощо.

Початок створення єврорегіонів у Європі пов'язаний з аварією в одній з європейських країн, яка трапилася за декілька кілометрів від кордону. До найближчої лікарні, розташованої у сусідній державі, було декілька хвилин їзди, а до своєї лікарні – понад дві години. Перевезти травмовану людину за кордон і вилікувати у сусідній державі, через не врегульованість питань з медичного страхування, було неможливо. Постраждалий по дорозі до вітчизняної лікарні помер, хоча, у випадку отримання своєчасної допомоги за кордоном, людину можна було б врятувати. Для вирішення такого роду питань не потрібно було мати домовленостей на державному рівні – достатньо, щоб про це домовились між собою територіальні органи влади, або місцеві громадські організації сусідніх держав. Так започаткували свою діяльність єврорегіони.

На сучасному етапі в Європі налічується, за різними джерелами, до 200 єврорегіонів, однак деякі з них лише задекларували своє створення. Нижче наводяться дані щодо функціонування єврорегіонів, які тим, чи іншим чином, проявили свою активність і для реалізації спільних проектів скористалися фінансовою допомогою ЄС або подали заявки на це. Більшість єврорегіонів створена в 90-х роках минулого століття і активно продовжується їх формування в перші роки XXI-століття (рис.3.8., 3.9.).

Цьому є декілька пояснень.

1. Минулий період виявив позитивні та негативні сторони функціонування єврорегіонів та надав можливість зробити висновки щодо подальшого їх розвитку. Ефективна діяльність єврорегіонів спостерігалася лише у випадках наявності спільних проблем, для вирішення яких доцільно було об'єднувати зусилля. Це, в подальшому, визначило коло питань, які лягли в основу формування та діяльності єврорегіонів.

2. Для більшості країн співпраця між територіальними органами влади – новий вид міжнародних відносин. Перші роки, можна сказати, проходив етап становлення цього виду діяльності, формувалася і відпрацьовувався організаційно-фінансовий та інформаційний механізм забезпечення транскордонної співпраці, проходила її інституціоналізація, кадрове забезпечення.

3. Удосконалювалася законодавча та нормативно-методична база щодо транскордонної співпраці на європейському та національному рівнях.

4. Удосконалювалися механізми фінансової допомоги ЄС щодо транскордонної співпраці, яка, передусім, надавалася проектам, які, у тому числі, реалізували стратегічні напрямки розвитку транскордонного регіону. Це зумовило необхідність мати спільну концепцію розвитку суміжних територій – транскордонного регіону, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, враховувала загальноєвропейські та національні пріоритети.

5. Єврорегіони відігравали важливу роль своєрідних полігонів для відпрацювання механізмів та інструментів інтеграційних процесів. Досвід створення внутрішніх єврорегіонів між країнами – членами ЄС був перенесений на зовнішні кордони ЄС, далі на кордони країн Центральної та Східної Європи, з країнами – майбутніми членами ЄС та західними кордонами країн СНД. Можна очікувати розповсюдження цього досвіду далі на Схід – в країни СНД, на їх інші кордони.

Для аналізу діяльності і виявлення специфічних особливостей єврорегіонів, розглянемо три групи єврорегіонів [133]:

1. I – єврорегіони всередині ЄС.

До цієї групи відносяться єврорегіони, які створені на внутрішніх кордонах країн-членів ЄС. Це найстаріші регіони з великим досвідом роботи, Єврегіо, Маас-Рейн тощо. Членами цих єврорегіонів є територіальні органи влади і різно-

Рис.3.8. Розміщення єврорегіонів станом на 1996 рік

манітні громадські організації. Всередині країн-членів ЄС рівень компетенції територіальних органів влади по обидва боки кордону дуже наближений, існують подібні умови проживання населення, є спільна законодавча база й можливості її розвитку. Фінансова допомога для реалізації спільних програм та проектів в цих євро регіонах здійснювалася програмами INTERREG / INTERREG.

2. II – євро регіони між країнами – членами ЄС та їх сусідами – не членами.

До цієї групи відносяться євро регіони, створені на зовнішніх кордонах ЄС – євро регіони на кордоні Німеччини та Польщі і Чехії, Австрії та Угорщини, а також Словаччини, Фінляндії та Росії тощо. Для неї вже характерні різний рівень компетенцій територіальних органів влади, економічного розвитку, життя населення, відсутня спільна законодавча база. Фінансова допомога тут забезпечувалася програми INTERREG / PHARE CBC та INTERREG / TACIS CBC.

Рис.3.9. Євро регіони у Європі станом на 2002 рік [!] – див. на кольоровій вклейці

3. III – євро регіони між постсоціалістичними державами.

До третьої групи можна віднести євро регіони, створені країнами Східної Європи – на кордонах між Польщею та Чехією і Словаччиною, Україною та Білорусією, Угорщиною та Україною тощо. Хоча рівень економічного розвитку та життя населення тут дуже схожий, однак характерною особливістю цієї групи є низький рівень компетенцій регіональних та місцевих органів влади, не достатній для самостійного, без втручання держави, вирішення багатьох питань. Фінансова допомога тут забезпечувалася за програмами PHARE CBC / PHARE CBC та PHARE CBC / TACIS CBC.

3.5. Роль Карпатського євро регіону в транскордонному співробітництві України

Україна включилася у процес створення євро регіонів на початку 1993 року і на даний час приймає участь у діяль-

ності семи єврорегіонів – «Буг», «Верхній Прут», «Дніпро», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Слободжанщина», «Ярославна», «Чорноморський», «Донбас» та «Дністер». Територія України, що входить до складу єврорегіонів охоплює 9 областей, 110 районів, 109 міст, в яких проживає майже 30% населення країни.

Асоціація «Карпатський Єврорегіон». Міжнародну Асоціацію «Карпатський Єврорегіон» (КЄ) створено 14 лютого 1993 р. підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. Декларація зафіксувала підтримку урядами цих країн бажання органів самоврядування і місцевої адміністрації в регіоні Карпатських гір і річки Тиси створити «Карпатський єврорегіон» як структуру для підтримання відносин довгострокового співробітництва між різними його учасниками. До складу «Карпатського єврорегіону» увійшли прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. У лютому 1993 р., коли було засновано Асоціацію, «Карпатський Єврорегіон» охоплював територію 53 200 км². з населенням у 5 млн. осіб. Протягом часу існування ці показники збільшилися відповідно до 161 279 км² і 16 млн. осіб [95,98] (табл. 3.1).

Територія Карпатського єврорегіону становить 161279 км², з них на Польщу припадає 11,5%, на Словаччину – 6,4%, на Румунію – 27,2%, Угорщину – 18,4% і на Україну – 36,4% усієї площі.

Рис.3.10. «Карпатський Єврорегіон»

[!] – див. на кольоровій вклейці

Територія КЄ (рис. 3.10 та 3.11):

1. – *Україна*

Площа – 56 660 км² з населенням 6 429 900 осіб. Територія складається з чотирьох областей, розташованих у західній частині України: Львівської; Закарпатської; Івано-Франківської; Чернівецької. У містах проживає 49,8% населення. Найбільші міста – Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Ужгород.

2. – *Угорщина*

Площа – 28 639 км² з населенням – 2 616 000 осіб. Територія складається з п'яти областей, розташованих у північно-східній частині Угорщини: Боршод-Абауй-Земплен; Гайду-Бігар; Гевеш; Яс-Надькун-Солнок; Саболч-Сатмар-Берег; а також міст з обласним статусом: Мішкольц; Дебрецен; Егер; Ніредьгаза. У містах проживає 56,5% населення.

3. – Словаччина

Площа – 10 459 км² з населенням 1 554 740 осіб. Територія складається з двох країв – Прешовського та Кошицького. У цій частині євро регіону у містах проживає 57,3% населення, а до найбільших міст відносяться: Бардейов, Гуменне, Кошице, Міхаловце, Прешов.

4. – Польща

Площа – 18 683 км² з населенням 2 127 860 осіб. Територія охоплює Підкарпатське воєводство, що складається з 20 повітів і чотирьох міст на правах повітів. Міське населення складає 41%, а до найбільших міст відносяться Кросно, Перемишль, Жешув, Тарнобжег.

5. – Румунія (з 1997 р.)

Площа – 42 308 км² з населенням 3 333 050 осіб. Територія складається з 7 округів: Сату-Маре, Мараморош, Бігор, Зілаг, Ботошані, Сучава, Харгіта. Міське населення складає 44%, а до найбільших міст відносяться Орадеа, Вайя Маре, Сату-Маре, Ботошані, Зілаг, Сучава.

14 лютого 1993 р. у Дебрецені (Угорщина) були схвалені Угода і Статут, які є основними правовими актами, які регулюють функціонування КЄ.

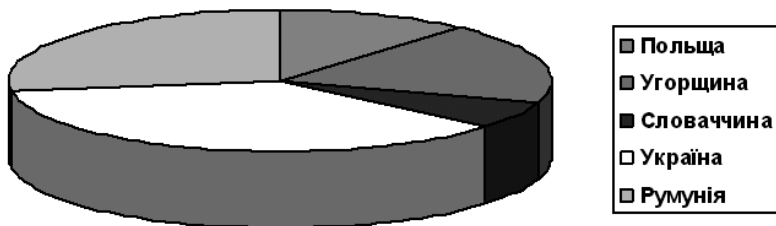

Рис.3.11. Структура території «Карпатського євро регіону»

Цілями «Карпатського Єврорегіону» визначені наступні:

- сприяння співробітництву в економічній, соціальній, науковій, екологічній, освітній, культурній галузях та в спорті;
- лоббіювання та втілення транскордонних проєктів, співробітництво з національними інституціями та організаціями.

Основне завдання Карпатського єврорегіону полягає у покращенні рівня життя населення даного регіону, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по обидві сторони кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кордонах, забезпечення прозорості кордонів.

КЄ має власний бюджет, який включає кошти регіональних та місцевих органів влади, а також закордонних спонсорів, зокрема Фонду братів Рокфелерів, Інституту досліджень «Схід-Захід».

Організаційна структура Асоціації «Карпатський Єврорегіон» (рис. 3.12.) включає: Раду; виконавчого директора; Секретаріат; національні представництва; робочі комісії.

До складу Ради входять 15 чоловік (по 3 представники від кожної країни-учасниці).

25 січня 1996 р. на XIV засіданні Ради Карпатського Єврорегіону (Егер, Угорщина) було затверджено Положення про Секретаріат Асоціації «Карпатський Єврорегіон». Згідно з цим положенням виконавчі та адміністративні функції здійснює **виконавчий директор**, який призначається Радою КЄ на два роки на підставі конкурсного відбору, який проводиться в регіонах-членах КЄ. До повноважень виконавчого директора входить організація виконання рішень Ради КЄ, керівництво Секретаріатом, координація діяльності робочих комісій та національних представників, підготовка проєктів угод, проєктів засідань Ради, підтримка контактів з місцевими та міжнародними інституціями.

В структурі єврорегіону діють 7 робочих комісій:

1. Комісія з питань туризму (координується польською стороною).
2. Комісія з регіонального розвитку (координується угорською стороною).
3. Комісія з питань розвитку соціальної інфраструктури (координується українською стороною).

Таблиця 3.1.

**Зведені дані по адміністративно-територіальних
одиницях, що входять у «Карпатський Єврорегіон»**

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис км²	Населення, тис. осіб	Щільність населення, осіб / км²
Україна	56,6	6 429,9	113
Закарпатська область	12,8	1289	101
Львівська область	21,8	2751	125
Івано-Франківська область	13,9	1466	105
Чернівецька область	8,1	935,4	115
Румунія	42,3	3333,0	78
Округ Ботошань	4,98	471	95,6
Округ Бігор	7,5	628	83,7
Округ Марамуреш	6,3	535	84,9
Округ Сату-Маре	4,4	394	89,5
Округ Сучава	3,86	260	67,3
Округ Зілаг*			
Округ Харгіта*			
Польща	17,9	2 127,8	119
Підкарпатське воєводство	17,9	2 127,8	119
Угорщина	28,6	2 616,0	90
Саболч-Сатмар-Берег	5,9	572	96,9
Яс-Надькун-Солнок	5,6	419	74,8
Боршод-Абауй-Земплен	7,2	742	103,0
Гайду-Бігар	6,2	549	88,5
Гевеш	3,6	327	90,8
Словаччина	15,7	1 554,3	107
Край Прешов	8,9	773,1	85,9
Край Кошіце	6,8	758,4	111,5

* - дані відсутні

4. Комісія з питань торгівлі (координується румунською стороною).

5. Комісія з питань надзвичайних ситуацій (координується Словацькою стороною).

6. Комісія з питань охорони довкілля (координується угорською стороною).

7. Ревізійна комісія.

До активу КЄ слід віднести певні досягнення в політич-

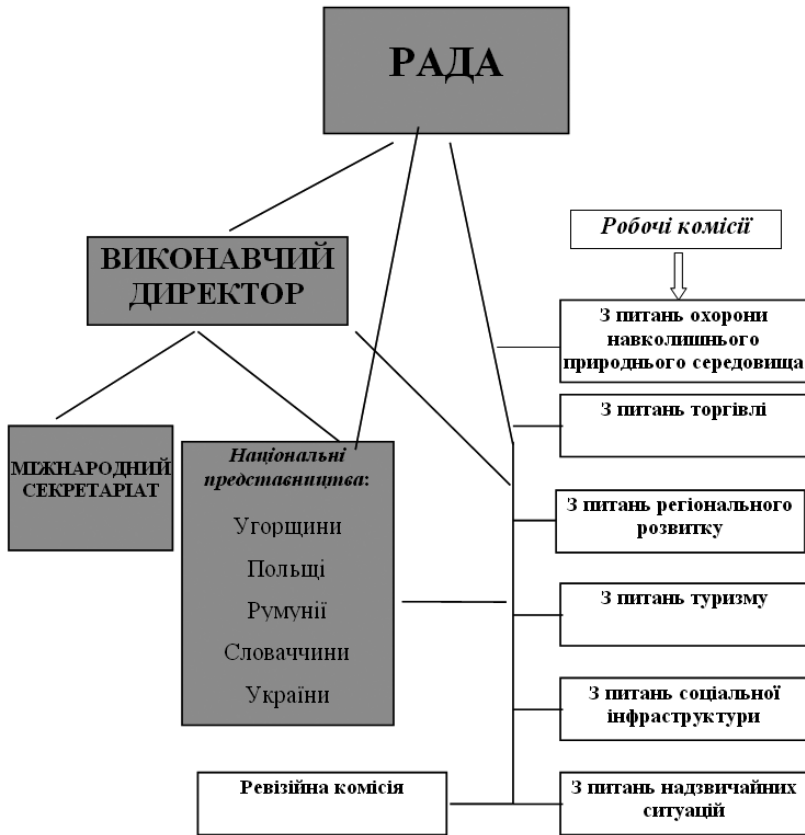

Рис. 3.12. Структура Карпатського єврорегіону

ній, економічній, екологічній, освітньо-культурній та гуманітарній сферах.

Політична сфера. Регулярні зустрічі-консультації представників місцевих органів влади з іншими інституціями регіонального співробітництва, в т.ч. й міжнародними (єврорегіони «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Маас-Рейн, Комітет Регіонів ЄС, Комітет Економіки Європи ООН); вступ до Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів; підтримка проектів із захисту прав національних меншин.

Економічна сфера. Розширення мережі прикордонних переходів із сусідніми державами (зокрема будівництво транспортногo моста через р.Тису на україно-угорському кордоні); налагодження безпосередніх зовнішньоекономічних

контактів між територіями КЄ (заснування Асоціації карпатських торгово-промислових палат, створення та розвиток СП, підтримка СЕЗ, зокрема «Яворів», «Закарпаття», «Загонь», «Курортотполіс Трускавець», ефективна діяльність українсько-польської та словацько-української торгово-промислових палат (остання фінансується програмою ЄС PHARE CREDO); підвищення транзитної ролі прикордоння; залучення іноземних інвестицій (гірськопереробна, хімічна, деревообробна, нафтопереробна промисловість); організація семінарів, конференцій з проблем ведення промислової, фінансової та біржової діяльності в КЄ, проведення Економічних форумів з питань транскордонного співробітництва.

Екологічна сфера. Впровадження проектів із запобігання забруднення довкілля та захисту природних ресурсів (українсько-австрійсько-румунський проект ECOPROFIT); здійснення заходів із зміцнення берегової лінії річок для зменшення негативних наслідків повеней (спільний проект України, Словаччини, Угорщини та Румунії із створення системи гідроспоруд у прикордонних регіонах з метою запобігання загрози повеней); профілактика зсуву ґрунтів; спільні заходи із забезпечення населення якісною питною водою.

Освітньо-культурна й гуманітарна сфера. Стимулювання та підтримка спільних науково-культурних досліджень, проведення наукових конференцій, семінарів, літніх шкіл; відкриття культурних центрів, організація та проведення виставок, кінофорумів, днів культури, спортивних змагань, музичних фестивалів (проект «Гуцулка»); сприяння співпраці NGO, окремих експертів.

В рамках «Карпатського єврорегіону» діє Асоціація університетів, у яку входять: Кошіцький технічний університет, Кошіцький університет ім. Й.Шафарика, Кошіцький університет ветеринарної медицини, Кошіцька Академія повітряних сил – Словаччина; Мішкольцьський університет, Ґьодольський університет сільськогосподарських наук, Дебреценський сільськогосподарський університет, Дебреценський університет ім. Л.Кошута – Угорщина; Жешувський технологічний університет, Краківський металургійний та гірничодобувний університет, Люблінський технологічний університет, Жешувський педагогічний університет – Польща; Ужгород-

ський національний університет, Коломийська колегія права і бізнесу, Львівська комерційна академія, Національний університет «Львівська політехніка», Львівський лісотехнічний університет, Івано-Франківський університет нафти і газу, Івано-Франківська медична академія, Львівський національний медичний університет – Україна, «Бабеш-Больяї» університет – Румунія);

За період діяльності «Карпатського єврорегіону» було впроваджено ряд проектів транскордонного співробітництва.

Найбільш ефективно співробітництво щодо вирішення проблем захисту Закарпаття від паводкових вод здійснюється в рамках Міждержавних Угод між Урядом України та урядами Угорської Республіки, Словацької Республіки та Румунії.

З часу дії Угод здійснено заходи по узгодженню проектів на будівництво і реконструкцію гідротехнічних споруд, критеріїв оцінки аналізу відборів проб води і її якості на прикордонних ріках, по здійсненню протипаводкових заходів та ліквідації аварійного забруднення водотоків.

З метою реалізації Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса у Закарпатській області на 2002-2006 роки та прогноз до 2015 року, яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2001 року № 1388, в Закарпатській області здійснюється проект «Протипаводковий менеджмент в Словаччині та Україні» (фінансується Датським агентством DANCEE), яким передбачається встановлення на українській території 6-ти автоматизованих вимірювальних станцій на річках Уж і Латориця з інтеграцією їх в існуючу систему.

За рахунок бюджету Програми малих проектів з прикордонного співробітництва 2001 р. реалізуються 2 проекти, бенефіціантом яких є Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття»:

«Ініціатива розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні». Бюджет проекту складає 226, 7 тис. євро (181 351 – грант Тасіс, 45 338 – внесок партнерів), термін виконання: листопад 2002 – червень 2004 року. Головним завданням проекту є створення сприятливого се-

редовища для налагодження та розвитку взаємно корисних відносин між підприємствами Карпатського регіону.

«Карпати 2003 – 2011 – запровадження стратегічного підходу до розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні». Бюджет проекту складає 237 022 євро (188 422 – грант Тасіс, 48 600 – внесок партнерів), термін виконання: листопад 2002–червень 2004 року. Головним завданням проекту є підвищення ефективності та передбачуваності транскордонного співробітництва шляхом запровадження стратегічного підходу та формування спільної інституційної бази.

Українською стороною в рамках Карпатського євро регіону проводиться співробітництво з відповідними структурами Словацької Республіки з питань надзвичайних ситуацій, інформування про виникнення надзвичайних ситуацій, які б мали наслідки для обох сторін, з урахуванням питань, які виникали при ліквідації наслідків паводків 1998 та 2001 року, забруднень річок Уж та Латориця та організації роботи у складних погодних умовах.

Інші проекти, які затверджені та реалізуються в рамках ТКС, в т.ч. проекти, які реалізуються в рамках програм та з використанням фінансових ресурсів ЄС:

- У 2000 р. за поданням Карпатської регіональної митниці та Закарпатської ОДА отримано грант за програмою «ТАСІС» в сумі 3,5 млн. євро на реконструкцію прикордонного переходу «Тиса», а також 1,5 млн. євро на розвиток малого та середнього бізнесу;

- «Угорщина на шляху до Шенгену: виклики для України». Проект здійснений Закарпатською філією національного інституту стратегічних досліджень за підтримки Фонду Фрідріха Еберта. Метою проекту був аналіз можливих наслідків введення візового режиму для двосторонніх відносин, досвіду обох країн до європейської інтеграції;

- «Карпатський євро регіон: перспективи і виклики», здійснений Фондом Стратегічних Досліджень (м.Ужгород, Україна) та Відділенням Асоціації Зовнішньої Політики (Прешов, Словаччина) за підтримки Freedom House, Карпатського Фонду, Національного Інституту Стратегічних Досліджень, Закарпатської ОДА та Закарпатської обласної ради. Наслі-

док проекту – видання чотирьох збірників наукових праць: «Роль Карпатського єврорегіону у зміцненні безпеки та стабільності у Центральній і Східній Європі», «Карпатський єврорегіон: проблеми національних меншин», «Карпатський єврорегіон: перспективи економічного транскордонного співробітництва», «Карпатський єврорегіон і проблеми Шенгену»;

- «Кордони єднання». Проект здійснений Будинком творчості національних меншин (м.Ужгород) за підтримки Карпатського Фонду, Закарпатської обласної ради та Закарпатської обласної державної адміністрації.

- «Панорама Фольклору Карпат». Проект здійснений Представництвом Польщі в КЄ, Маршальським Урядом Підкарпатського воєводства (Польща);

- Участь у проекті із збереження пам'яток дерев'яної архітектури, який ініційований Представництвом Словаччини в Карпатському єврорегіоні.

- «Сприяння культурному розвитку Коломийщини та Надвірнянщини», проект реалізований у Івано-Франківській області, завданням якого було дослідити, зібрати та впорядкувати відомості про німецьких поселенців, які проживали на території згаданих районів.

- «Підтримка місцевого розвитку та туризму в Карпатському регіоні» – проект, фінансований в рамках програми TACIS (1,5 млн. євро), який протягом 2-х років реалізувався на території Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей України, і був, передусім, спрямований на підтримку розвитку сільського та зеленого туризму в Карпатському регіоні України.

- «Вдосконалення транскордонної системи охорони природи у Верховині, Україна». Основними завданнями проекту було вдосконалення системи охорони природи у Карпатах, приведення її у відповідність із принципами Конвенції про біологічну різноманітність, Пан-Європейської стратегії про біологічну та ландшафтну різноманітність і Бернської конвенції та забезпечення підтримки стійкого розвитку туризму в поєднанні з місцевими культурними традиціями шляхом впровадження пілотних проектів, відкриття інформаційно-екологічних центрів в м. Івано-Франківську та м. Яремче,

підтримки відродження традиційного конярства тощо.

- Проект «Створення українсько-німецького Центру тривалого регіонального розвитку в Карпатах», спрямований на використання німецького досвіду щодо захисту навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем. Партнерами в даному проекті виступили уряд землі Бранденбург Федеративної Республіки Німеччини, німецька компанія «Оствінд» та її філія у м. Львові. Від української сторони в проекті взяв також участь «Карпатський національний природний парк». У рамках мікропроєкту (вартість 10 тис. євро) було проведено установчу конференцію в українських Карпатах.

У рамках програми Фонду розвитку «Карпатського Євро-регіону» було реалізовано ряд проєктів за участю обласних установ і організацій: за участю облдержадміністрації було випущено туристичний путівник «Транскордонні туристичні маршрути «Карпатського Євро-регіону», що сприяє збільшенню кількості іноземних туристів, які відвідують область; були одержані гранти на реалізацію наступних проєктів: «Спрямування уваги місцевих жителів на проблеми менеджменту, екологічної освіти та розвитку бізнесу» («Еко-плай», м. Івано-Франківськ), «Збір та розповсюдження інформації і досвіду у сфері зеленого туризму» («Спілка сприяння зеленому туризму», м. Івано-Франківськ), «Проведення конкурсу «Місто квітів» для місцевих жителів» («Студентське братство», м. Надвірна), «Маркування туристичних маршрутів, публікація буклетів та проведення семінарів» («Еко-плай», м. Яремче) тощо.

Радою з туризму Карпатського регіону у 2002 році було отримано грант від Карпатського фонду на реалізацію проєкту «Налагодження співпраці між туристичними підприємствами та представниками громадських організацій в розвитку туризму», в рамках якого було започатковано видання щоквартального вісника «Туристичні вісті» українською та англійською мовами.

За підтримки Карпатського фонду було видано путівник «Народне мистецтво Гуцульщини», що започаткував серію «Івано-Франківщина туристична». Метою цієї серії є ознайомлення українських та іноземних туристів, туристичних

компаній, представників бізнесових кіл з однією з найбільш мальовничих областей України – Івано-Франківською областю.

Важливим напрямком діяльності Карпатського євро-регіону є проведення ярмарок, фестивалів, регулярні обміни творчими колективами, групами спортсменів, науковцями, делегаціями спеціалістів в області охорони здоров'я, екології, фахівців соціальних служб, зустрічі представників митних і прикордонних служб, правоохоронних органів.

1. Проблемні питання у діяльності «Карпатського Євро-регіону»

Політичне рішення щодо створення Карпатського євро-регіону, надалі показує не спроможність повноцінного функціонування структури, у діяльності якої в однаковій мірі не зацікавлені всі її учасники. При всіх позитивних моментах, участь Львівської та Чернівецької областей у Карпатському євро-регіоні не є достатньо активною.

Таблиця 3.2.

Динаміка кількості засідань ради КЄ за роками [273].

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
6	3	4	4	4	3	3	2	1	1	1	1	1	1	0	2	0	0	1	1

Як видно з наведеної таблиці 3.2., пік активності діяльності євро-регіону припав на 1995-1997 роки. За останні роки він пішов на спад. З 1993 по 2012 роки рада КЄ засідала 39 разів, з них 27 за перші 7 років існування. Цьому є декілька пояснень.

1. Відсутність системотворчих факторів для такої структури як Карпатський Євро-регіон, спільних проблем для п'яти країн одразу. Так, Львівська область не має спільних проблем з прикордонними територіями Угорщини, Словаччини і, тим паче, Румунії. Фактично, такі проблеми має лише Закарпатська область, яка і є найбільш активним українським учасником у КЄ. Львівська ж область має спільні проблеми з Підкарпатським воєводством Польщі. Чернівецька область створила євро-регіон «Верхній Прут» і намагається більш ефективно працювати в ньому. Для Івано-Франківської об-

ласті, у якої не має пунктів перепуску через кордон, важко працювати в рамках об'єднання КЄ. Для цієї області повинна бути своя стратегія транскордонної та міжрегіональної співпраці, відмінна від інших українських областей.

Для всіх областей України залишилися спільні інтереси лише у політичних взаємних консультаціях регіональних органів влади та у обміні досвідом, які можна здійснювати, наприклад, у рамках щорічних Економічних форумів прикордонних областей, які проводяться у м.Львові.

2. У засіданнях Ради КЄ приймає участь вище обласне керівництво, а на рівень громад діяльність майже не опускається. За аналогією з європейською практикою, в діяльності КЄ повинні приймати участь громадські асоціації прикордонних територій, агенції регіонального розвитку тощо, які могли б вести поточну діяльність, сприяти підготовці заявок на отримання фінансової допомоги та вести моніторинг реалізації проектів.

3. Недостатня фахова підготовка управлінських кадрів, часта зміна керівництва, значний суб'єктивний фактор у прийнятті рішень щодо діяльності КЄ, відсутність наступництва. Українське Представництво в КЄ, розміщене у м. Ужгороді, має недостатні контакти з іншими областями. Це пов'язано з тим, що справами поточної діяльності КЄ займаються службовці структурних підрозділів обласних державних адміністрацій або обласних рад і ведення цієї роботи, в значній мірі, залежить від бажання та фахової підготовки конкретного службовця. Лише у жовтні 2003 року була відкрита філія Українського Представництва у КЄ у Львівській області. Очікується, що це підвищить ефективність участі Львівської області у Карпатському євро регіоні.

4. Недостатнє висвітлення діяльності КЄ у засобах масової інформації, на веб-сторінках обласних державних адміністрацій або обласних рад. З 5-ти країн-учасників КЄ веб сторінка підтримується лише польською стороною. Майже не доступна інформація щодо фінансової діяльності КЄ, що також є стримуючим фактором.

5. Необхідність сплати членських внесків (порядку 6 000 дол. США) з обласного бюджету, де відсутня така стаття. Лише з прийняттям Закону України «Про транскордонне співробіт-

ництво» стане можливою фінансова підтримка транскордонного співробітництва на державному та регіональному рівнях. Існуючий на даний час механізм фінансування діяльності КЄ вимагає конкретного обґрунтування необхідності цих витрат для області. Зрозуміло, що спільні проекти, які плануються у КЄ, також вимагають відповідного фінансування і важко знайти проблему, у вирішенні якої одночасно були б зацікавлені всі сторони-учасники. На сучасному етапі проблеми, які необхідно вирішувати спільними зусиллями, в більшості випадків виникають на суміжних територіях і, здебільшого, реалізуються у рамках двосторонніх відносин. Тому, надалі доцільно переглянути концепцію діяльності української сторони у «Карпатському Єврорегіоні».

Польська сторона вже це зробила. Концепція участі польської сторони була переглянута відповідно до Стратегії розвитку Підкарпатського воєводства і пріоритетів міжнародної співпраці цього воєводства.

Основним висновком, зробленим на підставі всебічного аналізу, було твердження про необхідність проведення реорганізації засад функціонування польської сторони у КЄ з метою доведення їх до вимог та стандартів, що ставляться до сучасних і справно керованих транскордонних та євро регіональних структур.

Реорганізація засад функціонування польської сторони у КЄ полягає у:

1. Створенні юридичної особи від польської сторони. Від 1.03.2001 – Представництво Республіки Польща у «Карпатському Єврорегіоні» «Євро-Карпати».

2. Зміцненні структури польської сторони через безпосередню участь у діяльності «Карпатського Єврорегіону» на засадах членства у Представництві «Євро-Карпати» органів самоврядування підкарпатського воєводства. Скликання Конвенту самоврядних органів влади польської сторони КЄ – створення «самоврядного єврорегіону»

3. Зміні статусу Польського бюро – створення багатофункціонального Євро регіонального Центру, а також мережі партнерських інституцій, які співпрацюють з Центром

4. Впровадженні євро регіональної системи співпраці як шлях активізації участі підприємств державного, приватного

та громадського секторів в ній.

Крім того передбачено перенесення місця розташування Бюро до Жешува, а також організація мережі локальних центрів єврорегіональної співпраці. Зазначимо, що з польської сторони у КЄ працює лише одне воєводство.

За результатами проведеного аналізу щодо діяльності єврорегіонів за участю областей Карпатського регіону і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній і Східній Європі, аналізу статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення можна констатувати, що основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є:

- відсутність системного та перспективного підходів до організації єврорегіональної співпраці;
- низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів;
- низький рівень підготовки кадрового потенціалу в регіональних органах управління;
- відсутність фінансового забезпечення;
- впроваджуються недостатньо опрацьовані відповідні організаційні методи, інструменти, принципи, процедури, структури і правове регулювання співпраці, що не дає можливості більш ефективної участі сторін у єврорегіональній співпраці;
- існує потреба формування Системи Транскордонної Співпраці, котра забезпечить:
 - доступ до інформації щодо коштів, призначених на розвиток транскордонного співробітництва;
 - допомогу організаціям, інституціям і зацікавленим особам у реалізації проектів транскордонної співпраці;
 - підготовку в рамках програм кадрів, які займаються транскордонною співпрацею;
 - постійний моніторинг проблем (потреб) щодо транскордонної співпраці;
 - обмін досвідом з питань транскордонної співпраці, представлення позитивних прикладів практичної співпраці у рамках єврорегіонів;
 - пошук та зв'язок партнерів до транскордонної співпраці в рамках програм ЄС;

- ефективну презентацію інтересів місцевих органів самоврядування у форумах європейських інституцій та організацій, які займаються транскордонною співпрацею.

Діяльність Карпатського єврорегіону не доцільно розглядати відокремлено від діяльності Карпатського фонду.

2.3.6. Фонд розвитку Карпатського єврорегіону

Оскільки Карпатський єврорегіон займався виключно розвитком співробітництва між органами влади, то виникла потреба у створенні координаційної структури, яка б сприяла налагодженню зв'язків між пересічними громадянами, неурядовим сектором. Лідери регіону вирішили використати для цієї потреби модель громадської фундації, поширеної в США, вважаючи, що вона є придатною для створення міжнародного регіонального фонду. Фонд Чарлза Стюарта Мотта, оцінивши добрі перспективи утворення ефективної філантропічної організації в регіоні, надав на п'ять років грант розміром більше \$ 4 000 000.

У 1994 р. Інститутом досліджень «Схід-Захід» за підтримки Фонду Чарлза Стюарта Мотта було створено Фонд розвитку Карпатського єврорегіону. Основною метою Фонду як динамічної міжрегіональної організації була підтримка громадських ініціатив у регіоні Карпат, проектів органів місцевого самоврядування і незалежних неурядових організацій (НУО). Поштовхом для розвитку у Центрально-Східній Європі саме такого типу фундації було переконання, що підтримка місцевої демократії, транскордонної і міжетнічної співпраці на локальному та регіональному рівні є важливим елементом будівництва стабільної та демократичної Європи.

Карпатський фонд є унікальною транскордонною регіональною фундацією, яка надає гранти та технічну допомогу громадським організаціям та органам місцевого самоврядування, зокрема, у сфері міжрегіональної та транскордонної співпраці та економічного розвитку. Фонд підтримує створення партнерств між державними, приватними та неурядовими організаціями, включно співпраці у питаннях транскордонного та міжетнічного співробітництва.

Метою Карпатського фонду є формування добросусід-

ських відносин, соціальної стабільності і сприяння економічному прогресу на прикордонних територіях України, Угорщини, Румунії, Польщі, Словаччини. Для цього Карпатський фонд надає фінансову та технічну підтримку проектам, результатами яких є покращення якості життя людей у містах та сільських громадах Карпатського регіону (табл. 3.3.).

- Розвиток місцевої демократії і громадянського суспільства шляхом налагодження партнерств між громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування для задоволення потреб громад

- Інституційне зміцнення органів місцевого самоврядування і громадських організацій

- Розвиток транскордонного і міжетнічного співробітництва, поширення інформації і впровадження інноваційного досвіду

- Заохочення участі громадян у місцевому та регіональному розвитку

- Сприяння налагодженню співпраці між громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та підприємницькими структурами.

Карпатський фонд виконує у регіоні наступні функції:

- *об'єднання* громадян, державного, громадського та приватного секторів;

- *заохочення* розвитку транскордонного співробітництва та гармонізації відносин між різними етнічними групами;

- визначення та поширення *інноваційних* підходів до місцевого та регіонального економічного розвитку;

- *надання* технічної допомоги органам місцевого самоврядування та громадським організаціям;

- здійснення *фінансової підтримки* місцевих та регіональних ініціатив громадських організацій та органів місцевого самоврядування;

- *неупередженого посередника* між місцевими-регіональними, регіональними-місцевими, регіональними-національними, регіональними-Європейськими сторонами діалогу;

- *попередження конфліктів* шляхом налагодження між-етнічного співробітництва у багатонаціональному та полі-конфесійному регіоні.

Таблиця 3.3.

**Програми та проекти, фінансовані Карпатським
Фондом протягом 1998-2001 рр.**

Бенефіціар	Проект	Кошти дол.
Розвиток сільських громад та територій Карпатського регіону		
Жовківська районна рада, Львівська область, Україна	Підтримка розвитку малого бізнесу, відродження громад, зокрема створення кредитної спілки, надання технічної допомоги початкучим підприємцям, розвиток еко-туризму.	73 951 (на три роки)
Рахівська районна рада, Закарпатська область, Україна	Створення передумов для сталого розвитку на території Рахівського району, зокрема підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ), можливостей для працевлаштування, зростання ролі громадян та НУО у розвитку регіону	86 050 (на три роки)
Програма транскордонного співробітництва в Карпатському євро регіоні		
Центр підтримки бізнесу "НюБізнес", Львів, Україна	Створення українсько-польської інформаційної та консультативної мережі, завданням якої є поширення інформації бізнесового характеру.	25 000
Програма гармонізації міжнародних відносин в Карпатському Євро регіоні		
Агентство регіонального розвитку, Старий Самбір, Україна	Організація Міжнародного молодіжного центру "Карпати", проведення культурних фестивалів	7 000
Центр розвитку національних меншин, Ужгород, Україна	Розвиток шкільної освіти, національно-культурних товариств угорської меншини за допомогою налагодження обмінів між угорськими та українськими вчителями та школярами.	8 000
Центр міського розвитку, Жовква, Україна	Проведення експертизи і дослідження можливості збереження і реставрації історичних монументів, які є українською та польською культурною спадщиною	8000
Програма інституційного зміцнення громадських організацій та органів місцевого самоврядування		
Європейський Діалог, Львів, Україна	Підтримка ромського населення шляхом встановлення зв'язків між органами місцевого самоврядування, ромськими неурядовими організаціями, міжнародними інституціями	\$4 000
Інформаційно-методичний центр "Дебати", Львів, Україна	Розвиток транскордонних зв'язків між Україною та Польщею, спільне вирішення проблем молоді.	4 750
Студентське братство", Надвірна, Україна	Озеленення міста, проведення конкурсу "Місто квітів"	1 162
Громадська екологічна організація "Еко-плай", Яремча, Україна	Маркування туристичних маршрутів, благоустрій та впорядкування гірських маршрутів, виготовлення рекламної продукції, організація семінарів	1 831
Громадська організація "Товариство музичної культури циган Закарпаття "Лаутари", Ужгород, Україна	Підтримка та розвиток джазового мистецтва м. Ужгорода шляхом проведення II Міжнародного та III Всеукраїнського фестивалю джазової музики "Пап-джаз-фест-2000".	1 000
Громадська екологічна організація "Едельвейс", Косів, Україна	Привернення уваги до можливостей використання місцевого досвіду для досягнення економічного прогресу	5 000
Фонд "Каунтерпарт", Київ, Україна	Проведення тренінгів для НУО, які діють на території Західної України.	5 000
Львівський центр підтримки бізнесу "НюБізнес", м. Львів, Україна	Зміцнення інституційного потенціалу міських рад	5 000
Національний природний парк, с. Синевир, Україна	Підтримка екологічних НУО, які діють на території парку, створення екологічного клубу для дітей	2 400

Бенефіціар	Проект	Кошти дол.
Регіональний фонд розвитку туризму та рекреації, Ужгород, Україна	Проведення міжнародного туристичного ярмарку	2 500
Закарпатський обласний осередок Червоного Хреста, Ужгород, Україна	Надання гуманітарної допомоги громадам, які постраждали від повені.	2 000
Буковинська філія Національного Еко-центру "Крона", Чернівці, Україна	Зміцнення ролі НУО у громадах шляхом підвищення їх професійних навичок	4 890
Закарпатський фонд підтримки підприємництва, Ужгород, Україна	Проведення дослідження щодо розвитку МСБ, розвиток співробітництва між інституціями, які займаються регіональним розвитком	4 900
Сільська рада с. Кібляри, Україна	Налагодження партнерства між сільською радою, школою та підприємцями у розвитку еко-туризму.	2 000
Національно-культурне товариство ромів "Ром Сом", Ужгород, Україна	Організація джазового фестивалю	500
Фонд муніципальних ініціатив, Ужгород, Україна	Формування органів самоорганізації громадян як механізму захисту їх прав.	2 500
Центр громадських ініціатив, Перечин, Україна	Залучення громадян у процес вирішення місцевих проблем.	2 000
Асоціація розвитку сільського зеленого туризму, Івано-Франківськ, Україна	Збір та поширення інформації про можливості розвитку сільського туризму в регіоні Карпат	1 153
Ромська культурна організація "Амаро Дром", Ужгород, Україна	Підтримка організації ромського центру соціальної роботи серед населення	2 460
"Еко-плай", Яремча, Україна	Залучення громадян до вирішення проблем екологічної освіти та розвитку бізнесу.	2 000
Приз за кращий інноваційний досвід діяльності органів місцевого самоврядування сіл і малих міст Карпатського єврорегіону		
Перечинська сільська рада, Україна	За залучення громадян до вирішення місцевих проблем	5 000
Чернівецька міська рада, Україна	За створення партнерства між міською радою, екологічними неурядовими організаціями, місцевим населенням з метою вирішення екологічних проблем громади	10 000

Багатонаціональне та поліетнічне середовище визначає основні цінності Карпатського фонду. Основні принципи діяльності організації відповідають вимогам ефективності та відповідності місцевим потребам. Серед них: повага до етнічного та релігійного різноманіття регіону; толерантне ставлення до цінностей інших суспільних груп; багатоетнічність і полікультурність; увага до соціальних та екологічних питань; гармонізація принципів місцевого розвитку з вимогами глобалізації. Окрім згаданих базових цінностей, іншими пріоритетами Фонду є наступні: діяльність відповідно до локальних потреб громад; поєднання у регіональному розвитку елементів міжетнічної співпраці та транскордонного співробітництва; започаткування ініціатив; відкритість до інноваційних та альтернативних рішень проблем.

Структура Карпатського фонду відображає полікультурний і поліетнічний аспект його діяльності. Для забезпечення організаційної єдності Фонду, окрім центрального офісу в м. Кошице, Словаччина, партнерські організації діють в кожній з країн Карпатського Єврорегіону. Карпатський фонд функціонує як нейтральна, неупереджена, неполітична організація. Оскільки Фонд діє на місцевому рівні, то серед основних засад діяльності є принцип економічної ефективності і доцільності, гнучкості у роботі, відповідності функціонування до місцевих потреб. Багатонаціональний склад Ради директорів і персоналу Карпатського фонду сприяє досягненню визначених завдань.

Варто наголосити на деяких програмах, які вже виконано в рамках асоціації Карпатський єврорегіон і в рамках яких здійснено значний вплив на розвиток транскордонного співробітництва в Центральній Європі.

1. INTERREGIO

Учасники: Закарпатська область (Україна), жудец / повіт/ Сату-Маре (Румунія), мед'є /область/ Соболч-Сотмар-Берег (Ніредьхаза, Угорщина).

Трилатеральний договір про співпрацю, метою якого є розвиток інфраструктури регіонів, вирішення спільних проблем в економічній, культурній, екологічній, соціальній, освітній сферах, участь у спільних грантових проектах тощо. Передбачається утворення агентства з розвитку регіонів, яке б вивчало ситуацію в різних сферах, досвід учасників проекту по подоланню проблем, які є актуальними на сучасному етапі розвитку регіонів, готувало б спільні рекомендації та координувало роботу учасників проекту. Орієнтовне місцезнаходження агентства – м. Ужгород, Україна.

2. Проект «Жива Тиса» (Living Tysa)

Учасники: Закарпатська область (Україна), жудеци Бая-Маре, Сату-Маре, Орадея, Селаж (Румунія), Кошицький та Прешовський краї (Словаччина), мед'є Соболч-Сотмар-Берег, Хойду-Бігор, Боршод-Обоуй, Земплейн, Хевеш та Яс-Нодькун-Солнок. Відкритий до приєднання.

Проект являє собою фактично угоду про сумісну діяльність з метою попередження природних катаклізмів, екологічних катастроф у басейні річки Тиса. Передбачається

створення координаційно-диспетчерського центру, а також системи споруд з водорегулювання, передачі оперативної інформації про можливу екологічну небезпеку, попередження та усунення наслідків повені та інших природних катаклізмів. Координується угорською стороною. (проф. Шюлі-Зокор).

3. Асоціація музеїв та картинних галерей Карпатського єврорегіону.

Учасники: Закарпатська, Івано-Франківська області (Україна), Соболч-Сотмар-Березька мед»є (Ніредьхаза, Угорщина), Кошіцький край (Словаччина), Підкарпатське воєводство (Польща). Відкрита до приєднання.

Проект розрахований на посилення уваги органів влади та громадськості до збереження пам'яток історії та культури, залучення ресурсів для розвитку музейних установ та проведення робіт по збереженню пам'яток, посилення туристичного обороту тощо. Знаходиться на організаційній стадії (реєстрація, пошук партнерів та фінансових донорів тощо).

4. Проект «Зелені Карпати»

Учасники: всі регіони-члени Карпатського єврорегіону.

Проект являє собою фактично угоду про сумісну діяльність між членами Карпатського єврорегіону в туристично-рекреаційній галузі.

Метою проекту є:

а) посилення туристичного руху на території Карпатського єврорегіону;

б) розвиток «Зеленого туризму»;

в) створення бази даних тематичних туристичних маршрутів в рамках Карпатського єврорегіону;

г) екологічний аспект туризму.

Координатор проекту Польська сторона (Комісія з питань туризму). На сьогодні створена база даних тематичних маршрутів в Карпатському єврорегіоні. Активно розвивається «Зелений туризм» особливо в Польщі, в тому числі і завдяки цьому проекту. Організатори проекту здійснюють спроби залучення туристів через рекламу, promotion проекту в своїх країнах та в Західній Європі.

5. Єврорегіон Мішкольц-Кошіце.

Учасники: мед»є Боршод-Обоуй-Земплейн, місто з пра-

вом мед»є Мішкольц (Угорщина) та Кошіцький край (Словаччина).

Проект є найбільш вдалим прикладом двостороннього співробітництва в економічній, культурній, соціальній, освітній сферах в рамках Карпатського єврорегіону. Враховуючи історико-географічний фактор, відбувається доволі жвава повсякденна співпраця у названих галузях. Одним з важливіших завдань проекту є розбудова інфраструктури даних регіонів, в тому числі побудова автобану, який би з'єднував міста Мішкольц і Кошіце між собою та з містом Будапештом, а через нього з сіткою європейських автострад.

6. Асоціації прикордонних органів місцевого самоврядування.

Діють на українсько-угорському (Берегівський район, Україна та чотири об'єднання місцевого самоврядування мед'є Соболч-Сотмар-Берег, Угорщина) та українсько-румунському кордонах (Рахівський та Тячівський райони, Україна, органи місцевого самоврядування жудеца Марамуреш, Румунія) і об'єднують органи місцевого самоврядування нижчого та середнього рівнів адміністративно-територіального поділу. Займаються, як правило, співробітництвом в культурній та освітній сферах та в сфері розвитку інфраструктури сіл, селищ і міст.

7. Двосторонні угоди про співпрацю в економічній, культурній, науковій, освітній сферах поміж адміністративно-територіальними одиницями всіх рівнів. Наприклад угода про співпрацю між Закарпатською областю(Україна) та Прешовським краєм (Словаччина), між Закарпатською областю (Україна) і Підкарпатським воєводством (Польща), між містами Ужгород(Україна) і Ніредьхаза (Угорщина).

Готується проект з будівництва автобану, який би з'єднував регіони, які не увійшли в програму побудови європейських транспортних коридорів. Очікується, що в проекті прийматимуть участь жудец Орадея (Румунія), мед'є Хойду-Бігор, Боршод-Обоуй-Земплейн (Угорщина), Кошіцький і Прешовський краї (Словаччина), Підкарпатське воєводство (Польща). В наслідок реалізації проекту передбачається побудова транспортного коридору, який би з'єднав Румунію, Угорщину, Польщу і Словаччину та приєднав названі регіо-

ни до системи європейських автомагістралей. На сьогодні проект на стадії переговорів, визначення кола учасників, обґрунтування маршруту будівництва автошляху. Найбільшу зацікавленість в реалізації проекту випросяють Угорська сторона та Словацька сторона (зокрема адміністрація Кошицького краю Словаччини).

Міжнародна Асоціація «МАІРР» здійснює 12 проектів, серед яких стратегічно важливі для розвитку прикордонних регіонів є:

- Напрямок Україна – Польща: проект «Польська – Українська транскордонна регіональна стратегія до 2015 р.» в рамках Програми добросусідства «Польща – Білорусь – Україна»;

- Напрямок Україна – Угорщина: проект «Досвід єдиної Європи – підвищення кваліфікації» (Програма Міністерства Закордонних справ Республіки Угорщина, Програма «Єврокліп»);

- Напрямок Україна – Словаччина: «Зелена Полонина, зелена аорта розвитку туризму» в рамках Програми Норвезького Фінансового Механізму;

- Напрямок Україна – Румунія: проекти «NEURON» та «MAGIC», спрямовані на просторове планування та формування спільних інформаційних мереж та баз даних в рамках Програми добросусідства «Україна – Румунія».

Крім того Міжнародною Асоціацією «МАІРР» за підтримки Європейського Союзу в рамках Програми ENPI «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013, реалізуються такі проекти:

- «ЄВРОПЕЙСЬКА ШКОЛА ОБМІНУ ДОСВІДОМ» – платформа для здійснення ефективної співпраці між освітніми установами прикордонних регіонів України, Словаччини, Угорщини та Румунії (HUSKROUA/0901/011).

- «ТРАНСКОРДННИЙ ПАРЛАМЕНТ – створення єдиного ICT інструменту для прийняття рішень в прикордонних регіонах Словаччини, Угорщини, Румунії та України» (HUSKROUA/0901/012).»

Як бачимо, незважаючи на порівняно короткий період, що минув від часу створення асоціації «Карпатський Євро-регіон», вже досягнуто певних позитивних результатів. У той

же час мають місце окремі проблеми, які так чи інакше стримують співробітництво. Зокрема, це проблеми, пов'язані з різним рівнем економічного розвитку кожної країни, регіони якої ввійшли до Карпатського Єврорегіону. Є також проблеми у вирішенні тих чи інших питань щодо будівництва об'єктів інфраструктури. Це стосується автомобільних і залізничних магістралей, пунктів переходу кордону, телекомунікацій. Ще однією перешкодою у розвитку економічного транскордонного співробітництва є розбіжності у митному і податковому законодавствах країн-учасниць Карпатського єврорегіону, відсутність фінансових органів, що спеціалізуються на веденні розрахунків між партнерами, видачі кредитів і займів для особливих прикордонних проектів [210].

Як свідчить багаторічний досвід Західної Європи, прикордонне співробітництво надає його учасникам значні переваги і допомагає у розвитку прикордонних регіонів. Створення відповідних структур – складна, довготривала справа, яка потребує як організаційних, так і фінансових зусиль. Слід зауважити, що у Карпатського єврорегіону набагато більше проблем, ніж у єврорегіонів Західної Європи. Щоб вийти на сучасний рівень економічного співробітництва, необхідна підтримка, відповідні інвестиції і т. ін. Однак, зважаючи всі за і проти, є підстави сподіватись, що в майбутньому ситуація зміниться на краще. Вирішення всього комплексу проблем прикордонного співробітництва – завдання надзвичайно складне.

IV. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Українські території вздовж державного кордону завжди мали і мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення. Географічне положення України, її роль в геополітичному просторі постійно впливали на формування економічної складової прикордонної співпраці регіонів у центрі Європи. Саме на цих територіях, насамперед, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Після розширень ЄС в 2004-2007 роках склались сприятливі можливості для поглиблення і розширення як регіонального розвитку України, так і для нових форм транскордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво України та її регіонів має бути спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейських і світових співтовариствах, особливо після 2008 року, коли Україна стала членом СОТ.

Аналіз досвіду діяльності єврорегіонів Західної та Центрально-Східної Європи дозволяє виділити декілька аспектів, на які слід звернути увагу в Україні, яка в останні роки велику увагу приділяє євроінтеграційній політиці [95,133,210].

4.1. Роль і місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і утвердження нових взаємовідносин із сусідніми країнами. Для нашої країни створилася зовсім нова ситуація: західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу, а східний кордон України – західним для Російської Федерації. Незалежна Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, як-то: вдосконалення і розбудова

транскордонної інфраструктури, спільне використання природних ресурсів, покращення екологічного стану, просторове облаштування потребують узгодження та скоординованих дій. Поряд з цим, вдосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори обумовлюють необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

В умовах практичної реалізації євроінтеграційної стратегії України питання транскордонного співробітництва, зокрема і регіонального розвитку, загалом набувають особливої актуальності. Закономірним є те, що увага до регіонального розвитку і транскордонного співробітництва, особливо на прикордонних територіях, посилилась після утворення і функціонування нового українсько-євросоюзівського кордону.

Актуальність вирішення проблем транскордонного співробітництва продиктована значною диференціацією соціально-економічного розвитку регіонів, яка суттєво посилюється в умовах теперішньої світової кризи і стала основою не лише економічної, а і соціально-політичної дезінтеграції держави. Наразі спостерігаються значні диспропорції у розвитку прикордонних регіонів нашої країни та їх транскордонних партнерів – прикордонних регіонів країн Європейського Союзу, що межують з Україною на заході.

Відомо, що сучасна концепція політики регіонального розвитку, яка є домінуючою в країнах ЄС, ґрунтується на розумінні того, що вона має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Ця теза набуває особливої актуальності, коли мова заходить про прикордонні регіони, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн. Поняття «периферійний» і «відсталий» у багатьох випадках стали сприйматися майже як синоніми.

Значне зменшення регіональних економічних і соціальних диспропорцій у країнах Європейського Союзу є підтвердженням того, що державна регіональна політика і транскордонне співробітництво як її важлива складова повинні розглядатися як один із найважливіших механізмів забезпечення сталого економічного зростання та суспільної злагоди в Україні. У країнах ЄС напрацьовано великий досвід з розробки механізмів регулювання регіонального розвитку, підтримки депресивних територій, економічного й бюджетного вирівнювання. Регіони України мають можливість використати цей досвід, адаптувавши його найвагоміші досягнення до умов нашої країни.

Сьогодні в Україні ще не сформовано цілеспрямовану систему реалізації державної регіональної політики. Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку успадкували принципи централізованої системи, які в умовах ринкової економіки не працюють. Аналіз результатів застосування інструментів державного регулювання розвитку регіонів, коли домінував ситуативний підхід, засвідчив їхню низьку ефективність. Зрозуміло, що потрібно зосередити увагу на створенні такої системи, яка була б адекватною сучасному стану регіонального розвитку в країні з урахуванням європейського досвіду в цій сфері. Більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ стратегії національного розвитку.

Україна робить перші кроки в цьому напрямку. У червні 2004 року було ухвалено Закон «Про транскордонне співробітництво», який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. На виконання цього закону в липні 2006 року було розроблено і прийнято «Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року» [53]. У цьому документі проаналізовані існуючі проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і запропоновані ефективні шляхи їхнього розв'язання. Стратегія містить важливу тезу про те, що «державна регіональна політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їхнього динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій».

Сьогодні однією із основних завдань регіональної політики є здійснення державної підтримки розвитку окремих територій шляхом підготовки й реалізації відповідних програм, активізації транскордонного співробітництва шляхом реалізації проектів, спрямованих на підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій та підвищення ефективності реалізації державних цільових програм розвитку окремих територій, у тому числі депресивних.

Конкурентоспроможність регіону може трактуватись як спроможність регіональної влади створити умови для підвищення якості життя населення, що включає в себе нарощування обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, наданих послуг, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення, створення нормальних умов для їхньої життєдіяльності (екологія, доступність освіти, охорона здоров'я) [12]. Очевидно, що конкурентоспроможність може розглядатись у двох аспектах – відповідно до розвитку регіонів всередині держави, а також відповідно до сусідніх прикордонних регіонів, з якими межують регіони України. Підвищення економічного рівняння українських прикордонних регіонів до рівня своїх європейських сусідів є стимулом для піднесення економічного розвитку інших регіонів держави. В той же час на сьогодні в Україні існує ряд проблем нормативного характеру:

- відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів України, в тому числі прикордонних;
- недосконаліми є норми Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», зокрема щодо надання фінансового сприяння розвитку депресивних територій;
- немає спільних з країнами ЄС заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності і забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у Плані дій Україна – Європейський Союз;
- діючі нормативно-правові акти не відповідають існуючим критеріям ЄС у сфері регіональної політики (наприклад, щодо віднесення регіонів до депресивних, порядку державного фінансового стимулювання розвитку регіонів тощо);

- у названих документах не визначено пріоритети та заходи посилення конкурентоспроможності саме прикордонних територій, а регіональні програми розвитку взагалі залишають поза увагою зміцнення конкурентоспроможності регіону, у тому числі у контексті євроінтеграційних процесів та їх негативних проявів.

Гостра актуальність створення ідеології та розробки стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах сучасного етапу процесу європейської інтеграції України підтверджується проведенням у січні 2007 року круглого столу «Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України». На думку учасників цього засідання, до чинників, які перешкоджають як соціально-економічному розвитку регіонів загалом, так і їх конкурентоспроможності слід віднести [3]:

- наявність структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні;

- загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;

- порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;

- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;

- наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;

- значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;

- залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірна залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів;

- недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях.

Вказаним обумовлена гостра потреба у розробці Національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності держави та її регіонів, яка в умовах глобалізації повинна передбачати наступні базові компоненти [53]:

- удосконалення чинного законодавства з метою зближення його з законодавством ЄС у сфері конкурентної політики, а також закріплення єдиного загальнодержавного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку усіх регіонів України, методологічного обґрунтування поняття «конкурентоспроможність регіону» та чинників, які її визначають, вдосконалення положень Закону України «Про стимулювання розпитку регіонів» на предмет чіткого віднесення регіонів до депресивних, забезпечення гармонійного розвитку регіонів, зменшення відмінностей між окремими територіями та забезпечення підтримки депресивних територій;

- розвиток та удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики в державі та на регіональному рівні;

- формування інституційної бази структурних реформ з врахуванням інтересів держави, політичних партій та громадянського суспільства та під впливом зовнішніх чинників, насамперед політики Європейського Союзу щодо України (стаття 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС);

- забезпечення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів;

- забезпечення дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами економічної структури, ефективної протидії нелегальній господарській діяльності;

- унеможливлення домінування у владі представників олігархічно-інсайдерських груп та «старих» галузей, що зумовлює консервування структурної недосконалості економіки, істотно ускладнює ініціювання та здійснення швидких і болісних структурних реформ на рівні законодавчої і виконавчої влади;

- надання внутрішньої підтримки структурним змінам через інститути громадянського суспільства для нівелювання настроїв соціальної апатії і зневіри;

- поєднання заходів з розвитку громадянського суспільства як найвагомішого чинника інституційно-структурних

реформ з ініціюванням раціонального, з погляду національних інтересів, зовнішнього впливу;

- інтенсифікація і поглиблення економічного складника транскордонного співробітництва у межах загальнодержавної стратегії євроінтеграції та політики сусідства Україна – ЄС.

На думку українською вченого-регіоналіста З.С. Варналія [23], реалізація євроінтеграційного курсу України на пріоритетній основі неможлива без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на конкурентоспроможності регіонів.

Слід відмітити, що процесам євроінтеграції не сприяють інституційні та дезінтеграційні процеси в соціально-економічній сфері. Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначає основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечуватиме провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприятиме європейській інтеграції та прискореному економічному розвитку.

Концепція розвитку прикордонних регіонів Європи сформована і розглядається крізь призму транскордонного співробітництва і полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги [28]. У цьому контексті місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу територій, а також до оптимального поєднання можливостей та ресурсів прикордонних регіонів двох або більше країн, що межують, з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань регіонального розвитку в межах транскордонних регіонів.

Слід відмітити, що хоча на сьогодні існують певні проблеми в нормативному забезпеченні та належному рівні здійснення регіональної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, проте раціональне і ефективне управління цим процесом здатне усунути ці недоліки. Свідченням цього є прогнози фахівців з регіональної політики транскордонного співробітництва України, які акцентували увагу учасників міжнародної науково-

практичної конференції, яка відбулася 24-25 травня 2007 року в м.Ужгороді, на перспективних напрямках реалізації євроінтеграційної стратегії України в умовах функціонування українсько-євросоюзівського кордону.

Зокрема увага акцентувалася на тому, що глобальними проблемами ТКС сьогодні перед Україною, є такі [3,72,118]:

1. Демографічна криза, про що свідчать наведені у таблиці 4.1 дані [279]. Адже за даними на 1 червня 2012 року населення України скоротилось до 45 565 909 чоловік, що не може не турбувати. На жаль, за рівнем смертності Україна посідає перше місце в Європі.

Таблиця 4.1.

Населення регіонів України на 1 червня 2012 р.

Рейтинг за сукупним населенням	Область	сукупне населення	міське населення	сільське населення
	 Україна	45 565 909	31 340 773	14 225 136
1	 Донецька область	▼ 4 390 092	3 975 714	414 378
2	 Дніпропетровська область	▼ 3 313 886	2 766 837	547 049
3	 Київ	▲ 2 817 127	2 817 127	x
4	 Харківська область	▼ 2 734 517	2 191 455	543 062
5	 Львівська область	▼ 2 538 959	1 543 445	995 514
6	 Одеська область	▼ 2 387 456	1 594 144	793 312
7	 Луганська область	▼ 2 265 037	1 965 263	299 774
8	 АР Крим	▼ 1 962 403	1 231 200	731 203
9	 Запорізька область	▼ 1 787 709	1 376 426	411 283
10	 Київська область	▲ 1 720 668	1 061 242	659 426
11	 Вінницька область	▼ 1 631 450	815 770	815 680
12	 Полтавська область	▼ 1 472 993	902 829	570 164
13	 Івано-Франківська область	▼ 1 380 018	597 704	782 314
14	 Хмельницька область	▼ 1 317 930	728 408	589 522
15	 Черкаська область	▼ 1 274 296	717 362	556 934
16	 Житомирська область	▼ 1 270 609	739 501	531 108
17	 Закарпатська область	▲ 1 251 634	465 535	786 099
18	 Миколаївська область	▼ 1 175 730	796 699	379 031
19	 Рівненська область	▲ 1 154 922	551 718	603 204
20	 Сумська область	▼ 1 148 607	777 453	371 154
21	 Чернігівська область	▼ 1 084 306	686 207	398 099
22	 Херсонська область	▼ 1 081 389	660 981	420 408
23	 Тернопільська область	▼ 1 078 884	474 956	603 928
24	 Волинська область	▲ 1 039 284	539 942	499 342
25	 Кіровоградська область	▼ 999 401	621 651	377 750
26	 Чернівецька область	▼ 905 025	383 235	521 790
27	Севастополь	▲ 381 577	357 969	23 608

2. Значне зростання зовнішнього боргу України, який на 1 січня 2012 року становив 126,8 млрд. дол. США [279], з яких: 25,8 млрд. запозичення держави, 101,0 млрд. – борги приватних підприємств та фінансових інституцій, які були отримані під гарантії держави. Тривогу викликають темпи зростання зовнішнього боргу держави. Так, за даними Нацбанку у 2006 році цей борг зріс на 37%, або на 14,9 млрд. дол., у 2007 році на 55%, або 30 млрд., а в 2008 році поряд із запозиченнями Україна взяла кредит світового банку у розмірі 16,4 млрд. дол. Тільки в 2009 році Україна сплатила відсотки по кредитах і зовнішньому боргу у розмірі майже 9 млрд. дол. США, що в умовах світової кризи, було зробити надзвичайно складно.

3. Прогресуюча міграція з України, в основному талановитої молоді і висококваліфікованих спеціалістів, науковців та робітників різних професій. Зокрема, згідно з експертними даними на квітень 2008 року, за кордоном працювали 4,5 млн. українців. З них 2 млн. знаходились в Росії (за офіційними даними – 169 тис), і Італії – 500 тисяч (165 тисяч), в Польщі більше 450 тисяч (20 тисяч), в Іспанії – 250 тисяч (52 тисячі), в Португалії – 75 тисяч (44 тисячі 600), в Чехії – 150 тисяч (51 тисяча), в Греції – 75 тисяч (20 тисяч), в Нідерландах – 40 тисяч, у Великобританії – близько 70 тисяч, у США – близько 500 тисяч. Як свідчать соціологічні дослідження GFK Ukraine, які були проведені на замовлення Європейського фонду професійного навчання, близько чверті українців у віці від 18 до 40 років (27%) серйозно ставляться до можливості виїзду за кордон.

4. Погіршення загального рівня життя громадян України. Так, за даними Інституту соціології України,» на кінець 2008 року рівнем життя повністю задоволені лише 22,6% опитаних українців, а зовсім незадоволені 53%. За даними Департаменту надходжень доходів Пенсійного фонду України на кінець 2011 року 1,3 млн. українців отримували зарплату, яка нижче мінімальної, заробітна плата ще 700 тис. працюючих коливалася в межах мінімальної. Загалом, українці витрачають на їжу та одяг майже 80 % своїх зарплат, і лише десяту частину доходів можуть заощадити на майбутнє. Прожитковий мінімум для працездатних осіб

(що дорівнює мінімальній зарплаті) становив 1073 грн. з 1 січня 2012 року, 1094 – з 1 квітня і 1134 грн. – з 1 грудня [279]. Експерти зазначають, що фактичний прожитковий мінімум на 2012 рік є значно меншим за прожитковий мінімум 2011 року.

Однак, за рейтингом журналу «Newsweek», опублікованим у серпні 2010, Україна серед 100 найкращих країн світу займає 49 місце, випереджаючи зокрема Росію (51) місце та Білорусію (56 місце)

5. Невеликі темпи приросту ВВП на душу населення.

За даними видання ЦРУ «The World Factbook», економіка України займає 39 місце серед всіх економік світу за загальним розміром ВВП (за паритетом купівельної спроможності) – у 2010 році він становив 305,2 млрд. доларів США. Разом з тим, за цим же показником (ВВП за ПКС), розрахованим на душу населення, Україна у цьому ж дослідженні «The World Factbook» 2010 року зайняла 133 місце серед 227 економік світу (з показником 6700 доларів США). ВВП зріс порівняно з попереднім роком на 4,3%, а подушний ВВП за ПКС склав 6,7 тисяч доларів США (в 2007 р. – 7,1 тис. доларів США). За рівнем витрат на ведення домашнього господарства Україна посідає останнє місце серед країн Східної Європи [149, 151].

Враховуючи перелічені складові кризових явищ в соціально-економічній сфері, стає зрозумілою актуальність налагодження ефективного транскордонного співробітництва України як дієвого механізму поліпшення економічного стану держави. Саме ефективна форма співробітництва створює можливості для нових надходжень до бюджету, що дозволить оздоровити і покращити соціально-економічний стан українців. Оптимізму і впевненості у вирішенні проблем надає надія на успіхи держави на шляху євроінтеграції, яка буде сприяти досягненню високого рівня конкурентоспроможності, використання європейського досвіду на шляху подолання кризових явищ, як в окремих регіонах, так і державі. Важливим стимулом стабілізації соціально-економічного стану в країні є робота з координації зусиль по розвитку і вдосконаленню державної регіональної політики загалом та транскордонного співробітництва зокрема.

Стратегічними завданнями державної політики регіонального розвитку України до 2015 року, відмічає З.С.Варналій, є [23,52]:

- підвищення конкурентоспроможності регіонів і зміцнення їх ресурсного потенціалу;
- забезпечення розвитку людських ресурсів;
- розвиток міжрегіонального співробітництва;
- створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Поряд з цим, підвищення конкурентоспроможності регіонів вимагає структурної диверсифікації економічної бази регіонів на новій технологічній основі, збільшення обсягу інвестицій у пріоритетні сфери економіки, запровадження ефективних важелів підтримки малого та середнього підприємства, сприяння створенню й впровадженню інновацій, розбудові і модернізації інфраструктури, сприяння розвитку людських ресурсів.

Велике значення у подальшому розвитку України має виважена та дієва регіональна політика, з урахуванням викликів сьогодення, як внутрішніх, так і зовнішніх.

На сучасному етапі виділяють такі основні виклики регіональному розвитку України [52]. *По-перше*, це небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення. *По-друге*, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони», тобто міжрегіональних відносин. *Третє* – намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів. *Четверте* – значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей (часом мова йде навіть не про відсоткову, а про порядкову різницю в окремих показниках). *Наступний виклик* – це наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин та недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях. Поряд з названими викликами на порядок дня виходять зобов'язання України перед СОТ, членом якої держава стала у 2008 році.

Складність адаптаційного періоду для економіки України, який визначається рівнем світової конкуренції та квотуванням, і полягає в об'єктивних реаліях процесу глобалізації,

які й надалі визначатимуться впливом таких чинників, як:

- **зростанням цін на енергоносії**, яке є основним негативом для економіки України. Інфляційні наслідки його ще не виявилися, та воно, поза сумнівом, спричинює зростання вартості регульованих енергетичних та транспортних тарифів; такий розтягнутий у часі інфляційний шок вимагатиме допущення певної адаптаційної інфляції;

- **підвищенням тарифів природних монополій**, що може стати акселератором інфляційних процесів;

- **ризик з боку бюджетно-фінансової сфери**. Переважне спрямування видаткової частини бюджету на поточне споживання (поточні видатки бюджету становлять понад 90% від загального обсягу) формує загрози макроекономічного розбалансування та зростання бюджетного дефіциту, що може позначитися на окремих сегментах грошово-кредитного ринку;

- **висхідна цінова динаміка на світових ринках** металургійної та хімічної промисловості, яка здійснюватиме суперечливий вплив: дозволить наростити обсяги експорту і забезпечити належний приплив іноземної валюти, проте підтримуватиме імпорт інфляції зі світових ринків;

- зростання пропозиції інвалюти внаслідок **приходу в Україну** великих закордонних **інвесторів**, збільшення зовнішніх державних та приватних запозичень і трансфертів від працюючих за кордоном, що підтримає стабільність на валютному ринку, навіть за наявності помітних інфляційних тенденцій;

- **коливання інфляційних настроїв**, які визначатимуть чутливість готівкового валютного ринку та його вплив на ситуацію міжбанківського валютного ринку.

Сьогодні вкрай важливо сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні, на основі якої провести визначення і законодавче закріплення розподілу повноважень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. На етапі реформування необхідно зберегти міцну вертикаль державної виконавчої влади, яка покликана забезпечити дієвість системи управління і стабільність національної економіки. Передавати повноваження від органів державної влади органам міс-

цевого самоврядування потрібно поступово, керовано, з відповідною передачею необхідних для цього ресурсів і встановленням відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою та державою. На часі – пошук якісно нової моделі взаємодії та перерозподілу владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування. Невід'ємною складовою політичної реформи має стати децентралізація системи влади в Україні, розширення повноважень і фінансових можливостей територіальних громад.

Проміжними ланками у цьому процесі повинні стати: впровадження принципу субсидіарності у системі розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, і між органами місцевого самоврядування, що представляють адміністративно-територіальні одиниці різного рівня; законодавче визначення меж територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування; розробка механізму передачі повноважень від місцевих органів державної влади до органів місцевого самоврядування; чітка правова регламентація взаємного делегування повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також взаємодії між ними у повсякденній управлінській діяльності; налагодження дієвого механізму відповідальності представницьких органів влади, їхніх виконавчих комітетів перед громадами; подальша бюджетна децентралізація та удосконалення механізмів участі регіонів у формуванні державного бюджету; законодавче закріплення статусу комунальної власності; реалізація заходів щодо реформи житлово-комунального господарства у напрямі створення конкурентного ринку житлово-комунальних послуг.

Щоб сприяти територіальному розвитку транскордонного співробітництва в Україні, зміцненню системи місцевого самоврядування та місцевої демократії, необхідно забезпечити реалізацію основних принципів місцевого самоврядування: правової, організаційної та фінансової автономії органів місцевого самоврядування; делегувати окремі функції та повноваження державного управління на територіальний рівень; чітко розмежувати повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; розробити чітку систе-

му відповідальності та контролю; створити законодавчу базу для повноцінної діяльності територіальних органів влади у нових умовах [129,134].

Найкраще ці проблеми вирішуються у процесі транскордонного співробітництва, адже воно є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні. Це дає підстави стверджувати, що основні принципи транскордонного співробітництва витікають із загальних принципів регіональної політики, таких, як [3,6,134]:

- Пріоритет загальнонаціональних інтересів.

- Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення відносно галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.

- Законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва.

- Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згладжувати можливі суперечності між ними.

- Пріоритет інноваційного, ресурсо-економічного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоемних галузей і виробництв.

- Принцип об'єктивності.

- Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

- Принцип партнерства передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами суспільної злагоди у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва [140].

Разом з тим зазначимо, що реалізація названих принципів в процесі транскордонного співробітництва має низку особливостей. Зокрема – наявність кордону і необхідність

його облаштування, спільне використання природних ресурсів і відповідно спільне вирішення проблем екологічної безпеки, більш широке взаємне спілкування населення сусідніх держав та глибокі особисті зв'язки людей, значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожню інфраструктуру).

Геополітичні зміни в Європі після виходу Євросоюзу на кордони України у 2004-2007 рр. вимагали більш чіткої структуризації принципів транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому у Державній стратегії регіонального розвитку до 2015 року передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі і транскордонного співробітництва як важливої складової регіонального розвитку) буде базуватись на наведених нижче принципах [53].

Програмування. Політика регіонального розвитку здійснюється на основі взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного бюджету, що сприяє забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації у політиці розвитку регіонів.

Концентрації. У зв'язку з обмеженістю державних фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених цією Стратегією, ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання.

Синхронізації дій. Передбачається синхронне проведення ряду реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку.

Поляризованого розвитку. Передбачається формування «опорних регіонів» (поліусів, локомотивів зростання), в яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські, людські та інші ресурси, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах. Цей принцип застосовували держави, що перебували на початкових стадіях соціально-

економічного піднесення, коли інноваційна хвиля тільки починала формуватися та набувала масштабності за рахунок її концентрації в окремих «полюсах зростання».

Додатковості. Фінансова підтримка регіонального розвитку здійснюватиметься за рахунок державного та місцевих бюджетів. За цим принципом фінансування з державного бюджету здійснюватиметься без зменшення фінансування з місцевих бюджетів.

Субсидіарності – розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) послуги максимально наближене до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

Збалансованого розвитку. Зумовлює диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу, умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Партнерства. Тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання в процесі реалізації Стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань.

Єдності. Забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні життя населення; економічної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей в економічному розвитку між регіонами; просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів.

Отже, серед головних цілей транскордонного співробітництва, з урахуванням названих базових принципів регіональної політики, є:

а) діяльність по створенню зв'язків та договірних відносин на прикордонних територіях з метою пошуку рішень спільних проблем;

б) організація розробки узгоджених спільних планів і пріоритетів розвитку та їх виконання;

в) подолання існуючих стереотипів та упереджень

по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;

г) створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури, за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів.

Розширення ЄС і спільний українсько-євросоюзівський кордон, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: газопроводи «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород», нафтопровід «Дружба», енергосистема «Мир», розгалужену прикордонну мережу, відкрили для України додаткові транскордонні можливості.

Важливо, що Україна за роки незалежності врегулювала політичний та правовий статус своїх кордонів (за виключенням окремих ділянок російсько-українського кордону, де завершується його демаркація). Параметри державних кордонів між новими членами ЄС і Білорусією, Росією, Україною визнаються всіма сторонами. Це положення закріплено відповідними державними угодами.

Зазначений факт дає можливість позитивно вирішувати існуючі проблеми в процесі організації транскордонної співпраці України з сусідами – як з країнами-членами Європейського Союзу, так і з Росією, Білорусією та Молдовою. Більше того, в останній час з боку загальноєвропейських інституцій значно зріс практичний інтерес до розвитку співробітництва з Україною на нових східних кордонах ЄС. А саме.

Керівні органи ЄС, в тому числі Європейська Комісія, самі декларують та ініціюють посилення і розширення різноманітних форм транскордонної співпраці з Україною. На транскордонному, міжрегіональному рівні, як уже зазначалося, стосунки Україна – ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру. Тому взаємодія з ЄС та країнами-членами ЄС у цій сфері має потенціал до більш динамічного і ефективного розвитку, ніж на міждержавному макрорівні.

Загальноєвропейські органи націлюють сусідні з Україною центральноєвропейські держави на розвиток транскордонного, міжрегіонального співробітництва, фактично доручивши Польщі, Словаччині і Угорщині практичну реалізацію цього

напряму східної політики ЄС. Про це свідчать, наприклад, результати міжнародних нарад країн-членів ЄС у Братиславі та Будапешті, зустрічі президентів держав Центральної та Південно-Східної Європи в Румунії весною 2004 р.

Окремі центральноєвропейські держави самі активно пропонують нові плани і концепції транскордонного співробітництва з Україною, з-поміж яких варто виділити спільну австрійсько-угорську та Ніредьгазьку ініціативи 2003 року, підготовлену до підписання у 2004 році Концепцію транскордонного співробітництва між Україною і Угорщиною, пропозицію Словаччини та Угорщини щодо візових пільг для українських громадян – мешканців 50-кілометрової прикордонної зони та інші проекти.

Стратегічна мета України в розвитку транскордонного співробітництва з центральноєвропейськими державами і ЄС у цілому полягає в перетворенні цієї форми співробітництва в додатковий ефективний канал майбутньої інтеграції України до ЄС.

Вагомою прагматичною «регіональною» метою розширення транскордонної співпраці України є максимальне використання зовнішніх чинників для прискорення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та вирівнювання їх рівнів розвитку.

Принциповим моментом для успішної реалізації національно-державних інтересів, стратегічних і практичних завдань транскордонного співробітництва України є оновлені концептуальні підходи загальноєвропейських органів із засад політики спільноти щодо сусідів розширеного Євро-союзу.

Важлива роль транскордонного співробітництва у сприянні формуванню, вдосконаленню інституціональних та нормативно-правових передумов реформування місцевого самоврядування та територіально-адміністративного устрою в прикордонних регіонах.

4.2. Регіональна політика: тенденції та перспективи

Усвідомлення того, що просторовий фактор має істотний вплив на економічний розвиток зумовило виникнення та ста-

новлення регіональної політики як окремої галузі управління державою. У даний час регіональна політика відіграє важливу роль для розвитку всіх країн. Однак, слід констатувати, що реалізується вона у різних формах, але по-суті, відображає свідомі й сплановані дії з боку урядів усіх без винятку країн і спрямовані на просторовий розподіл економічних та соціальних складових, включаючи державні доходи та доходи населення, виробництво товарів та послуг, транспортну інфраструктуру тощо. Дискусії з приводу існування регіональної політики пояснюються тим, що усвідомлену і дієву регіональну політику нерідко важко ідентифікувати у різноаспектній та слабо скоординованій діяльності різних державних інститутів, що впливають на регіональний розвиток. Регіональна політика може бути активною, інституційно-відокремленою, наповненою спеціалізованими інструментами тощо, а може бути і малопомітною, що слабо виділяється серед інших напрямів діяльності держави [3,19].

Політика регіонального розвитку, тобто регіональна політика, у загальних рисах стосується функції, ролі та місця конкретного регіону у структурі господарства країни, напрямків його спеціалізації та створення програми активізації слабше розвинутих регіонів для зменшення диспропорції в їхньому економічному розвитку. Мета регіональної політики пов'язана з раціоналізацією процесу економічного зростання та суспільного розвитку, а також із процесом виробництва та розподілу з позиції територіального погляду [8].

Регіональна політика є інтегральною частиною суспільно-економічної політики, засобом свідомого впливу влади на розвиток регіонів. Вважається, що політика регіонального розвитку передбачає два виміри – регіональну політику держави, що є фрагментом макроекономічної політики, та регіональну політику, яку проводять органи місцевого самоврядування на місцях.

Регіональна політика має визначити законодавчі та інституційні рамки, а також стосуватися секторної політики і регіональних інституцій на національному рівні [52]. Необхідними складовими регіональної політики (при будь-яких модифікаціях її визначення) є чітко сформульовані цілі, об'єкти, суб'єкти, а також засоби її реалізації.

В ідеології регіональної економічної політики важливе місце займає уявлення, що основним її об'єктом є різні регіональні (просторові) нерівності – різниця у рівнях соціально-економічного розвитку, зайнятості, доходів населення, умовах підприємництва тощо.

Суб'єктами державної регіональної політики виступають законодавчі та виконавчі органи влади центру та регіонів, органи місцевого самоврядування, а також різні між-регіональні асоціації. Принципи, організація, методи, форми регіональної економічної політики істотно відрізняються за країнами. Ефективність, розмір та організаційні форми політики регіонального розвитку формуються, між іншими, під впливом таких чинників:

- рівня економічного розвитку регіонів;
- міжрегіональних розбіжностей у цих показниках;
- територіальної організації держави;
- системи громадських фінансів (в Україні – на стадії формування);
- політичних імпульсів (внутрішніх і зовнішніх) активності держави щодо розвитку, зокрема економічного [55].

Повноцінна участь регіонів у транскордонному співробітництві має ґрунтуватися на правових та інституційних заасадах, спроможних забезпечити регіональним та місцевим органам влади відповідний перелік компетенцій щодо налагодження безпосередніх відносин. Це в свою чергу, передбачає наявність формалізованої стратегії регіонального розвитку, що базується на принципах узгодження інтересів між державою та її регіонами, та встановлює правові рамки, які дозволяють регіональним та місцевим органам влади ефективно вирішувати питання забезпечення стійкого розвитку регіонів, а значить, держави.

В основі розвитку транскордонного співробітництва є теорія регіонального розвитку, яка є базою формування національних політик регіонального розвитку країн та загальної регіональної політики ЄС [68-70]. Принципово важливе значення має та обставина, що європейська модель регіональної економічної політики пройшла через три основні економічні парадигми [116].

Сутність першої з них – парадигми невідкладної допо-

моги віддаленим від центру регіонам, полягає у орієнтації на пріоритетну державну підтримку проблемних регіонів.

Друга – парадигма міжрегіонального перерозподілу економічного зростання – орієнтована на вирівнювання диспропорцій розвитку регіонів, шляхом перерозподілу доходів.

Третя – парадигма реструктуризації регіонів передбачає перенесення акцентів з прямого державного регулювання регіонального розвитку на стимулювання розвитку в проблемних районах.

Сучасна парадигма регіонального розвитку з'явилася на початку 90-х років ХХ століття, в її основу покладені ідеї та умови регіонального саморозвитку. Вона орієнтована на більш повне врахування інтересів територіальних співтовариств, покладання відповідальності за розвиток регіонів на місцеві органи влади, взаємну координацію діяльності центральних та місцевих влад, а для прикордонних регіонів – також координацію місцевих влад суміжних територій. Тобто, сучасна регіональна політика «здебільшого має орієнтуватися не на міжрегіональний розподіл, а на мобілізацію місцевого потенціалу та ресурсів» [106].

4.2.1. Формування регіональної політики в Україні

В Україні зроблені перші кроки у напрямі формування регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва. У прийнятій Концепції державної регіональної політики зазначено, що «стимулювання розвитку транскордонних і міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання є одним з стратегічних напрямків регіональної політики держави і «передбачається розробка пропозицій щодо законодавчого розширення можливостей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для розвитку транскордонного та міжрегіонального економічного співробітництва та щодо впорядкування такого співробітництва»[106].

На думку авторів [8,46], регіональна політика розвитку прикордонних регіонів має таке смислове навантаження –

мова йде про прикордонний регіон як об'єкт державної регіональної політики серед інших регіонів держави, який, однак, має специфічні проблеми, як і будь-який інший внутрішній регіон. Щоб вирішити ці проблеми держава використовує різноманітні механізми для створення умов прискореного розвитку прикордонних територій, наприклад, за рахунок формування СЕЗ, технопарків, технополісів, у тому числі з використанням можливостей транскордонного співробітництва.

При розгляді регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва її об'єктами є транскордонний регіон і саме транскордонне співробітництво, яке потрібно розвивати відповідно зовнішньої та зовнішньоекономічної політики держави і її стратегії соціально-економічного розвитку з врахуванням загальноєвропейської політики. Ця політика обов'язково формується на двох рівнях – державному та регіональному. Тобто, держава визначає загальні рамки та стратегічні напрями розвитку транскордонного співробітництва з врахуванням загальноєвропейських інтересів, а кожен прикордонний регіон може формувати свою політику співпраці з суміжними територіями з врахуванням державних інтересів.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні (територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо), розширює сфери державної регіональної політики на міжнародний рівень і приводить до необхідності врахування стратегій соціально-економічного розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх держав

В основі формування державної регіональної політики у сфері транскордонного співробітництва поступово формується підхід, спрямований на посилення ролі регіонів у активізації інтеграційних процесів України та розвитку транскордонного співробітництва, підвищення конкурентоздатності окремих регіонів країни, що в кінцевому підсумку, зміцнює економічний потенціал держави. Регіональна політика розвитку транскордонного співробітництва мала б визначати стратегію розвитку транскордонних регіонів та тран-

скордонного співробітництва по всьому периметру кордону держави. Доречно, щоб вона включала розробку програм використання можливостей транскордонного співробітництва для підвищення якості життя населення прикордоння шляхом формування інтегрованого транскордонного простору України. Сучасна парадигма регіонального розвитку має бути орієнтована на більш повне врахування інтересів територіальних співтовариств, покладання відповідальності за розвиток регіонів на місцеві органи влади, взаємну координацію діяльності центральних та місцевих влад, а для прикордонних регіонів – також координацію місцевих влад суміжних територій. Тобто, сучасна регіональна політика має орієнтуватися не на міжрегіональний розподіл, а на мобілізацію місцевого потенціалу та ресурсів.

Європейський досвід 80-90-х років XX століття свідчить, що найефективнішим механізмом регіонального розвитку є створення державою правових основ для підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу самими територіями з метою посилення їх конкурентоспроможності, а значить, ліквідації відсталості. Слід чітко собі уявляти, що регіональна політика транскордонного співробітництва повинна:

- враховувати основні засади формування постіндустріального суспільства, яке прагне реалізувати концепцію сталого розвитку;
- бути складовою частиною регіональної політики в Стратегії соціально-економічного розвитку держави, а також її зовнішньої та зовнішньоекономічної стратегій;
- бути багаторівневою і формуватися на міжнародному, національному, регіональному та локальному рівнях;
- визначати законодавчі та інституційні рамки, базуватися окрім загальних принципів, на специфічних, мати спеціалізовані інструменти, власні організацію, методи та форми її розробки та реалізації.

Необхідними складовими регіональної політики є чітко сформульовані цілі, об'єкти, суб'єкти і засоби реалізації. Загальною метою транскордонного співробітництва є забезпечення якісних умов проживання населення з обох сторін кордону, нівелювання наявності останнього. Ця ціль пови-

нна бути конкретизована на кожному етапі розвитку, з врахуванням тієї ролі, яку відіграє транскордонне співробітництво у житті народів.

Щоб розглянути об'єкти політики ТКС, зупинимось на його специфічних особливостях [55].

Першою особливістю є те, що мова йде про співпрацю, співробітництво (а не просто діяльність), а значить основні акценти повинні бути звернені на спільну роботу, координацію та узгодження. Враховуючи «філософію» транскордонного співробітництва – спільна робота повинна починатися етапом виявлення спільних проблем, розробки планів та вибору пріоритетів розвитку і продовжуватися етапом координації реалізації вироблених планів. На сучасному етапі для України процес співпраці виглядає так: окрема робота кожної сторони в процесі виявлення спільних проблем і вибору пріоритетів, а потім узгодження планів розвитку за окремими заходами.

Друга особливість полягає у тому, що транскордонна співпраця стосується всіх сфер життєдіяльності населення і політика повинна формуватися так, щоб у діалозі в усіх сферах життя були задіяні всі соціальні групи населення та адміністративні органи. Сьогодні в Україні співпраця здійснюється, переважно, між обласними державними органами влади.

Третя особливість стосується того, що одним із основних об'єктів політики повинен бути кордон і по відношенню до нього повинна вирішуватися двояка задача: забезпечення необхідного рівня захисту держави та намагання досягти вільного переміщення через кордон. Для України тут є ще й інша специфіка, яка полягає в різниці кордонів на Заході і Сході країни, менталітет населення старих і нових прикордонних територій.

Четверта особливість стосується транзитності території а саме, пропускної здатності прикордонної інфраструктури у широкому сенсі, комунікацій, можливості обслуговування значно більших потоків людей, товарів, вантажів. Формування сектору послуг у прикордонних регіонах повинно бути пріоритетом соціально-економічного розвитку, дуже важлива узгоджена діяльність сторін транскордонного регіону. В

Україні такі тенденції вже з'явилися, проте для Сходу держави їх доцільно значно посилювати. Таким чином, об'єктом регіональної політики ТКС є транскордонний регіон, його просторове облаштування і просторова економіка.

П'ята особливість стосується спільних природних ресурсів, передусім, водних, використання яких повинно бути раціональним з обох сторін та екологічно безпечним. При цьому жодна із сторін не може діяти на зниження рівня екологічної безпеки іншої сторони і займатися господарством без врахування інтересів сусідів. Спільні природні ресурси повинні бути першочерговим об'єктом регіональної політики транскордонного співробітництва.

Об'єктом політики ТКС повинна бути *прикордонна торгівля*. Це явище присутнє у всіх без винятку транскордонних регіонах незалежно від рівня розвитку країн. Ігнорувати її як явище соціально-економічного життя населення прикордонних територій, не досліджувати її і, відповідно, не розробляти політику, яка б відповідала інтересам населення і держави, не є вірним [72].

Політика регіонального розвитку в цілому повинна органічно поєднуватися з пріоритетними напрямками концепції соціально-економічного розвитку України, перспективними планами забудови території України, іншими документами довготермінової дії, що вимагає узгодження стратегічних цілей та пріоритетів розвитку на державному та регіональному рівнях. Це реалізується шляхом впровадження регіонального стратегічного планування (розробка за єдиною методикою та прийняття місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування регіональних концепцій розвитку) та поширення практики двостороннього узгодження діяльності центральних та місцевих органів влади. На даний час розроблена Стратегія економічного розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції» та відбувається процес розробки регіональних концепцій.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» зазначається, що метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення умов для підтримки і заохочення участі у транскордонному співробітництві

суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, розвиток взаємовигідних зв'язків, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів та якості життя населення [90].

Державна політика у сфері транскордонного співробітництва або регіональна політика розвитку транскордонного співробітництва, відповідно з Законом, ґрунтується на принципах:

- конституційності, законності;
- чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між суб'єктами транскордонного співробітництва;
- гармонізації загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- забезпечення рівних можливостей для регіонів України щодо співпраці з територіальними громадами або органами влади сусідніх держав в рамках транскордонного співробітництва;
- розмежування відповідальності та повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади з метою найбільш ефективного вирішення проблем та завдань;
- забезпечення здатності суб'єктів транскордонного співробітництва в межах, визначених законодавством, самостійно вирішувати питання розвитку територій та створення ефективних механізмів забезпечення їх участі у транскордонному співробітництві;
- підвищення ролі та відповідальності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва.

З іншої сторони, регіональна політика України повинна враховувати основні тенденції розвитку європейського континенту, задекларовані Радою Європи та основні тенденції та принципи регіональної політики ЄС, оскільки під її механізми вже попали західні та південно-західні області України як території, що межують з ЄС. Не менш важлива є транскордонна співпраця на кордонах з Росією, Білорусією та Молдовою. Поява кордону на територіях, де населення проживало однією громадою, створило нові труднощі для життєдіяльності мешканців тепер прикордонних регіонів. З'явилось багато нових обмежень і умов, які ускладнюють

ведення економічної, культурної та іншої діяльності і це викликає незадоволення мас. Для цих територій повинна бути розроблена особлива стратегія їх соціально-економічного розвитку.

В цьому контексті повинна формуватися і політика транскордонного співробітництва. «Головні умови, що мають особливий вплив на життя народу: природа країни, де він живе, побут племені, до якого він належить, стан сусідніх народів і держав» [106]. Політика майже всіх країн сучасного світу характеризується двоюким спрямуванням: зберегти політичну незалежність і знайти надійних партнерів для економічної інтеграції.

Європейський вибір України є природним наслідком здобуття нашою країною державної незалежності, попереднього етапу здійснюваних реформ. Західноєвропейська модель економічного розвитку, сьогодні і, без сумніву, у майбутньому буде залишатися вищим досягненням сучасного цивілізованого суспільства, підтвердженням чого є те, що параметри економічного зростання та рівень демократії в цій частині світу слугують стандартами для всіх країн.

4.2.2. Принципи формування регіональної політики в ЄС

Основи регіональної політики Європейської спільноти будуються на принципах максимальної гармонізації глобальних, національних і регіональних інтересів. Базовий принцип ЄС – збереження в інтеграційному процесі національної ідентичності та розмаїття культур. Це найважливіший принцип і для України, який викристалізовується із історії українського народу, його менталітету і глибоких демократичних традицій [66-69].

Можна виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці в країнах ЄС [68]:

- міжнародний рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;

- державний рівень: виробляється національна політика ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвро-

пейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

- регіональний рівень: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з врахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;

- місцевий рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

З метою забезпечення оптимальної координації між місцевими, регіональними, національними та європейським рівнями, щодо транскордонного співробітництва, їхні дії повинні завжди враховувати будь-які заходи, представлені чи заплановані на рівні, що знаходиться вище чи нижче їхнього власного, а, значить, вони повинні регулярно інформувати один одного.

Європейська спільнота виробила і пропагує ще одну надзвичайно важливу вимогу – в основу політики регіонального розвитку закладається розбудова громадянського суспільства, будь-який її рівень базується на активній участі громадян. Необхідно, щоб громадяни були чітко і всебічно інформовані на всіх етапах процесу планування та виконання, у відповідності з встановленими порядками та процедурами. Слід визнати, що саме невиконання цієї вимоги негативно впливає на ефективність транскордонного співробітництва в євро регіонах України у порівнянні, наприклад з Польщею, Чехією, Словаччиною тощо.

Для поширення європейських ініціатив щодо транскордонного співробітництва у Хартії прикордонних та транскордонних регіонів, вважається необхідним [69]:

- впровадження через національні парламенти і владу в загально поширену політичну практику постанов, прийнятих на європейському рівні;

- внесок всіма владами європейського та національного рівня внеску у розв'язання прикордонних проблем і прийняття з цією метою відповідних постанов;

- рішуче представлення ідей, що виникли на локальному та регіональному рівнях на Європейських форумах;

- створення можливостей їхнього безпосереднього представлення в рамках структур Ради Європи та Європейського Союзу;

- підписання на міжнародному рівні необхідних умов, що регулюють правові основи транскордонної співпраці у регіональному та місцевому просторі.

Враховуючи вище сказане, у транскордонному співробітництві неминучим є також застосування принципів субсидіювання і партнерства одночасно на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях. Тобто, загальними принципами регіональної політики транскордонного співробітництва повинні стати загальні принципи регіональної політики ЄС, до яких Україна має поетапно адаптуватися [51,53]:

- **принципи права:** субсидіарність (право вищих суспільних одиниць розв'язувати лише ті проблеми, які не здатні вирішити нижчі структури); координація, еластичність;

- **організаційні принципи:** децентралізація (перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, з центру в регіони); партнерство (співробітництво між суб'єктами різних рівнів (держава, регіон); програмування (розробка стратегії розвитку на основі пріоритетних цілей, фінансування окремих проєктів, а програм, які мають глибинний вплив на розвиток усього регіону);

- **принципи фінансування:** концентрація (концентрація фондів з метою їх найефективнішого використання) та адиціоналізм (додаткове фінансування за рахунок місцевих джерел), компліментарність (доповнення);

- **принципи оцінки реалізації програми:** моніторинг, оцінка (початкова, біжуча, прогнозна), фінансовий контроль.

Останній принцип – це **принцип існування концепції стратегії транскордонного розвитку**, виконання якого є обов'язковим для створення стратегічних меж та для перспективи довготривалої співпраці. Ця стратегія повинна відповідати програмі розвитку краю та окреслювати потреби та майбутні цілі транскордонної співпраці для подолання ізольованого розвитку лише з одної сторони кордону і розробка відповідної спільної перспективи регіонального транскор-

Таблиця 4.2.

Єврорегіони на кордонах Німеччини

№	Назва єврорегіонів (німецькою/українською)	Рік заснування	Кордон
Німеччина – Данія			
1	Storstroms Amt / Kreis Ostholstein – Luebeck Шторстромс Амт/ Крайс Остгольштайн-Любек	1977	D/ DK
2	Регіон Зондерюлянд-Шлезвіг	1997	D/ DK
Німеччина – Данія – Нідерланди			
3	Euroregion Watteninsel / Євререгіо Ваттентінселн	1999	D/DK/NL
Німеччина – Нідерланди			
4	EUREGIO / ЄВРЕГІО	1958	D/NL
5	Euregio Rhein-Waal / Євререгіо Рейн-Вааль	1963/1993	D/NL
6	Ems-Dollart-Region / Емс-Долларт – Регіон	1977/1997	D/NL
7	Euregio Rhein-Maas-Nord / Євререгіо Рейн-Маас-Норд	1978	D/NL
8	Інтеррегіон "Нова Ганза"	1991	D/NL
Німеччина – Нідерланди – Бельгія			
9	Єврорегіон "Маас-Рейн"	1976/1991	D/NL/B
Німеччина – Франція – Люксембург			
10	EuRegion SaarLorLuxRhein / Євререгіо СаарЛорЛюксРейн	1989	D/F/LUX
Німеччина – Франція			
11	Zukunft SaarMoselle-Avenir / Цукунфт СаарМозель-Авенір	1979	D/F
12	"Регіо Паміна"	1988	D/F
13	CENTRE / ЦЕНТРЕ	1999	D/F
Німеччина – Франція – Швейцарія			
14	Regio TriRhena / Євререгіо ТріРена	1995	D/F/CH
Німеччина – Швейцарія – Австрія			
15	Regio BODENSEE / Євререгіо БОДЕНЗЕЕ	1994	D/CH/A
Німеччина – Австрія			
16	Euregio Inn-Salzach/ Євререгіо Інн-Зальцах	1994	D/A
17	EuRegion Salzburg – Berchtesgadener Land-Traunstein / Євререгіо Зальцбург – Берхтесгаденес Лянд-Траунштайн	1995	D/A
18	Euregio "via Salina" / Євререгіо "Віа Саліна	1997	D/A
19	Euregio Inntal / Євререгіо Іннтал	1998	D/A
20	Euregio Zugspitze – Wetterstein-Karwendel / Євререгіо Цугшпітце-Веттерштайн-Карвендель	1998	D/A
Німеччина-Австрія- Чехія			
21	Euregio Bayerischer Wald/Sumava-Muehlviertel/Boehmerwald / Євререгіо Байерішер Вальд/Сумава-Мюльфіртель/Богмервальд	1993	D/A/CZ
Німеччина – Чехія			
22	Euroregion Elbe/Labe / Єврорегіон Ельбе/Лабе	1992	D/CZ
23	Euroregion Erzgebirge Krušnohoří / Євререгіон Ерцгебірге Крусногорі	1992	D/CZ
24	Euroregion Egrensis / Євререгіо Егренсіс	1993	D/CZ
Німеччина – Польща – Чехія			
25	Euroregion Neisse/Nisa/Nysa / Єврорегіон Нейсе/Ніса/Ніса	1991	D/PL/CZ
Німеччина – Польща			
26	Euroregion Pro Europa Viadrina / Єврорегіон Про Європа Віадрина	1992	D/PL
27	Euroregion Spree-Neisse-Bober / Єврорегіон Шпree – Нейсе – Бобер	1993	D/PL
Німеччина – Польща-Швеція			
28	Euroregion Pomerania / Єврорегіон Померанія	1993/95	D/PL/S

донного розвитку. Дотримання цього принципу дозволить також здійснювати єдину політику просторового розвитку європейського континенту.

Таким чином, європейська спільнота веде мову про доцільність розробки самостійної регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва (РП ТКС) у двох вимірах: як політику держави щодо розвитку ТКС та власної політики прикордонних регіонів. Основним об'єктом РП ТКС держави є сприяння формуванню єврорегіонів як організаційної платформи транскордонного співробітництва та забезпечення їх нормативною та методичною базою. Основним об'єктом РП ТКС прикордонних областей є розробка спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону, у який входить дана область. Основними засобами реалізації РП ТКС є державні та регіональні програми розвитку ТКС та їх фінансове забезпечення, у тому числі за участю міжнародних фінансових структур.

Стратегічні цілі регіональної європейської політики можуть бути досягнуті тільки за розгляду наступних **стратегічних принципів** [70]:

Близькі партнерські відносини – регіональне співробітництво між регіонами-членами, створення тісного регіонального співробітництва (партнерство).

Спільне надбання та координоване використання зовнішніх фондів для розвитку інфраструктури та вдосконалення економіки та стану ринку праці (спільність).

Спільні пункти між проектами щодо розвитку людських ресурсів та щодо ринку праці, розробка транскордонних оперативних селищних та регіональних програм розвитку (програмування).

Пристосування до програм ЄС, забезпечення ролі єврорегіону у відстоюванні своїх інтересів (субсидіарність).

Забезпечення підтримки результатів розвитку, інтенсифікація місцевих можливостей економічного розвитку, освіти й зайнятості (підтримка).

Всі перераховані проблеми та специфіка знайшли відображення у діяльності єврорегіонів. Тому наступним об'єктом політики транскордонного співробітництва є єврорегіони. Розвиток транскордонної співпраці у формі єврорегіонів

у багатьох країнах Європи призвів до того, що периметри кордонів країн повністю охоплені єврорегіонами. Так, формування єврорегіонів на німецьких кордонах від першого у 1958 року до останніх у 1999 році повністю охопило німецькі прикордонні території (табл.4.2). Вони успішно розвиваються у напрямі формування повністю інтегрованого простору у всіх транскордонних регіонах Німеччини.

Чехія і Польща на своїх кордонах створили відповідно 13 та 15 єврорегіонів, які повністю охоплюють всі прикордонні території. В Україні на даний час 8 єврорегіонів, в яких беруть участь 12 областей, тобто менше половини (рис. 4.1-4.3). Розвиток єврорегіонів – одне з найважливіших питань політики транскордонного співробітництва.

Рис. 4.1. Єврорегіони на кордонах Польщі
[!] – див. на кольоровій вклейці

Рис. 4.2. Єврорегіони на кордонах Чехії
[!] – див. на кольоровій вклейці

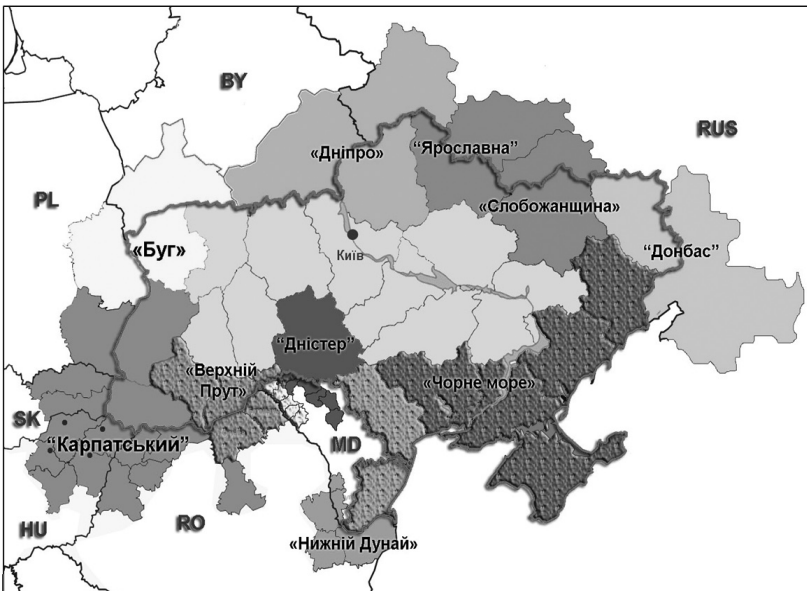

Рис. 4.3. Єврорегіони за участю областей України

У формуванні політики транскордонного співробітництва Україні потрібно активно використати досвід наведених країн і стимулювати процес формування єврорегіонів по всьому периметру українського кордону. Цей процес доречно починати з інформування громад у цілому щодо механізмів транскордонного співробітництва і можливостей, які воно відкриває.

4.3. Єврорегіони – ефективна політика транскордонного співробітництва

Аналіз діяльності і специфічних організаційних особливостей доречно здійснити, розглядаючи три групи єврорегіонів :

I – єврорегіони всередині ЄС. До цієї групи відносяться єврорегіони, які створені на внутрішніх кордонах 15 країн-членів ЄС. Це одні з перших створених в Європі регіонів, які вже мають великий досвід роботи, Єврегіо, Маас-Рейн тощо. Членами цих єврорегіонів є територіальні органи влади і громадські організації. Всередині країн-членів ЄС рівень компетенції територіальних органів влади по обидві сторони кордону дуже наблизений, існують подібні умови проживання населення, є спільна законодавча база й можливості її розвитку. Фінансова допомога для реалізації спільних програм та проектів в цих єврорегіонах здійснювалася програмами INTERREG / INTERREG.

II – єврорегіони між країнами-членами Європейського Союзу і їх сусідами – на час створення ще не членами ЄС. До цієї групи відносяться єврорегіони, створені до 2002 року на зовнішніх кордонах ЄС – єврорегіони на кордоні Німеччини та Польщі і Чехії, Австрії та Угорщини, а також Словаччини, Фінляндії та Росії тощо. Для цієї групи вже характерні різний рівень компетенції територіальних органів влади, економічного розвитку, життя населення, відсутня спільна законодавча база. Фінансова допомога тут забезпечувалася програми INTERREG / PHARE CBC та INTERREG / TACIS CBC

III – єврорегіони між постсоціалістичними державами. До третьої групи можна віднести єврорегіони, створені країнами Східної Європи – на кордонах між Польщею та Че-

хією і Словаччиною, Україною та Білорусією, Угорщиною та Україною тощо. Хоча рівень економічного розвитку та життя населення тут дуже схожий, однак характерною особливістю цієї групи є низький рівень компетенції регіональних та місцевих органів влади, не достатній для самостійного, без втручання держави, вирішення багатьох питань. Фінансова допомога тут забезпечувалася за програмами PHARE CBC / PHARE CBC та PHARE CBC / TACIS CBC. У нашому дослідженні III-ї групи єврорегіонів в окрему підгрупу були виділені єврорегіони за участю областей України. Для цієї підгрупи окрім західних, на усіх інших кордонах України діють програми фінансової допомоги TACIS CBC/ TACIS CBC

4.3.1. Єврорегіональна співпраця на внутрішніх кордонах ЄС

Розглянемо єврорегіони на внутрішніх кордонах ЄС до розширення цього міждержавного утворення. Це пов'язано з тим, що Україні доцільно було б використати специфіку практики діяльності єврорегіонів, яка знайшла відображення у запропонованій їх класифікації.

Інституція єврорегіонів у Західній Європі є перевіреним інструментом розв'язання міжнаціональних конфліктів, а також стимулювання розвитку та реструктуризації економічних структур у відсталих периферійних прикордонних територіях [248,255]. Єврорегіони відіграють важливу роль базового майданчика у процесах європейської інтеграції, на якому відпрацьовуються всі механізми та інструменти інтеграції, досліджуються її позитивні та негативні впливи на життєдіяльність території з тим, щоб в подальшому застосувати отримані результати під час інтеграції країн. Так відбувалося у 60-70-х роках у Західній, Північній та Південній Європі, так відбувається, з кінця минулого століття, у країнах Центрально-Східної Європи на зовнішніх кордонах ЄС і країнах, що лише вступили до ЄС і так повинно відбуватися на нових зовнішніх кордонах ЄС. Ідея європейської інтеграції є одним із пріоритетних напрямків діяльності єврорегіонів країн Центрально-Східної Європи.

Розглянемо декілька прикладів організації транскордонної співпраці на внутрішніх кордонах Європейського Союзу

між територіальними органами влади, а також вплив ініціативи INTERREG на її ефективність. У Західній Європі у 60-70-х роках міжнародні асоціації транскордонної співпраці здебільшого називалися Єврегіо і лише наприкінці століття ширше почав вживатися термін єврорегіон. Це було наслідком того, що перший єврорегіон мав назву «Єврегіо», і, лише поширення єврорегіональної співпраці на схід, більш чітко визначило назву «єврорегіон» як організаційної форми транскордонного співробітництва.

«Єврегіо» (D / NL). Одним з найстаріших є єврорегіон «Єврегіо» (1958 р.), до складу якого входять прикордонні території Нідерландів та Німеччини. Засновниками єврорегіону як організації виступили три асоціації праці – дві нідерландські та одна німецька. На даний час Асамблея членів включає 128 учасників: міста, округи і муніципалітети, які збираються один раз на рік [260]. Єврорегіон охоплює територію 6,8 тис. км² з населенням 1,8 млн. мешканців (950 тис. – голландців та 850 тис. – німців).

Найвищим органом управління є Рада «Єврегіо». Ця парламентська асамблея представлена 60 членами – 29 з Нідерландів та 31 – з Німеччини. З другого боку – виконавчі комітети, які репрезентують адміністративні органи трьох асоціацій в «Єврегіо» (організаційна структура представлена на рис. 4.4).

Виконавчим органом єврорегіону є Правління, яке здійснює всю поточну роботу, включаючи реалізацію рішень Асамблеї членів, підготовку та розповсюдження рішень Ради «Єврегіо».

Робочі групи єврорегіону працюють у сферах територіального планування, економіки, транспортних перевезень, ринку праці, сільського господарства, охорони навколишнього середовища, культури, охорони здоров'я, взаємодопомоги у випадку стихійних лих та запобігання катастроф, обговорення спільних, в тому числі спірних, проблем. Робочі групи також здійснюють технічний супровід програм та проєктів, що реалізуються у транскордонному регіоні, включаючи і ті, що фінансуються за програмою INTERREG. У кожен робочу групу входять представники громадського та приватного секторів, бізнесу, соціальних груп з обох сторін.

Секретаріат виконує щоденну адміністративну роботу у транскордонному регіоні (інформування та повідомлення), здійснює загальне забезпечення поінформованості суспільства про діяльність єврорегіону, координацію та забезпечення діяльності робочих груп та всіх органів «Єврегю». Він також допомагає розвивати проектні ідеї, реалізувати їх та здійснює пошук партнерів.

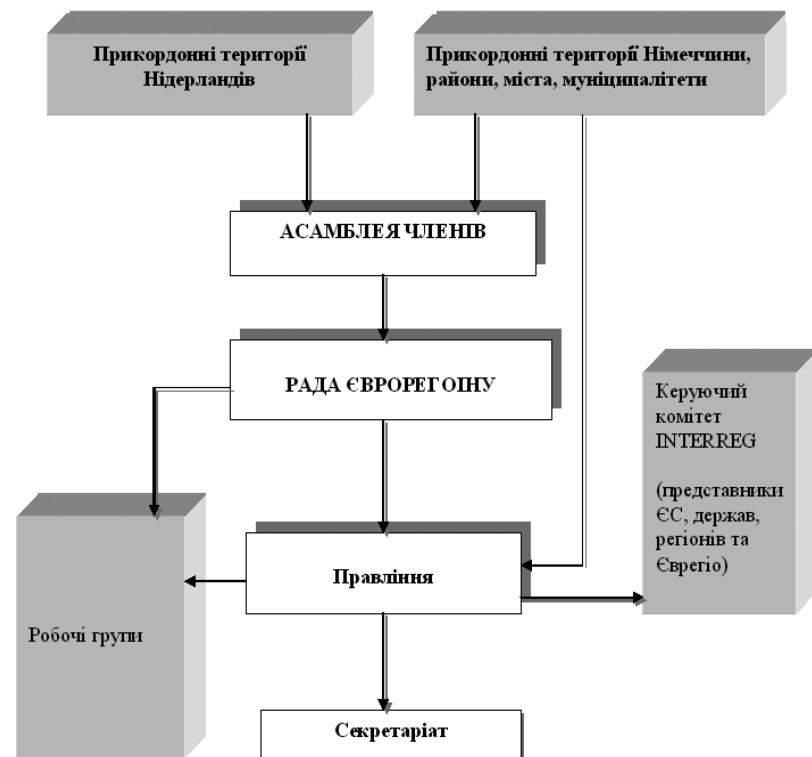

Рис 4.4. Організаційна структура єврорегіону «Єврегю»

Вся робота у єврорегіоні ведеться відповідно до концепції розвитку транскордонного регіону, перша з яких була прийнята у 1972 році, з використанням фондів ЄС і бюджету «Єврегю», який формувався шляхом самооподаткування населення по 1 DM щорічно [257] (у даний час по 1 євро).

Стратегія розвитку транскордонного регіону розробляється «Єврегю» відповідно до цілей і критеріїв INTERREG I,

II і IIIA. Для реалізації ініціативи INTERREG щоразу підписувалася угода між євро регіоном та національними урядами, регіональними органами влади з кожної сторони кордону. За цією угодою «Єврегіо» передавалася компетенція щодо реалізації програми INTERREG у всіх сферах. Проектні пропозиції, які передавалися до секретаріату, оцінювалися відповідно до всіх критеріїв та вимог ЄС щодо транскордонних проектів та пріоритетів національного розвитку, а також відповідно до вимог співфінансування і затверджувалися Правлінням та Радою «Єврегіо». «Єврегіо» також є членом наглядового та моніторингового комітету INTERREG з правом голосу.

Керівники місцевих проектів відповідають за їх реалізацію при технічному сприянні секретаріату та робочих груп «Єврегіо». Технічний супровід та фінансовий менеджмент забезпечує Інвестбанк Північної Рейн-Вестфалії, якому передані права управління фінансами з фондів ЄС та з центральних національних урядів, що зосереджені на єдиному банківському рахунку для всієї програми, а також безпосередньо укладає угоди з партнерами по проекту.

Як зауважують фахівці, структура «Єврегіо» є хорошим прикладом високо децентралізованої та інтегрованої структури, котра базується на принципах горизонтального та вертикального партнерства з погляду планування та реалізації транскордонних програм, а значить програми INTERREG. «Єврегіо» охоплює всі сфери транскордонної співпраці.

Діяльність євро регіону «Єврегіо» пов'язана з розробкою та впровадженням нових технологій, завдяки яким здійснена реструктуризація промисловості цього регіону (традиційні підприємства текстильної промисловості поступилися високоточним технологіям та електроніці), а також з успішним розв'язанням міжнаціональних конфліктів на німецько-голландському кордоні.

«Регіо Паміна» (D / F). «Паміна» об'єднує частину німецьких територій – Платинат – Надренія, землі Рейнланд-Пфальц, Баден-Віртенберг, а також французький регіон Ельзас і була створена як інтегрована структура для керівництва програмою INTERREG у 1988 році підписанням спільної декларації представників усіх партнерських регіо-

нів на регіональному та державному рівнях. Основним органом є транскордонний секретаріат, в якому зайнятий персонал, який є вихідцем з кожного партнерського регіону на німецько-французькому кордоні. Узгоджена концепція розвитку цих регіонів була розвинута у стратегічний план розвитку транскордонного регіону.

Рис 4.5. Організаційна структура «Регіо Паміна»

Реформа структури була зроблена Після десятирічної діяльності. Структуру «Паміни» було реформовано через створення цільової Асоціації «Регіо Паміна». Метою цього було намагання підвищити ефективність транскордонної співпраці переходом з неформальних відносин до співпраці на постійних засадах юридичних осіб (рис.4.5). У 1988 році було створено Адміністративний комітет для відслідковування реалізації концепції розвитку. В його склад входять представники всіх регіональних органів влади прикордонних територій. Комітет відповідає за ведення загальної цілеспрямованої політики розвитку і спроможний приймати практично всі рішення.

Секретаріат розміщений у місцевості Лаутенборг (Франція) у 1991 році, виконує різноманітні завдання, опрацьовує і розповсюджує інформацію про партнерські регіони, діє також як координатор різних заходів по обидві сторони

кордону. Робоча група створена для підготовки рішень адміністративному комітету і займається технічними питаннями підготовки і реалізації проектів. Адміністративний комітет і робоча група діють як контролюючий орган секретаріату і фінансуються спільно партнерами.

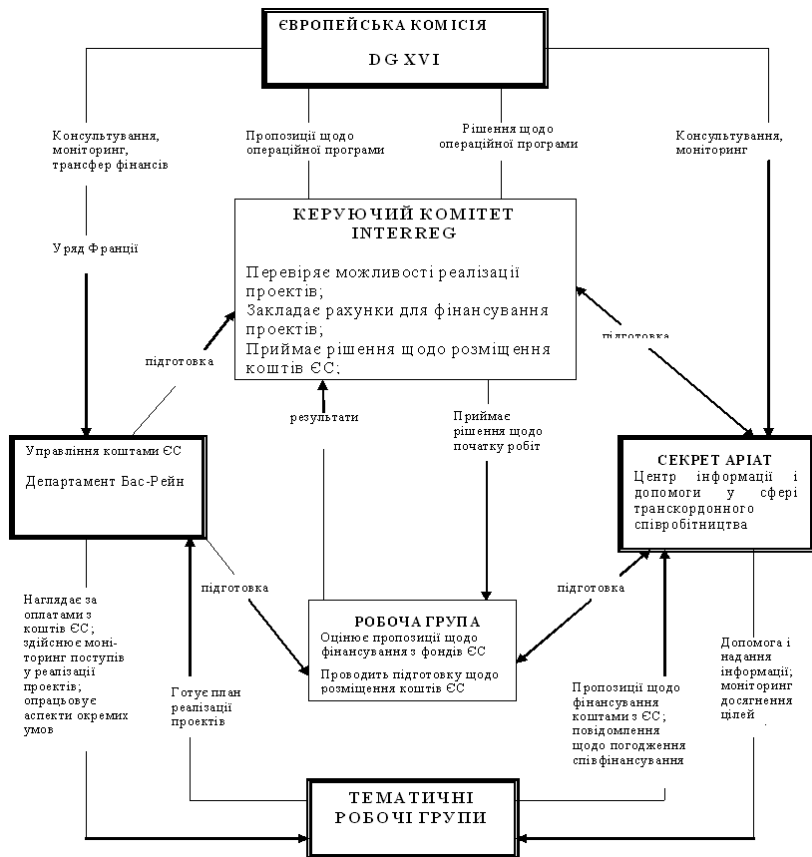

Рис.4.6. Схема, що пояснює управління єврорегіоном «Паміна» програмою INTERREG II

Асоціація «Regio Паміна» заснована відповідно з угодою про кооперацію від 18 квітня 1997 року і складається з 10 муніципально / регіональних структур з кожного з трьох субрегіонів «Паміни». Обов'язки асоціації включають обмін інформацією, проведення консультацій з усіх транскордонних

питань, особливо територіального планування, транспорту, економіки, узгодження планів і заходів, адаптація узгодженої позиції та ініціатива спільних заходів.

Операційна програма для INTERREG I була опрацьована робочою групою та затверджена Адміністративним комітетом. Для реалізації програми був створений моніторинговий комітет, в склад якого увійшли представники центрального рівня (відповідні структури з обох сторін: федеральне міністерство економіки, Бонн і ДАТАР з Парижа), а також представники ЄС. Моніторинговий комітет засідає двічі на рік, затверджує проекти та здійснює повний контроль в сфері суттєвих змін щодо реалізації програми. Робоча група забезпечує роботу комітету, проводячи оцінку та відбір проектів, що надходять для отримання фінансування з коштів INTERREG (рис.4.6).

Місцеві керівники проектів відповідальні за їх реалізацію, а технічна допомога та загальна координація здійснюється через тематичні робочі групи, в склад яких входять представники зацікавлених партнерів регіонального та місцевого рівнів.

Крім розповсюдження інформації у регіоні секретаріат забезпечує і підтримує контакти з керівниками проектів, консультуючи їх, якщо це необхідно, з питань щодо реалізації проектів. Всі пропозиції щодо реалізації проектів подаються безпосередньо Секретаріату місцевими організаціями, де проводиться їх оцінка з погляду відповідності національним, регіональним та транскордонним критеріям, перед їх представленням робочій групі і моніторинговому комітету для остаточного затвердження.

«Паміна» відкрила спільний банківський рахунок з департаментом Бас Рейн (Нижній Рейн), на який надходять кошти з ЄС. Співфінансування коштами з центральних та регіональних бюджетів здійснюється безпосередньо керівникам проектів.

«Паміна» встановила прямі контакти між центральними та регіональними органами влади обох сторін і є структурою з високим рівнем прозорості. Секретаріат успішно здійснює зовні завдання, пов'язані з підготовкою та розповсюдженням інформації щодо транскордонного співробітництва, а також

забезпечує і полегшує контакти між різними партнерами транскордонного регіону.

Ефективність функціонування єврорегіонів різна і залежить від ідеї та мети створення того чи іншого єврорегіону. Німецькі експерти вважають, що більш високого рівня розвитку прикордонного співробітництва досягли так звані «великі регіони», що складаються з більш великих територіальних одиниць – «Верхній Рейн» (Німеччина-Швейцарія – Франція і «Саар – Лор – Люкс» (Німеччина – Люксембург – Франція), у який, наприклад, входить весь Люксембург, прикордонні райони Лотарингії, Рейнланд-Пфальца, земля Саар, до багатьох проектів підключена бельгійська Валлонія, яка приймає участь і у міжрегіональній парламентській Раді. Економічні зв'язки, які склалися десятиріччями у цьому «великому регіоні» настільки тісно переплетені, що за визначенням керівництва ЄС, він є самим візрцевим європейським регіоном. Свідченням тому – хоча б обсяги щоденно циркулюючої через кордон робочої сили – понад 80 000 осіб.

4.3.2. Особливості організації єврорегіонів на зовнішніх кордонах ЄС

Аналіз діяльності існуючих міжрегіональних транскордонних співтовариств у Європі в цілому показує тенденцію до активного зростання їх кількості. Такі тенденції в процесі загальноєвропейської інтеграції видаються дуже актуальними. Багато країн східної Європи побачили у цьому процесі реальну можливість для прискорення свого входження в існуючі європейські структури, використовуючи багатий практичний досвід держав – членів Євросоюзу. Особливо це помітно у країнах Центрально-Східної Європи: Польща на сьогодні створила 15, Чехія – 13, Угорщина – 9, Словаччина – 10, Румунія – 9 єврорегіонів. Таким чином, на зовнішніх кордонах ЄС було створено і успішно функціонують ціла група єврорегіонів, окремі з яких будуть розглянуті далі.

«Про Європа Віадріна» (D / PL). Єврорегіон «Про Європа Віадріна» [253, 261] є одним з чотирьох перших єврорегіонів, створених у 90-х роках на німецько-польському кордоні і охоплює з польської сторони 26 гмін Любуського

і 4 гміни Західнопоморського воєводства. Польська частина єврорегіону складає 2% площі Польщі, тут проживає 1.2% населення. Щільність населення становить 62 особи на км², що майже вдвічі менша від середньої щільності по країні. Це характерно для прикордонних територій всієї країни.

З німецької сторони єврорегіон охоплює райони Маркіш-Одерланд, Одер-Шпрее і міста – Франкфурт на Одері та Айзенгюттенштадт, що складає 15.3% площі та 17.6% населення Землі Брандербург (табл.4.3.).

Таблиця 4.3.

Загальна характеристика єврорегіону «Про Європа Віадріна»

	Площа, км ²	Населення на 30.9.1998 р.	Щільність населення, осіб / км ²
Німецька сторона:	4 518	454 444	101
В т.ч. повіт сільський Маркіш- Одерланд	2 128	181 650	85
Повіт сільський Одер-Шпрее	2 242	196 379	88
Франкфурт на Одері	148	77 415	518
Польська сторона:	6 406	399 421	62
В т.ч.: Горжув Влп.	77	125 973	1 636
Меджижец	316	26 038	82
Дебно	319	21 378	67
Слубіце	185	19 772	107
Разом:	10 936	853 865	78

В грудні 1993 р. засновники, голови трьох об'єднань – Об'єднання любуських громад (8 громад), Об'єднання горшувських громад (10) – з польської сторони, та об'єднання «Середній Одер» (6) – з німецької, підписали угоду про створення єврорегіону «Про Європа Віадріна». Організаційна структура єврорегіону (рис. 4.7.) включає:

Раду єврорегіону – найвищий орган єврорегіону, що складається із членів об'єднань обох сторін. Завдання Ради: визначення напрямів діяльності; вибори Президії єврорегіону; вирішення питань управління; затвердження проектів.

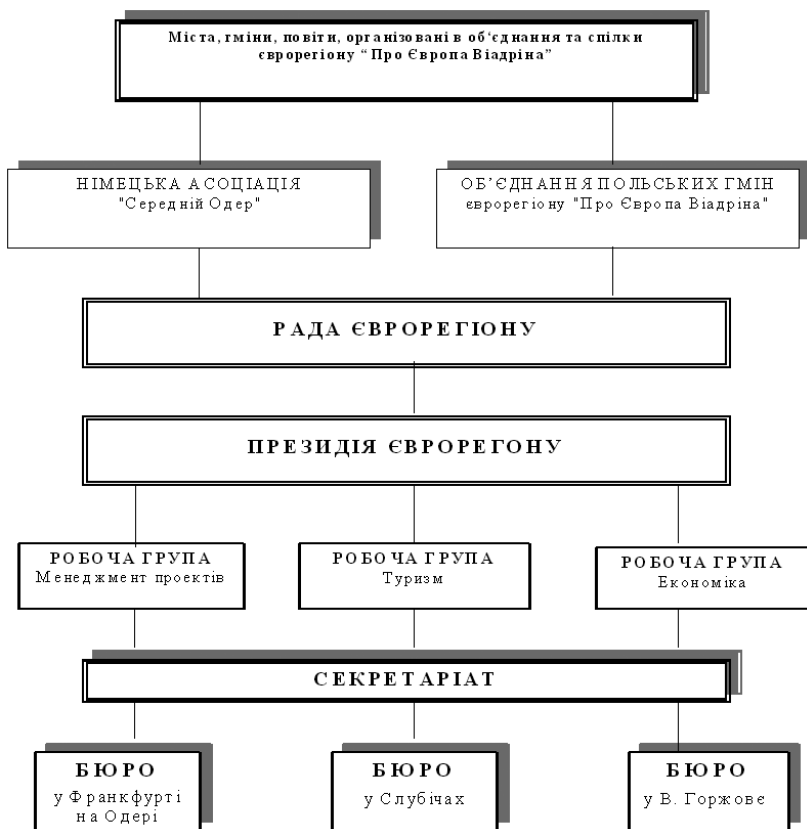

Рис. 4.7. Організаційна структура євро регіону «Про Європа Вадрина»

Президія, яку Рада обирає із свого складу, є органом для прийняття рішень між зборами Ради. Завдання Президії: зовнішні контакти євро регіону; скликання зборів Ради; впровадження рішень Ради; керівництво секретаріатом; надання пропозицій щодо ТКС державним установам;

Секретаріат, що складається з двох представництв (бюро) з польської та німецької сторін, веде поточну роботу та координує роботу робочих груп, яких є три: економіка; туризм; менеджмент проектів.

Всі органи євро регіону працюють на паритетних засадах. Здійснюється постійний обмін інформацією, думками, проводяться щомісячні засідання робочих груп. При ство-

ренні єврорегіонів були концептуально визначені рамки їх діяльності та чітко структуровані цілі. Основна мета створення єврорегіону «Про Європа Віадрина» передбачає зростання рівня життя населення і підвищення господарського потенціалу шляхом створення транскордонного, інтегрованого господарського регіону. Умови життя в єврорегіоні повинні вирівнятися, а підвищення господарського потенціалу повинно призвести до зменшення диспропорцій в добробуті та до створення умов для гармонічного розвитку цілого регіону.

Після 5-ти років діяльності єврорегіону, враховуючи соціально-економічні та політичні зміни за цей період, та закінчення програми INTERREG II, постала необхідність підготовки нової концепції його функціонування. З часу заснування з'явилась мережа транскордонних контактів і здійснено чимало проектів. Всі члени єврорегіону налагодили двосторонні контакти із партнерськими громадами, районами чи інституціями. За цей період змінився склад членів єврорегіону. Наприклад, якщо в 1993 р. було 24 члени єврорегіону «Про Європа Віадрина», об'єднані в три спілки, то в 1999р. – вже 46 членів та 2 об'єднання: одне – польських громад (29), друге – німецьких (17, серед яких – представники економічних спілок, громадських організацій, науково-освітніх закладів). З польської сторони додалося 9 нових членів внаслідок територіальних змін.

Нові концепції повинні були врахувати новий адміністративно-територіальний поділ Польщі, її входження в ЄС та виконати дві функції: проаналізувати сучасну ситуацію в єврорегіоні та бути провідною ниткою для майбутньої діяльності. Вони стали також основою для одержання коштів з програми INTERREG III.

Відповідно до нової ситуації, було скориговано цілі, пріоритети та напрями діяльності єврорегіону. Основна ціль – подальший розвиток транскордонного співробітництва в рамках єврорегіонів.

1. Економічна кооперація та підтримка малих та середніх підприємств: підтримка транскордонних економічних зв'язків; підтримка інновацій, досліджень та технологій;
2. Розвиток інфраструктури: покращення транскордон-

ної логістики та транспортної інфраструктури; покращення технічної та комунальної інфраструктури;

3. Довкілля: захист довкілля; транскордонне попередження катастроф; утримання природного потенціалу;

4. Розвиток сільського господарства та сільського простору: комплексне відновлення сіл та альтернативи зайнятості; розвиток агротуризму та туристичної інфраструктури; підтримка транскордонної сільськогосподарської кооперації;

5. Кваліфікація та зайнятість: підготовка та перепідготовка кадрів, адаптована до вимог ринку; підтримка освітніх та наукових закладів;

6. Кооперація: єврорегіональна співпраця; співпраця на регіональному та місцевому рівні; транскордонна співпраця установ сфери науки, освіти та культури.

Єврорегіон «Померанія» (D / PL / S). У грудні 1995 р. була підписана угода про створення єврорегіону «Померанія». У його склад з німецької сторони входили чотири райони і два міста землі Мекленбург-Передпомеранія, два райони землі Бранденбург, об'єднаних у Комунальну спілку, а з польської – Цільовий союз польських гмін і міст (всього 54) Західного Помор'я і м. Щецин. Територія єврорегіону в цілому складала 17 тис. кв. км із населенням близько 1,5 млн. чол.

Перед підписанням угоди було розглянуто питання участі м. Щеціна у структурі єврорегіону. Щецин, який не входить до складу Цільового союзу польських гмін та міст Західного Помор'я «Померанія», уклав окрему угоду про участь у єврорегіоні. За угодою Щецину належала половина польських голосів у Раді єврорегіону та 25% всіх голосів у єврорегіональних структурах. У передмові угоди про створення єврорегіону вказується на відкритість для вступу шведських та датських районів або їх об'єднань.

На конференції з економічних проблем «Померанії», що відбулася в Грайфсвальді в травні 1996 р. відзначалося, що його діяльність виправдовує себе для подальшого розвитку цих територій. Хоча в матеріалах Комісії ЄС, підготованих до конференції, вказувалось на те, що в прикордонних з Польщею регіонах колишньої НДР найнижчі показники росту національного доходу на душу населення (майже в

2,5 рази нижче, ніж у «західних» землях). Комісія прийняла рішення про економічну підтримку прикордонних районів цих територій (63 млн. євро). Відповідно до цього розробляються проекти із залучення капіталів з Північної Європи (Швеція, Данія). За рахунок виділених коштів у польському Щецині здійснюється будівництво станції обслуговування пасажирських поїздів для міжнародних сполучень. Відбувається реконструкція двох прикордонних аеропортів (Голенів і Хойне), а також введено в дію польсько-німецьку паромну переправу. Інтенсивно почало розвиватися і торгове співробітництво.

У 1998 р. була підписана угода про приєднання до єврорегіону шведського Союзу комун Сканії (Південна Швеція, 33 комуни, територія 11 тис. кв. км, населення близько 1 млн. чол.), після чого загальна територія єврорегіону склала 41000 км² з населенням 3,5 млн. осіб [236, 260]. У лютому 2000 року на черговому засіданні Ради єврорегіону була прийнята «Транскордонна концепція розвитку і діяльності єврорегіону «Померанія» на 2000-2006 рр.»

Основною метою діяльності єврорегіону «Померанія» є здійснення спільних заходів для рівномірного та зрівноваженого розвитку регіону, а також зближення мешканців та інституцій по обидві сторони кордону. Ця мета має бути досягнута за рахунок: підвищення рівня життя населення у регіоні шляхом спільного сприяння інвестиційній діяльності, реалізації програм у сфері економіки, професійної підготовки кадрів та програм, направлених на ліквідацію безробіття; підтримки ідеї євроінтеграції та міжнародного порозуміння народів; співпраці та обміну спеціалістами, науковцями, молодіжними групами, культурного обміну, передусім, у формах, що сприяють взаємному знайомству мешканців суміжних прикордонних регіонів; поліпшення стану навколишнього природного середовища, сільського господарства та лісництва; розбудови та пристосування інфраструктури до потреб регіонального та прикордонного руху; розвитку економічної співпраці, обміну ноу-хау і трансферту технологій; створення комплексної інформаційної системи з метою обміну даними у єврорегіоні; розвитку скоординованого транскордонного просторового планування; співпраці в умовах

ліквідації пожеж, аварій та наслідків катастроф; сприяння вирішення проблем, пов'язаних з перетином кордону.

Організаційна структура включає: Раду, Президію, Секретаріат та Робочі групи, які формуються Президією євро-регіону (рис. 4.8).

Рада складається з 36 членів, по 12 від польської, німецької та шведської сторін (з польської сторони по 6 членів від Цільового союзу і від міста Щецина). Каденція членів відповідає каденції органів, що їх делегують. Рада обирає Президію євро-регіону та окреслює напрямки діяльності євро-регіону. Президію представляють 6 членів, по 2 від кожної сторони. Президія обирає Президента євро-регіону, по черзі від польської, німецької та шведської сторін. До завдань Президії належить: представлення євро-регіону за його межами, виконання ухвал Ради, керівництво діяльністю євро-регіону, скликання Робочих груп і Секретаріату.

Євро-регіон «Померанія» формально є наймолодшим на польсько-німецькому кордоні, і першим, учасником якого є регіони Швеції, хоча й з ними немає сухопутного кордону. На території євро-регіону функціонує 5 автомобільних пунктів перепуску, 4 пішоходно-велосипедних, 8 морських, 3 річкових, 1 залізничний та 1 повітряний.

Євро-регіон значно сприяє розширенню та зміцненню зв'язків між мешканцями, полегшує доступ регіонів та населення до фондів ЄС, сприяє реалізації транскордонних проектів.

Нижня Австрія є учасником євро-регіону «Вайнфіртель-Південна Богемія – Західна Словаччина» (A / CZ / SK) [240], створеного у 1997 році. Завдання цього євро-регіону: поглиблення трьохсторонніх контактів між недержавними та державними інституціями, розбудова трьохстороннього біосферного заповідника, розвиток транскордонних національних парків, ревіталізація та сталий розвиток транскордонних лісів, екологічні дослідження та природоохоронні заходи, охорона пам'яток старовини тощо. В рамках цього євро-регіону у 1998 р. була створена спеціальна установа «EUROREGIO Service» – для інформації, консультацій та супроводу транскордонних проектів, а також фонд підтримки малих проектів.

Рис. 4.8. Організаційна структура єврорегіону «Померанія»

Інші прикордонні регіони Австрії також стали учасниками єврорегіонів. Зокрема, з метою розвитку туризму та виробничої кооперації, створено єврорегіон «Мюльфіртель (Верхня Австрія) – Чеські Будейовіці, Чеський Крумілов, Прахатіце (Південня Чехія)».

На період 2000-2006 рр. в рамках програми INTERREG III для Австрії було передбачено фінансування з ЄС в сумі 183 млн. євро. Всього в рамках INTERREG III, LEADER+, URBAN, EQUAL Австрія одержить 358 млн. євро [271].

«Балтика» (S / RUS / PL / LT / LV / DK). Єврорегіон «Балтика» створений за участю прикордонних територій Швеції, Росії, Польщі, Литви, Латвії та Данії у 1998 році підписан-

ням угоди у м. Мальборку. Протягом 1998-2002 років склад учасників дещо змінився після адміністративної реформи у Польщі учасниками єврорегіону є два воєводства: Поморське та Вармінсько-Мазурське, а гміна Постоміно стала учасником єврорегіону Померанія. Латвія також розширила склад своїх учасників – регіон Лієпая розширився до великого регіону Курляндський.

На даний час учасниками єврорегіону «Балтика» є шість країн»: Польща (воєводства Поморське та Вармінсько-Мазурське), Російська Федерація (Калінінградська область), Латвія (Курляндський регіон), Литва (Клайпедський регіон), Швеція (Кроноберг, Кальмар і Блекінге), Данія (графство Борнхольм). Загальна територія єврорегіону – 236,9 тис. км², населення – 5 942 тис. осіб.

Основною метою створення єврорегіону «Балтика» є поліпшення умов життя мешканців єврорегіону шляхом інтенсифікації розвитку економіки (промисловість, сільське господарство, транспорт, комунікації), територіального планування, охорони довкілля, комунальної сфери, розвитку культури і охорони культурного середовища, розвиток прикордонної інфраструктури, створення умов для розвитку співпраці у сфері науки, освіти, туризму, охорони здоров'я, соціального забезпечення, вивчення мови сусідів та розвитку засобів масової інформації.

У статутних документах зазначається, що ця організація створена з метою поліпшення умов співпраці над спільними проектами та реалізації їх за допомогою діючих у регіоні ініціатив Європейського Союзу.

Організаційна структура єврорегіону «Балтика» подібна до інших єврорегіонів (рис. 4.9). Найвищим органом є Рада єврорегіону. До її складу може ввійти по 8 осіб, що представляють кожного учасника. На даний час членами Ради є 33 особи (по 8 від Польщі, Росії, Швеції, від Литви – 5 осіб, від Латвії – 3, від Данії – 1). Між засіданнями Ради єврорегіоном керує Президія, до складу якої входить 6 осіб, по одному представнику від кожної сторони. Роботою Ради та Президії керує Президент, який обирається по чергово на річну каденцію.

Адміністративну структуру єврорегіону представляють національні секретаріати. Секретаріат країни, президент

якої керує євро регіоном, бере на себе роль координатора і виконує обов'язки Міжнародного секретаріату євро регіону «Балтика».

У євро регіоні працюють робочі групи, у тому числі – постійні спільні з питань: охорони довкілля і екології; територіального (просторового) планування та розвитку економіки; соціального забезпечення та транспорту. Крім того, додатково працює спеціальна група щодо опрацювання проектів у рамках програми INTERREG IIIB – Seagull DevERB.

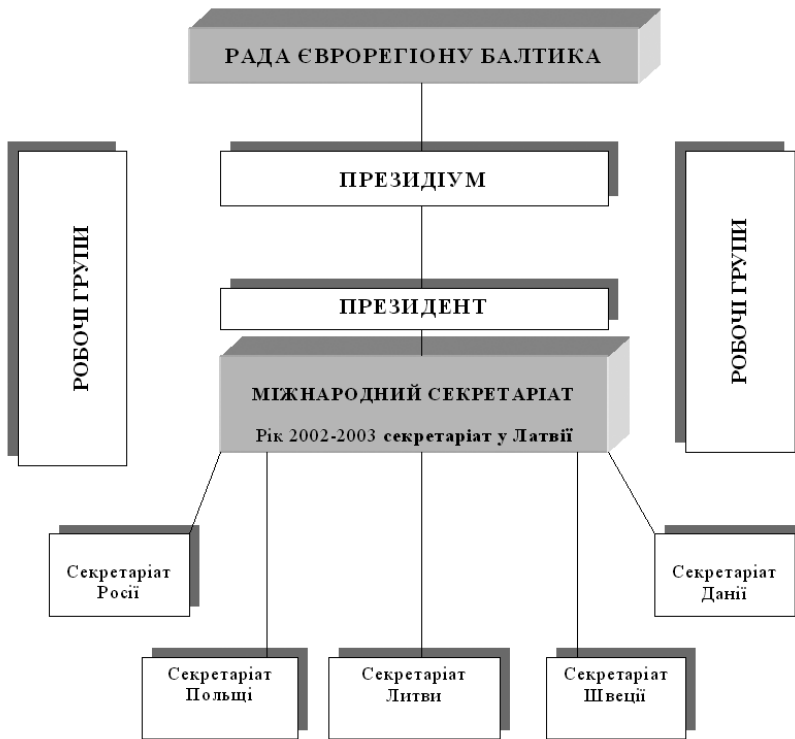

Рис. 4.9. Організаційна структура євро регіону «Балтика»

Кожна із сторін, яка входить у євро регіон самостійно приймає рішення щодо внутрішньої структури та засад співпраці. Наприклад, з польської сторони учасниками є 5 структур, а саме: Спілка гмін РП євро регіону Балтика, воєводи та мар-

шалки з Поморського та Вармінсько-Мазурського воєводств. Важливим елементом є Спілка гмін євро регіону «Балтика», яка охоплює на даний час 85 міських та сільських гмін з територій двох воєводств та великі міста: Гданськ, Гдиня, Ельблаг, Ольштин, Сопот, Старогард, Щитно, Мальборк тощо. Найвищим органом управління Спілки є Загальні збори, активно працює Бюро у складі 9 осіб. Для адміністративного, фінансового та інформаційного забезпечення створений секретаріат у складі 4 осіб, які виконують також координуючу роль міжнародного секретаріату у випадку президентства з польської сторони. У Спілці працюють чотири постійні робочі групи (туризму, соціального забезпечення, транспорту та просторового планування). Представники цих груп одночасно працюють у міжнародних спільних робочих групах євро-регіону «Балтика», що дає можливість створення кращого інформаційного забезпечення.

На початку діяльності основним завданням євро-регіону було створення мережі співпрацюючих між собою партнерів, організацій, інституцій. Потрібно було ідентифікувати існуючі контакти, нав'язати найтісніші зв'язки між людьми, які відповідають за євро-регіональну співпрацю. З 2001 року розпочалася нова фаза співпраці – було визнано необхідність розробки довготривалої стратегії розвитку цілого євро-регіону «Балтика», стратегії, яка б опиралася на вже існуючі у країнах – учасницях регіональні стратегії.

В останні роки вибір пріоритетів базується на реальних можливостях впливу на будь-які заходи, що намічаються у рамках транскордонної співпраці щодо розвитку регіонів – учасників. Важливу роль відіграють пріоритети, визначені у програмах ЄС. Окреслено п'ять стратегічних напрямів розвитку (пріоритетів), що будуть визначати одну з засад довготривалої стратегії розвитку євро-регіону «Балтика».

1. Розвиток контактів.
2. Розбудова і модернізація комунікаційної інфраструктури.
3. Розвиток туризму.
4. Охорона і збереження довкілля.
5. Поліпшення безпеки і протидія проявам патологій у суспільстві.

Процес формування єврорегіонів проходить не лише у Західній чи Центральній та Східній Європі, а і на їх межі, у крайній північній частині на норвезько-фінсько-російському прикордонні. На початку 1993 року, внаслідок укладання в норвезькому місті Кіркенес відповідної угоди, розвивається Баренцова ініціатива. Фактично, іде створення нового Баренцового єврорегіону, до складу якого увійшли дві норвезькі провінції (Нінмарк, Нурланд), по одній провінції Фінляндії (Лапландія) та Швеції (Норботтен), а також три адміністративно-територіальні утворення Російської Федерації (Архангельська та Мурманська області, Карельська Республіка). Всі ці територіальні утворення мають спільну рису, яка об'єднує їх, всі вони лежать за Північним полярним колом, у значній віддаленості від місця розташування центральних урядів своїх країн. Ключовими, під час утворення цього єврорегіону, були проблеми екологічної безпеки (зменшення радіоактивного забруднення територій російськими військовими об'єктами) та економічної підтримки на регіональному рівні, демілітаризації прикордонних територій (ліквідація бази російських підводних човнів в Ліінгамарі). Переорієнтація видів діяльності в незамерзаючому фіорді Ліінгамара передбачає спорудження тут нафтового терміналу для забезпечення транспортування нафти з північних регіонів Росії до країн Західної Європи. Також, через ініціювання економічного життя на цих територіях планується зменшення відтоку населення через виїзд його на південь країн (зокрема у Норвегії). Як важливий політичний наслідок утворення єврорегіону виступає знаходження порозуміння Росії (принаймні на регіональному рівні) із Північноатлантичним альянсом, адже Норвегія є членом НАТО.

4.3.3. Єврорегіональна співпраця між країнами Центрально-Східної Європи та СНД.

Єврорегіони цієї групи єврорегіонів мають ряд особливостей, зумовлених спільним історичним минулим. Більшість країн Східної Європи, чиї прикордонні території формують єврорегіони, на початку 80-х років почали проводити політичні та економічні реформи і визначили своєю стратегічною метою інтеграцію до ЄС. Це обумовило необхідність

ознайомлення з досвідом країн–членів ЄС з усіх питань соціально-економічного розвитку і зумовило їх намагання здійснити трансплантацію інститутів міжрегіонального та транскордонного співробітництва з Західної Європи, намагаючись уникнути можливого їх відторгнення та розробляючи відповідні заходи, що полегшують їх адаптацію.

Процес трансплантації інституту єврорегіонів країнами східної Європи відбувався у два етапи.

Спочатку формувалися єврорегіони на кордонах з країнами-членами ЄС (Польща-Німеччина, Чехія-Німеччина, Австрія-Угорщина, Болгарія-Греція тощо), а потім почався процес формування єврорегіонів на інших кордонах (Польща-Чехія / Словаччина / Україна / Білорусія / Росія; Чехія-Словаччина / Польща, Угорщина-Румунія / Югославія / Україна / Словаччина тощо). Таким чином, досвід, набутий на кордонах з країнами-членами ЄС переносився на інші прикордонні території. Подібний процес спостерігається і в Україні – досвід формування єврорегіонів на західному кордоні («Карпатський єврорегіон», єврорегіони «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут») переноситься на північний, східний і південний кордони, де створилися два нові єврорегіони «Дніпро» та «Слобожанщина».

Розглянемо процес формування єврорегіонів у країнах Східної Європи на їх інших кордонах, у тому числі з країнами Балтії та СНД.

«Бескиди» (PL / CZ / SK). Єврорегіон «Бескиди» лежить в прикордонній північно-східній частині Чехії з центром у м. Фрідек-Містек, у північно-західній частині Словаччини з центром у м. Жиліна та південній частині Польщі з центром у м. Бієльсько-Біяла, утворений у 2000 році.

Єврорегіон «Бескиди» лежить у прикордонній області північно-східної частини Чеської Республіки, в північно-західній частині Словацької Республіки та у південній частині Польської Республіки (табл. 4.4).

9 червня 2000 року представники прикордонних регіонів підписали Угоду про приєднання чеського прикордоння до вже існуючого єврорегіону «Бескиди». Таким чином виник єврорегіон, який об'єднує прикордоння трьох посткомуністичних країн. Центром єврорегіону є нижче перераховані

Таблиця 4.4.

Загальна характеристика євро регіону «Бескиди»*

Показник	Чеська частина	Польська частина	Словацька частина	Разом
Площа, км ²	605	1 300	2 023	3 928
Населення, тис. осіб	161	353	264	779
Кількість населених пунктів-членів євро регіону Бескиди	61	24	49	134

*Джерело: Чеське статистичне управління (дані на кінець 2001 року)

міста: на чеській стороні – Фрідек-Містек, на польській стороні – Біельсько-Біяла, а на словацькій – Жиліна.

У чеській частині співпрацюють 7 об'єднань: Об'єднання міст та населених пунктів басейну річки Ондřejніце, Об'єднання міст та населених пунктів басейну річки Моравки, Сілезькі ворота, Об'єднання міст та населених пунктів басейну річки Стонавки, Об'єднання міст та населених пунктів околиць м.Фрідландт-Бескиди, Мікрорегіон Жерманицька та Терлицька греблі та Об'єднання міст та населених пунктів в околицях м. Фрідек-Містек [248, 272].

Цілі євро регіону «Бескиди» – розвиток спільного співробітництва з метою рівномірного та врівноваженого розвитку регіону, зближення його населення і установ в прикордонних районах, формування інтегрованого простору.

Співпраця ведеться у наступних сферах: обмін досвідом та інформацією щодо ринку праці, територіального планування та будівництва і вирішення спільних проблем у: транспорті, зв'язку, телекомунікацій, екології і охорони довкілля; економіці, торгівлі, малому та середньому підприємстві; галузі сільського і лісового господарства та харчової промисловості, галузі туризму, в т.ч. іноземного; освіті та охороні спільного культурного надбання; сфері запобігання та ліквідації наслідків стихійних лих; сфері забезпечення безпеки населення і взаємного співробітництва служб спасіння на території євро регіону Бескиди.

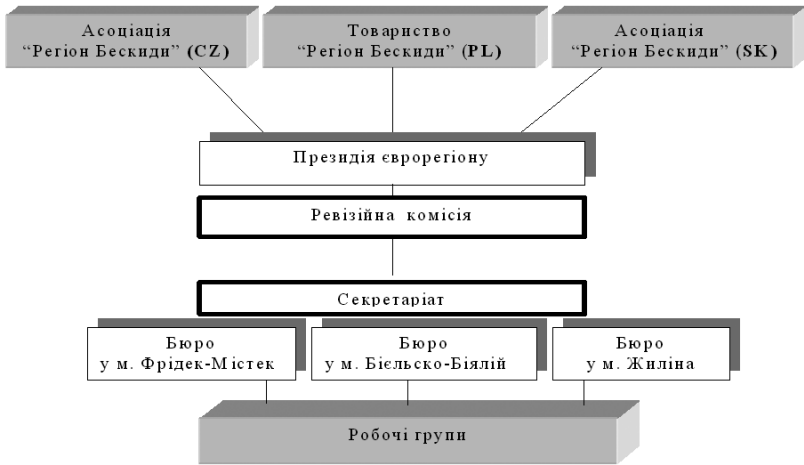

Рис. 4.10. Організаційна структура Єврорегіону «Бескиди»

Організаційна структура єврорегіону (рис. 4.10) формується Товариством «Регіон Бескиди» (PL), Асоціацією «Регіон Бескиди» (CZ), Асоціацією «Регіон Бескиди» (SK) та органами єврорегіону, що включають: президію єврорегіону, ревізійну комісію, робочі групи, секретаріат. Президія єврорегіону складається з 5-ти представників від кожного товариства, які входять у єврорегіон. З членів Президії обирається Голова терміном на 1 рік, по черзі від кожної сторони, а також 2-х заступників (від останніх сторін). Каденція представництва у Президії відповідає каденції у відповідних товариствах сторін. До основних завдань президії відносяться: презентація єврорегіону за його межами; окреслення напрямків діяльності; затвердження фінансових планів щодо спільних заходів; затвердження статуту єврорегіону; опрацювання інформації щодо діяльності президії; скликання спільних засідань; ознайомлення з проектами заходів у планах діяльності президії; скликання робочих груп; встановлення розмірів членських внесків. Президія працює згідно ухваленого Положення. Ревізійна комісія є контрольним органом єврорегіону; складається з 3-х представників від кожної сторони (від ревізійних комісій асоціацій). Голова

обирається серед членів Комісії по черзі від кожної сторони; обираються також два заступники (від останніх сторін). Каденція представництва у комісії відповідає каденції у відповідних комісіях Товариств сторін. Комісія працює згідно ухваленого Положення. Робочі групи займаються опрацюванням концепцій спільних проектів та реалізацією завдань, прийнятих президією. Робочі групи працюють відповідно до прийнятих Президією положень.

Секретаріат єврорегіону складають його три бюро у Біельсько-Біялій, Жиліні та Фрідек-Містек.

Завдання секретаріату: адміністративно-офісне забезпечення діяльності єврорегіону; презентація єврорегіону за його межами; скликання засідань президії; подання та підготовка проектів ухвал для Президії; виконання ухвал Президії.

«Глаценсіс» (PL / CZ). Рамкова угода про створення першого польсько-чеського єврорегіону «Глаценсіс» була підписана 5 грудня 1996 року у Градець Кральове представниками Асоціації гмін землі Клодзької та Регіональної асоціації міст та районів прикордоння Чех, Морав і землі Клодзької [250,254].

За час існування єврорегіону у його структурі пройшли суттєві зміни. У даний час членами єврорегіону з польської сторони є 23 гміни, що об'єднані у асоціацію польських гмін єврорегіону «Глаценсіс», в той же час з чеської сторони 69 міст та районів: Градець Кральове, Трутнов, Рихнов на Кнежне, Наход, Усті на Орліце, Пардубіце, Світави, Шумперк і Єсенік, які представляють Регіональну асоціацію єврорегіону прикордоння Чех, Моравії та Клодзька – єврорегіон «Глаценсіс». Штаб-квартири єврорегіону розміщені у Клодзько (PL) і Рихнов на Княже (CZ) (табл. 4.5).

З польської сторони у єврорегіоні приймають участь гміни трьох повітів: Клодзького, Жабвковіцького та Дзієрновського і повіт Клодзький (табл. 4.6)

З чеської сторони у єврорегіон входять міста Кралово-Градецької, Оломоуцької та Пардубицької областей, які відповідають NUTS 3. Хоча угоду про участь у єврорегіоні «Глаценсіс» підписали старости міст, однак фактично співпрацюють території 11 районів Чехії (табл. 4.7).

Таблиця 4.5.

Загальна характеристика євро регіону «Глаценсіс»

Показники	Польська частина	Чеська частина	Разом
Площа, км ²	2501,3	1726	4207,3
Населення, тис. мешканців	327	528	793,7

Таблиця 4.6.

Характеристика польської частини євро регіону «Глаценсіс»

Повіти	Площа, км ²	Населення, тис. мешканців	Щільність населення, ос./км ²	Кількість гмін
Клодзький	1643,5	181	110	14
Жабвковіцький	801,6	73,5	91,7	7
Дзієрновський	56,2	72	1281	2

Таблиця 4.7.

Характеристика районів, міста яких є членами євро регіону

Області / райони	Площа, км ²	Населення, мешканців	Щільність населення, ос./км ²	Населені пункти
Кралоградецька область				
Градец Кральове	875	160709	184	101
Трутнов	1147	121290	106	75
Рихнов на Кнежне	998	78886	79	83
Наход	851	112857	132	78
Ичин	887	77038	87	111
Пардубицька область				
Усті на Орліце	1265	139338	110,1	112
Пардубіце	889	161537	181,7	115
Хрудім	1030	105356	102,3	113
Світави	1334	102335	76,7	113
Оломоуцька область				
Шумперк	1316	126877	96	78
Єсенік	719	42616	59	23
Разом	2035	169493		

Перший польсько-чеський євро регіон створили одні з найбільш відсталих в економічному розвитку районів Чехії, за час співпраці рівень життя населення став порівняльним з середнім по країні.

Засади функціонування єврорегіону «Глаценсіс» і всіх його органів, а також допоміжних структур полягають у наступному: засади партнерства, рівноправності, рівнозначності сторін, що створили єврорегіон; принцип допомоги (субсидіарності); принцип солідарності прикордонних територій; принцип існування концепції стратегії транскордонного розвитку.

До важливих принципів, вироблених в практиці діяльності єврорегіону, належить також зарахувати наступні: принцип добросусідства мешканців прикордоння; принцип збереження самобутності (національної, державної, регіональної та локальної) через співпрацю між собою територіальних одиниць і громадських спілок; принцип добровільної участі у єврорегіоні у різних формах співпраці; принцип паритетності у голосуванні та доведення до симетрії; цей принцип полягає у тому, що у всіх органах кожна із сторін представляє така сама кількість місць (голосів) з таким самим правом відстоювання інтересів єврорегіону; принцип прагматичності; принцип керування засадами приязні та довіри в справі погодження спільних намірів перетину кордону; принцип консенсусу під час вироблення спільних рішень шляхом перемовин тощо; принцип ротації, тобто зміни місця організації та проведення різних ініціатив, зустрічей тощо; засади аполітичності внутрішніх структур єврорегіону.

Фінансування діяльності єврорегіону «Глаценсіс» здійснюється незалежно по обидві сторони кордону. Обидва єврорегіональні партнери акумулюють кошти на незалежних рахунках національних асоціацій.

Кошти на діяльність надходять з наступних джерел: з членських внесків; дотації; дарів; інших фінансових джерел. Обидві сторони мають доступ до інформації щодо користування фондами єврорегіону.

З членських внесків кошти йдуть на утримання структур єврорегіону, національних секретаріатів а також частково на оплату робочих груп (рис.4.11). Для розвитку підприємництва на прикордонні суттєва роль відводиться програмам допомоги. Україна включилася у процес створення єврорегіонів на початку 1993 року і на даний час приймає участь у

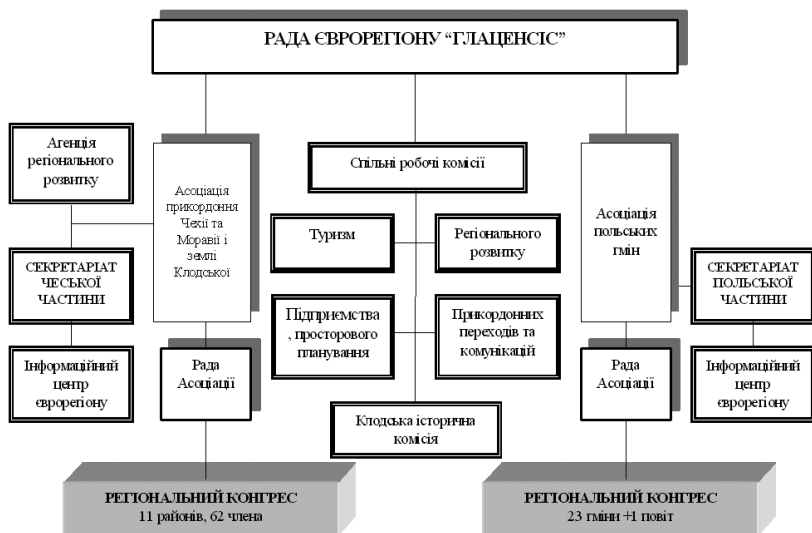

Рис. 4.11. Організаційна структура єврорегіону «Глаценсіс»

шести: «Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай» та «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина».

«Буг». Транскордонне об'єднання єврорегіон «Буг» було створено як результат угоди, підписаної в Луцьку (в Україні) у вересні 1995 року воєводами: хелмським, люблінським, тарнобжезьким і замостьським, а також головою Волинської обласної Ради [290-292].

В травні 1998 року територія єврорегіону збільшилася на воєводство Білопідляське та Брестську область Білорусії. Два роки пізніше, в травні 2000 року в склад єврорегіону були прийняті Сокальський і Жовківський райони Львівської області. На даний момент територія єврорегіону становить 80916 км², а чисельність населення 4997,4 тис. осіб, у тому числі польська частина складає 31,1%, – білоруська – 40,5% і українська – 28,4% (табл. 4.8).

Територія єврорегіону «Буг» охоплює три регіональні частини: це – Брестська область Білорусії (з осередком в Бресті), Люблінське воєводство (з осередком в Любліні), Волинська область в Україні (з осередком в Луцьку), а також 64 субрегіональні одиниці, котрі складаються з 54 районів /

земських повітів (16 – в Брестській області, 20 – в Люблінському воєводстві і 16 – у Волинській області, 2-у Львівській області), а також 12 міст на правах районів / повітів (по 4 в кожній регіональній одиниці). Найбільші міста у цьому регіоні: Люблін – 356 тисяч осіб, Брест – коло 300 тис., Луцьк – 219 тис., Барановичі – 168,9 тис., Пінськ – 131 тис. осіб.

Таблиця 4.8.

Загальні дані єврорегіону «Буг» (на 2001 рік)

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис км ²	Населення, тис. осіб	Щільність населення, осіб/км ²
<i>Українська частина</i>	23,1	1273,8	55,1
Волинська область	20,2	1063,9	52
Львівська область (2 райони)	2,9	209,9	72,3
Сокальський район	1,6	99,6	62,3
Жовківський район	1,3	110,3	84,8
<i>Польська частина</i>	25,1	2239,5	89
Люблінське воєводство		1008,76	
Товариство самоврядування Єврорегіону Буг, утвореного на базі повітів та гмін колишніх воєводств:			
Замоського		493,99	
Білопідляського		303,5	
Тарнобжезького (Хелмське)		250,084	
<i>Білоруська частина</i>	32,79	1484,1	46,3
Брестська область	32,79	1484,1	45
Разом	80,99	4997,4	

Від червня 1996 року Єврорегіон «Буг» є членом Товариства Європейських Прикордонних Регіонів. З 1998 р. єврорегіон «Буг» має свого представника в органах управління Товариства.

Статутними органами Єврорегіону є (рис.4.12.): Рада Єврорегіону, яка складається з 30 осіб, по 10 з білоруської, польської та української сторін; Президія Ради єврорегіону – триособовий (по 1 представнику з кожної сторони), котрим керує вибраний на 1 рік Голова Президіуму, який одночасно є Головою Ради; Секретаріат, який складається з Національних бюро в Бресті, Хелмі та Луцьку; Ревізійна комісія, яка складається з 6 осіб (по 2 з кожної сторони) та обирається на 2 роки.

В результаті адміністративної реформи в Польщі, яка відбулася в 1999 році і створення нових органів самовря-

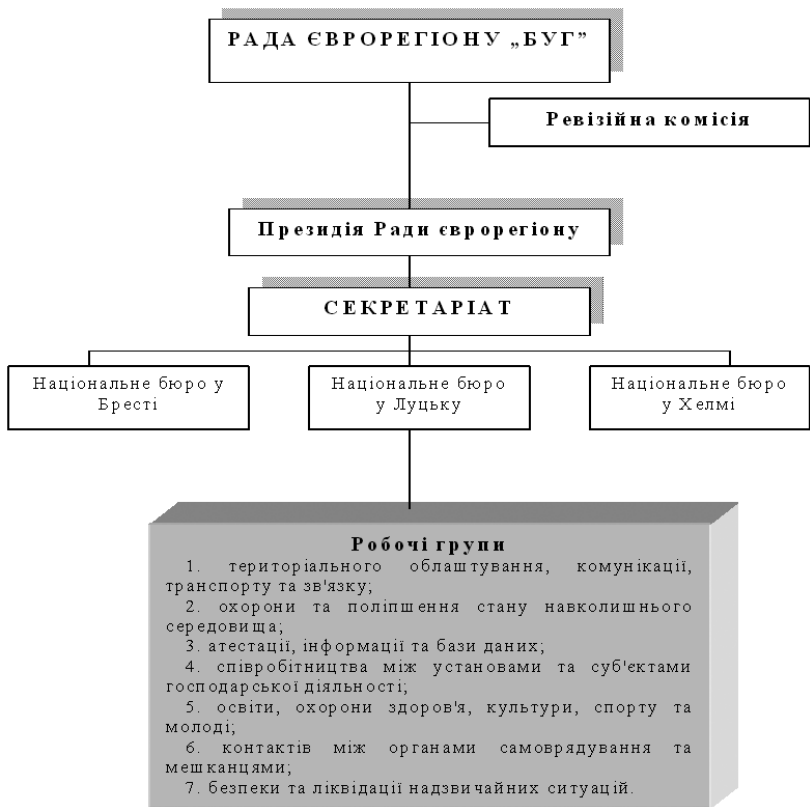

Рис. 4.12. Організаційна структура євро регіону «Буг»

дування, на рівні повіту та воєводства, польську сторону в Євро регіоні Буг репрезентують представники органів самоврядування Люблінського воєводства, а також повітів та гмін з територій колишніх воєводств: Білопідляського, Тарнобжеського та Замостьського, об'єднаних в Товаристві Самоврядування Євро регіону Буг, а також люблінський воєвода.

Товариство об'єднує всі рівні самоврядування у євро регіоні і на основі Статуту прийняло функцію юридичної особи євро регіону «Буг», а також механізм фінансування його діяльності з польської сторони. Фінансові засоби на діяльність євро регіону формуються з членських внесків.

Статутна діяльність Євро регіону виявилася в діяльності

скликаних Радою семи білорусько польсько-українських робочих групах з питань:

1. Територіального облаштування, комунікації, транспорту та зв'язку;
2. Охорони та поліпшення стану навколишнього середовища;
3. Атестації, інформації та бази даних;
4. Співробітництва між установами та суб'єктами господарської діяльності;
5. Освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та молоді;
6. Контактів між органами самоврядування та мешканцями;
7. Безпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій.

Основною метою діяльності Єврорегіону Буг є розвиток співпраці прикордонних територій у таких напрямках: територіальне планування; комунікація, транспорт та зв'язок; освіта, охорона здоров'я, культура, спорт та туризм; охорона і поліпшення стану навколишнього середовища; ліквідація надзвичайних ситуацій та стихійних лих; сприяння розширенню контактів між мешканцями прикордонних територій, розвитку співробітництва між організаціями та установами, а також суб'єктами господарської діяльності.

Конкретні заходи для спільної реалізації визначаються на засіданнях членів Ради Єврорегіону, які проводяться двічі на рік. Їх фінансування здійснюється за рахунок власних коштів сторін, що беруть участь в акціях [80].

«Дніпро». У травні 2003 року голови Гомельської (Білорусія), Чернігівської (Україна) та Брянської (Росія) областей підписали угоду про створення у прикордонні єврорегіону «Дніпро» зі штаб-квартирою у Гомелі. Назва вибрана не випадково – території областей об'єднуються річкою Дніпро. Основною метою об'єднання є створення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку і співпраці прикордонних територій, а також залучення сюди інвестицій [190].

Новий єврорегіон буде сприяти розвитку транскордонних контактів і реалізації спільних проектів в сфері екології, раціонального природокористування, наукових досліджень та культури. Робота єврорегіону буде також направлена на розвиток торгових зв'язків та спільну інвестиційну діяльність.

Вже на початку діяльності єврорегіону «Дніпро» у Чернігівській області за рахунок коштів обласного бюджету реалізовано ряд проектів та програм, пов'язаних із створенням та початком функціонування єврорегіону «Дніпро». Діяльність єврорегіону здійснюється у тому числі за рахунок підтримки Фонду «Євразія» і Організації з безпеки та Співробітництва в Європі польського Фонду «Fundacja Edukacji Europejskiej», ПАУСІ.

4.4. Україна в регіональних інтеграційних процесах

Основною метою єврорегіонів є створення організаційних засад для ефективної співпраці міст, громад та інституцій в прикордонному просторі держав. Ця мета є надзвичайно важливою для нашої країни, бо кількість областей, представлених у єврорегіонах за участю України значно (на два порядки) відрізняється від інших єврорегіонів. Це свідчить про не високу активність територіальних органів влади нижніх рівнів управління у транскордонній співпраці і є основним напрямком регіональної політики транскордонного співробітництва України.

Аналіз досвіду діяльності єврорегіонів Західної та Центрально-Східної Європи дозволяє виділити декілька аспектів, на які слід звернути увагу в Україні [3,23,118].

4.4.1. Шляхи удосконалення єврорегіональної співпраці

Із аналізу діяльності єврорегіонів за участю областей Карпатського регіону і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній і Східній Європі, аналізу статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення слідує, що основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є відсутність:

- системного та перспективного підходів до організації єврорегіональної співпраці; низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів; низький рівень підготовки кадрового потенціалу в регіональних органах управління;
- фінансового забезпечення; впроваджуються недостатньо опрацьовані відповідні організаційні методи, інструмен-

ти, принципи, процедури, структури і правове регулювання співпраці, що не дає можливості більш ефективної участі сторін у єврорегіональній співпраці.

Для ефективної діяльності регіонів України в рамках функціонування єврорегіонів основну увагу слід приділити наступним аспектам.

Організаційний аспект: за умови утворення єврорегіонів в Європі ініціатива щодо їх створення виходила знизу, від органів місцевого самоврядування. Для вирішення спільних проблем створювалися добровільні об'єднання. Саме ініціатива знизу дозволяє створити систему транскордонного партнерства та реалізації спільних проектів.

Території єврорегіонів набагато менші, ніж ті, учасником яких є українські області, їх органи управління невеликі, мобільні і не забюрократизовані. В структурі єврорегіонів обов'язково присутня робоча група з менеджменту проектів, яка відповідає за підготовку та експертизу проектів і здійснює їх моніторинг.

Інституційний аспект: єврорегіони успішно діють за умови наявності та розбудови мережі транскордонних інституцій як основних, так і допоміжних, що забезпечують співробітництво в різних сферах: економіці, науці, культурі, освіті.

Фінансовий аспект: визначальне значення для розбудови ТКС в Європі має цільове фінансування проектів та підтримка з боку відповідних програм ЄС. Необхідно створити систему фінансування для реалізації програм транскордонного співробітництва із залученням коштів із державних та місцевих джерел, а також недержавних коштів та коштів міжнародних програм.

Зокрема, у діяльності «Карпатського єврорегіону», виявлено цілу групу проблемних питань. Політичне рішення щодо створення Карпатського єврорегіону, з часом показало не спроможність повноцінного функціонування структури, у діяльності якої в однаковій мірі не зацікавлені всі її учасники. При всіх позитивних моментах, участь Львівської та Чернівецької областей у Карпатському єврорегіоні не є достатньо активною. Пік активності діяльності єврорегіону припав на 1995-1997 роки. За останні роки він пішов на

спад. Цьому є декілька пояснень.

1. Відсутність системотворчих факторів для такої структури як Карпатський єврорегіон, спільних проблем для п'яти країн одразу. Так, Львівська область не має спільних проблем з прикордонними територіями Угорщини, Словаччини і Румунії. Фактично, такі проблеми має лише Закарпатська область, яка і є найбільш активним українським учасником у діяльності КЄ. Львівська ж область має спільні проблеми з Підкарпатським воєводством Польщі. Чернівецька область створила єврорегіон «Верхній Прут» і намагається більш ефективно працювати в ньому. Для Івано-Франківської області, у якої не має пунктів перепуску через кордон, важко працювати в рамках об'єднання КЄ. Для цієї області повинна бути своя стратегія транскордонної та міжрегіональної співпраці, відмінна від інших українських областей.

Для всіх областей України залишилися спільні інтереси лише у політичних взаємних консультаціях регіональних органів влади та у обміні досвідом, які, однак, можна здійснювати, наприклад, у рамках щорічних Економічних форумів прикордонних областей, які проводяться у м.Львові.

2. У засіданнях Ради КЄ приймає участь вище обласне керівництво, а на рівень громад діяльність майже не переноситься. За аналогією з європейською практикою, в діяльності КЄ повинні приймати участь громадські асоціації прикордонних територій, агенції регіонального розвитку тощо, які могли б вести поточну діяльність, сприяти підготовці заявок на отримання фінансової допомоги та вести моніторинг реалізації проектів.

3. Не достатня фахова підготовка управлінських кадрів, часта зміна керівництва, значний суб'єктивний фактор у прийнятті рішень щодо діяльності КЄ, відсутність наступництва. Українське Представництво в КЄ, розміщене у м. Ужгороді, не має ефективних контактів з іншими областями. Це пов'язано з тим, що справами поточної діяльності КЄ займаються службовці структурних підрозділів обласних державних адміністрацій або обласних рад і ведення цієї роботи, в значній мірі, залежить від бажання та фахової підготовки конкретного службовця. Лише у жовтні 2003 року була відкрита філія Українського Представництва у КЄ у Львівській області.

4. Не достатнє висвітлення діяльності КЄ у засобах масової інформації, на веб-сторінках обласних державних адміністрацій або обласних рад. Майже не доступна інформація щодо фінансової діяльності КЄ, що також є стримуючим фактором.

5. Необхідність сплати членських внесків з обласного бюджету, що не передбачено бюджетним кодексом. Фінансування транскордонного співробітництва згідно бюджетного кодексу по суті підпадає під фінансування міжнародних програм та зовнішньоекономічної діяльності, а це прерогатива виключно державного бюджету. Лише з прийняттям Закону України «Про транскордонне співробітництво» стає можливою фінансова підтримка транскордонного співробітництва на державному та регіональному рівнях після введення відповідних нормативних документів, котрі на даний час ще розробляються.

6. До перерахованих проблем, що ускладнюють транскордонне співробітництво взагалі, та участь у євро регіонах зокрема, слід віднести також необхідність в обов'язковому порядку погодження усіх закордонних поїздок державних службовців із МЗС України. Якщо можна погодитися з доцільністю інформування МЗС щодо закордонних відряджень голів держадміністрацій, то однозначно викликає заперечення таке погодження щодо рядових держслужбовців, для яких необхідно досить часто зустрічатися зі своїми колегами з іншої сторони кордону для вирішення спільних проблем.

7. Не вирішено також питання щодо проведення державними органами влади фінансових операцій у валюті, наприклад, сплата внесків у міжнародні організації, такі, як наприклад, Асамблея європейських регіонів, Асоціація європейських прикордонних регіонів, або реалізація програм міжнародної технічної допомоги.

Зрозуміло, що спільні проекти, які плануються у КЄ, також вимагають відповідного фінансування і важко знайти проблему, у вирішенні якої одночасно були б зацікавлені всі сторони-учасники. На сучасному етапі проблеми, які необхідно вирішувати спільними зусиллями, в більшості випадків виникають на суміжних територіях і, здебільшого, реалізуються у рамках двосторонніх відносин. Тому, надалі доціль-

но переглянути концепцію діяльності української сторони, зокрема Львівської області у «Карпатському Єврорегіоні» та єврорегіоні «Буг».

Польська сторона вже це зробила. Передусім, концепція участі польської сторони була переглянута відповідно до Стратегії розвитку Підкарпатського воєводства і пріоритетів міжнародної співпраці цього воєводства.

Основним висновком, зробленим на підставі всебічного аналізу було твердження необхідності проведення реорганізації засад функціонування польської сторони у КЄ з метою доведення їх до вимог та стандартів, що ставляться сучасним і справно керованим транскордонним та єврорегіональним структурам.

Реорганізація засад функціонування польської сторони у Карпатському єврорегіоні полягає у:

1. Створенні юридичної особи від польської сторони. Від 1.03.2001 – Представництво Республіки Польща у «Карпатському Єврорегіоні» «Євро-Карпати».

2. Зміцненні структури польської сторони через безпосередню участь у діяльності «Карпатського Єврорегіону» на засадах членства у Представництві «Євро-Карпати» органів самоврядування підкарпатського воєводства. Скликання Конвенту самоврядних органів влади польської сторони КЄ – створення «самоврядного єврорегіону»

3. Зміні статусу Польського бюро – створення багатофункціонального Єврорегіонального Центру, а також мережі партнерських інституцій, які співпрацюють з Центром

4. Впровадженні єврорегіональної системи співпраці як шлях активізації участі підприємств державного, приватного та громадського секторів в ній.

Крім того передбачено перенесення місця розташування Бюро до Жешува, а також організація мережі локальних центрів єврорегіональної співпраці. Зазначимо, що з польської сторони у КЄ працює лише одне воєводство.

За результатами проведеного аналізу щодо діяльності єврорегіонів за участю областей Карпатського регіону і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній і Східній Європі, аналізу статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення стає зрозумілим, що

основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є: відсутність системного та перспективного підходів до організації єврорегіональної співпраці; низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів; низький рівень підготовки кадрового потенціалу в регіональних органах управління; відсутність фінансового забезпечення; впроваджуються недостатньо опрацьовані відповідні організаційні методи, інструменти, принципи, процедури, структури і правове регулювання співпраці, що не дає можливості більш ефективної участі сторін у єврорегіональній співпраці.

Існує потреба формування Системи Транскордонної Співпраці, котра забезпечить: доступ до інформації щодо коштів, призначених на розвиток транскордонного співробітництва; допомогу організаціям, інституціям і зацікавленим особам у реалізації проектів транскордонної співпраці; підготовку в рамках програм кадрів, які займаються транскордонною співпрацею; постійний моніторинг проблем (потреб) щодо транскордонної співпраці; обмін досвідом з питань транскордонної співпраці, представлення позитивних прикладів практичної співпраці у рамках єврорегіонів; пошук та зв'язок партнерів до транскордонної співпраці в рамках програм ЄС; ефективну презентацію інтересів місцевих органів самоврядування у форумах європейських інституцій та організацій, які займаються транскордонною співпрацею.

У зв'язку з цим достатньо актуальною стає проблема формування нових, менш громіздких але більш ефективних транскордонних об'єднань єврорегіонального типу, які б об'єднували відповідні області України та воєводства Польщі. Цей підхід зовсім не суперечить доцільності збереження єврорегіонів, які сьогодні вже існують на кордонах наших держав, проте він передбачає посилити співпрацю між прикордонними територіями Польщі та України на рівні органів місцевого самоврядування, а також наповнити українсько-польське транскордонне співробітництво якісно новим економічним і культурологічним змістом.

Фактично підхід, спрямований на становлення багаторівневої системи єврорегіональної співпраці між українськими

регіонами та регіонами сусідніх постсоціалістичних держав, що полягає у формуванні в межах великих геополітичних єврорегіонів окремих локальних транскордонних об'єднань, був започаткований створенням єврорегіону «Верхній Прут». Цей підхід сьогодні також набуває поширення і в західній Європі, що свідчить про перехід до нової парадигми функціонування єврорегіонів в умовах глобалізації та розширення ЄС. Так, в рамках єврорегіону Померанія є землі, що включені у єврорегіон «Про Європа Віадрина», Спільні території мають Єврорегіони «Балтика» та «Неман» Асоціація «Піренеї» у своєму складі має 8 єврорегіонів, у яких беруть участь прикордонні території Іспанії, Франції та Андори. Деякі інші кроки зробили угорська та словацька сторони. Так, Адміністрація області Саболч-Сатмар-Берег та Міське Самоврядування міста Обласного Права Ніредьгаза для підтримки розвитку транскордонного співробітництва створили Державний Фонд Євро-Кліп-Євро-Зв'язок. Одним з перших проєктів цієї структури є розробка Концепції спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини. Крім того, для вирішення спільних проблем на угорсько-українсько-румунському кордоні була створена асоціація Інтеррегіо (Сабол-Сатмар-Берег/Закарпаття/Сатмар).

Для підвищення ефективності функціонування єврорегіонів доцільно Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції поновити діяльність Міжвідомчої комісії з питань розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів і внести зміни до Програми розвитку єврорегіонів на 2005 рік (Постанова КМУ № 587 від 29 квітня 2002 р.).

Доцільно також розглянути можливість передачі функцій координації транскордонного співробітництва України від Міжвідомчої комісії до Центру моніторингу транскордонного співробітництва, проєкт створення якого на даний час опрацьовується Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

4.4.2. Особливості розвитку прикордонних регіонів України

Зрозуміло, глобалізаційні процеси сучасного етапу розвитку цивілізації по-різному впливають на розвиток суспіль-

ства. Вони позитивно впливають на положення сильних регіонів, які беруть у них участь, створюють умови для прискореного росту доходів, але викликають негативне ставлення зі сторони слабих регіонів через можливості збільшення розриву між багатими та бідними регіонами. Так, аналіз соціально-економічного розвитку регіонів виявляє основні відмінності між центром та периферійними регіонами. ВВП на душу населення у 10 найсильніших регіонах ЄС втриє перевищує ВВП у 10 найслабших. Такі ж диспропорції присутні у показниках безробіття. Згідно аналізу статистичних даних EUROSTAT у лютому 2000 року порівняльний аналіз 211 регіонів NUTS-II виявив наступне співвідношення між 10 найбільш багатими і 10 найбіднішими регіонами ЄС:

Регіони Великої Британії (Лондон – 229%), Німеччини (Гамбург – 198%, Дармштат – 167%, Обербайерн – 165%, Бремен-146%), Люксембург – 172%, Бельгії (Брюссель 170%, Антверпен – 138%); Австрії (Відень – 166%) та Франції (Іль де Франс – 156%) значно перевищують середні показники ВВП регіонів ЄС; 50 регіонів мають рівень менший ніж 75% середнього по ЄС;

Серед найбідніших регіонів – у Греції (п'ять регіонів менше 51%, серед них Іпейрос – 43%), Іспанія (Екстрамадура – 54%, Андалузія – 58%, Соут – 59%), Португалія (Мадейра – 55%, Азори – 49%).

Найбагатші регіони Італії все ще залишаються позаду найбідніших регіонів Великої Британії, а Східні землі Німеччини визнані Європейською Комісією депресивними.

За результатами порівняльного аналізу якості життя 79 регіонів (суб'єктів Федерації) Росії у 1997-2000 роках було сформовано 9 рейтингових груп (5 «плюсових» і 4 «мінусових») за рівнем відхилення від середньоросійського значення інтегрального показника.

За Гранбергом [46] проблемне економічне районування охоплює відсталі (слаборозвинуті), депресивні, кризові та прикордонні регіони. Ці регіони не можуть самостійно розвиватися, їм потрібна державна підтримка (програми). Не існує єдиного універсального підходу до визначення критеріїв, згідно яких регіон можна класифікувати як проблемний. В кожній країні існують свої методики з врахуванням осо-

бливостей соціально-економічної ситуації в країні, тих чи інших характеристиках міжрегіональної конфігурації [24].

Відповідно, далі представлені результати порівняльного просторового аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України з метою ідентифікації проблемних регіонів та виявлення ознак периферійності у розвитку території.

Під проблемним регіоном прийнято розуміти регіон, показники соціально-економічного розвитку якого гірші від аналогічних середніх по країні на певну величину. Даний аналіз проводився за наступними показниками:

- рівень ВВП на душу населення менший середнього рівня по країні більш, ніж на 20%;
- рівень середньої заробітної плати менший середнього рівня по країні більш, ніж на 20%;
- рівень грошових доходів населення менший середнього рівня по країні більш, ніж на 20%;
- рівень безробіття більший середнього рівня по країні більш, ніж на 20%;
- негативне сальдо міграції.

Одним з базових параметрів, які характеризують економічну активність, є рівень ВВП на душу населення. На регіональному рівні розраховують валову додану вартість (ВДВ), яку покладено в основу розрахунку ВВП.

Найнижчий рівень ВДВ на душу населення спостерігається у Закарпатській області, де він протягом останніх декількох років становить дещо більше половини середнього рівня по країні. Низький рівень (менше 80% середнього рівня по країні) ВДВ на душу населення також характерний для АР Крим, м. Севастополя та 8 областей (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька), а також у Вінницькій, Житомирській, Рівненській та Хмельницькій областях рівень ВДВ на душу населення не перевищував 90% середнього рівня по країні.

Крім того має місце постійно зростаючий розрив між мінімальним та максимальним рівнями цього показника, а саме між Закарпатською областю, якій властивий найнижчий рівень, та м. Києвом, якому характерний найвищий рівень даного показника.

Цей розрив спричинений значним збільшенням рівня ВДВ на душу населення у м. Києві, де крім найвищого рівня даного показника спостерігається один з найвищих рівнів його приросту. Високий рівень (не менше 120% середнього рівня по країні) ВДВ на душу населення також властивий для Дніпропетровської, Запорізької та Полтавської областей.

Значними є диспропорції за показником ВВП на одну особу порівняно із європейськими країнами. В цілому ж середній рівень ВВП на душу населення України складає 15% від середнього показника по ЄС. ВВП на душу населення країн-сусідів України – Угорщини, Польщі, Чехії від 2,5 до 3,5 разів більше за середній показник по Україні.

В 6 областях (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька) протягом останніх п'яти років рівень середньої заробітної плати не перевищував 78% середнього рівня по країні. Ще 7 областей (Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська) характеризуються рівнем заробітної плати меншим 90% середнього рівня по країні.

Найвищий рівень заробітної плати спостерігається у м. Києві. Середня заробітна плата на 25% вища середнього рівня по країні також у Дніпропетровській та Донецькій, а з 2000 року і в Запорізькій областях.

Щодо рівня грошових доходів населення, тут спостерігається ще більший розрив між мінімальним та максимальним рівнями даного показника, ніж для заробітної плати. В 3 областях (Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька) грошові доходи населення не перевищують 60% середнього рівня по країні; в 12 областях (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська) – не перевищують 80% середнього рівня по країні; ще в 3 областях (Луганська, Миколаївська, Одеська) – не перевищують 90%.

В той же час грошові доходи мешканців м. Києва перевищували середній рівень доходів по країні у 1997 році у 2,5 рази, у 1998 та 1999 роках – більш, ніж у 3 рази, у 2000-2005 роках – у 3,5 рази. В останні роки ця тенденція зберігається.

Крім того в Україні спостерігається досить високий рівень офіційного безробіття (незважаючи на приховане), яке

постійно зростає. В трьох областях (Волинська, Рівненська, Тернопільська) рівень безробіття перевищує середній рівень по країні більш ніж на 60%. Ще в 6 областях (Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Полтавська, Сумська) рівень безробіття перевищує середній рівень по країні більш ніж на 30% (табл.4.9).

Таблиця 4.9.

Диференціація рівня офіційного безробіття на початок року за регіонами України*

Регіон	2010 рік звіт (%)	2011 рік звіт (%)	2012 рік прогноз (%)
Автономна Республіка Крим	6,2	6,1	5,9
Вінницька область	10,0	9,0	8,0
Волинська область	8,5	8,3	8,0
Дніпропетровська область	7,1	7,0	6,9
Донецька область	8,4	8,0	7,8
Житомирська область	9,8	9,1	8,7
Закарпатська область	8,7	8,3	8,0
Запорізька область	7,5	7,5	7,0
Івано-Франківська область	8,2	8,1	7,9
Київська область	7,3	6,5	5,7
Кіровоградська область	8,9	8,7	8,4
Луганська область	7,2	7,0	7,0
Львівська область	7,8	7,6	7,4
Миколаївська область	8,4	8,3	8,1
Одеська область	6,1	5,8	5,4
Полтавська область	9,7	9,0	8,1
Рівненська область	11,4	11,0	10,5
Сумська область	10,6	9,7	9,1
Тернопільська область	10,5	9,5	8,5
Харківська область	7,2	6,7	6,5
Херсонська область	8,6	8,5	8,4
Хмельницька область	8,6	8,5	8,4
Черкаська область	9,9	9,7	9,5
Чернівецька область	8,5	8,2	8,0
Чернігівська область	10,5	9,8	9,5
м.Київ	5,8	5,6	5,4
м.Севастополь	6,0	5,8	5,6
Україна	8,1	8,0	7,7

* Розраховано за методологією МОП (у % до економічно-активного населення у віці 15-70 років).

Зовнішнім проявом рівня життя населення у регіоні є міграція. Протягом останніх років для всіх регіонів України характерним є негативне сальдо міжнародної міграції, тому для порівняльної оцінки було обрано міжрегіональну міграцію. Зазначимо, що для більшості областей країни спостерігається негативне сальдо міжрегіональної міграції. Позитивним цей показник є лише у 5 областей (Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська, Черкаська) та м. Севастополя, де вона не перевищувала 1 на 1 000 населення, а також у м. Києві, де цей показник у 1999 році досяг 17,6 тис. або 6,7 на 1 000 населення.

Приймаючи до уваги результати проведеного аналізу, можна зробити ряд висновків:

1. Щодо всіх показників, які характеризують економічний розвиток регіону, спостерігається постійно зростаючий розрив між найкращим та найгіршим його рівнем. Цей факт свідчить про зростаючу дезінтеграцію суспільства. При цьому найкращий рівень всіх показників характерний виключно для м. Києва.

2. За результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що згідно визначення Волинська, Закарпатська та Тернопільська області є проблемними по всіх вищезазначених параметрах, а Івано-Франківська, Кіровоградська та Львівська області – по всіх параметрах за виключенням середньої заробітної плати.

3. Поглиблюється регіональна асиметрія за інвестиціями в основний капітал. Якщо у 1996 році максимальний показник інвестицій в основний капітал на душу населення (м. Київ) перевищував його мінімальне значення (Волинська область) у 3 рази, то у 2010 році це співвідношення (максимальне значення – для Києва та мінімальне – для Тернопільської області) дорівнювало 8 (у порівняних цінах 1996 року).

4. Характерних ознак набули тенденції і щодо розміщення іноземного капіталу по території країни. На початок 2003 року 34,6% усіх прямих іноземних інвестицій, зареєстрованих в Україні, розміщено у м. Києві. У той же час питома вага прямих іноземних інвестицій кожного з 10 регіонів (Вінницька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та м. Севасто-

поль) не перевищує 1% від загального обсягу по країні. Це переважно регіони із потенційними можливостями розвитку сільськогосподарського виробництва і занепадом промисловості, низьким рівнем розвитку сектора послуг (табл. 4.10).

5. Аналогічне становище спостерігається у спрямуван-

Таблиця 4.10.

Пропорції між галузями, що виробляють товари та що надають послуги у загальній валовій доданій вартості регіону (у середньому за 1996-2000 рр.)

Області	Галузі, що виробляють товари (промисловість, будівництво, с/г тощо)		Галузі, що надають послуги (транспорт, зв'язок, торгівля, охорона здоров'я, освіта тощо)	
	Частка, %	Рейтинг	Частка, %	Рейтинг
Україна				
Дніпропетровська	64,3	1	35,7	27
Рівненська	62,6	2	37,4	26
Полтавська	62,1	3	37,9	25
Луганська	61,8	4	38,2	24
Запорізька	61,4	5	38,6	23
Донецька	61,1	6	38,9	22
Київська	60,7	7	39,3	21
Сумська	60,1	8	39,9	20
Хмельницька	59,6	9	40,4	19
Вінницька	56,8	10	43,2	18
Тернопільська	56,5	11	43,5	17
Івано-Франківська	55,4	12	44,6	16
Миколаївська	54,8	13	45,2	15
Волинська	54,0	14	46,0	14
Чернігівська	53,7	15	46,3	13
Житомирська	52,8	16	47,2	12
Чернівецька	51,2	17	48,8	11
Черкаська	50,7	18	49,3	10
Харківська	50,3	19	49,7	9
Кіровоградська	48,4	20	51,6	8
Закарпатська	48,0	21	52,0	7
Херсонська	47,4	22	52,6	6
Львівська	44,5	23	55,5	5
АР Крим	42,6	24	57,4	4
м. Севастополь	37,7	25	62,3	3
Одеська	35,3	26	64,7	2
м. Київ	26,7	27	73,3	1

ні кредитних ресурсів українських комерційних банків: 64% кредитів, наданих суб'єктам господарювання, сконцентровано у чотирьох регіонах (м. Київ, Київська, Донецька та Дніпропетровська області). Отже, за результатами проведеного аналізу за кожним показником отримується множина проблемних за цим показником регіонів, щодо яких необхідно проводити подальші дослідження саме у певному напрямку з метою визначення причин, які призвели до такого стану, та пошуку шляхів покращення ситуації.

Прикордонні області відносяться до проблемних територій в силу свого статусу, крім того, вони можуть бути проблемними за окремими показниками. Аналіз розвитку прикордонних областей України, виявив наступне.

1. З огляду на те, що 76% території України охоплюють прикордонні області (рис.4.13), не можна відзначити суттєву різницю у розвитку прикордонних та центральних областей. Значна відмінність у розвитку спостерігається лише між центром – столицею м. Києвом та периферією – усіма останніми областями.

Рис. 4.13. Прикордонні області України

[!] - див. на кольоровій вклейці

2. Лише 6 областей, Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Одеська були прикордонними до 1991 року. Із цих областей лише Одеська та Львівська посідають 6 та 10 місця за рейтингом участі у ВДВ України, а Івано-Франківська – 19, Волинська – 24, Закарпатська – 25, Чернівецька – 26, тобто, всі останні місця (табл.4.11).

3. Наявність закритого кордону, прикордонної зони та прикордонної смуги до 1991 року зумовила появу всіх ознак периферійності, передусім, на районному та селищному рівнях: найнижчий рівень щільності населення поблизу кордону, паралельні дороги вздовж кордону, найнижчий рівень розвитку інфраструктури, соціального забезпечення і, в цілому, найнижчий життєвий рівень населення, що проживало у прикордонні.

4. Розвиток території спостерігався лише вздовж основних магістралей, передусім, міжнародних, які прямували

до пунктів перепуску через кордон – Шегині (Львівська область) та Ужгород-Чоп (Закарпатська область). Відкриття протягом останнього десятиріччя нових пунктів перепуску через кордон призвело до значної активізації життєдіяльності населення у прикордонних територіях, підвищення їхнього життєвого рівня.

Таблиця 4.11.

Частка регіонів у валовій доданій вартості України

Область	Частка регіону, %	Рейтинг
Україна	100	
Донецька	12,1	1
Дніпропетровська	9,2	2
м. Київ	9,0	3
Харківська	6,3	4
Запорізька	5,5	5
Одеська	5,1	6
Луганська	4,9	7
Київська	4,3	8-9
Полтавська	4,3	8-9
Львівська	4,2	10
АР Крим	3,1	11
Вінницька	3,0	12
Черкаська	2,8	13
Сумська	2,7	14
Хмельницька	2,6	15
Житомирська	2,4	16-17-18
Миколаївська	2,4	16-17-18
Чернігівська	2,4	16-17-18
Івано-Франківська	2,1	19
Херсонська	2,0	20
Рівненська	1,9	21
Кіровоградська	1,8	22
Тернопільська	1,5	23
Волинська	1,4	24
Закарпатська	1,3	25
Чернівецька	1,2	26
м. Севастополь	0,5	27

Це чітко простежується у всіх 6 прикордонних областях. Відкриття п/п Ягодин привело до активізації розвитку всієї Волинської області, п/п Рава-Руська та Краковець – Жовківського та Яворівського районів, а Смільниці – Самбірського, Старосамбірського та Турківського районів Львівської області.

5. В той же час відсутність пунктів перепуску у Івано-Франківській області зумовлює подальшу деградацію її Верховинського району, подібна ситуація у Путивльському та Вишницькому районах Чернівецької області.

Таким чином, диференціація регіонів дає можливість ідентифікувати проблемні регіони, зокрема, сформувані проблемний каталог прикордонного регіону. Паралельне дослідження суміжних територій сусідніх країн дає можливість сформувані проблемний каталог суміжної території. Спільне опрацювання цих проблемних каталогів дасть можливість сформувані проблемний каталог транскордонного регіону.

4.5. Фактори, що сприяють та перешкоджають прогресу Карпатського євро регіону

Аналізуючи співробітництва в межах Карпатського євро-регіону до цього часу, можна стверджувати, що минулі роки виявились недостатніми для досягнень усіх тих високих цілей, які ставились учасниками (засновниками та членами, які приєднались пізніше) в 1993 році. З аналізу економічного розвитку кожної країни слідує, що різкого економічного зростання країн-учасниць та їх периферійних регіонів так і не сталося. Політичні бар'єри, відмінні підходи до економічного розвитку, соціальні та інфраструктурні умови, різний рівень розбудови громадянського суспільства в державах-членах Карпатського євро регіону також проявляються як фактори, що уповільнюють та перешкоджають прогресу транскордонного співробітництва. Економічні кризи, змінні економічні умови в межах регіону та різні рівні економічного розвитку, що впливають з цього, також вносять свій вклад у нерівномірності транскордонного співробітництва. Інфраструктурна забезпеченість Карпатського євро регіону є відсталою та нижчою середньо національних показників, виключаючи

відносно розвинені залізничні мережі, що становлять історичний спадок, та відносно добрих якостей автодорожніх мереж в Польщі та Угорщині. На розв'язання цих проблем співробітництво в межах Карпатського єврорегіону не в змозі суттєво вплинути через відсутність ресурсів та недоліки законодавства.

Це далеко не повний перелік негативних факторів, які Карпатський єврорегіон не може самостійно вирішити, але він може їх полегшити за допомогою конструктивних пропозицій тих, хто готує та приймає рішення. Уроки західно-європейського співробітництва показують, що такі позитивні результати можуть з'явитися тільки після багатьох років безперервної роботи навіть за умов більш сприятливих ніж у Карпатському єврорегіоні.

Значні зміни на території Карпатського єврорегіону в економічній ситуації можна очікувати, частково, в результаті загального економічного піднесення країн-сусідів, та, частково, в результаті зростання ролі фондів ЄС. Останнє вимагає більш успішного використання тендерних можливостей, а членство вказаних країн в ЄС може значно посприяти цьому.

Сьогодні широкомасштабну зміну в питаннях фінансування Карпатського єврорегіону можна очікувати саме від Фондів Європейського Союзу, як середньо- так і довготермінових. Власні ресурси самоврядувань є незначними – навіть сплата членських внесків завдає проблеми – а присутність інших форм підтримки є випадковим та, в основному, пов'язана з меншими проектами або залежить від особистих відносин. На думку експертів, зростання можна очікувати лише за допомоги фондів ЄС, хоча, шляхи, що ведуть до них також не є легкими. Маючи дефіцит фінансових ресурсів, первинною умовою для діяльності Карпатського єврорегіону є розбудова ефективної системи відносин з Європейським Союзом та максимальне використання можливостей, запропонованих співробітництвом та тендерами. Структури Європейського союзу завжди виступали великим патронатом даної східно-центральної європейської форми співробітництва, настільки, що це відіграло визначальну роль навіть при створенні Карпатського єврорегіону – в пер-

шу чергу за допомоги IEWS та Ради Європи. Карпатський єврорегіон, як унікальне явище у східно-центральному європейському регіоні, розцінювався прикладом на Заході. Проте, для того, щоб змінити симпатію та зацікавленість на фінансову підтримку, необхідно конкретні та втілювані проекти, які можуть бути розроблені як тендери, та організація, яка готова оновити себе.

Отримання фондів ЄС вимагає не лише вищезазначених передумов, але й виконання задач в межах Карпатського єврорегіону. Першочерговою умовою доступу до європейських фінансових інструментів є розробка концепції розвитку єврорегіону на тривалий період.

При підготовці стратегічної концепції розвитку КЄ стає очевидним, що фондів ЄС не достатньо, щоб розробити та виконати всі програми. Програма PHARE, наприклад, також вимагає співфінансування деяких проектів. Отже, без інших ресурсів (наприклад, регулярно сплачуваних членських внесків, самоуправлінських, урядових, фондів ресурсів тощо) різноманітні фонди ЄС не будуть доступні. Тому, доцільно створити спільний фонд, який би створив умови для самофінансування очікуваних проектів INTERREG.

4.5.1. Пріоритети розвитку

На думку авторів [210], стратегічні цілі Карпатського єврорегіону можуть бути досягнуті через розроблену та прийнятну систему пріоритетів розвитку, які, в свою чергу, мають базуватися переважно на досягненнях регіонів. Поділяючи ці підходи, вкажемо на те, що пріоритети розвитку мають бути скеровані на реалізацію ідеї сталого розвитку Карпатського регіону.

Стратегічна програма сталого розвитку Карпатського єврорегіону має бути направлена на досягнення цілей розвитку через втілення наступних пріоритетів:

- підвищення рівня освіти в межах Карпатського єврорегіону;
- підвищення ефективності та конкурентоздатності існуючих виробництв, послуг та інфраструктури в межах Карпатського єврорегіону та інтенсифікація зайнятості населен-

ня, що в подальшому має підвищити прибутки всіх секторів економіки;

- диверсифікація економічних діяльностей таким чином, щоб збільшувати можливості отримання прибутків та зростання зайнятості населення, досягнення мультифункціональних можливостей в сільських районах;

- збереження природних та навколишніх цінностей, створення нових робочих місць в сфері охорони навколишнього середовища та збереження природного стану;

- збереження та відновлення культурної та збудованої спадщини, посилення та розвиток культурних традицій, пов'язаних з ландшафтом, інтенсифікація захисту сільських пам'яток;

- розвиток людських ресурсів, підтримка місцевих ініціатив, підвищення стандарту освіти та екстенсивне розв'язання вимог економічного розвитку в ході планування та розвитку сфери світи та тренування.

Визначення стратегічних цілей регіонального сталого розвитку на території Карпатського єврорегіону дозволять в майбутньому:

- створити нові високотехнологічні та прибуткові виробництва і ефективно сільське господарство;

- стане можливим розвиток промисловості єврорегіону;

- створити умови в єврорегіоні для розвитку сучасної туристичної галузі;

- підвищити якість послуг та умови торгівлі;

- реалізувати підтримку людських ресурсів;

- підвищити рівень освіти;

- зменшити рівень безробіття;

Все в комплексі дозволить значній частині населення досягти більш високого рівня доходів.

Успішна реалізація стратегічних цілей сталого розвитку може бути досягнута тільки за виконання обов'язкових базисних умов. Найбільш важливими серед них є [210]:

- активація, розвиток, та пристосування існуючих (регіональних та місцевих) самоврядних та економікоорієнтованих організацій на території Карпатського єврорегіону, відповідність новим вимогам;

- створення єврорегіонального співробітництва, інтенсифікація лоббі-діяльності;

- програмний та проектний менеджмент, що дотримується норм ЄС, розробка сумісної з ЄС системи контролю;
- інституціоналізація проведення тренінгів з регіонального та сільського розвитку;
- створення підприємницьких зон;
- зміцнення міжнародних відносин Карпатського євро регіону;
- вдосконалення доступності на території Карпатського євро регіону;
- спільний розвиток сучасних телекомунікаційних мереж;
- екологічно безпечний розвиток інфраструктури;
- високоякісна діяльність освітньо-тренувальної мережі.

4.5.2. Структура програми стратегічного розвитку

На думку авторів [40], має бути прийнято декілька цілей розвитку для виконання соціально-економічної концепції розвитку Карпатського євро регіону. Пріоритети та регіональні цілі розвитку можуть бути категоризовані у сім цільових груп розвитку або пакетів стратегічної програми. Це такі:

- розвиток транспортних зв'язків на території Карпатського євро регіону та послаблення ізольованості транспортної географічної ситуації (єврокоридори ЄС, дороги ТІНА, автостради, автошляхи, регіональні аеропорти);
- створення конкурентоздатної економічної структури в межах євро регіону;
- узгоджений розвиток людських ресурсів;
- розвиток охорони здоров'я, соціального та культурного оточення;
- комплексний розвиток туризму на території Карпатського євро регіону;
- розвиток сфери захисту навколишнього середовища та збереження його природного стану;
- подальше зміцнення зовнішніх зносин, підготовка до прийняття підтримки ЄС.

Вказані цілі підсумовують основні регіональні завдання розвитку Карпатського євро регіону та відповідають цілям регіональної політики розвитку Європейського Союзу.

Для виконання концепції та пріоритетів регіонального розвитку Карпатського євро регіону, цілі повинні бути розбиті на регіональні програми розвитку, а потім ці прийняті програми повинні бути деталізовані та зроблені дієвими, оскільки Європейський регіональний розвиток в основному відбувається у формі програмного фінансування.

Перша ціль: Розвиток транспортних зв'язків на території Карпатського євро регіону та послаблення ізолюваності транспортної географічної ситуації (Коридори ЄС, дороги ТІНА, автостради, автошляхи, регіональні аеропорти)

Перша ціль зосереджує увагу на *розвитку транспортних зв'язків* на території Карпатського євро регіону та послабленні ізолюваності транспортної географічної ситуації. Для її досягнення, обов'язковою умовою є модернізація існуючих пунктів перетину кордону та відкриття нових, вдосконалення основних транспортних магістралей, будівництво автошляхів та автострад, розвиток залізничних мереж регіону, створення регіональних аеропортів, активізація регіонального повітряного транспорту та модернізація дорожньої мережі на всій території євро регіону. Електронний інформаційний потік повинен бути представлений у всіх сферах життя: у самоврядній роботі, освіті, економіці й у громадському житті також.

Для реалізації цілі потрібно виконати такі стратегічні програми:

- покращення доступності;
- розвиток існуючих пунктів перетину кордону та відкриття нових,
- усунення факторів, що перешкоджають міжнародному транскордонному співробітництву;
- розвиток головних транспортних доріг, будівництво автошляхів та автострад;
- розвиток залізничної мережі у регіоні;
- будівництво регіональних аеропортів, активація позитивних регіональних впливів повітряного транспортування;
- модернізація відсталих залежних дорожніх мереж на всій території євро регіону;
- використання у повному обсязі електронного інформаційного потоку («е-транспортування»).

Друга ціль: Створення конкурентоздатної економічної структури в межах євро регіону

Друга ціль розвитку повинна створити *конкурентоздатну економічну структуру* в євро регіоні. Для досягнення цього, потрібно просувати та прискорювати економічне структурне регулювання, використовувати природні ресурси більш ефективно, розповсюджувати технологічно-технічні інновації та розвивати пов'язану з цим інфраструктуру, розвивати та посилювати функціонування підприємств, покращити експлуатаційні умови підприємств, розширювати харчову промисловість з особливою увагою на використання землі, покращити маркетингову діяльність, розвивати фінансові та бізнесові послуги, сприяти інвестуванню та розвивати економічні та торгові відносини в межах Карпатського євро регіону. Необхідно мати доступні людські ресурси для інтенсифікації економіки та для підтримки інвестицій. Зміцнення ефективності та конкурентоздатності виробництва, вдосконалення якості продукції та інтенсифікації експортних потужностей можна також віднести сюди.

Для досягнення цілі потрібно зреалізувати такі стратегічні програми:

- просування та прискорення реструктуризації економіки, використання природних ресурсів більш ефективно;
- розвиток наукових досліджень заради життєздатної економіки, зміцнення існуючої наукової бази;
- розповсюдження технологічно-технічних інновацій та розвиток пов'язаної з цим інфраструктури;
- вдосконалення умов діяльності, розвиток та інтенсифікація підприємств;
- створення економічної системи, що задовольняє місцеві природні надбання, розвиток виробничої лінії та структури використання землі, що відповідає надбаням ландшафту;
- розвиток інтегрованої харчової промисловості зі спеціальною увагою до використання ландшафту, застосування альтернативних сільськогосподарських форм виробництва (лісонасадження, створення нової структури продукції), розвиток сільськогосподарської інфраструктури, виробництво відновлюваних джерел енергії, як наприклад, біо дизелю, біо брикету;

- сприяння інтенсивному виробництву для інтенсифікації потужностей підтримки, збільшення додаткових цінностей, підтримка місцевої спеціальної продукції (сільське господарство, деревна робота, продукція кустарної промисловості);
- інтенсифікація експортних потужностей та вдосконалена маркетингова діяльність;
- розвиток фінансово-бізнесових послуг, сприяння інвестуванню;
- інтенсифікація економіко-торгівельних відносин в Карпатському євро регіоні.

Третя ціль: Узгоджений розвиток людських ресурсів

Третя ціль розвитку полягає у тому, щоб прискорювати узгоджений розвиток людських ресурсів. Це вимагає інтенсифікації можливостей зберігати сільське населення, вдосконалювати можливості харчування, пристосування початкової та середньої освіти до вимог ринку праці та до потреб економіки, гармонізацію вищої освіти та узгодження її з економікою регіону. Розробка активної концепції політики зайнятості, перетворення систем перекваліфікації та екстенсивної освіти та розвиток системи навчання підприємців – також дуже важливі завдання. Необхідно організувати спільні самоврядні тренінги на території Карпатського євро регіону на основі європейських норм. Крім того, необхідним є досягнення потрібного рівня зайнятості та його стабілізація на високому рівні. Підвищення освітньо-кваліфікаційного стандарту та забезпечення умов для навчання протягом усього життя також складає важливу частину даної цілі.

До цієї цілі відносяться такі стратегічні програми:

- інтенсифікація можливостей зберігати сільське населення, вдосконалення можливостей харчування;
- пристосування початкової та середньої освіти до вимог ринку праці та до потреб економіки;
- зміцнення співробітництва між вищою освітою та діяльністю Карпатського євро регіону;
- розробка дієвої концепції політики зайнятості, створення систем перекваліфікації та екстенсивного навчання у відповідності з потребами ринку зайнятості та розвиток системи освіти для підприємців;
- організація спільного навчання для самоврядувань на

території євро регіону з урахуванням європейських норм та досвіду;

- забезпечення широкого масштабу робочих місць через різноманітний розвиток економіки та послуг;

- більш інтенсивна підтримка інвестицій, що створюють робочі місця;

- входження осіб та соціальних груп, що знаходяться у відсталій ситуації у світ роботи;

- створення людської та технологічної основи для телевізійної роботи;

- створення освітньої бази для «пожиттєвої освіти», вечірні та заочні курси потрібно покласти на нову основу.

Четверта ціль: Розвиток охорони здоров'я, соціального та культурного середовища.

Четверта ціль розвитку спрямована на проекти для розвитку охорони здоров'я, соціальної та культурної сфер. Це означає покращення стану здоров'я населення держави, модернізація системи охорони здоров'я, розвиток регіональної мережі соціальних послуг, переплетення соціальних мереж, розробка політики розселення населення, що задовольняє нові змінні умови, та умови для розвитку культурного життя, реконструкція інституційної мережі освіти, збереження традицій та культурної спадщини, захист навколишнього середовища селищ та підтримка неурядових організацій. Також потрібно розбудувати базу для самоорганізації життєздатного місцевого суспільства.

Сюди відносяться такі стратегічні програми:

- підвищення стану здоров'я населення, модернізація системи охорони здоров'я;

- виконання розробки регіональної базової мережі для соціальних послуг та переплетіння соціальних мереж;

- розробка концепції політики поселення, що задовольняє нові змінні умови;

- сприяння розвитку культурного життя та реконструкція інституційної мережі громадянської освіти;

- збереження та розвиток етнічних традицій;

- реконструкція відбудованої культурної спадщини, підтримка архітектурних рішень у відповідності з ландшафтом;

- розвиток місцевих ініціатив суспільства та збереження традицій, зміцнення інтеграції та ідентичності;
- захист навколишнього середовища селищ, покращення стану навколишнього середовища, місць проживання, створення парків;
- зміцнення громадських організацій;
- введення культурної спадщини Карпатського єврорегіону в освітню програму початкової та середньої школи, створення умов для сільського туризму.

П'ята ціль: Комплексний розвиток туризму на території Карпатського єврорегіону.

П'ята ціль розвитку – комплексний розвиток туризму на території Карпатського єврорегіону, оскільки туризм – це промисловість майбутнього, яка створює умови для мирного співіснування, що відіграє дедалі більшу роль у розвитку економіки та підвищенні рівня благополуччя населення. В рамках даної стратегічної цілі розвитку, потрібно зосередити увагу на таких сферах: визначення меж та розвиток розвинених рекреаційних районів та центрів відпочинку, використання культурно-архітектурної спадщини та культурних ресурсів у туризмі, розвиток фестивального туризму, функціонального туризму та сільського туризму (на основі специфічних досягненнях регіону), та, мабуть, важливішою за все вищезгадане є розвиток високоякісних туристичних послуг (тренування, екстенсивне навчання, розбудова туристичних та інформаційних мереж). Також необхідним є концентрація ресурсів на розвитку та збільшенні впливу сільського, гірського та оздоровчого туризму.

До цієї групи відносяться такі стратегічні програми:

- потрібно потурбуватися про виокремлення та розвиток рекреаційних районів та центрів відпочинку, посприяти розвитку фестивальних міст;
- використання культурно-архітектурної спадщини та культурних ресурсів у туризмі;
- розвиток оздоровчого туризму, на основі використання мінеральних та термальних вод;
- розвиток функціонального туризму;
- розвиток сільського (агро, еко) туризму, оснований на специфічних особливостях регіону;

- забезпечення високоякісних послуг в сільському туризмі, розвиток освіти та програм маркетингу, залучення власників сільських садиб;

- розвиток високоякісних туристичних послуг (тренування, екстенсивне навчання, розбудова туристичної інформаційної мережі);

- пропозиції комплексних туристичних програм (відпочинок, культура, традиційні виробництва, ландшафт, етнічний туризм);

- розвиток, метою якого є створення балансу між лісовим господарством, управлінням природою та туризмом, створення умов для туризму у відповідності з програмою Wetland;

- будівництво та модернізація маршрутів та доріг, що використовуються в туризмі (маршрути для туризму верхової їзди, велосипедних доріг, дороги для піших прогулянок, маршрути для водного та мисливського туризму);

- розвиток сфер громадської безпеки та захисту майна.

Шоста ціль: Розвиток у сфері захисту навколишнього середовища та збереження природного стану.

Шоста ціль розвитку скерована на найбільш термінові задачі для захисту навколишнього середовища та збереження існуючого природного стану. В межах цього, спеціальний акцент повинен робитися на комунальному розвитку (мережа стічних вод, управління викидами тощо) та на підтримці сільськогосподарських програм, які спрямовані на захист навколишнього середовища. Такий підхід повинен включати наступне: збереження Національних парків, заповідних територій та інших цінностей, захист середовищ існування, створення зелених коридорів, розробка підпрограм навколишнього середовища на рівнях округів та мікрорегіонів, розповсюдження екологічного підходу та розвиток екологічно безпечного сільського господарства. Найбільш конкретною програмою мав би стати розширений розвиток програм Карпатського євро регіону стосовно збереження природного стану та захисту навколишнього середовища (жива Тиса, зелені Карпати, цілющі мінеральні води тощо). Збереження природних ресурсів та зменшення забруднення навколишнього середовища має також велике значення.

Сюди відносяться такі стратегічні програми:

- збереження Національних парків, Заповідних територій та інших природних цінностей, захист середовищ існування, створення зелених коридорів;
- екстенсивне перетворення економік та структур використання землі територій збереження природного стану та їх прилеглих зон;
- захист та збереження натуральних вод та запасів води;
- розповсюдження екологічного підходу та розвиток екологічно безпечної економіки, представлення екологічно безпечних методів та технологій;
- створення та розповсюдження біосільського господарства;
- виокремлення земель, які є не придатними – або тільки частково – придатними для сільського господарства, обмеження орних земель, лісонасадження;
- розширений розвиток процесу збереження природного стану та програм збереження навколишнього середовища Карпатського єврорегіону (жива Тиса, зелені Карпати тощо).

Сьома ціль: Подальше зміцнення зовнішніх відносин, підготовка до прийняття підтримки ЄС.

Сьома ціль розвитку зосереджує увагу на зміцненні зовнішніх відносин єврорегіону, насамперед з Європейським Союзом, Радою Європи та Асоціацією Європейських Прикордонних регіонів (АПРЕ). Передбачає розпочати та зміцнювати двосторонні відносини з іншими єврорегіонами (Єврорегіоном Маас-Рейн, Робочою Групою Альпи-Адрія) та підготуватись до різних фондів Європейського Союзу, що стануть можливими після його розширення.

Сюди відносяться такі стратегічні програми:

- зближення відносин з Європейським Союзом, Радою Європи та Асоціацією Європейських Прикордонних регіонів (АПРЕ);
- розширений розвиток двостороннього співробітництва з Єврорегіоном Маас-Рейн;
- представлення предмету, що називається «Наука про Європейський Союз» в середніх школах, організація Цен-

трів Європейських наук в університетах та коледжах (за підтримки ЄС);

- створення Центрів Європейського Союзу у великих містах;

- діяльність агентів (лобі, активістів), що просуватимуть інтереси євро регіону в центрах ЄС (Брюссель, Маахстріхт, Страсбург, Відень, і т.д.);

- створення центрів для пошуку і проведення тендерів та забезпечення моніторингу діяльності із залученням професійних експертів, в об'єднаній євро регіональній організації та зі спільним обслуговуванням.

4.5.3. Фінансове забезпечення стратегічного розвитку

Для успішної реалізації програми сталого розвитку Карпатському євро регіону хронічно не вистачає капіталу. Зрозуміло, що тільки нові економічні рішення дозволять вийти із становища, яке склалося. Запровадження нових технологій, підтримка з боку підприємництва, поступлення зовнішніх інвестицій, досягнення потрібних рівнів кваліфікації та зайнятості населення становить основу для регіонального розвитку в Карпатському євро регіоні.

Фінансування. Впровадження ідей сталого розвитку, визначених у стратегічній програмі, може покладатись на три джерела фінансування: місцеві фінансові засоби, національна фінансова підтримка та іноземні фонди. У випадку суспільних задач регіональні ресурси можуть створюватись з місцевих податків, встановлених органами місцевого самоврядування, іншими вкладками та продажем майна.

Нажаль, самоврядування країн-членів Карпатського євро регіону неспроможне розпочати ефективний розвиток із власних ресурсів. У більшості випадків, вони не можуть забезпечувати самофінансування, яке вимагають зовнішні фонди – навіть за найбільш сприятливих тендерних умов. Проте, без цього, вони виключені з тендерів. Подальшу допомогу може забезпечити євро регіональне співробітництво, через яке регіональним самоврядуванням допомагають зі спільно створеного фонду регіони-партнери.

Нестача власних ресурсів зазвичай становить проблему

і для інвестицій приватного сектора. Рішенням може бути не тільки використання позик, але й створення спільних підприємств. Найбільш проблематичним бар'єром у співробітництві між підприємствами є те, що підприємці не знають один одного, а тому співробітництво навіть не може розпочатись. Проблемою є і те, що багато підприємців не реєструють себе в місцевих органах влади, щоб уникнути оподаткування.

В той же час, тендерна система на території Карпатського євро регіону знаходиться все ще у стадії свого зародження, через неї можна очікувати лише незначні надходження, окрім нормативних державних підтримок (які так чи інакше є доступними для усіх самоврядувань).

Незважаючи на це, все ж існують доступні державні підтримки, інвестиції, спеціальні засоби обслуговування кредиту, що пропонуються деякими банками (Е-кредит, 25% кредитна конструкція, KVP, MRP, ліквідаційний кредит, стартовий кредит, 1-а та 2-а корпоративна позика і т.д.) та услуги фінансування корпораціями підприємств (позики, гарантії, консультації, оренда і т.д.). Через нестачу фондів у самоврядувань, банки надають кредити самоврядуванням та підприємствам, покладаючись майже лише на особисті зв'язки.

Найбільш важливими та доступними зовнішніми фондами є субсидії Європейського Союзу. З 2004 р., три країни-члени Карпатського євро регіону можуть розраховувати і на підтримку Структурних Фондів, а також значний фонд повинен відкритись в межах Ініціативи Суспільства – при умові, що буде успішно представлено програму систему. В результаті свого становища, Карпатський євро регіон може особливо покладатися на підтримку EQUAL, LEADER + Ініціатива Суспільства для розвитку освіти, підготовки та зайнятості населення.

Забезпечення фінансових засобів. Процеси підтримки та розвитку, пов'язані із стимулюванням підприємницької діяльності, сприянням інвестуванню та процесам освіти в країнах Карпатського євро регіону, зазвичай відбуваються на основі «принципу надлишку». Це неприпустимо на постфордійській стадії розвитку, оскільки розвиток людських ресурсів став стратегічним фактором, а тому і центральною

проблемою. Місцеві та регіональні самоврядування є відповідальними за забезпечення фінансових засобів на освіту та підготовку кадрів в ринкових економіках. Зрозуміло, що управлінський вклад щодо фінансових питань у майбутньому значно зросте і виходячи з цього, повинна зрости роль як місцевого так і регіонального фінансування.

Потрібно також знайти шляхи залучення приватного капіталу на підтримку освіти та перепідготовку кадрів в Карпатському єврорегіоні. Це розширило б можливості вибору, що пропонуються освітою та професійною підготовкою, та дозволило створити нову структуру навчання.

У Європейському Союзі, на периферійних територіях, а особливо у відсталих сільських регіонах, розвитку освіти та професійної підготовки приділяється значна увага. Ідея створення та діяльності освітньо-підготовчих установ та нових форм навчання підтримується з метою створення рівних можливостей для віддалених сільських регіонів, що в свою чергу, створило б рівні можливості як для індивідів, так і для різних соціальних груп.

Отже, із членством Угорщини, Польщі та Словаччини в ЄС, освітньо-підготовчі мережі та ініціативи сприяння підприємству на території Карпатського єврорегіону отримують доступ до значних іноземних фондів розвитку та підтримок. ЄС підтримує промоцію культурних традицій та міжетнічних відносин.

Особисті умови та вклади, Обговорення особистих умов вимагає подвійного підходу:

- по-перше, серед населення виникає попит на тренування та інвестиції;
- по-друге, з'являються певні вимоги до педагогів, які беруть участь в процесах навчання та підготовки, менеджерів культури та громадськості, національних та іноземних інвесторів та підприємців.

З цього аспекту, демографічна ситуація Карпатського єврорегіону є дуже важливою. З аналізу демографічної ситуації слідує, що демографічна структура єврорегіону ще не деформувалась безповоротно. Існує значна кількість молоді, що проживає в єврорегіоні, яка може здобути необхідну професію шляхом отримання вищої освіти.

З іншого боку, рівень кваліфікації населення в Карпатському єврорегіоні не можна назвати оптимальним, що означає «великі можливості» для всіх форм навчання (денних, вечірніх та заочних курсів). Особливо рівень освіти ромського населення є надзвичайно низьким і вимагає розвитку для необхідної соціальної інтеграції. Першочергова передумова для соціально-економічної інтеграції, що ставиться Європейським Союзом, полягає в підвищенні загального рівня освіти населення, яке проживає в регіоні.

Сьогодні, «навчання упродовж всього життя» є очевидним для кожної людини у розвиненому світі. Основу для цього, на сьогоднішній день, освітньою інфраструктурою єврорегіону на всій території ще не забезпечено. Проте, спостерігається зростання потреби в цьому з боку населення. Керівники та освітньо-культурні установи Карпатського єврорегіону повинні прикласти максимального зусилля для задоволення даної потреби населення.

Педагогічна робота є висококваліфікованою і відкрита до подальшого розвитку в містах та селах Карпатського єврорегіону. Педагоги повинні бути зацікавлені і у фінансовому плані так, щоб вони відвідували курси підвищення кваліфікації не тільки у відповідності до нових умов, але й задля забезпечення вищої якості освіти та професійної підготовки на території Карпатського єврорегіону, і в такий спосіб створити необхідний професійний фон для професійної підготовки за принципом «освіта упродовж всього життя».

4.5.4. Умови та можливості розвитку

Інформаційне забезпечення. З огляду на прийняття та подальший розвиток стратегічної програми, на думку авторів [210], було б дуже важливим якнайшвидше створити Регіональний центр розвитку та співробітництва регіональних самоврядувань, установ та зацікавлених підприємств. Це забезпечило б інформаційну поінформованість, контроль за проектами та управління ними. Центр також став би відповідати за моніторингову діяльність, пов'язану зі стратегічною програмою. Важливо також залучити всі установи до фінансування цього центру. Центр міг би вже у найближчому майбутньому надавати допомогу для самоврядувань

членів у підготовці та управлінні тендерів, та вести спільну освітньо-підготовчу роботу з підготовки кадрів для євро регіону.

З метою сприяння безперервного потоку інформації було б добре видавати інформаційний бюлетень (календар подій) Карпатського євро регіону, та щоквартальний вісник (бюлетень новин) євро регіону.

Контрольно-оціночна (моніторингова) система. Виконання стратегічної програми повинно супроводжуватись безперервним спостереженням, та, при можливих відхиленнях або проблемах, необхідно застосовувати механізми зворотного відкликання членів. Більш ефективним було б обрати другий шлях так, щоб зауваження спрямовувались знизу вгору і, таким чином, необхідні рішення та заходи народжувались на можливому найнижчому рівні. Для найбільш ефективного виконання функції управління, необхідно створити окремий Моніторинговий Комітет, який слідкував би за стадіями виконання цілей, визначених стратегічною програмою.

Проте, під час моніторингу, це може спричинити фундаментальну проблему, адже до цього часу не було ще підготовлено ніякої дієвої програми у Карпатському євро регіоні. Ми вважаємо, необхідно якнайшвидше підготувати оперативну програму розвитку так, щоб зміни, викликані програмою, можна було легко фіксувати. Це вимагає **співробітництва** між самоврядуваннями, школами та установами-учасниками, які внесені до переліку у програмі.

Стратегічна програма для розвитку освіти, підготовки та зайнятості на території Карпатського євро регіону містить близько 30 проектних пропозицій, які внесені у перелік п'яти під-категорій.

Фундаментальна мета програми полягає в тому, щоб забезпечити такий рівень життя та умови праці для населення Карпатського євро регіону, які переконали би їх у перевагах проживання та поселення у регіоні, та створює далекоглядні перспективи для молодого покоління. Поставленою метою є також і те, щоб співробітництво і зв'язки між регіональними діячами, які відчуватимуть виконання безпосередньо або опосередковано, повинні бути зміцнені та розвинені.

Наступною ціллю програми є підготовка жителів Карпатського євро регіону до очікуваних наслідків вступу в ЄС. Це торкається учасників розвитку інфраструктури людських ресурсів, оскільки ЄС до першочергових завдань відносить проблему підвищення конкурентоздатності регіону. Це стосується також і жителів Карпатського євро регіону тому, що до фондів ЄС можна звертатись лише з комплексними планами та пропозиціями – що є наступним пунктом програмних процесів. Підготовлена стратегічна програма становить приклад для усіх тих регіональних діячів, які бажають досягти майстерності методів підготовки планів розвитку.

Розробка оперативних програм. Після обговорення та прийняття стратегічної програми **розвитку** Карпатського євро регіону потрібно приступити до підготовки оперативних програм. З підпрограм та проектних пропозицій, визначених у стратегічній програмі, керівництву євро регіону потрібно вибрати найголовніші напрямки розвитку та встановити пріоритетну послідовність їх виконання.

Наступним кроком має бути розробка оперативних програм для сприяння підприємству та залучень інвестицій, розвитку освіти та зайнятості для Карпатського євро регіону. Необхідно також організувати поступлення частки самофінансування для проектів, та вивчити можливості національних та міжнародних ресурсів (ЄС) для створення інвестиційних засобів, необхідних для проектного фінансування.

V. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Найбільш актуальними проблемами для людства на початку ХХІ століття стали прогресуюча деградація навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів та екологічна небезпека. Наукові дослідження переконують, що неефективний розвиток економіки, нераціональне природокористування, негативні тенденції щодо забруднення довкілля швидко посилюються в часі. У зв'язку з цим настав час докорінної зміни пріоритетів економічного та соціального розвитку – конкурентоспроможність регіонів стає не стільки інструментом забезпечення загальнонаціонального добробуту, скільки стратегічною метою при забезпеченні сталого розвитку. Ключова роль сталого регіонального розвитку визначається тим, що базовою характеристикою добробуту населення стає не стільки рівень доходів, скільки рівень задоволення населення умовами життя.

Внаслідок існуючих проблем та особливо нових, які безперервно з'являються як наслідок взаємодії суспільства з природою, виникає потреба в удосконаленні теоретико-методологічної основи екологічної економіки, інституційних основ і механізмів запровадження концепції сталого розвитку особливо на регіональному рівні.

При реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону, потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Враховуючи наявні в Карпатському регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, стратегічна мета полягає у створенні ефективної еколого-економічної системи, яка зможе забезпечити висхідний розвиток і екологічну безпеку Карпатського регіону. У цьому контексті важливе значення мають мати Концепція, Програми і Плани розвитку областей Карпатського регіону на близьку і тривалу перспективу, в основу яких повинні закладатися ідеї та принципи сталого розвитку.

5.1. Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України

Упродовж останніх десятиріч світова спільнота дедалі виразніше усвідомлює відповідальність людини за прогресуючу деградацію природного середовища, виснаження природних ресурсів та екологічну небезпеку, яка загрожує всім, але найбільше гірським та передгірським, регіонам світу.

Курс України на євроінтеграцію вимагає активізації транскордонного співробітництва як важливого чинника розвитку прикордонних територій європейських держав. Рада Європи та Європейський Союз активно підтримують розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва, вдосконалюючи механізми такої співпраці, створюючи фінансові можливості для розвитку прикордонних територій. Особливо великий потенціал в цьому контексті має Україна, яка на значній території межує з ЄС та прагне до євроінтеграції [3,34].

В розділі IV показано, що однією з найбільш ефективних форм співробітництва прикордонних територій суміжних держав є єврорегіони. Діяльність єврорегіонів розглядається як один з елементів загальноєвропейської системи пріоритетів, який відповідає принципів інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Така діяльність передбачає прискорення соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів, кадрову, інфраструктурну підготовку регіонів і країни в цілому для поглиблення співробітництва з ЄС, прискорення процесів інтеграції, розвиток міжнародних зв'язків насамперед у галузях туризму, рекреації, охорони навколишнього середовища. Зрозуміло, що ідеї сталого розвитку є актуальними для міждержавних утворень і особливо тих, які охоплюють гірські та передгірські території.

В останні роки, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, у Карпатському регіоні значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних технологічних аварій і катастроф. Крім того, треба рахуватися і з тим, що майже четверта частина його населення проживає в зонах з підвищеним екологічним ризиком функціонування промислових об'єктів, яких у регіоні майже три сотні. За забрудненістю

повітря, води і ґрунтів Карпатський регіон займає одні з перших місць в Україні. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю на його території значної кількості хімічно-агресивних та сировинно-видобувних виробництв. До іншої групи концентрованих шкідливих речовин належать великі міста регіону (Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Ужгород та ін.), де викиди автотранспорту становлять 60-70 % їх загальної кількості. З огляду на відносно невелику площу міст Карпатського регіону та їх історично щільну забудову, тут вплив цього фактора може бути значно більшим, ніж в індустріальних, але значно просторіших, містах Сходу, Півдня і Центру України.

Для Карпатського регіону особливо гострою є проблема гірських районів, які, як показує європейський досвід, повинні мати спеціальний статус, яким би законодавчо закріплювалися необхідні економічні та фінансові пільги і соціальні гарантії їх жителям, У цьому зв'язку дуже важливе значення має прийнятий Верховною Радою Закон України «Про статус гірських населених пунктів України» (Закон України № 56/95 від 15.02.1995 р.) та прийняття Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розроблену Інститутом регіональних досліджень НАН України разом з Міністерством економіки України та виконавчими структурами обласних рад Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей. Великої шкоди довікллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Науково необґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворюючій системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо).

Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних (історичних, географічних, економічних та ін.) особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими

диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріального виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону.

В основу сучасної регіональної еколого-економічної політики сталого розвитку закладають наведені на стор 60 цієї книги принципи [23, 25]:

- пріоритет загальнонаціональних інтересів – дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямовувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності;

- законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики. Політика стосовно регіонів і політика самих регіонів повинна бути регламентована нормативно-правовою базою, дотримання вимог якої є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками процесу;

- поєднання інтересів. Поточні та стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення має усувати можливі суперечності між ними;

- врахування особливостей регіонів. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій;

- збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнонаціональної ефективності. Вибір методів і форм державної селективної підтримки окремих територій повинен бути спрямований на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;

- принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі здійснення національної політики.

Іншими словами, ідеологія сталого розвитку, як глобальна доктрина, ставить перед регіонами завдання зберегти навко-

лише середовище, шляхом оптимізації суспільних потреб і забезпечення адекватного їм соціально-економічного розвитку. Основною метою Карпатського регіону при запровадженні концепції сталого розвитку, має стати прагнення створити умови для збалансованого розвитку територій, які входять до складу цього міжобласного утворення та збереження здоров'я людей, які проживають на вказаних територіях.

Для формування умов сталого розвитку Карпатського регіону необхідно зосередитися на реалізації таких пріоритетних складових, як [38,50]:

- економічна – передбачає ефективне використання всіх видів ресурсів, орієнтованих на зниження або усунення тиску на природні екосистеми;

- екологічна – як шлях відновлення первинного стану природного середовища, збереження його на цьому рівні, реалізація заходів до максимально можливого поліпшення;

- соціальна – передбачає підвищення добробуту і якості життя людини, збереження її здоров'я.

Концентрація на цих пріоритетних складових сприятиме посиленню координації дій органів державної влади, наукових установ, неурядових структур, промислових і сільськогосподарських підприємств різних форм власності під час вирішення проблем охорони довкілля та структурної перебудови економіки.

Для втілення в життя стратегії сталого розвитку Карпатського регіону необхідно мати такий механізм, який спирається на внутрішні й зовнішні економічні інтереси країни та регіону, адже основною дієвою та ефективною складовою висхідного розвитку будь-якої держави є регіони і тільки комплексність їх розвитку дає змогу забезпечити прогрес у кожній ланці господарства і життєдіяльності людей. Економічна стратегія будь-якої держави визначає трансформацію пріоритетів і механізмів державного втручання в економіку регіонів для реалізації його стратегічних цілей на довгостроковий період [49,55].

В загальному механізмі стратегії сталого розвитку регіону, прийнято виділяти такі напрями його розвитку, як: правові, організаційні, фінансові, економіко-інноваційні, соціальні, екологічні та інформаційні [64,71]:

- фінансовий механізм – залучення бюджетних та поза-бюджетних коштів на виконання державних та регіональних програм впровадження ідей сталого розвитку; удосконалення фінансово-бюджетних відносин; вироблення критеріїв надання державної підтримки;

- правовий механізм – нормативно-правове забезпечення; інституційне забезпечення; забезпечення відповідальності центральних і місцевих органів влади;

- організаційний механізм – розробка стратегій розвитку регіонів;

система управління стратегічним розвитком; централізація і децентралізація державної влади;

- екологічний механізм – екологічна паспортизація; впровадження інноваційних екологічних технологій; екологічне страхування; популяризація екологічної освіти;

- соціальний механізм – запровадження соціальних стандартів; підвищення рівня і якості життя; оптимальна мережа соціальної інфраструктури; реалізація програм зайнятості;

- інформаційний механізм – автоматизація систем господарського управління; регулювання регіональних систем; проведення соціального моніторингу; всебічна інформатизація населення.

Нормативно-правовою базою для розроблення регіональних стратегій розвитку в Україні є Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Концепція державної регіональної політики, відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних та місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідного регіону. Стратегії регіонального розвитку пов'язані з такими важливими і складними процесами, як формування ринкових відносин, розвиток нових форм власності, пріоритетний соціальний розвиток, екологічний стан, демографічна ситуація та інші [106].

Як зазначено в «Ужгородській декларації», що прийнята на міжнародній конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи», у м. Ужгород 8-10 вересня

2010 року, для реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону, потрібно здійснити такі заходи:

а) у соціально-економічній сфері:

– перетворювати гірські регіони, зокрема Карпатський регіон, в культурні, туристичні й рекреаційні центри зі збереженням самобутньої культурної спадщини територій і створенням сучасної інфраструктури для відпочинку та оздоровлення людей, а також умов для вирощування і виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

– реструктуризувати екологічно небезпечні галузі господарювання, перш за все лісозаготівельну і гірничодобувну, з урахуванням екологічного стану територій шляхом упровадження сучасних екобезпечних технологій, а також переорієнтацію на екологізбережні види діяльності суспільства;

– забезпечити справедливе, ефективне і стале управління водними ресурсами, модернізацію служб у сфері водопостачання і каналізації, охорони водних ресурсів від забруднення;

– посилити соціальний захист населення гірських регіонів, активізувати заходи щодо розвитку соціальної і транспортної інфраструктури;

– сприяти соціально-економічному розвитку гірських регіонів шляхом стимулювання інвестиційної діяльності, приватного підприємництва і фермерства;

– сприяти застосуванню в гірських регіонах екологічно чистих джерел енергії, в тому числі гідро- і вітрових електростанцій.

б) в екологічній сфері:

– завершити формування національних екологічних мереж природно-заповідних територій як складових Загальноєвропейської екологічної мережі;

– організувати довгостроковий моніторинг екологічного стану гірських регіонів;

– розробляти і впроваджувати за участю відповідних інституцій країн – членів Ради Європи та ЄС технології і програми захисту басейнів гірських річок і лісових масивів, оперативного попередження і ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф на гірських територіях;

– створити для Карпатського регіону та інших гірських територій єдину базу даних екологічної інформації, на основі якої розробляти щорічні карти змін екологічної ситуації та комп'ютеризовані системи екологічної безпеки територій;

– здійснювати заходи щодо збільшення площ лісових насаджень, поліпшення їх водорегулювальної функції і попередження несанкціонованої вирубки лісу;

– реалізовувати програми підвищення родючості ґрунтів і недопущення ерозійних явищ на гірських сільськогосподарських угіддях;

– створювати адаптовані до умов гірських регіонів системи ефективного збору, утилізації і переробки побутових і виробничих відходів, а також підтримувати ініціативи органів місцевої і регіональної влади, територіальних громад, неурядових організацій щодо активізації робіт із утилізації хімічних, біологічних та побутових відходів, розвитку наукових досліджень, зорієнтованих на пошук екологічно безпечних місць для захоронення відходів та зменшення забруднення навколишнього природного середовища, відновлення порушених екосистем.

в) у суспільно-політичній сфері:

– підтримувати ініціативи неурядових організацій по захисту навколишнього природного середовища;

– забезпечувати належні можливості для участі населення гірських регіонів у процесі ухвалення рішень щодо планування їх територій, охорони і використання природних ресурсів гір;

– підвищувати юридичну відповідальність підприємств і громадян за забруднення довкілля;

– проводити системну інформаційну, освітню і виховну роботи з формування екологічної культури населення.

Стратегія сталого еколого-економічного розвитку Карпатського регіону мала б передбачати, що продуктивні сили, структура економіки, спеціалізація та розміщення виробництв в сучасних умовах повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, продуктивним, відтворювальним і асиміляційним потенціалом навколишнього природного середовища всіх територій, які входять до складу Карпатського єврорегіону. Більше того, рівень та характер викорис-

тання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби й напрями вкладення грошей та капіталів, орієнтація техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними планами розвитку.

5.2. Механізми запровадження та стимулювання сталого розвитку в Карпатському регіоні

Україна переживає етап багатопланових перетворень, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Специфіка сьогоднішнього періоду якраз і полягає в тому, що ефективність нових важелів ринкового регулювання нівелюється ще досить сильними позиціями старих форм економічних відносин, що суттєво знижує стійкість економічної системи та результативність її функціонування.

Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріального виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону [59].

Основною метою Карпатського регіону, при запровадженні концепції сталого розвитку, має стати прагнення не тільки зберегти унікальне гірське довкілля, але й створити умови для збалансованого розвитку територій, які входять до складу цього міжобласного утворення та збереження здоров'я людей, які проживають на вказаних територіях.

Для втілення в життя стратегії сталого розвитку Карпатського регіону необхідно мати такий механізм, який спирається на внутрішні й зовнішні економічні інтереси країни та регіону. Зумовлено це тим, що основною рушійною силою сучасної держави є регіони і тільки комплексність їх розви-

тку дає змогу забезпечити прогрес у кожній ланці господарства і життєдіяльності людей.

В загальних підходах до стратегії сталого розвитку регіонів, прийнято виділяти такі механізми: правові, організаційні, фінансові, економіко-інноваційні, соціальні, екологічні та інформаційні [33,40]:

- правовий механізм – нормативно-правове забезпечення; інституційне забезпечення; забезпечення відповідальності центральних і місцевих органів влади;

- організаційний механізм – розробка стратегій розвитку регіонів; система управління стратегічним розвитком; централізація і децентралізація державної влади;

- фінансовий механізм – залучення бюджетних та позабюджетних коштів на виконання державних та регіональних програм впровадження ідей сталого розвитку; удосконалення фінансово-бюджетних відносин; вироблення критеріїв надання державної підтримки;

- екологічний механізм – екологічна паспортизація; впровадження інноваційних екологічних технологій; екологічне страхування; популяризація екологічної освіти;

- соціальний механізм – запровадження соціальних стандартів; підвищення рівня і якості життя; оптимальна мережа соціальної інфраструктури; реалізація програм зайнятості;

- інформаційний механізм – автоматизація систем господарського управління; регулювання регіональних систем; проведення соціального моніторингу; всебічна інформатизація населення.

Нормативно-правовою базою для розроблення регіональних стратегій розвитку в Україні є Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Концепція державної регіональної політики, відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних та місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідного регіону. Стратегії регіонального розвитку пов'язані з такими важливими і складними процесами, як формування ринкових відносин, розвиток нових форм влас-

ності, пріоритетний соціальний розвиток, екологічний стан, демографічна ситуація та інші [55].

Висхідний розвиток економіки можливий за умов її інноваційної спрямованості, коли, поряд із врахуванням специфічних особливостей регіону та менталітету населення, організаційні та технологічні інновації стануть основою для вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем у суспільстві. Економіко-інноваційні підходи та рішення передбачають застосування такої сукупності заходів, які б найефективніше сприяли подоланню проблем і спрямовували розвиток регіону в напрямі інноваційно-інвестиційного, високотехнологічного, ресурсо-ощадного й екологічно безпечного виробництва [231].

Організаційний механізм сталого розвитку Карпатського регіону має базуватися на тому, щоб територіальні органи влади були зацікавлені в ефективній роботі всіх підприємств території, незалежно від форми власності, а останні мали відчутну віддачу від комплексності розвитку. Організаційне забезпечення реалізації стратегії передбачає нову систему управління стратегічним розвитком, створення цільової організаційної структури – міжвідомчого органу з реалізації стратегії, покликаної забезпечити консолідацію зусиль різних рівнів управління, приватного сектору і громадськості, а також контроль за реалізацією стратегії з боку перерахованих сторін. Тому першочерговою умовою ефективного державного управління є оптимальне розмежування повноважень між центром і органами місцевого самоврядування.

Важливим аспектом **фінансового механізму** є удосконалення фінансово-бюджетних відносин між центром і областями, які входять до складу Карпатського регіону, вироблення критеріїв і механізмів надання державної підтримки, виконання завдань та пріоритетні напрями стратегії фінансуватимуться за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел. Під час фінансування заходів з реалізації стратегії сталого розвитку усі виконавці повинні забезпечити виконання запланованих завдань з максимальною результативністю та ефективністю у їх використанні.

Пріоритетним є формування фінансових джерел на основі державно-приватного партнерства. Державна фінансова

підтримка регіонального розвитку розглядається як одночасне фінансування з державного та місцевого бюджетів. При цьому обсяг коштів з місцевих бюджетів має не зменшуватися у разі фінансування визначених державою пріоритетів у регіональному розвитку. Частка участі місцевих бюджетів у реалізації стратегії має визначатися з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку та можливостей регіону.

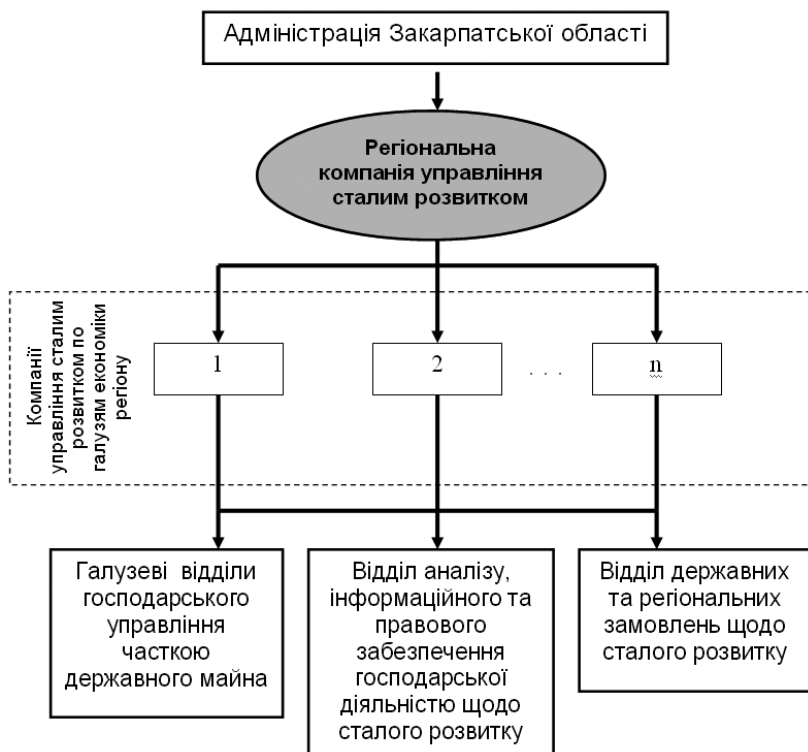

Рис. 5.1. Структурна схема Регіональної компанії управління сталим розвитком [235].

Соціальний механізм має сприяти створенню умов для підвищення рівня і якості життя населення Карпатського регіону через запровадження соціальних стандартів, формування оптимальної мережі закладів соціальної інфраструктури, спрямування інвестицій у їх подальший розвиток і підвищення якості послуг. Індикаторами соціальної орієнтації розвитку

регіону треба вважати, як це прийнято в європейських країнах, динаміку реального рівня споживання соціальних благ, народжуваність і смертність, фізичне та духовне здоров'я населення, тривалість життя тощо. Соціальну орієнтацію регіонального розвитку треба оцінювати і забезпечувати з урахуванням ідей сталості та збалансованості [23].

Виходячи з цього нами розроблена конструктивна схема управління сталим розвитком регіону (області) на основі формування регіональної компанії управління, яка б функціонувала за відповідною смисловою схемою.

Регіональна компанія управління сталим розвитком (РКУ СР) – це об'єднання спеціалістів з різних сфер діяльності: юристів, економістів, фінансистів, інженерів, екологів, менеджерів та інших. Головною метою РКУ СР є організація реального управління державним майном і, як результат, отримання прибутку та поповнення бюджету області, а також формування і супроводження регіонального замовлення на сталий розвиток. Однією із основних задач цієї структури є управління підприємствами і організаціями області, які працюють у цій сфері, через механізми дольового капіталу.

Реалізацію функцій РКУ СР пропонується здійснювати у відповідності із існуючим законодавством та під контролем зацікавлених структурних підрозділів обласної державної адміністрації. Крім того, до задач діяльності Регіональної управлінської компанії сталим розвитком відносяться: формування і проведення єдиної політики сталого розвитку у відношенні до підприємств-виробників, наукової та технічної політики на території Закарпатської області, підвищення ефективності за рахунок реального управління промисловим комплексом області при участі в уставних капіталах суб'єктів господарювання. Принципова структурна схема Регіональної компанії управління сталим розвитком подана на рис. 5.1.

Такі регіональні управлінські компанії мали б діяти у всіх областях Карпатського регіону, а їх роботою мала б координувати відповідна міжобласна регіональна компанія. В цих структурах мають працювати фахово підготовлені кадри, які готові скеровувати всю діяльність РКУ в русло сталого розвитку.

Управління сталим розвитком територіальної громади. Управління територіальною громадою є, як прави-

ло, процесом оптимізації розвитку складної, соціально-демографічної, економічної, просторової, екологічної, містобудівної системи. Процес управління сталим розвитком територіальної громади повинен розглядати територіальну громаду не тільки як функціонування взаємозалежних блоків – економіка, населення, природне середовище, просторові зв'язки та інше, але й як схему економічних відносин території в системі регіональної та національної економіки й природокористування. Важливе значення набувають регіональні міжгалузеві баланси, методологічно і інформаційно сумісні з міжгалузевими балансами країни. Також можуть бути використані методи економічного моделювання, котре здатне відбивати структуру, взаємозв'язки, закономірності процесів, що відбуваються не лише в територіальних громадах, але й регіонах або країні в цілому.

У цьому випадку, як показує зарубіжний та вітчизняний досвід, найбільш ефективним інструментом майбутнього розвитку території стає процес стратегічного планування та стратегічного управління сталим розвитком. Формування стратегії розвитку території в першу чергу приводить до проведення реальної діагностики еколого-економічного стану на відповідній території, дає змогу територіальній громаді визначити свої позитивні сторони і недоліки, насамперед ресурсний потенціал та конкурентоспроможність. Процес опрацювання стратегії сталого розвитку територіальної громади:

- окреслює цілі і мету майбутнього стану території, її екологічних, соціальних, культурних та освітніх характеристик;
- ідентифікує тенденції та проблеми, котрі мають вплив на конкурентоздатність та сталість розвитку території та територіальної громади;
- зберігає характерну ідентичність та цінності території в процесі політичних, соціальних і економічних змін;
- оптимізує інфраструктуру території та регуляційну політику і стимулює подальший економічний розвиток;
- веде до покращення умов розвитку підприємництва, створення нових робочих місць та подальшого економічного зростання;
- заохочує громадян до активної участі в процесі прийняття рішень та їх реалізації;

- сприяє залученню інвестиційних ресурсів для розвитку території.

В цьому контексті надзвичайно важливо організувати ефективну інформаційну взаємодію органів влади і територіальної громади (або громадськості), що забезпечує легітимність всіх рішень влади. Громадськість у свою чергу впливає на процес планування, приймає участь у виконанні програм розвитку, контролює певну діяльність влади. Участь громадськості напряму пов'язана із розвитком основ громадянського суспільства – громад, спроможних вирішувати складні проблеми на основі спільного бачення, відчуття приналежності і позитивної налаштованості, визнання цінності багатоманітності та розвитку мереж взаємодії.

Інституційне забезпечення. Для більшості регіонів України властивий низький рівень стимулювання сталого розвитку регіону. Однією з причин такого стану є недостатність інституційного забезпечення та відсутність дієвих механізмів запровадження і стимулювання сталого розвитку регіону. З точки зору стимулювання сталого розвитку регіону, «інституції» – це норми, традиції, звичаї поведінки в суспільстві, які забезпечують його поступальний розвиток. Натомість, «інститути» – це закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ, що впливають на стан соціо-еколого-економічної рівноваги в умовах стимулювання сталого розвитку регіону.

Під інституційним забезпеченням стимулювання сталого розвитку регіону слід вважати цілеспрямований систематичний вплив державних органів влади, спрямований на забезпечення високих соціальних, економічних та екологічних стандартів існування та розвитку населення. Цей вплив полягає в ефективному використанні нормативно-правової та інформаційної бази, а також використовує сучасні програмно-технічні комплекси з управління даними [36,41].

До інституційних інструментів стимулювання сталого розвитку регіону можна віднести:

- державне замовлення на високоефективні в екологічному та соціальному плані регіональні проекти і технології – визначення переліку пріоритетних соціально-екологічних

проектів, розвиток високотехнологічного, енергоощадного, екологічно безпечного та соціально орієнтованого виробництва;

- регіональне прикордонне співробітництво у галузі сталого розвитку – транскордонна регіональна співпраця у соціальній, економічній та екологічній сферах. Даний інструмент забезпечить розширення співробітництва регіонів України з регіонами сусідніх країн у соціальній, економічній та екологічній сферах, сприяючи досягненню сталого розвитку. Цей напрямок діяльності є особливо актуальним для Карпатського регіону, який входить до складу Карпатського Євrorегіону і ефективно працює на євроінтеграційну політику України.

В цілому інституційні інструменти стимулювання сталого розвитку регіону направлені на залучення додаткових коштів до регіону для реалізації різноманітних програм та проектів в контексті досягнення сталого розвитку регіону, забезпечуючи при цьому потужну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам регіону у соціальній, економічній та екологічній сферах.

5.3. Інституційні основи сталого розвитку Карпатського регіону в контексті синьої економіки

Життя і практика переконують, що неефективний розвиток економіки, нераціональне природокористування, негативні тенденції щодо забруднення довкілля дедалі посилюються. Ключова роль сталого регіонального розвитку визначається тим, що базовою характеристикою добробуту населення стає не стільки рівень доходів, скільки рівень задоволення населення умовами життя загалом.

Проблеми, що виникають між суспільством і природою, спонукають до удосконалення теоретико-методологічної основи екологічної економіки, розробки інституційних основ і нових механізмів запровадження концепції сталого розвитку особливо на регіональному рівні.

Однак, до цього часу не створено наукового теоретико-методологічного підходу до еколого-економічного та інституційного механізмів реалізації сталого розвитку на регіональному рівні, відсутні чіткі програми дій центральних і

місцевих органів влади, спрямовані на реалізацію концепції сталого розвитку. Економічна стратегія будь-якої держави визначає пріоритети і створює механізми державного втручання в економіку регіонів для реалізації його стратегічних цілей на коротко – і довгострокові періоди. Крім того, механізми запровадження сталого розвитку будь-якого регіону мають вписуватися в національну і світову стратегію розвитку, логічно виходити з них, бо глобальні цілі не можна безпосередньо відтворити в регіоні – їх можна тільки певним чином адаптувати до потреб регіону.

Наприкінці ХХ століття в економічній теорії стали інтенсивно відстоюватися ідеї «зеленої економіки» – висхідний економічний розвиток суспільства без змін довкілля із застосуванням «відновлювальних технологій» як джерел енергії так і сировини. Подальшому розвитку цих ідей має сприяти «синя економіка», яка стверджує, що в основу економічного зростання слід закласти логіку розвитку природних екосистем, їх взаємодоповнюваності та збалансованості, які виходять за рамки звичайного збереження ресурсів. Ця економічна філософія була названа «синьою економікою» і вперше озвучена в 1994 році професором Гюнтером Паулі, який на замовлення Організації Об'єднаних Націй виконав дослідження бізнес-моделей майбутнього [47].

Природні системи працюють за принципом повного перетворення сировинних ресурсів із одного виду в інший, що дозволяє реалізувати стале виробництво, тобто вищу ступінь їх функціонування. В концентрованому вигляді сутність синьої економіки полягає у врахуванні інтегрального еколого-економічного ефекту при оцінці результатів усіх видів господарської діяльності. Інтегральний еколого-економічний ефект – це нелінійна сума двох різних за природою ефектів – традиційного економічного та екологічного. Важливим аспектом синьої економіки є пріоритет превентивних заходів щодо негативного впливу виробничо-господарської діяльності на людину і довкілля загалом.

Можна навести конкретні приклади використання ідей синьої економіки у виробничих процесах, які мали б стати основою сталого розвитку Карпатського регіону. У межах Карпатського регіону можна мати великі економії енергії і

сировини при переробці відходів лісо-деревопереробної галузі та твердих побутових відходів. У процесах їх переробки виробляється біогаз метан, який за допомогою доступних технологій ефективно розділяється на водень, що може замінити потреби газу для населення та карбон, який використовується у багатьох хімічних виробництвах поширених в регіоні. Стічні теплі води, які при цих виробництвах утворюються у великих кількостях, можуть, для прикладу, використовуватися для рибних ферм і вирощування водоростей, що забезпечить місцеве населення не лише новими і дешевими продуктами харчування, але й дозволить виробляти біопаливо.

Іншим прикладом ефективного використання ідей сільськогосподарської економіки може стати запровадження кластерної моделі розвитку в економіку гірських територій Карпатського регіону. Враховуючи те, що високотехнологічні галузі не мають традицій існування у гірських районах Карпатського регіону, важливим стає запровадження там кластерного типу їх розвитку. Світовий економічний досвід свідчить про високу ефективність діяльності кластерів, які є територіальним об'єднанням взаємопов'язаних підприємств у межах одного регіону. Кластерний підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів та привабливість їх для іноземних інвестицій. У гірських районах Карпатського регіону доречно вести мову про формування науково-виробничих кластерів таких галузей: рекреаційно-фармацевтичної, оптико-електронної, харчової та переробної промисловості. Карпатський регіон потрібно представляти для інвесторів як привабливий для розміщення виробництв із високими вимогами до чистоти довкілля, наявністю відповідної інфраструктури та висококваліфікованих трудових ресурсів. В областях Карпатського регіону є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання концепції сталого розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень.

Для реалізації інституційного потенціалу необхідно виключити нецільове використання інститутів, подолати невідповідності інститутів, трансформувати інституційну сис-

тему у визначальний фактор економічного розвитку. У даному випадку зв'язок інституційної системи і сталого розвитку виглядає двояко: не тільки інститути виступають джерелами сталого розвитку, а й самі є результатом сталого розвитку. Інститути можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні інститути (різноманітні міжнародні організації та, що займаються питаннями сталого розвитку, та фінансово-кредитні установи) забезпечують активізуючий вплив на розвиток регіональних систем в контексті сталого розвитку через застосування різноманітних форм впливу на регіони. Внутрішні інститути (переважно органи державної та регіональної влади) сприяють стимулюванню сталого розвитку регіону через вироблення внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання до активної діяльності, що націлена на досягнення сталого розвитку регіону [238].

Інституційне забезпечення стимулювання сталого розвитку гірського регіону передбачає:

- вибір політики стимулювання сталого розвитку регіону;
- контроль за стимулюванням сталого розвитку регіону ;
- пропозиції щодо поліпшення проведення стимулювання сталого розвитку регіонів.

Основним змістом інституційних перетворень політики, направленої на стимулювання сталого розвитку гірського регіону має бути стимулювання регіонів за допомогою трансформації податкової, бюджетної, інвестиційно-інноваційної політики ресурсо- і енергозбереження, впровадження екологічної техніки і технології. В цілому інституційні інструменти стимулювання сталого розвитку гірського регіону направлені на залучення додаткових коштів для реалізації різноманітних програм та проектів в контексті досягнення сталого розвитку, забезпечуючи при цьому потужну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам регіону у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Інституційними інструментами мотивації сталого розвитку Карпатського регіону можуть бути:

- угоди про співпрацю між регіональними органами влади та Кабінетом Міністрів України;
- регіональні програми соціо-еколого-економічного сти-

мулювання – фінансово-нормативні документи, що прийняті і реалізуються з метою стимулювання сталого розвитку регіону за рахунок коштів бюджетів різних рівнів. Інструмент спрямований на створення програми зі стимулювання сталого розвитку регіону, забезпечення необхідних потреб регіону;

- сталі регіональні позабюджетні фонди – фінансово-організаційні структури, не пов'язані із бюджетами різних рівнів, що задовольняють соціальні, економічні та екологічні потреби регіону. Інструмент націлений на створення постійного джерела фінансової підтримки сталого розвитку на території регіону;

- популяризація та пропаганда сталого розвитку регіону. Ціль інструменту полягає в утвердженні позитивного іміджу регіону в межах країни та за її межами шляхом пропаганди успішних інвестиційних проектів в соціальній, економічній та екологічній сферах регіону.

5.4. Кластерні моделі сталого розвитку Карпатського регіону

Процеси глобалізації та тенденції світової економіки в напрямку сталого розвитку скеровують економічний розвиток країн у наступне русло [39]:

- пріоритети економічного розвитку формуються в регіонах, містах, територіях;

- розробляються стратегії формування і розвитку окремих галузевих інноваційних структур, особливо їх регіональних об'єднань;

- ведеться пошук конкурентних переваг у використанні інноваційних технологій на окремих територіях.

У сучасній економічній літературі такі підходи отримали назву кластерних моделей, мережових структур, альянсів тощо [20].

Світовий економічний досвід свідчить, що в основу сталого розвитку гірських регіонів доречно закладати саме кластерну модель розвитку високотехнологічних галузей економіки. Під нею слід розуміти специфічну форму взаємодії влади, бізнесу, науки і громадськості, яка відбувається в складі територіально-галузевих добровільних об'єднань

та скерована на ефективне використання територіальних ресурсів [29,171]. Кластерна модель вважається ефективною для зростання територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Кластер – це локалізована фінансово-економічна та територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, капіталів, управління та суміжних об'єктів інфраструктури, скерована на виробництво конкурентоздатних товарів або послуг. Кластерна модель дозволяє розробляти стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного учасника і території, на якій вона реалізована і має істотну соціально-економічну значимість для регіону та країни в цілому [238].

Кластерна модель в контексті розвитку ідей синьої економіки базується на каскадному виробничому циклі – коли відходи одного виробництва стають сировиною для іншого. Зрозуміло, що кластерна модель і каскадний підхід дозволяють створювати нові робочі місця, підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів, зберегти ресурсну базу та екологічну чистоту та активізувати приток іноземних інвестицій.

В Карпатському регіону є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання економічної концепції розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень. У гірських районах Карпатського регіону доречно вести мову про формування науково-виробничих кластерів таких галузей: рекреаційно-фармацевтичної, оптико-електронної, екологічно чистої продукції аграрної та харчової промисловості [250]. Виробництва цих галузей потребують високої чистоти докільця, розвинену інфраструктуру та висококваліфіковані кадри. Першим двом вимогам Карпатський регіон відповідає в повній мірі, а вищі навчальні заклади Львова, Івано-Франківська, Ужгорода і Чернівців у змозі швидко підготувати необхідні кадри. Доречно навести декілька прикладів перспективних кластерно-каскадних технологій та виробництв, які відносно швидко і без великих капіталовкладень можуть бути реалізовані в гірських районах Карпатського регіону.

Карпатський регіон надзвичайно багатий на поклади бу-

рого вугілля (лігніти), яке до середини минулого століття у великих кількостях інтенсивно використовувалося для роботи ТЕЦ при виробництві електроенергії (тільки на Ужгородській ТЕЦ ще в 60-ті роки ХХ століття щороку спалювали біля 20 тис. т. бурого вугілля). В останні десятиліття буре вугілля на території Карпатського регіону добувають тільки у Львівсько-Волинському вугільному басейні. Значну частину вугілля цього басейну використовують Бурштинська (розташована біля міста Бурштин Івано-Франківської області, потужність – 2400 МВт, працює на 30 % потужності, тобто виробляє 800 МВт) та Добротвірська (розташована у селищі міського типу Добротвір Львівської області, потужність якої становить 600 МВт) теплові електростанції. Під час згоряння вугілля в теплових двигунах ТЕС утворюються шкідливі речовини: закис вуглецю, сполуки азоту, сполуки свинцю, а в атмосферу виділяється значна кількість теплоти. Лише одна ТЕС потужністю 1000 МВт за рік спалює 2,5 млн. тонн вугілля, «виробляючи» при цьому 6,5 млн. тонн CO_2 ; 9 тис. тонн оксидів сірки; 4,5 тис. тонн нітрогену оксидів; 490 тонн сполук важких металів і 700 тис. тонн попелу. В той же час з'явилися нові технології, які дозволяють із золи бурого вугілля виділяти речовину, з якої у фізико-технологічних лабораторіях можуть бути отримані монокристали, які вкрай потрібні для сучасної оптико- і мікроелектроніки елементарного германію, для розвитку активної і пасивної оптико- і мікроелектроніки. Попит на монокристали германію сьогодні надзвичайно великий у всьому розвинутому світі, а ціна одного кілограму в залежності від розмірів і чистоти перевищує ціну на золото. Розрахунки показують, що із спаленої 1 тис. т. бурого вугілля на ТЕЦ, окрім основної продукції – електроенергії, можна в замкненому виробничому циклі отримати 0,6-0,8 т. кристалічного германію та його сполук.

Крім того, застосування парових турбін на ТЕС потребує відведення великих площ під водосховища, в яких охолоджується відпрацьована пара. Вченими Центру біологічного очищення у штаті Міннесота (США) була запропонована технологія поглинання CO_2 водоростями що можуть рости у водосховищах для охолодження води. Для розвитку водоростям потрібні лише CO_2 , вода, поживні речовини та со-

нячне світло. «Побічним продуктом» фотосинтезу є кисень, який у великій кількості виділяється у воду та повітря. Також водорості багаті на поживні речовини, зокрема ефірні масла. Згідно розрахунків водорості за рік виробляють 450 центнерів масел з гектару. Для прикладу з одного гектару вирощеної сої можна отримати 2 центнери олії, рапсу та пальми до 10 центнерів олії з гектару. Це пояснюється тим, що водорості є найбільш швидкоростучим організмом на планеті – вони вдесятеро швидше ростуть ніж цукрова тростина. Залишки, що утворюються після екстракції з водоростей біопалива поділяються на: поживні речовини багаті протеїнами (спіруліна), а тому придатні як для харчування людей, так і для вигодівлі тварин; ефіри – використовуються для виготовлення полімерів, що застосовуються у виробництві косметики; біомаса може бути перероблена на етанол.

Інший шлях перетворення оксиду вуглецю пропонує канадська компанія «CO₂ Solutions» [47]. Вона виробила стандартизовані ферменти, які можуть виділяти CO₂, а після цього переробляти їх у вуглецеві матеріали промислової якості та навіть у карбонат кальцію для будівельних цілей.

Запропонований перелік винаходів та інновацій може допомогти зменшити зміни клімату, паралельно забезпечуючи населення продовольством, паливом, рідкісними металами та вкрай необхідними новими робочими місцями.

У межах Карпатського регіону можна мати великі економії енергії і сировини в лісо-деревопереробній галузі, яка нараховує десятки лісокомбінатів, меблевих фабрик в кожній із областей. Ця галузь, виробляючи кінцеву продукцію, продукує велику кількість газоподібних, рідких і твердих відходів. У процесах їх переробки виробляється біогаз метан, який за допомогою доступних технологій ефективно розділяється на водень, що може замінити потреби газу для населення та карбон, який може використовуватися у багатьох хімічних виробництвах поширених в регіоні. Стічні теплі води, які при цих виробництвах утворюються у великих кількостях, можуть, для прикладу, використовуватися для рибних ферм і вирощування водоростей, що забезпечить місцеве населення не лише новими і дешевими продуктами харчування, але й дозволить виробляти біопаливо. Таким

чином, проблема газу для населення гірських районів може суттєво знизитись і взагалі відпасти з часом, що дозволить Карпатському регіону стати енергетично незалежним.

У Карпатському регіоні вже третє століття діє єдине на всю Україну підприємство (Перечинський лісохімкомбінат), яке, поряд з деревинним вугіллям, виробляє кислоту оцтову харчову, кислоту оцтову технічну, смоли карбамідні, формалін та етилацетат. Карбамідні та тіокарбамідні смоли використовуються у виробництві деревних плит, з яких виготовляють сучасні меблі. Етилацетат – складний ефір оцтової кислоти та етилового спирту, універсальний розчинник, який використовується в багатьох галузях хімічної промисловості. Зрозуміло, що ці речовини у великих кількостях (десятки тисяч тонн щорічно) експортуються до багатьох країн світу. В той же час ці виробництва продукують велику кількість надзвичайно токсичних відходів. За підрахунками екологів, у повітря, воду і навколишнє середовище Перечинським ЛХК щодоби викидається не менше як 2 т похідних оцтової кислоти, ацетону й фенолів. Останні хімічні сполуки у свою чергу використовуються в багатьох виробництвах і є сировиною для отримання інших вкрай потрібних речовин. Зокрема фенол використовують при виробництві пластмас, синтетичних волокон, лікарських препаратів, антисептиків, фарбників, пестицидів тощо. Потрібні тільки технології для їх виділення, ідентифікації та концентрованого збору.

5.5. Роль транспортних корпорацій у забезпеченні сталого розвитку Карпатського регіону

Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються розширенням економічних зв'язків між країнами та континентами і, як наслідок, зростанням обсягів міжнародної торгівлі, що обумовлює постійне збільшення транснаціональних транспортних потоків і міжнародного транзиту пасажирів та вантажів. Екологічний стан транспортних підприємств, їхніх ланцюгів постачання безпосередньо впливає на глобальну екосистему, яка негативно змінюється під потужним впливом цієї галузі.

Ще однією проблемою є той факт, що на транспортну галузь нині припадає одна третина всіх витрат енергії в роз-

винених країнах. Виділяють такі наслідки впливу транспорту на глобальну екосистему [240]:

- парниковий ефект;
- забруднення навколишнього середовища;
- руйнування озонового шару;
- нагромадження відходів.

Питання транспортної екології, та її впливу на сталий розвиток окремих регіонів у теоретичному плані вивчаються зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зокрема, цим проблемам присвячені роботи Зеркалова Д.В., Косаревої Т.В., Смирнова І.Г. та ін. Вченими розглянуто вітчизняну та зарубіжну практику екологічного впливу транспортної галузі на довкілля. Проте, аналіз економічної літератури з проблем сталого розвитку регіонів свідчить про недостатнє дослідження процесів транспортної екології прикордонних регіонів, зокрема Карпатського регіону. В той же час, територія та транспортні системи Карпатського регіону відіграють унікальну транзитну роль на традиційних торгівельно-транспортних шляхах, як через нові кордони ЄС зі Сходу до Європи, так і вздовж них – з Півдня на Північ.

Карпатському регіону, притаманні всі економічні, соціальні і екологічні проблеми, характерні для світової цивілізації в цілому. Найбільший тиск на природу і навколишнє середовище в регіоні створюють [235,240]:

- промислове і сільськогосподарське виробництва, в першу чергу потужності, які виробляють хімічно активні, отруйні і радіоактивні відходи (заводи хімічної галузі, лісохімкомбінати, цехи і дільниці гальванічного виробництва, асфальтобітумні заводи тощо);

- видобувна промисловість (шахти, кар'єри тощо);

- науково необґрунтована вирубка лісів, яка супроводжується появою цілої низки проблем (ерозія, руйнування родючого шару ґрунту, зменшення потужностей водоутворюючої системи, поява буреломів, повеней, зсувів, селевих потоків тощо);

- автотранспортна і залізнична галузі;

- магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи;

- потужні джерела електромагнітних полів (радіолокаційні станції, електростанції, високовольтні лінії тощо);

- навантажувально-розвантажувальні роботи і міграційні процеси, пов'язані з прикордонним співробітництвом. З зазначених факторів впливу на навколишнє середовище чотири останніх можна віднести до транспортної галуззі та її похідних. Це пояснюється, в першу чергу, географічними особливостями регіону, його прикордонним положенням та історично сформованими господарськими пріоритетами. Відмінністю Карпатського регіону від інших регіонів України є перевантаження транспорту і зв'язку – майже третина основних фондів транспортної промисловості держави експлуатується в чотирьох областях. Карпатський регіон перетинає в усіх напрямках густа мережа залізничних і автомобільних шляхів, які виходять на західний кордон України. Через регіон проходять міжнародні транспортні коридори № 3, № 5, «Європа – Азія», «Балтійське море – Чорне море». Потужними автомобільно-залізничними вузлами є Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, Чоп, Калуш, Дрогобич; автомобільно-залізнично-авіаційними – Львів, Ужгород; автомобільно-залізнично-трубопровідними – Стрий, Мукачеве; трубопровідними – Дашава, Долина. Міжнародний аеропорт Львова з'єднує регіон з багатьма країнами світу. Загалом на кордоні з ЄС Карпатський регіон має 44 перехідних пункти пропуску: 26 – залізничних, 14 – автомобільних, 4 – авіаційних.

В Карпатському єврорегіоні вантажні та пасажирські міжнародні перевезення здійснюються в основному автотранспортом, чому сприяє розгалужена мережа автодоріг з твердим покриттям. Головні автодороги регіону – Київ–Львів–Перемишль, Київ–Чоп – Будапешт (Вена, Прага), Київ–Чернівці – Бухарест тощо. Територією регіону проходять магістральні газопроводи до Польщі, Словаччини та Угорщини, з північного сходу на південний схід – нафтопроводи «Дружба» і Уренгой-Помари-Ужгород, а також продуктопровід Броди-Самбір-Дрогобич. На території району функціонує потужний етиленопровід Калуш-Тисауйварош (Угорщина).

Основні показники, що характеризують транспортний потенціал Карпатського регіону та його структуру наведено в таблицях 5.1 та 5.2. А в таблиці 5.3 приведений SWOT-аналіз транспортної інфраструктури Карпатського єврорегіону.

Таблиця 5.1.

**Показники транспортної забезпеченості
Карпатського регіону, 2012 р. [253].**

Показник	Всього	У тому числі в розрахунку на:	
		1000 км ² площі	1 млн. жителів
1	2	3	4
Залізничний транспорт			
Довжина шляхів сполучення, км	2839	50,16	445,81
Кількість працюючих, тис. осіб	36,9	0,65	5,79
Перевезено вантажів, млн. тон	10,2	0,18	1,60
Перевезено пасажирів, млн. осіб	63,0	1,11	9,89
Автомобільний транспорт			
Довжина шляхів сполучення, км	18700	330,39	2936,47
Кількість працюючих, тис. осіб	38	0,67	5,97
Перевезено вантажів, млн. тон	19,3	0,34	3,03
Перевезено пасажирів, млн. осіб	367,0	6,48	57,63
Авіаційний транспорт			
Кількість працюючих, тис. осіб	2	0,04	0,31
Перевезено вантажів, млн. тон	-	-	-
Перевезено пасажирів, млн. осіб	0,055	0,001	0,009

Транспорт, як один з компонентів територіально-логістичних систем, є найбільшим забруднювачем навколишнього середовища. Дослідження впливу даного чинника на довкілля потребує враховувати загальний вплив транспорту на екосистему регіону, визначення видів і об'єктів дії, встановлення основних забруднювачів, складників та обсягу забруднення від стаціонарних і пересувних джерел, шумової дії транспорту, екологічних аспектів можливих аварій на транспорті, впливу транспортно-складської інфраструктури на рослинний світ. Важливим також є аналіз специфіки дії окремих видів транспорту на навколишнє середовище регіону. Завдання забезпечення екологічної безпеки логістичних систем, крім визначення впливу транспорту на екосистему регіону, вимагає й наступного кроку – розробка заходів щодо поліпшення екологічних показників логістичної інфраструктури, зокрема зменшення забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, захисту поверхневих і підземних вод від забруднення; зниження транспортного шуму і вібрації; охорони флори та фауни регіону від шкідливої дії транспорту.

Таблиця 5.2.

Забезпеченість Карпатського регіону транспортними засобами, 2013р. [253].

Показник	Всього	Область			
		Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька
Вантажні автомобілі	267	40	75	102	50
Легкові автомобілі	1050	205	215	450	180
Пасажирські автобуси	18	3	4	7	4
Спецтехніка (військова, медична, пожежна, с/г тощо)	230	50	63	61	56

«Зелена логістика» гарантує екологічну безпеку такої системи як для всього суспільства, так і для окремого споживача, тому значення її постійно зростає. Тобто «зелена логістика» є прикладом суспільно корисного і бізнесового прибуткового симбіозу екології й економіки, що задовольняє умовам як збереження навколишнього середовища, так і зростання прибутковості господарської діяльності. Програма «зеленої логістики» ґрунтується на міжнародних принципах, проголошених на II Всесвітній конференції з питань навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Перший – це принцип кругообігу: речовини, що беруться з природного середовища, мають бути використані з урахуванням вимоги сталого розвитку, тобто повторно, або перероблені в інші матеріали або енергію, чи відправлені у відходи з мінімальною додатковою витратою ресурсів і без шкоди для навколишнього природного середовища. Другий – принцип заміни: менш ефективні товари, технології, методи замінюються ефективнішими з моменту появи останніх. Відповідно до першого принципу програма «зеленої логістики» передбачає розділ, в якому йдеться про переробку використаних товарів і пакування. Товари збирають і перевозять до спеціальних пунктів, де їх сортують, розбирають і підготовлюють до подальшого використання з урахуванням відповідних витрат («зворотна» логістика). Відповідно до другого принципу «зелена логістика» передбачає визначення транспортних потреб споживача, пропонування

Таблиця 5.3.

SWOT-аналіз транспортної інфраструктури Карпатського євросерегіону [7]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p><u>Дороги:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - досить добра якість інфраструктури доріг 1-го і 2-го рівнів (Словаччина, Угорщина) по напрямку Відень-Будапешт-Львів; - будівництво в Словаччині швидкісного шосе Попрад-Пряшів-Міхайловці-Ужгород; - реабілітація в Україні автомагістралі М-06 Київ-Чоп. <p><u>Залізниця:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - базове залізничне з'єднання між усіма країнами Карпатського євросерегіону; - відносно висока якість залізниць у Словаччині; - відносно низька вартість подорожей; - велика пропускна здатність транспортного вузла Чоп-Загонь-Чієрна-над-Тисою; - наявність діючих вузькоколіїних залізниць. <p><u>Авіація:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - аеропорти національного значення у всіх п'яти прикордонних регіонах. <p><u>Водний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - існування вантажного і пасажирського з'єднання на угорській стороні річки Тиса; 	<p><u>Дороги:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатня кількість дорожньої інфраструктури 1-го рівня; - поганий стан дорожньої інфраструктури 2-го рівня (регіональні, місцеві дороги) у всіх країнах Карпатського євросерегіону; - обмежена пропускна здатність доріг; - відсутність прикордонної дорожньої інфраструктури; - низький рівень громадського транспорту. <p><u>Залізниця:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - різні типи залізничних колій між Україною та її сусідами; - відсутність комплексного з'єднання між залізницями усіх п'яти країн; - відсутність консолідації залізничної системи на українській частині Карпатського регіону (Ужгород-Чернівці); - низький рівень електрифікації. <p><u>Авіація:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - мала кількість постійних авіарейсів у межах Карпатського євросерегіону; - нерозвинута система вантажних перевезень; - нестача транзитних пасажирів і вантажних рейсів. <p><u>Водний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатнє використання транспортних можливостей Карпатських рік; - відсутність державної підтримки.

альтернативних логістичних схем і відповідних транспортних засобів на підставі застосування новітніх технічних і технологічних рішень.

Програма «зеленої логістики» вимагає виконання взаємопов'язаних завдань:

- визначення обсягу і хімічного складу шкідливих викидів;
- розробка екологічно адаптованих логістичних рішень;
- здійснення екологічно безпечних логістичних операцій;
- постійний контроль впливу логістичної системи на навколишнє середовище;
- переробка використаних товарів і пакування.

Шкідливість викидів визначається за негативним впливом на здоров'я людей, забрудненням ґрунтів, повітря та

Таблиця 5.3.

SWOT-аналіз транспортної інфраструктури Карпатського єврорегіону [7] (продовження)

Можливості	Загрози
<p><u>Дороги:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - реалізація планів вдосконалення і розширення національної мережі доріг 1-го рівня (Угорщина, Україна), зокрема в рамках Міжнародного транспортного коридору «Критський -5»; - існування угоди для вдосконалення ф з'єднання транспортного коридору Північ-Південь з Європейським Східно-Західним коридором; - можливість швидкого заповнення відсутніх транскордонних мереж з порівняно малими фінансовими втратами. <p><u>Залізниця:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - реконструкція та поновлення використання традиційної системи залізничних з'єднань між прикордонними регіонами країн-учасниць, зокрема вузькоколійок; - електрифікація залізниць Карпатського єврорегіону. <p><u>Авіація:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток співробітництва між діючими аеропортами Карпатського єврорегіону; - використання інфраструктури колишніх військових аеропортів; - збільшення кількості рейсів завдяки чиннику зростання рівнів доходів населення. <p><u>Водний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток системи водного з'єднання між Тисою і Дунаєм; - будівництво порту на р. Тиса в районі м. Чоп (Україна). <p><u>Мультимодальний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - можливості для розвитку логістичних і сервісних центрів, а також комбінованих терміналів. 	<p><u>Дороги:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - відсутність розбудови північно-південних з'єднань; - переорієнтація перевезень з країн СНД у Європу в обхід України; - нестача розуміння на національних рівнях країн Карпатського регіону необхідності розвитку меридіанних транспортних ліній; - транспортні шляхи пролягають вздовж територій, які охороняються. <p><u>Залізниця:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - закриття залізничного з'єднання Польщі з рештою території Карпатського єврорегіону. <p><u>Авіація:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - конкуренція між діючими аеропортами; - закриття аеропорту в м. Ужгород (Україна), що знаходиться на кордоні з Словаччиною, у зв'язку зі членством останньої в НАТО та ЄС. <p><u>Водний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - затримка процесу підписання міждержавного договору з питань міжнародної навігації на річці Тиса. <p><u>Мультимодальний транспорт:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - відсутність погодженої міжнародної стратегії розвитку мультимодального транспорту.

води відповідно до екологічних нормативів. Зокрема, розрахунки і контроль ведуться за п'ятьма основними забруднюючими речовинами: двоокисом вуглецю (CO₂), оксидом азоту (NO), вуглеводневими сполуками (HC), дисперсними частинками (Pm) – сажа й інші, двоокисом сірки (SO₂) та свинцем з його сполуками (табл. 5.4).

Оксиди азоту шкідливо впливають на здоров'я людей, рослини, ґрунти, будівельні матеріали й металеві конструкції. Крім того, вони беруть участь у фотохімічній реакції утворення смогу. Вуглеводні сполуки (HC) як токсичні шкідливо впливають на серцево-судинну систему людини і ха-

Таблиця 5.4.

**Основні види шкідливих речовин
від транспортно-логістичної діяльності та негативний
вплив їх на навколишнє природне середовище [253].**

Негативний вплив	Шкідлива речовина					
	CO ₂ двоокис вуглецю	NO оксиди азоту	HC вугле- водневі сполуки	Pm дисперсні частинки	SO ₂ двоокис сірки	Pb свинець і його спо- луки
Погіршення здоров'я людей		X	X	X	X	XX
Парниковий ефект, кліматичні зміни	XX			X		
Утворення кислотних дощів		X			XX	
Забруднення ґрунтів		X			X	
Забруднення повітря		X	X	X		XX
Корозія металів		X			X	

рактизуються канцерогенним впливом. Під дією ультрафіолетового випромінювання сонця вуглеводень вступає в реакцію з оксидами азоту, внаслідок чого з'являються нові токсичні продукти – фотооксиданти, що становлять основу смогу. Дисперсні частинки (сажа й інші) шкодять здоров'ю людини, спричиняють забруднення повітря і кліматичні зміни. Сірчисті сполуки, особливо двоокис сірки, або сірчистий ангідрид, шкідливо впливають на здоров'я людей та рослинний світ, також викликають окислювання металів і забруднення ґрунтів. За європейськими стандартами, запровадженими у 1996 р., вміст сірки в дизельному пальному не повинен перевищувати 0,005 г/л, а, наприклад, за російським стандартом, допустимий рівень дорівнює 1,7 г/л .

Сучасні транспортні корпорації намагаються послідовно збільшувати частку екологічних автопотягів Euro-3,4,5 у складі власного автопарку, це пояснюється тим, що вони намагаються повністю відповідати жорстким стандартам Євросоюзу в частині екологізації автодорожнього транспорту (табл.5.5).

Важливість логістичної діяльності та її вплив на екологічну політику й імідж транспортних корпорацій зумовлюється тим, що вона безпосередньо «відповідає» за закупівельні операції, використання відходів, розподіл продукції, тобто контролює наскрізний матеріальний потік підприємства, за проект виробу (щоб він був «екологічно чистим»), за конт-

Таблиця 5.5.

Екологічні стандарти ЄС в галузі автотранспорту [253].

Екологічний стандарт автодвигуна	Дата впровадження	Показник, г/кВт			
		CO ₂	HC	NO	Тверді частинки
Euro-1	01.07.1992	4,5	1,1	8,0	0,36
Euro-2	01.01.1995	4,0	1,1	7,0	0,15
Euro-3	01.10.2000	2,1	0,66	5,0	0,1
Euro-4	01.10.2005	1,5	0,46	3,5	0,02
Euro-5	2008	1,5	0,46	2,0	0,02

роль витрат, виробниче планування, ефективно постачання, тобто за всі складові «екологізації» бізнесу на рівні підприємства.

Тому, для Карпатського регіону, на часі є створення Міжнародної транспортно-логістичної корпорації, яка стане оператором експортно-імпортних і транзитних потоків вантажів і, в єдиному центрі, на основі загального інформаційного простору спроможна буде забезпечити ефективне комплексне логістичне обслуговування процесу доставки та обробки вантажів, а також митно-брокерських і супутніх послуг з урахуванням всіх екологічних викликів сьогодення. На нашу думку, за формою така корпорація має мати вигляд публічно-приватного партнерства, де свою роль в сталому розвитку регіону зможуть відігравати як державні органи влади, місцеві громади, громадські організації так і приватний транспортно-логістичний бізнес. Схематична модель екологічної логістики такої корпорації зображена на рис. 5.2.

Основна ідея полягає в тому, щоб забезпечити у транспортному процесі ефективну доставку до кінцевого споживача товарної продукції, яка перевозиться різними видами транспорту в режимі експорту, імпорту та транзиту у найкоротші строки та з мінімальними втратами, при чому екологічний чинник при відборі як постачальників продукції так і перевізників стає домінуючим. Враховуючи географічне розташування регіону, логічним є відкриття філіалів корпорації у сусідніх країнах-членах Карпатського євро регіону (Румунія, Словаччина, Угорщина та Польща), оскільки актуальність питань екологістики не тільки в масштабі окремої фірми, але й у глобальному вимірі, адже нагромаджен-

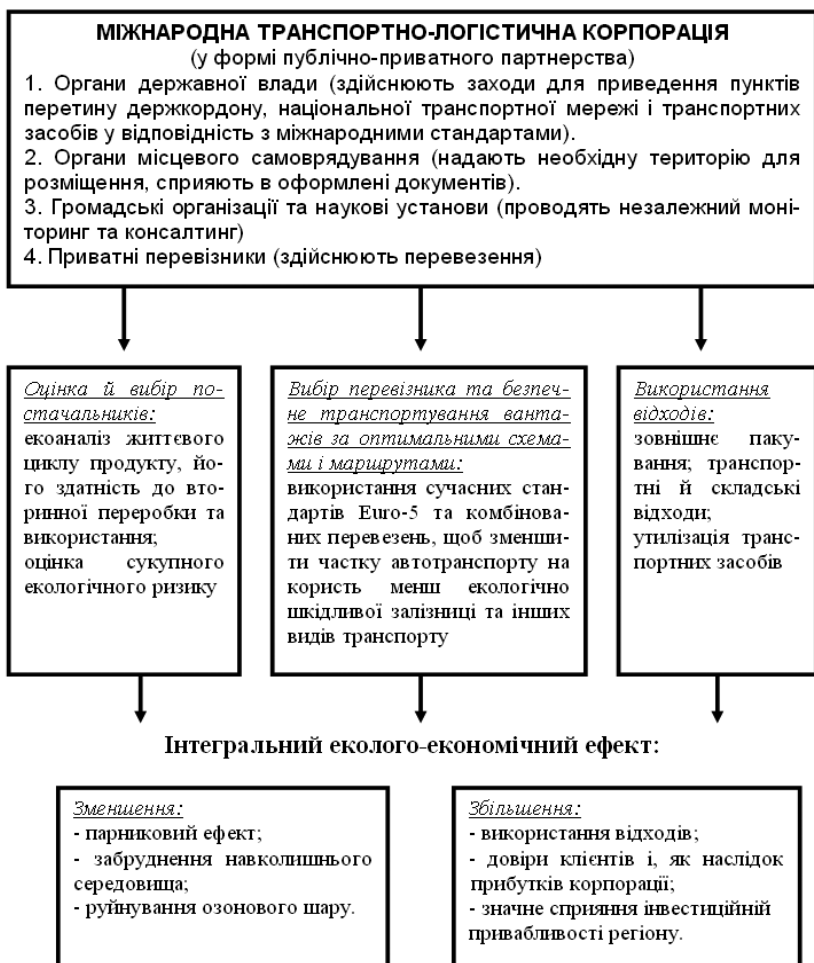

Рис. 5.2. Схема функціонування екологічної логістики міжнародної транспортно-логістичної корпорації.

ня відходів є світовою екологічною проблемою, шкідливий вплив якої на природу стрімко зростає з часом.

5.6. Кластерна модель лісового господарства Карпатського регіону

Гірські регіони вносять великий вклад у збереження світового кліматичного балансу, запобігання природним катаклізмам і, відповідно, забезпечення прийнятних умов

життя на планеті Земля. Про це наголошується в багатьох міжнародних документах і наукових дослідженнях, зокрема в Декларації з довкілля і розвитку («Порядок денний на 21 століття», Ріо-де-Жанейро, 1992 рік), Декларації з питань довкілля і сталого розвитку в Карпатському і Дунайському регіонах (Бухарест, 2001 рік), Плані дій Світового Саміту з проблем сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 рік), Ужгородській Декларації («Країни – члени Ради Європи за сталий розвиток гірських регіонів Європи», Ужгород, 2010), тощо.

В міжнародних документах зокрема вказується на те, що:

- гірські регіони становлять виняткову природну, соціально-економічну та етнокультурну спадщину людства, є незамінним джерелом природних ресурсів, регенерації повітря і води та одним із основних кліматоутворюючих факторів на планеті Земля;

- гірські регіони та високі території Європи є місцем проживання та життєдіяльності для третини населення Європи;

- Карпатський гірський регіон, як один із найбільших європейських гірських масивів, на території якого проживає близько 20 мільйонів чоловік і зростає третина видів флори континенту, відіграє особливу соціально-економічну роль та істотно впливає на формування клімату і водного балансу в Європі.

Карпатська гірська система простягається гігантською дугою, довжиною близько 1,5 тис. км, охоплюючи територію декількох східноєвропейських країн. Загальна площа Карпат становить 188 тис. км. кв. Загалом гірська система Карпат сприяє збереженню біорізноманіття на нашому континенті. Світовий фонд дикої природи (WWF) включив Карпати до списку 200 найважливіших гірських регіонів Світу (Global Program) [35].

Площа гірської системи Карпатського регіону дорівнює 24 тис. кв. км, а разом із Передкарпаттям і Закарпатською низовиною – 37 тис. кв. км. Українські Карпати – середньовисотні гори. Для них характерний теплий і вологий клімат, чітко виражене поздовжньо-зональне простягання основних структурно-орографічних областей, на яке накладається

вертикальна поясність ландшафтів. Регіон має сприятливі кліматичні умови, високий природно-рекреаційний потенціал, тут зосереджено 5,2% об'ємного та 5,1% вартісного потенціалу природних ресурсів рекреації України.

Українська частина Карпат, утворюючи потужну мегаекосистему, відіграє велику роль для підтримання екологічного балансу на вододілі між басейнами Балтійського і Чорного морів. В горах зосереджено третину лісових запасів України, тут росте понад 2110 видів квіткових рослин (50% генофонду судинних рослин України), серед яких 219 ендемів, велика кількість цінних дерев і лікарських рослин, багатий видовий склад тваринного світу.

Ще з радянських часів, регіон набув у спадщину різноманітну систему виробничих відносин, його виробничі потужності були зорієнтовані на комплектуючі вироби. Основне місце в структурі виробничих галузей займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Особливо великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Науково необґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворюючій системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо).

Глибоко порушені водорегуляційна, ґрунтозахисна та кліматоутворювальна функції лісу. Це підтверджують такі явища, як руйнівні повені, зсуви, селі, і як результат – ерозія ґрунтів та втрата водних ресурсів. Так, наприклад, при сучасному стані багатьох лісових масивів Карпат середньорічний змив ґрунту з гірських схилів становить 0,5 см, внаслідок чого 4,5 млн. тонн дрібнозему та поживних речовин річками виносяться за межі області, оскільки деградовані заплавні екосистеми низовини та наявні дамби не дозволя-

ють замкнути цикл колообігу речовини та енергії у межах території. Явище ерозії, а також висушування ґрунтів набуло широких масштабів в усьому світі, і в Україні зокрема. Це особливо актуально для Закарпаття, де розораність земель, зокрема низовини у середньому становить 75 %, а собівартість окремих видів сільськогосподарської продукції через низку причин у декілька разів вища, ніж у інших регіонах України.

Особливо швидкими темпами відбувається втрата водних ресурсів. Зокрема, рівень підземних вод на Закарпатській низовині з кінця 60-х років минулого століття до початку 90-х знизився близько на 2 м, а з середини 80-х – спостерігається тенденція до підвищення середньорічної температури повітря та збільшення кількості сумарних атмосферних опадів, що є певною мірою наслідком потепління клімату.

Тому тепер особливо важливим є відновлення рослинного покриву усіх рослинних поясів регіону досліджень. Загалом, у Карпатському регіоні з кінця XIX до середини 90-х років XX століття 26 разів мали місце катастрофічні повені, 16 – селеві потоки, 25 – лавини і 12 – вітровали, які нанесли збитків народному господарству в мільярди грн.

Лісовий покрив не тільки зазнає впливу середовища, а й сам безперервно впливає і змінює його. У цьому взаємозв'язку рослинності з оточуючим середовищем і виражається головний зміст її захисних функцій. Поселення і ріст деревної рослинності обумовлює формування під своїм наметом своєрідного мікрокліматичного середовища, визначає напрямок ґрунтотворних процесів, сприяє акумуляції вологи, визначає характер і особливості її розподілу по елементах водного балансу. Гірські ліси захищають ґрунтовий покрив від змиву, охороняють схили від обвалів, зсувів, утворення селевих потоків та снігових лавин.

Проявлення лісовою рослинністю захисних функцій також підпорядковане закономірностям вертикальної поясності. Відомо, що з підвищенням місцевості погіршуються ґрунтово-кліматичні умови, одночасно зростає кількість атмосферних опадів, в зв'язку з чим знижується лісорослинний ефект. Отже, стає очевидною важливість захисного впливу лісової рослинності. Тому основними заходами, спрямова-

ними на збереження і підвищення захисних функцій лісового покриву Карпат, повинні стати в першу чергу охорона і збереження високогірної рослинності. Не менш важливе захисне значення належить лісорослинним угрупованням, які розвинулися на крутих схилах із слабо розвиненим ґрунтовим покривом. Ці дві категорії лісорослинних угруповань заслуговують особливої уваги. Високопродуктивні деревостани, які в основному поширені на гірських схилах з добре розвиненим ґрунтовим покривом і є головним джерелом отримання деревини, відіграють також немалу ґрунтозахисну і водорегулюючу роль. Тому режим лісокористування і ведення лісового господарства в них повинен бути спрямований на максимальне збереження їх корисних властивостей [44].

Отже, гірські ліси Карпат перш за все мають всенародну цінність як ліси ґрунтозахисного, водоохоронного та кліматоутворюючого значення.

В Українських Карпатах найбільш поширені смерекові ліси з домінуванням смереки звичайної, й на них, згідно з даними З.П. Білоуса та ін., припадає 46,4 % лісової площі. Друге місце займають букові ліси з – 35,1 – 37,7 %, третє – ялицеві з – 6,8 %. На підставі аналізу карт сучасного та відновленого лісового покриву Карпат було встановлено, що за 150-200 років до кінця минулого століття площі смерекових лісів у межах держлісфонду зросли від 393 до 691 тис. га. Зокрема площі чистих смеречняків 150-200 років до кінця минулого століття займали 126, а в 70-х роках – 325 тис. га, тобто зросли більше, ніж у 2,5 рази. Площа букових лісів у відновленому покриві займала 680, а в 70-80-х роках минулого століття зменшилася на 272 тис. га, або на 40 %. У ялицевих лісах ці показники відповідно становили 118 і 82 тис. га, тобто на 30 %. Масове культивування смереки було характерною рисою лісового господарства останніх двох століть більшості країн Європи.

Ліси у гірських умовах слід розглядати як складну систему, яка є важливим фактором формування середовища. З усіх корисних властивостей гірських лісів найважливішою є водоохоронно-захисна та водорегуляційна. Водоохоронна роль лісу визначається по різному. Зокрема, на думку М.І.

Львовича, вона проявляється не у збільшенні річкового стоку, а в зменшенні його поверхневої складової та збільшенні підземного стоку, що призводить до зменшення непродуктивного паводкового стоку й одночасного зростання найбільш цінної його складової – підземного стійкого, вигідного для народногосподарських цілей. В.В. Рахманов, вважає, що показником водоохоронної ролі лісу є його вплив на загальні запаси води, які виражаються величиною річного стоку річок певної території. Водорегуляційна роль лісу полягає у тому, що завдяки перерозподілу вологи у різних біогеоценотичних горизонтах, та у часі (протягом року), лісовий покрив позитивно впливає на охорону та збереження водних ресурсів території [120].

Загальноновизнаними науково обґрунтованими даними є те, що ліс, на відміну від безлісних територій, відрізняється своєрідним мікрокліматом. Займаючи значний повітряний простір, ліс утворює шпаруватість підстелюючої поверхні. Листкова поверхня впливає як на збільшення конденсації вологи, так і сумарного випаровування. Лісова підстилка завдяки високій вологоємності стимулює вбирання вологи ґрунтом і є надійним захистом його від пересихання, а отже, від непродуктивного випаровування. Під наметом лісу довші тане сніг, що знижує бурхливість паводків. Лісові ґрунти відзначаються високою інфільтраційною здатністю, чому сприяє також проникнення на значну глибину кореневої системи дерев.

Лісовий покрив карпатських гір проявляє істотний вплив на збагачення вологою повітряних мас як над Карпатами, так і над суміжними районами. Це відбувається за рахунок значних витрат вологи на сумарне випаровування і перенесення її повітряними потоками. Як показали дослідження, лише за рахунок вологи, затриманої наметом карпатського лісу і випарованої у повітря, атмосфера збагачується в середньому за рік на 2,5–3 км³ води.

Нерівномірність лісокористування на Закарпатті спричинила відповідний розподіл лісів як за віковими категоріями, так і на території. Ліси стиглого та перестійного віку розташовані вище в горах у важко доступних місцях, а молодняки та середньовікові деревостани – нижче, поблизу доріг і насе-

лених пунктів. Крім того, часто молодняки та середньовікові деревостани сконцентровані в межах одних річкових водозборів, а стиглі та перестійні – в інших. Це стало основною причиною неоднакового формування лісового середовища, що проявилось в різному впливі на водний баланс і річковий стік. Так, наприклад, у басейнах річок Тур'я і Пинія (Східні Бескиди й низькі полонини) до 80-х років ліси вирубували суцільними рубками, в результаті чого близько 80 % лісової площі тепер зайнято одноманітними середньовіковими деревостанами, водоохоронні та ґрунтозахисні функції яких значною мірою втрачені. Це дуже негативно позначилося на стані й величині водних ресурсів. Найвищий водоохоронно-захисний вплив лісу проявляється у порівняно старих букових і буково-ялиново-ялицевих гірських лісах, оскільки просторова структура мішаних деревостанів з віком ускладнюється, що сприяє повнішому, порівняно з однопорідними лісами, використанню підземного і наземного повітряного простору. Тому, виходячи з вимог багатocільового використання лісу, зокрема, посилення його водоохоронно-захисних функцій у водозбірних басейнах рік, де першочерговим завданням є збереження водних ресурсів, необхідно домагатися як збільшення лісистої водозборів, так і відповідної частки лісів другої групи.

У результаті суцільнолісосічних рубок і наземного спуску деревини з 60-90 % площі лісосіки повністю зноситься лісова підстилка і значна частина верхнього шару ґрунту. Крім того, після дощів, стік у лісі починається на кілька днів пізніше, ніж на луках і полях. Тобто, у русло ріки вода з лісу поступає тоді, коли більша її частина з лук та полів вже стекла, що дуже важливо для випередження руйнівних паводків.

Як відомо, у Карпатах 75 % річкового стоку припадає на паводковий, а основною властивістю лісового покриву є його здатність перерозподіляти загальний об'єм стоку і зменшувати витрати на паводковий стік. Загальною властивістю гірських лісів є також їхня ґрунтозахисна та ґрунтотворча функція, оскільки лісовий покрив поряд з кліматичними і геологічними факторами визначає характер і тип ґрунтоутворення. Зіставлення величин твердого стоку (селі, зсуви, лавини) з водозборів за період, коли вони були вкриті лісом,

і після рубок головного користування показало, що максимум твердого стоку припадає на період відразу після проведення рубок. Так, за перший рік на водозборі, охопленому суцільною рубкою він збільшився у 16,3 раз, а на водозборі після поступової насінно-лісосічної рубки – у 4,4 рази порівняно до середніх даних до рубки лісу.

**Рис 5.3. Лісовий кластер
Карпатського регіону України.**

[!] - див. на кольоровій вклейці

Згідно з даними Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй (UNECE) та Організації із продовольства і сільського господарства Організації Об'єднаних Націй (FAO), під дефініцією «лісовий сектор» розуміють комплекс, що включає три підгалузі – лісове господарство, виготовлення деревини та виробів з деревини (деревоброблення) та целюлозно-паперову промисловість. Основною причиною введення поняття «лісовий сектор» є намагання комплексно оцінити роль лісів у зеленій економіці та розробити шляхи удосконалення всіх галузей та підгалузей, що використовують загальний ресурс із загальною назвою «ліс» з погляду сталого розвитку. Розуміючи недосконалість означеної структури лісового сектору, UNECE і FAO окремо, як додаток, розглядають можливості інших підгалузей, що використовують лісовий ресурс, наприклад таких, як виробництво недеревних продуктів лісу, зелений туризм, екологічні послуги та інших.

На замовлення Швейцарської агенції розвитку та співробітництва Інтеркооперейшен групою німецьких та українських вчених разом з виконавцями з Швейцарсько-Український проект розвитку лісів Закарпаття FORZA проведено комплексний системний опис, оцінку і аналіз лісового кластеру Карпатського регіону України з огляду на його ресурсний потенціал, галузеві структури, економічні можливості, соціально-економічне значення, ринки та можливості сталого розвитку. За результатами їхніх досліджень запропонована наступна схема лісового кластеру Карпатського регіону України, де ідентифіковано дев'ять галузевих складових (рис. 5.3.) [234]:

В розрізі складових лісовий кластер Карпатського регіону виглядає наступним чином:

1. *Лісове господарство.* Загальна площа земель лісового фонду чотирьох областей Карпатського регіону становить 2,3 млн. гектарів, з яких 2,1 млн. вкрито лісовою рослинністю. Середня лісистість території досягає 36,7 відсотка (Закарпатська область – 50,8, Івано-Франківська – 40,9, Чернівецька – 29,2, Львівська область – 28,5). Загальний запас деревостанів оцінюється в 0,5 млрд. куб. метрів. Середній приріст на 1 гектар вкритих лісовою рослинністю земель становить 4,4 м³.

2. *Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини.* За період з 2004 по 2007 рік обсяг реалізованої продукції у деревообробленні у Карпатському регіоні України збільшився із 1,2 до 1,83 млрд. грн. Згідно з даними Міністерства промислової політики України та Державного комітету статистики України частка деревооброблення Карпатського регіону від загальних обсягів по Україні за період з 2004 по 2007 рік зменшилась від 40 до 33 %. Чисельність працюючих у виробництві виробів з деревини у Карпатському регіоні за період з 2004 по 2006 рік скоротилась від 26,6 до 20,8 тис. осіб.

2.1. *Лісопилльне виробництво.* За оцінками експертів у регіоні на початок 2008 року працювало близько 2000 підприємств (в основному малих), що займались лісопилянням[234].

Таблиця 5.6.

Кількість лісопилльних рам в КР, шт.

Показник	2006
Кількість лісопилльних рам Івано-Франківської області, шт.	528
Кількість лісопилльних рам Закарпатської області, шт.	530
Кількість лісопилльних рам Львівської області, шт.	473
Кількість лісопилльних рам Чернівецької області, шт.	187
Кількість лісопилльних рам Карпатського регіону, шт.	1718

2.2. *Плитне виробництво.* Підприємства регіону, що виробляють плитні матеріали споживають на рік близько 1,63 млн. м³ сировини (як правило, дров'яна деревина для технологічних потреб, якої у рік заготовлюється у регіоні 841 тис. м³).

Таблиця 5.7.

Виготовлення плитної продукції в КР, тис.м³.

Назва підприємства	Найменування продукції, одиниця виміру	Роки					
		2002	2003	2004	2005	2006	2007
Всього по Карпатському регіону потреба лісо-сировини для виготовлення	ДСП шліф. тис.м ³	444,42	334,8	750,6	980,28	1115,8	1596,42
	ДВП тис.м ²	30,45	33,93	33,93	36,25	31,32	38,57
	Фанера тис.м ³		8,19	11,895	13,455	17,94	24,375
Всього по Карпатському регіону потреба лісо-сировини	Технічна сировина тис.м ³	474,87	368,73	784,53	1016,5	1147,1	1634,99
	Фанерний кряж тис.м ³		8,19	11,895	13,455	17,94	24,375

3. Виробництво меблів. Якщо у 2006 році частка обсягу реалізованої продукції лісового господарства Карпатського регіону від загального обсягу по Україні становила 21 %, а аналогічний показник у виробництві виробів з деревини – 35 %, то у меблевому виробництві – тільки 14,7 %

Таблиця 5.8.

Характеристика меблевого виробництва у КР.

Показник	2004	2005	2006
Обсяг реалізованої продукції у виробництві меблів Карпатського регіону, млн. грн.	377,7	404,65	496,2
Кількість працюючих у виробництві меблів Карпатського регіону, осіб	11099	12189	11180
Кількість підприємств у виробництві меблів Карпатського регіону, шт.	381	383	363
Частка обсягу реалізованої продукції у виробництві меблів Карпатського регіону від аналогічного обсягу по Україні, %	17,14	14,59	14,75
Частка кількості працюючих у виробництві меблів Карпатського регіону, %	23,05	23,47	21,58
Частка кількості підприємств у виробництві меблів Карпатського регіону, %	20,97	20,64	20,02

4. Целюлозно-паперове виробництво. Целюлозно-паперове виробництво Карпатського регіону України визначається діяльністю Жидачівського целюлозно-паперового комбінату, що розміщений у Львівській області. Обсяг реалізованої продукції цієї підгалузі Львівської області складає близько 80 % від загального обсягу по регіону.

5. Столярне та теслярське виробництво. Дана галузь лісового кластеру характеризується поступовим збільшенням як виробленої продукції (з 20 180 млн грн. в період з 2002 по 2007 роки), так і збільшенням чисельності працюючих осіб (з 1500 до 2000 чоловік в період з 2002 по 2007

роки). Вагоме зростання обсягів виробництва зумовлене стабільним зростанням попиту на деревинні столярні вироби та традиційними уподобаннями населення до натуральної деревинної підлоги.

Таблиця 5.9.

Характеристика целюлозно-паперового виробництва у КР.

Показник	2004	2005	2006	2007
Обсяг реалізованої продукції у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону, млн. грн.	851,21	1029,52	1107,10	1273,15
Кількість працюючих у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону, осіб	6290	6096	6118	5115
Кількість підприємств у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону, шт.	74	76	81	82
Частка обсягу реалізованої продукції у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону від аналогічного обсягу по Україні, %	23,54	22,40	20,44	18,80
Частка кількості працюючих у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону, %	22,67	21,17	19,64	21,32
Частка кількості підприємств у целюлозно-паперовому виробництві Карпатського регіону, %	13,01	13,50	13,55	13,67

6. Використання недеревних ресурсів лісу, сталий туризм та туризм на базі лісових екосистем, мисливство. Внесок туристичного сектору на базі лісових екосистем у ВДВ Карпатського регіону є достатньо вагомим, але не досягає середньоєвропейського рівня 2%. Для порівняння: сукупний внесок туризму у ВДВ Швейцарії дорівнює 8,2%, в Австрії — 8,3%.

Розвиток цієї галузі лісового сектору регіону з позицій конкурентоспроможності та привабливості має значний потенціал і дозволить:

- збільшити доходи місцевих бюджетів територіальних громад (через розвиток торгівлі, готельного бізнесу, громадського харчування, сувенірної справи тощо);

- окупити капіталовкладення, інвестовані в туристичну інфраструктуру;

- створити нові робочі місця;

- стимулювати економічний і соціальний розвиток територіальної громади, зокрема шляхом залучення інвестицій.

7. Використання деревних відходів у лісовому кластері Карпатського регіону. За висновками експертів на стадіях всього лісо-деревопереробного комплексу – від лісовирощу-

вання до виробництва виробів з деревини утворюється від 52 до 67 % (а це лише на території Карпатського регіону від 2500 до 3300 м², рис. 3 відходів), які згідно концепції сталого лісокористування потребують подальшої переробки, та мають стати продуктом наступних технологічних циклів (рис.5.4.).

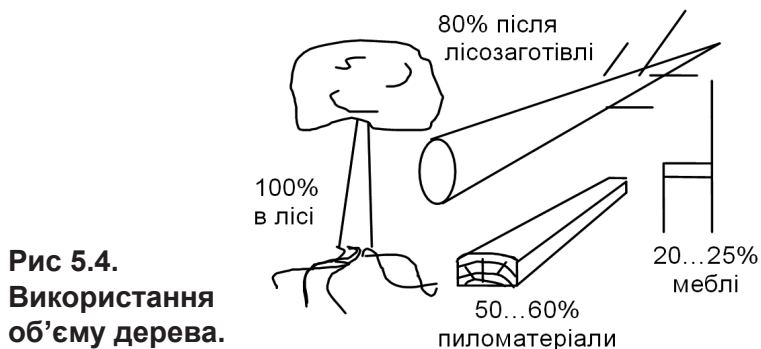

Рис 5.4.
Використання об'єму дерева.

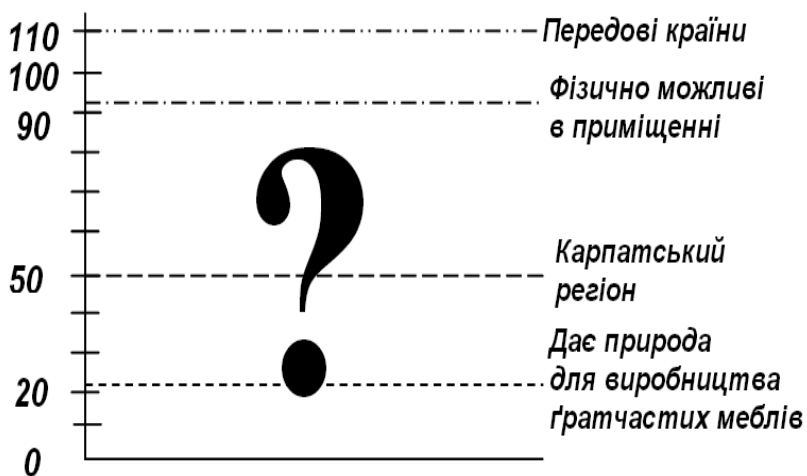

Рис. 5.5. Можлива частка використання об'єму дерева в Карпатському регіоні, %.

8. *Виробництво енергії з деревини.* Енергохімічні властивості деревини використовують спалюванням:

- неорганізованим (в лісі, населених пунктах, звалищах);
- в побутових печах (дрова);
- в побутових та промислових котлах (м'які відходи, брикети, палет);

- в газогенераторних установках (м'які відходи);
- в піроліз них установках (деревне вугілля).

Певну кількість енергетичних відходів підприємства використовують:

- для власних потреб;
- реалізують населенню.

Внутрішній ринок відходів не сформовано. Зовнішній ринок дров, брикетів, пелет – необмежений. 30-40% заготовленої деревини можуть бути використанні для енергетичних потреб.

9. *Освітньо-наукові послуги.* В регіоні існує система навчальних закладів з підготовки спеціалістів робітничо-технічних та вищої кваліфікації. Сучасні спеціалізовані підприємства мають власну систему підготовки кадрів.

Таблиця 5.10

Наявність навчально-методичної бази лісової промисловості у КР.

ПЕРЕЛІК ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ З ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ГАЛУЗІ					
Назва	Кількість освітніх закладів (випускників) по областях				
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	Всього
ВНЗ	0 (80)	1	2	0	3
Коледжі	1 (300)	1	1	1	4
ПТУ	4 (250)	7	14	3	28
Лицеї	1 (20)	1	2	0	4

ПЕРЕЛІК НАУКОВИХ ЗАКЛАДІВ	
Закарпатська область	
1	Закарпатський державний спеціалізований лісозахисний філіал
Івано-Франківська область	
2	Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаніка
3	Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П.С.Пастернака (УкрНДІгірліс)
4	Івано-Франківський державний спеціалізований лісозахисний філіал
5	Івано-Франківський проектно-конструкторський технологічний інститут
Львівська область	
6	Національний лісотехнічний університет Укаріни
7	Львівська державна лісовпорядна експедиція
8	Львівський державний спеціалізований лісозахисний центр
9	Львівський інститут меблів
Чернівецька область	
10	-

Аналізуючи вищенаведене, можна стверджувати, що лісопромисловий сектор у загальнодержавному та регіональному масштабах є одним із надзвичайно важливих секторів

економіки, що забезпечує економічні, екологічні та соціальні стандарти. Він володіє ресурсним потенціалом, обмеженість якого призводить до реального уповільнення темпів приросту обсягів товарної продукції його підгалузей.

Стримуючими чинниками для розвитку деревообробної промисловості можна вважати: обмежений обсяг лісозаготівлі; значний експорт необробленої деревини; незаконні рубки. Стримуючими чинниками для розвитку меблевої промисловості України можна вважати: відсутність ефективного та потужного власного виробництва фурнітури, личкувальних та опоряджувальних матеріалів, MDF; значну частку «тіньового» виробництва; від'ємний баланс у структурі імпорту-експорту.

Не зважаючи на суттєве збільшення іноземних інвестицій у підгалузі лісового комплексу, їх сумарний обсяг можна вважати недостатнім. Це, в свою чергу, безпосередньо пов'язано з недостатньою інвестиційною привабливістю промисловості загалом, і в Закарпатській області зокрема, особливо після багатьох руйнівних повеней за останні роки. Недооціненими в Україні є такі можливості для отримання доданої вартості у лісовому комплексі, як використання недеревних ресурсів лісу, «зелений» туризм та отримання енергії з деревини.

Для стимулювання економічного розвитку лісопереробної галузі, необхідно провести ряд заходів які дозволять удосконалити систему ведення лісового господарства [44,120]:

- забезпечення екологічно орієнтованого та комплексного використання лісових ресурсів з урахуванням їх ландшафтного і водорегулюючого значення, перегляд принципів розподілу лісів за екологічним і господарським значенням залежно від виконуваних ними функцій, розроблення методики кадастрової оцінки лісів, зменшення обсягів суцільних рубок, заміна їх на поступові, різновікові і вибіркові;
- збереження біологічного різноманіття лісів;
- інвентаризація та оптимізація територій і об'єктів природно-заповідного фонду на землях лісового фонду;
- удосконалення системи лісокористування (вік, види, способи рубок та їх планування) у розрізі природних зон;

- здійснення лісогосподарських заходів з урахуванням регіональних еколого-економічних та соціальних особливостей, зокрема запровадження технології гірських лісозаготівель на основі використання природозберігаючих систем машин та механізмів, заміна похідних ялиників на корінні деревостани, проведення робіт на забруднених територіях, спрямованих на реабілітацію лісів, постійний радіологічний моніторинг;

- покращення наукового та кадрового забезпечення;

- впровадження інформаційних технологій і вдосконалення системи інформаційного забезпечення;

- удосконалення системи лісовпорядкування, інвентаризації і моніторингу стану лісів на основі геоінформаційних технологій;

- посилення функцій і ролі державної лісової охорони, затвердження Положення про державну лісову охорону з урахуванням норм Лісового кодексу України (3852-12) у новій редакції;

- розвиток лісової інфраструктури (дороги, мости, підпірні стінки, гідротехнічні споруди тощо).

Гірські ліси Карпат перш за все мають всенародну цінність як ліси ґрунтозахисного, водоохоронного та кліматоутворюючого значення для всієї Європи. Екосистеми гір особливо чутливі до техногенного впливу, а наслідки змін, що відбуваються в них, породжують проблеми економічного, соціального, екологічного та іншого характеру на великих, в тім числі і міждержавних територіях.

Враховуючи масштабні кліматичні зміни та катаклізми, яких останнім часом зазнала Європа, вважаємо, що на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального, невідкладно мають бути вжиті заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги. Особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої і регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати транскордонну і міжрегіональну співпрацю, прискорення соціально-економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

5.7. Кластерна модель курортно-рекреаційного розвитку Карпатського регіону

Особливої актуальності курортно-рекреаційна галузь набуває в Карпатському регіоні, що пов'язано із сприятливим помірним кліматом, мальовничими гірськими краєвидами, чистотою довкілля і, особливо, наявністю великої кількості різних за хімічним складом мінеральних лікувальних і столових вод.

Карпатський регіон має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний та туристично-курортний потенціал, до якого належать ліси, лікувальні кліматичні гірські та передгірські ландшафти у поєднанні з поверхневими водоймами та гірськими потоками, бальнеологічні ресурси (лікувальні мінеральні і термальні води, грязі, озокерит тощо), місцеві види лікарських рослин, який багато в чому визначає соціально-економічний профіль краю та привабливість його як для українців, так і для іноземців.

В цілому, Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом доходів від курортно-рекреаційної галузі (22% від загального обсягу доходів по Україні) і поступається лише Криму (42%), випереджаючи Причорноморський регіон (17%) та Приазов'я (13%), котрі знаходяться на третьому та четвертому місцях, відповідно.

Курортно-рекреаційна галузь Карпатського регіону базується на таких перевагах [42, 111]:

- вигідне географічне положення (Карпатський регіон знаходиться в центрі Європи);
- чинник територіального поділу праці (фактично в Україні є 2 регіони, умови яких дозволяють забезпечувати задоволення суспільних потреб в курортно-рекреаційних послугах: Причорноморсько-азовський та Карпатський);
- порівняно висока екологічна безпека регіону (порівняно з іншими регіонами природа Карпат зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан, а це дуже важливо для розвитку відпочинку і рекреації);
- наявність необхідної природно-ресурсної бази (в регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів, багато з яких – унікальні);

- соціально-економічні особливості – край має порівняно низький рівень індустріалізації території, що може сприяти розширенню потенційних можливостей розвитку курортно-рекреаційної індустрії;

- економічна конкурентоспроможність курортно-рекреаційної сфери як всередині країни, так і на європейських ринках.

Кліматичні умови сприяють використанню курортно-рекреаційних можливостей краю упродовж всього року. В цілому клімат Українських Карпат помірно континентальний, теплий, але його термічні режими і умови зволоження змінюються із висотою у широких межах. Середня кількість днів зі сніговим покривом від 80 (у рівнинній частині) до 120 (в горах), що надзвичайно сприяє розвитку зимових видів спорту. Аналіз температур свідчить, що з квітня по жовтень на території Карпат встановлюється так званий «період комфорту», найбільш сприятливий для відпочинку, протягом якого на курортах використовується кліматотерапія.

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничих куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряночистої системи для всієї Європи.

Ландшафтні ресурси. Основою ландшафтних курортно-рекреаційних ресурсів є ліси, луки, водні угіддя, рельєф місцевості. Висока лісистість, мальовничість ландшафтів, наявність унікальних ділянок «дикої» природи, багатство рослинного і тваринного світу, різноманітність форм рельєфу, значна кількість рік, чистота природних вод визначають особливу цінність ландшафтних рекреаційних ресурсів. Важливою складовою рекреаційних ресурсів є ліси, які забезпечують розвиток лікувальної, оздоровчої, спортивно-туристичної, утилітарної та пізнавальної форм лісової рекреації. Тільки в Закарпатській області ліси займають 694 тис. га, або понад 52% її території.

Серед природних рекреаційних угідь Карпатського регіону чільне місце посідають водні ресурси. Глибокі долини, звивистість русел, швидка течія, нестійкий водний режим, наявність бистрин і перекатів надають особливу своєрідність

річкам Карпат (серед найбільших – Дністер, Прут, Черемош, Тиса, Латориця), в основному, вони сприятливі для масового відпочинку, але в той же час існують широкі невикористані можливості для організації індивідуальних туристичних маршрутів та нетрадиційного екстремального туризму.

В Івано-Франківській області сформувались такі курортно-рекреаційні райони, як: Косівський, Верховинський, Шешорський, Яремчанський, Микуличинський, Ворохтянський, Осмолодський, Болехівський. Кожен з них своєрідно мальовничий з широкою гамою неповторних природних комплексів.

Геологічні утворення Північної Буковини мають велике пізнавальне та естетичне значення. Серед них виділяються: урочище «Протяте Каміння», печера Довбуша, скелі «Кам'яна Багачка» та «Чорний Діл», дністровські стінки біля сіл Василів та Звенячин. Гірські масиви Буковинських Карпат створюють сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірськолижного, пішохідного і спортивного кваліфікаційного туризму. Унікальні гіпсові печери «Буковинка-1» та «Буковинка-2» можуть використовуватись для спелеотуризму. Поблизу села Подвірне Новоселицького району знаходиться карстова печера «Попелюшка», яка є третьою за величиною у Європі і добре відома фахівцям та спелеоспортсменам.

Дендрологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва займають значну частку в історико-культурній спадщині кожної із областей Карпатського регіону. Всі вони добре збереглися, частина з них знаходиться в заповідному фонді областей.

Рекреаційний потенціал. В Карпатському регіоні України нараховується понад 800 джерел і ссвердловин мінеральних вод з добовим дебітом 57,5 млн. л. Найважливішим потенціалом володіють родовища унікальних і високоефективних за лікувальними властивостями мінеральних вод і розсолів Трускавця, Східниці, Морщина, Борислава, Самбора, Сколе та родовища Свалявського, Мукачівського, Міжгірського, Хустського, Тячівського і Рахівського районів Закарпатської області. Тільки у Львівській області розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ (Східниця, Самбір, Сколе, Буб-

нище, Крушельниця та інші) з сумарним дебітом 4,6 млн. л на добу [42].

Мінеральні лікувально-столові води є найціннішим видом рекреаційних ресурсів Закарпаття. За кількістю та хімічним складом мінеральних вод Закарпаття займає перше місце в Україні. В області відомо 62 основних родовищ мінеральних вод, які представлені понад 600 джерелами, із них понад 400 вже досліджено. На базі відомих мінеральних вод типу «Поляна», «Лужанська», «Плосківська», «Шаянська» діють багатопрофільні та вузько спеціалізовані відомі далеко за межами України курортно-рекреаційні комплекси «Карпати», «Поляна», «Синяк», «Сонячне Закарпаття», «Сойми», «Шаян», «Гірська Тиса» та багато інших. В Закарпатті на основі унікальних мінерально-термальних вод інтенсивно почала розвиватися бально-рекреаційна Берегівська зона.

Вуглекислі води – найбільш розповсюджена група мінеральних вод регіону. За ступенем мінералізації вони поділяються на слабо, середньо, високомінералізовані та розсоли, а за складом солей – на гідрокарбонатні, натрієві і кальцієво-натрієві, хлоридно-натрієві або кальцієво-натрієві.

Гідрокарбонатні вуглекислі води добре вивчені в Калечинському родовищі (Міжгірський район Закарпатської області). Найбільшу цінність мають ті води, які містять 30 мг/л FeO. Затверджені експлуатаційні запаси їх складають 500 м³ на добу і можуть забезпечити крупний санаторний комплекс і завод розливу. Вуглекислі гідрокарбонатні натрієві води середньої мінералізації є в Полянській групі родовищ (Свалівський район) – Плосківське, Новополянське, Полянське і Голубинське. їх загальні експлуатаційні запаси складають майже 1000 м³ на добу.

Із багаточисельних родовищ вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних натрієвих і кальцієво-натрієвих вод детально розвідані і добре вивчені Гірськотисівське і Сойминське. Гірськотисівське родовище знаходиться на території с. Кваси Рахівського району. Води цього родовища унікальні в нашій країні і мають високі лікувальні властивості. Затверджені експлуатаційні запаси вод складають 301 м³ на добу, що створює широкі перспективи для будівництва на їх базі курортного комплексу. Зараз тут функціонує пансіонат «Гірська Тиса».

Сойминське родовище вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних кальцієво-натрієвих вод (с.Сойми) є одним з найбільших родовищ даного типу і відрізняється глибоким заляганням водоносних горизонтів. Мінеральні води під великим тиском фонтанують із свердловин, а їх дебіт самопливом досягає 900 м³ добу. Затверджені запаси мінеральних вод складають 600 м³ на добу.

Широко розповсюджені в регіоні і мінеральні води з великим вмістом органічних речовин. Прикладом цього типу є Трускавецька «Нафтуса» – відома у всьому світі унікальна гідрокарбонатно-сульфатна кальцієво-магнієва вода з мінералізацією 0,7 г/л. Вона містить органічні речовини, зв'язані з Бориславським родовищем нафти, які надають воді специфічний присмак і запах нафти. Крім бальнеотерапії на курорті застосовують озокеритолікування, лікувальну фізкультуру, штучні вуглекислі мінеральні води та інші процедури. Затверджені запаси мінеральної води «Нафтуса» – 47,2 м³ на добу, лікувальних розсолів – 463 м³ на добу. На курорті здійснюється лікування захворювань нирок і сечовивідних шляхів, шлунка, печінки і жовчних шляхів, порушень обміну речовин, а також супутніх захворювань серцево-судинної системи. Крім того, родовища цієї цілющої води у гірській зоні Карпат (Турківський та Сколівський райони). Зокрема, вона має великі запаси біля сіл Верхне Синьовидне, де води групи «Нафтуса» у п'ять разів більше, ніж у Трускавецькому родовищі. Такі запаси розміщені також у Підгородцях, Крушельниці, Ямельниці, Уричі, тобто охоплюють широкі площі, на яких можуть розміститися великі туристичні бази та пансіонати для лікування і відпочинку [103].

У Карпатському регіоні також широко розповсюджені мінеральні води без специфічних компонентів. Води цього класу відомі в Іршавському, Мукачівському, Тячівському, Хустському районах Закарпаття, в Моршині, Трускавці, Самбірському, Сколівському і Старосамбірському районах Львівської області. Особливо багатими на хлоридні натрієві води без специфічних компонентів всі гірські і перед гірські райони Івано-Франківської області. В районі м. Сколе, смт. Славське і в інших місцях відкриті родовища мінеральних вод, значні запаси яких можна використати як гідроміне-

ральну базу крупних бальнеологічних курортів. У районі Трускавця детально вивчені дві ділянки скупчення азотних розсолів, виявлених на глибині 20 – 200 м. їх затверджені запаси складають 463 м³ на добу при мінералізації 120 – 340 г/л. Зона поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів займає південно-західну частину Передкарпаття. У цій зоні розташований добре відомий на Україні і за її межами курорт Моршин, а також біля 15 проявлень, що зафіксовані геологорозвідувальними роботами. Загальні розвідані запаси та прогнозні ресурси лікувальних розсолів даного типу на території Передкарпаття оцінюються в об'ємі понад 600 м³ на добу.

Таблиця 5.11.

**Запаси лікувальних мінеральних вод
Карпатського регіону**

Типи лікувальних мінеральних вод	Родовища	Запаси вод м ³ добу
З високим вмістом органічних речовин "Нафтуса"	Трускавецьке, Східницьке	129,0
Розсоли Моршинського типу	Моршинське	79,0
Розсоли Трускавецького типу	Трускавецьке	466,5
Вуглекислі	Голубинське, Новополянське Полянське, Сойминське, Шаянське	2147,6
Вуглекислі миш'яковисті	Гірськотисівське (Кваси)	422,0
Вуглекислі залізисті	Келечинське	501,0
Сульфідні	Великолюбінське, Синякське, Брусницьке	818,0
Інші типи	Трускавецьке, Східницьке, Бориславське, Сколівське, Самбірське	118,0
ВСЬОГО:		4602,8

Кількість запасів мінеральних вод показано в таблиці 5.11. Тут приведено тільки ті запаси, які розвідані, затверджені і дійсно функціонують. Крім відомих родовищ існує і багато інших, зокрема в Сколівському, Стрийському, Самбірському районах (Львівщина), Виноградівський, Берегівський і Великоберезнянський райони (Закарпаття), які необхідно вводити в дію для їх використання, але із значним дефіцитом бюджету, ці родовища залишаються як запаси

для пізнішого їх введення в експлуатацію.

На базі відомих мінеральних вод типу «Поляна», «Лужанська», «Плосківська», «Шаянська» діють багатопрофільні та вузько спеціалізовані відомі далеко за межами України курортно-рекреаційні комплекси «Карпати», «Поляна», «Синяк», «Сонячне Закарпаття», «Сойми», «Шаян», «Гірська Тиса» та багато інших. В Закарпатті на основі унікальних мінерально-термальних вод інтенсивно почала розвиватися бально-рекреаційна Берегівська зона.

У Львівській області в зоні поширення мінеральних неспецифічних вод типу «Нафтуса» розташовані курорти Трускавець, Східниця, Верхньосинєвидненське родовище та близько 40 інших проявів джерел «Нафтусі» із загальними розвіданими та прогнозними ресурсами понад 5000 м³/добу [111].

В зоні поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів розташований курорт Моршин. Сумарні розвідані та прогнозні ресурси лікувальних розсолів складають понад 600 м³/добу, з яких на даний час використовується лише приблизно 1 м³/добу. На базі мінеральних сульфатних вод функціонують курорти Великий Любінь, Немирів, Шкло.

На Львівщині розташоване найбільше в Україні родовище озокериту – Бориславське. Прояви озокериту є також в смт. Стара Сіль. Лікувальні торф'яні грязі Львівщини, представлені Немирівським, Велико-Любінським, Моршинським родовищами та родовищем Шкло із загальними запасами 462 тис. м³, повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ.

Мінеральні води в Івано-Франківській та Чернівецькій областях, представлені водами без специфічних компонентів, особливості яких визначаються основним іонним складом і загальною мінералізацією (від малої до міцної росольної), а також водами – вуглекислими, бромистими, йодованими, з підвищеною температурою. Всього на території цих областей виявлено понад 100 джерел мінеральної води.

Природно-заповідний фонд. Надзвичайно багатим є природно-заповідний фонд Карпатського регіону. Сьогодні він тільки у Львівській області включає: 335 об'єктів загаль-

ною площею 112,9 тис. га (5,2% території області) і представлений всіма категоріями заповідності. Найціннішими з них є заповідник «Розточчя», національні природні парки «Яворівський» та «Сколівські Бескиди».

На площі 59 тис. га лісогосподарські заходи здійснює Карпатський біосферний заповідник (КБЗ), який практично повністю репрезентує ландшафтне та біогеографічне різноманіття української частини Карпат. Площу в 27 тис. га займає Національний природний парк «Синевир», понад 5 тис. га належать ландшафтному парку «Стужиця» на Закарпатті. Екосистема КБЗ, до складу якого входять дев'ять відокремлених масивів, які розміщені на висотах від 180 до 2061 метрів над рівнем моря і знаходяться на території декількох районів, віднесена до найцінніших екосистем планети і входить до міжнародної мережі біосферних резервів ЮНЕСКО [35].

Історико-культурна спадщина. Карпатський регіон належить до найбагатших на Україні територій на пам'ятки історії та культури, найстарші з яких розташовані в районі Дністра та Закарпаття. На території чотирьох областей взято під охорону понад 6 тисяч пам'яток архітектури IX -XIX століть.

Львівська область є найбільшою в Україні за кількістю, різноманітністю і ступенем збереження архітектурно-містобудівної спадщини, яка представлена всіма типами будівель широкого хронологічного періоду – від Княжої доби до середини ХХ століття.

Пам'ятки архітектури – найбільш цінні туристичні об'єкти. Всього в області взято під охорону 3965 споруд ХІІ-ХХ століть (25 % від усієї кількості в Україні), у тому числі 512 – загальнодержавного значення. Основна частина об'єктів – 2313 – зосереджена у Львові, який за їх кількістю та різноманітністю займає перше місце в державі.

На базі комплексів історико-культурної та містобудівної спадщини в області створено 5 заповідників: державні історико-архітектурні заповідники у містах Львові та Жовкві, «Нагуєвичі» в Дрогобицькому районі, «Тустань» у Сколівському районі, державний музей-заповідник «Одеський замок» в Буському районі. На основі збережених архітектурних

пам'яток в Старому Селі, Свіржі, Уневі, Золочеві, Підгірцях, Олеську, Жовкві, Крехові створений туристичний маршрут «Золота підкова».

В Закарпатській області є багато привабливих місцевостей для туристів, деякі з них за своєю унікальністю не мають аналогів – географічний «Центр Європи» та Долина нарцисів на території Карпатського біосферного заповідника, озеро Синевир в національному природному парку «Синевир».

Складовою культурного та архітектурного потенціалу Карпатського регіону є дерев'яні церкви Львівщини і Закарпаття – найцінніший внесок краю у світову мистецьку скарбницю. Збереглися також дерев'яні церкви, збудовані у готичному та бароковому стилі, що засвідчує зв'язок із заходом. На території регіону збережено понад 110 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти сторіч – вісім із них у 2013 році стали, поряд із історичним центром Львова та пралісами Карпат, культурно-історичними об'єктами, які охороняються ЮНЕСКО

Старовинні замки займають особливе місце в історії Закарпаття. Більшість замків (Невицький, Середнянський, Квасівський, Хустський, Боржавський, Виноградівський та інші) відносились до феодальних чи лицарських, були великими за розмірами і служили одночасно житлом і фортецею. До наших днів відносно добре збереглися лише два – Ужгородський та Мукачівський замки. Сьогодні в корпусах Ужгородського замку розміщено Закарпатський краєзнавчий музей. У приміщеннях Мукачівського замку розташовані історичний музей, етнографічна експозиція, на його території знаходиться галерея російського, українського та закарпатського образотворчого мистецтва і виставка старовинних ікон XVII-XVIII століть.

На території Івано-Франківської області взято під охорону держави 3,5 тис. пам'яток історії та культури. Відомо понад 1490 пам'яток археології, взятих на державний облік. Чільне місце серед них займає Національний заповідник «Давній Галич» площею 6 тис. га. Тут добре збережені унікальні архітектурно-ландшафтні комплекси, які органічно поєднуються з природними заповідними територіями.

До складу заповідника ввійшли 9 пам'яток архітектури, архітектурно-археологічних і археологічно-ландшафтних комплексів, а також природні території Галицького регіонального ландшафтного парку.

Історико-архітектурний музей «Скит Манявський» – пам'ятка архітектури XVII ст. – знаходиться на території лісового заказника загальнодержавного значення «Урочище «Скит Манявський». Один з найбільш мальовничих ландшафтів Прикарпаття з ялицевими, смереково-буково-ялицевими лісами, єдиним місцем зростання модрина польської, виду, занесеного до Червоної книги України.

Третина всієї історико-культурної спадщини області припадає на пам'ятки архітектури. Всього їх налічується 1423. Половина з них становлять культові споруди – 513. Найціннішими є церква Пантелеймона в с. Шевченкове Галицького району (кін. XII ст.), церква Святого Духа (1598 р.) в м. Рогатині, церква Різдва Пресвятої Богородиці в смт. Ворохта, Благовіщенська церква (1587 р.) в м. Коломиї, які мають світове значення. Втрачена пам'ятка архітектури початку XX ст. – дерев'яна Церква Святого Архистратига Михаїла в с. Олеші Тлумацького району (згоріла).

Чернівецька область – одна з небагатьох областей України, яка володіє значною архітектурно-містобудівною спадщиною, вельми різноманітною як в етнічному, так і в хронологічному, стилістичному й типологічному відношеннях. До найцінніших належать середньовічні фортеці, муровані та дерев'яні храми унікального «хатнього» типу, окремі будівлі та їх комплекси. В області взято на державний облік 631 пам'ятку архітектури і містобудування, з яких близько 200 – загальнодержавного значення. Відомо понад 300 нововиявлених пам'яток. Пам'ятники археології включають слов'янські городища IX-X століть та древньоруські поселення XII-XIII століть. Споруди культового паломництва представлені чи не найдовершенішими зразками.

До списку історичних міст і селищ увійшли: Вишниця, Кіцмань, Лужани, Путила, Сторожинець, Усть-Путила, Хотин, Чернівці. Найбільший інтерес в екскурсантів викликає саме обласний центр, де сконцентровані найбільш цікаві об'єкти

екскурсійного огляду. Головну увагу привертає старе місто, тобто центральна частина; тут виділяється архітектурний ансамбль Чернівецького національного університету, муз-драмтеатр, палац текстильників, приміщення міської ради та облдержадміністрації, собор Святого Духа та костюль «Серце Ісуса», церква св. Параскеви, римо-католицький храм, будівлі залізничного вокзалу та поштамту і багато інших, не менш цікавих прикладів таланту буковинських, австрійських, румунських майстрів.

Карпати мають потужний потенціал для розвитку різних видів туризму. Мальовничі ландшафти, рельєф, кліматичні умови створюють сприятливий фон для короткотривалого відпочинку. Карпати – єдиний регіон України, умови якого придатні для розвитку гірськолижного спорту на рівні світових стандартів.

В кожній із областей Карпатського регіону стали відбуватися традиційні фестивалі, які залучають велику кількість людей. Серед найбільш відомих слід назвати відомі фестивалі вина (Берегівський, Мукачівський, Ужгородські тощо), «Долина нарцис», «Ужгородська сакура», «Полонинське літо», «Писанка» та інші на Закарпатті.

В областях Карпатського регіону до цього часу збереглися художні промисли з виробництва килимів, вишивання та виготовлення виробів з дерева, глини та кераміки. З цієї тематики щорічно проводяться виставки, ярмарки і фестивалі. Крім того, в кожному місті Карпатського регіону діє велика кількість музеїв та меморіальних місць, пов'язаних з життям і творчістю видатних людей регіону та Західної Європи.

Матеріально-технічна база курортно-рекреаційної галузі Карпатського регіону. У сфері санаторно-курортного обслуговування тільки у Львівській області діє 81 санаторій та пансіонат з лікуванням (63,7 % від загальної кількості закладів оздоровлення та відпочинку області). На них припадає 17.6 тис. місць (93,5% від загальної кількості), де у 2010 р. оздоровилось 216,8 тис. осіб. Курортами європейського значення є Трускавець, Борислав, а також місто Дрогобич.

Трускавець – місто розташоване в передгір'ях Карпат на висоті близько 350 м над рівнем моря. За 6 – 10 км на південь від Трускавця піднімаються карпатські вершини Білів

(775 м), Бобовище (878 м), Цюхів (942 м). На схилах гір змішані ліси (дуб, бук, ялиця, смерека, модрина, кедр, вільха, граб та інші породи дерев). Трускавець – курорт державного і міжнародного значення. Історія курорту налічує 170 років і починається з 1827 р, коли була відкрита перша невеличка бальнеологічна лікарня на місці джерела сульфідної мінеральної води. Основний природний фактор-мінеральні води, різні за хімічним складом і мінералізацією. У Трускавці понад 25 мінеральних джерел, воду «Нафтуса» використовують для питного лікування, ванн, зрошень, інгаляцій та інших бальнеологічних процедур.

У Трускавці функціонує 19 санаторіїв, 17 пансіонатів з лікуванням загальною місткістю близько 13 тис. осіб одно-разово. Із загальнокурортних установ діють 2 курортні поліклініки, 2 бальнеозокеритні лікарні. Щороку на курорті лікується понад 150 тис. осіб. Працюють також підприємства, які надають туристичні та інші послуги.

Борислав – один з перших нафтових центрів світу, де вже протягом більше як півтора сторіччя добувають цю корисну копалину. Поряд з нафтою і газом добувають у Бориславі озокерит. За запасами, рівнем видобутку бориславське родовище озокериту найбільше у світі. Слід також відзначити, що за якістю Бориславський озокерит – найкращий і сотні тисяч людей, яким він допоміг позбутися тяжких недуг. Цю індустрію вже зараз необхідно розвивати, зробити привабливою для іноземних туристів, яких у поєднанні процесу лікування озокеритом і «Настусею» та прекрасними природними мальовничими гірськими ландшафтами. Борислав зацікавить як одне із унікальних місць у цілому світі.

Дрогобич – одне з найстаріших міст регіону, відзначив у 1991 році 900-річний ювілей. Споконвіку основою міста була сіль, якою торгували по всьому Галицько-Волинському краю та у багатьох містах Європи.

Природний потенціал рекреації органічно доповнюється багатим арсеналом пам'яток історії, культури, архітектури, що є теж привабливим для іноземних туристів, як для відпочинку так і оздоровлення, духовного збагачення.

На сьогодні мережа санаторно-курортних, туристично-рекреаційних та готельних закладів Закарпатської області

нараховує 371 об'єкт, де одночасно можливе розміщення понад 20 тис. осіб відпочиваючих. Оздоровчі заклади області нараховують 32 об'єкти, рекреаційні заклади – 106 об'єктів, туристичні заклади – 233 об'єкти. У 2011 році введено в експлуатацію 14 туристичних об'єктів. В області наявні 72 гірськолижні витяги (9 – крісельного типу, 9 – якірного типу та 54 – бугельного типу), 57 з яких діючі, у стадії будівництва знаходяться 4 гірськолижні витяги. Також наявні 28 ратраків та 48 прокатних пунктів гірськолижного спорядження. Велика увага в останні роки приділяється питанням реклами.

На сьогодні в області наявні 17 туристично-інформаційних центрів та одна філія. Протягом 2011 р. в області Центром українсько-угорського регіонального розвитку спільно із Асоціацією сільського туризму області Саболч-Сатмар-Берег в м. Ніредьхаза (Угорщина) реалізовувався транскордонний проект «Управління транскордонними дестинаціями в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні», результатом якого стало об'єднання 14-ти туристично-інформаційних центрів області у єдину мережу; створено у мережі Інтернет веб-сайт zakarpattyatourism.info, де розміщується найбільш актуальна інформація про туристичні атракції Закарпаття, туристично-рекреаційні заклади, фестивалі, туристично-інформаційні центри тощо.

В Івано-Франківській області налічується 19 курортно-рекреаційних місцевостей, діє 119 лікувально-оздоровчих закладів. В області сформувались такі рекреаційні райони, як: Косівський, Верховинський, Шешорський, Яремчанський, Микуличинський, Ворохтянський, Осмолодський, Болехівський. Кожен з них своєрідно мальовничий з широкою гамою неповторних природних комплексів.

Таким чином, комплексна оцінка природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону показує, що його якісні і кількісні параметри в поєднанні з географічними і економічними показниками є важливими об'єктивними передумовами розвитку на всій його території курортно-рекреаційного комплексу. З урахуванням наявних в Карпатському регіоні природного, економічного, наукового і технічного потенціалу, а також його історичних і географічних особливостей, стратегічна мета полягає в тому, щоб на основі оптимального використання по-

тенційних можливостей природи, матеріально-технічних, трудових і інтелектуальних ресурсів створити ефективну модель курортно-рекреаційної системи, яка забезпечить матеріальні потреби населення, екологічну безпеку і сталий соціально-економічний розвиток Карпатського краю.

Карпатський регіон має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний та туристично-курортний потенціал, до якого належать ліси, лікувальні кліматичні гірські та передгірські ландшафти у поєднанні з поверхневими водоймами та гірськими потоками, бальнеологічні ресурси (лікувальні мінеральні і термальні води, грязі, озокерит тощо), місцеві види лікарських рослин, який багато в чому визначає соціально-економічний профіль краю та привабливість його як для українців, так і для іноземців.

Перспективи соціально-економічного розвитку Карпатського регіону пов'язуємо з курортно-рекреаційною галуззю, в основі якої потужний рекреаційний потенціал, насамперед унікальні мінеральні лікувальні і столові води та запровадженням нових підходів до механізмів господарювання. Модель кластерного розвитку базується на максимальному використанні місцевих ресурсів, робочої сили, акумульованому на місцевому рівні капіталу, підприємницького потенціалу, специфічних знаннях виробничого процесу і можливостях виконання специфічних професійних завдань. Іншим елементом моделі є здатність місцевої економіки контролювати процес накопичення ресурсів і капіталів на локальному рівні. Підґрунтям для розвитку стає наявність системи виробничих можливостей або схильність місцевого підприємницького співтовариства до розвитку коопераційних зв'язків між окремими секторами і в середині секторів галузі, а також здатність місцевого виробничого та економічного потенціалу до оновлення та інновацій.

В Карпатському регіону є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання економічної концепції розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень. У гірських районах Карпатського регіону, насамперед доречно вести мову про формування науково-виробничого клас-

теру курортно-рекреаційної галузі, яка потребує наявності відповідних природно-рекреаційних ресурсів, високої чистоти довкілля, розвинену інфраструктуру, висококваліфіковані кадри та коопераційні зв'язки. В кластерах істотно зменшуються витрати, пов'язані з окремими видами діяльності, наприклад, закордонною рекламною діяльністю, спільними маркетинговими дослідженнями ринку, участю в ярмарках, виставках і наукових розробках, швидше розробляються нові види та підходи до лікування, укладаються перехресні субпідрядні контракти між підприємствами одного й того ж регіону, зацікавленими у взаємодоповненні можливостей.

Зрозуміло, що на першому етапі кластеризації курортно-рекреаційного комплексу Карпатського регіону мову слід вести про їх утворення в кожній із областей, які вже мають сформований значний курортно-рекреаційний потенціал.

Як вже згадувалося, в Закарпатській області потужний комплекс оздоровчих санаторно-курортних, туристично-рекреаційних та готельних закладів. Їхня діяльність базується на унікальних природних і великій кількості бальнеологічних ресурсів – лікувальні мінеральні вуглекислі, сірководневі, метанові, радонові та термальні води, грязі, озокерит, чистому довкіллі та унікальних природних ландшафтах.

Створені в областях спеціалізовані кластери з часом доцільно об'єднати в єдиний Карпатський курортно-рекреаційний кластер. Під Карпатським регіональним курортно-рекреаційним кластером, слід розуміти об'єктивно існуюче, частково самокероване об'єднання підприємств матеріального і нематеріального виробництва, соціальної та курортно-рекреаційної сфери, що отримують прибуток від надання оздоровчих і лікувальних послуг. Його функціональну схему зображено на рис. 5.6.

Курортно-рекреаційними є послуги, що забезпечують задоволення потреб з відновлення стану і відтворення фізичних, духовних, енергетичних, психологічних сил людини. Продукування, виготовлення рекреаційних послуг є головною функцією курортно-рекреаційного кластера. Функціонально-галузєва структура курортно-рекреаційного кластера складається з суми послуг, які надаються численними підприємствами [232].

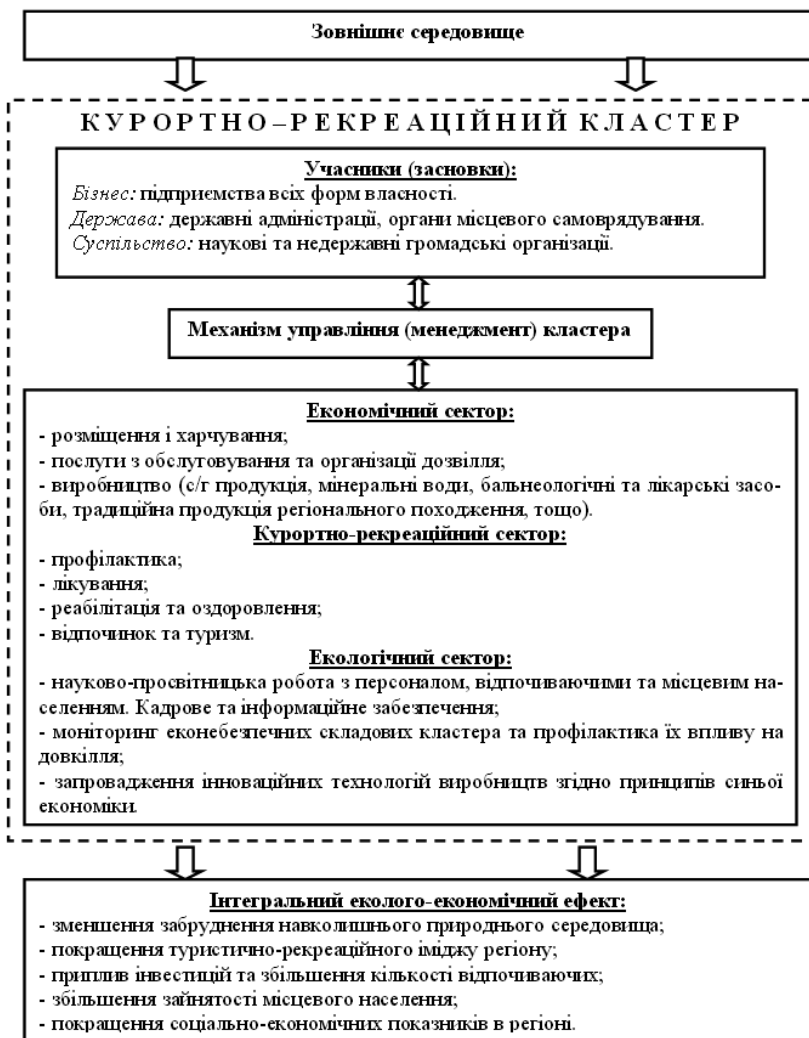

Рис. 5.6. Функціонально-галузева схема курортно-рекреаційного кластера Карпатського регіону

Слід зауважити, що за умови запровадження законодавчого та організаційно-економічного механізму функціонування Карпатського курортно-рекреаційного кластера його функціонально-галузева структура, за рахунок взаємодоповнюваності можливостей всіх областей, стане значно розширеною. Очевидно, що в перспективі актуальними для успіш-

ного функціонування Карпатського курортно-рекреаційного кластера є такі складові, як маркетинг і реклама, інформаційні послуги, консалтингові послуги тощо. Розвиток курортно-рекреаційного господарства Карпатського регіону у майбутньому пов'язаний з організацією кластерів у всіх сферах діяльності: санаторно-курортній ланці, готельному господарстві, ресторанному бізнесі, культурно-пізнавальному, туристично-оздоровчому, спортивно-оздоровчому та інших напрямках. Слід очікувати, що діяльність цих кластерів охопить практично всю територію Українських Карпат і у майбутньому, можливо, приведе до створення єдиного курортно-рекреаційного кластера регіону, здатного успішно конкурувати на європейському ринку цих послуг.

Отже, можна стверджувати, що ефективність функціонування курортно-рекреаційної галузі в Карпатському регіоні пов'язується з реалізацією ідеї про необхідність координації дії всіх підприємств, що беруть участь у створенні курортно-рекреаційних послуг.

З формуванням курортно-рекреаційного кластера Карпатський регіон отримує можливість зреалізувати сучасну модель інноваційного розвитку. Основною метою створення курортно-рекреаційного кластеру є [232]:

- інноваційний розвиток курортно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств курортно-рекреаційної галузі регіону як в Україні, так і за її межами;
- визначення регіональних економічних пріоритетів, оптимального розподілу державної підтримки всіх підприємств кластера;
- формування організаційної структури, необхідної для закріплення коопераційної системи і виконання коопераційних проектів.

Основні завдання, якими повинен займатися курортно-рекреаційний кластер, на нашу думку, такі:

- управління розвитком курортно-рекреаційного комплексу, координація роботи його установ, підприємств і служб торгівлі, комерційної діяльності, сервісу;
- акумуляція розрізнених фінансових, матеріальних,

фінансових і трудових ресурсів регіону, установ відпочинку і оздоровлення населення, підприємств і служб ринкової інфраструктури, їх раціональне використання з метою ефективного розвитку курортно-рекреаційної сфери;

- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування модернізації і нового будівництва курортно-рекреаційних об'єктів, сервісного обслуговування діючих об'єктів;

- відтворення і захист природних комплексів і екосистем, флори і фауни, історико-культурних пам'яток регіону;

- прогнозування і супровід перспективного розвитку кластера, його курортно-рекреаційної, фінансово-економічної та інвестиційної діяльності.

Кластер повинен також забезпечити залучення реальних організаційно-економічних, соціальних, фінансових, ринкових, інформаційних, правових механізмів і технологій управління; розробку, обґрунтування програм і бізнес-планів розвитку курортно-рекреаційних підприємств. Об'єднання в кластери дає можливість залучати фінансові ресурси в нові виробництва шляхом об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств того чи іншого кластера; залучення інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах; шляхом участі в конкурсах проектів, що фінансуватимуться як гранти; об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів. При цьому забезпечується обмін інформацією, а також можливість виходу на зовнішні ринки. Організаційна модель курортно-рекреаційного кластера повинна спиратись на зв'язки і взаємозалежність між всіма компонентами, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва послуг та інновацій.

Кластерна територіальна організація економіки регіону сприятиме розвитку спеціалізації, збільшенню масштабів і покращенню якості послуг, залученню резервів, активізації економічного оточення, зменшенню витрат на діяльність, загальному підвищенню економічної ефективності, отриманню синергетичного ефекту. Саме кластери повинні стати основою для нового співробітництва між підприємствами, адміністрацією, фінансовими структурами, науковими та

навчальними закладами. Завдяки кластерам мобілізуються місцеві ресурси, пом'якшиться соціальна напруженість у регіонах – їх функціонування допоможе скоротити безробіття, підвищити конкурентоспроможність продукції галузей економіки регіонів. Слід зауважити, що хоч кластери мають територіальну спрямованість, вони не повинні стримуватись жорсткими територіальними обмеженнями. Кластери можуть мати більш складні взаємозалежності, зорієнтовані на між-регіональне та міжнародне співробітництво. Кластеризація курортно-рекреаційної сфери є функцією простору і часу та дозволяє позитивно впливати на екологічну ситуацію в регіоні. Курортно-рекреаційний кластер Карпатського регіону України має всі необхідні можливості для перетворення його з часом у міжнародну структуру Карпатського єврорегіону.

В цьому контексті для Закарпаття, як і для інших областей Карпатського регіону, надзвичайно важливою є наступна проблема. В області організовано і давно діє промисловий розлив лікувально-столових мінеральних вод «Лужанська», «Поляна квасова», «Свалява», «Плосківська», «Драгівська», «Шаянська» та інших, відомих далеко за межами Закарпаття. Щороку спостерігається нарощування обсягів виробництва заводами, що займаються розливом мінеральної води. Для прикладу, тільки за 2012 рік підприємствами-виробниками мінеральних вод вироблено 10 млн. 620 тис. дал мінеральної води, Понад 90% продукції розливається в ПЕТ-пляшки.

За статистикою підприємствами області щороку виробляється понад 70 млн. півтора літрових ПЕТ-пляшок з мінеральною водою. Про шкоду пластику написано чимало, адже він надзвичайно небезпечний при спалюванні, не розкладається в ґрунті. З полімерних, синтетичних матеріалів, пластмас за їх тривалого контакту з харчовими продуктами, питною водою, з часом виділяються в навколишнє середовище формальдегід, різні розчинники, важкі метали, метиловий і бутиловий спирт та інші хімічні речовини. Найнебезпечнішими стають пластмаси на стадії розкладання, коли починається їхня взаємодія з хімікатами, які надходять у навколишнє середовище також з допомогою людини.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що навколо джерел мінеральних вод історично будувалися оздоровчі заклади з

великою кількістю відпочиваючих і промислові виробництва з розливу вод. Перші продукують у великій кількості харчові відходи (за підрахунками при приготуванні їжі в санаторіях на одного відпочиваючого утворюється щоденно 0.5 кг харчових відходів), а другі використовують тони нерозчинних полімерних синтетичних матеріалів. Синя економіка пропонує тару для розливу мінеральних вод виробляти, використовуючи певні інноваційні технології, з відходів їжі. При цьому значно зменшиться кількість пластику, що не переробляється в Закарпатській області, зменшиться кількість харчових відходів і продуктів гниття від них, створяться нові робочі місця, зменшиться навантаження на навколишнє природне середовище та значно покращиться туристична привабливість регіону, як такого, що використовує новітні екологічні інновації заради майбутнього планети Земля. Такі рішення важливі, вони можуть помітно вплинути на екологічний стан в регіоні, суттєво зменшуючи рівень токсичного забруднення.

Коли йдеться про екологічні проекти зі знешкодження шкідливих речовин чи налагодження безпечної роботи підприємств, відповідальність несе держава загалом. Однак дуже часто ця проблема стосується кожної окремої людини, її вчинків та поведінки. Елементарні підрахунки показують, що тільки за одну хвилину у річкові створи на кордонах з Угорщиною та Словаччиною із Закарпаття потрапляє від 30 до 50 ПЕТ-пляшок. Закарпатські річки несуть до Європи сотні тисяч тонн сміття. Сусідні країни вимагають сплати відповідних штрафів за нанесену екологічну шкоду. Безперечно, це все негативно відбивається на туристичній привабливості регіону.

Саме тому, в процесі формування курортно-рекреаційного регіонального кластера слід орієнтуватись не тільки на економічні та політичні вигоди та рішення, що вимагають концентрації ресурсів для розвитку базових галузей промисловості, але й враховувати потреби загальної інфраструктури або інших стратегічних завдань, вирішення яких позитивно впливає на розвиток економічного комплексу регіону.

5.8. Сталий розвиток туристично-рекреаційного комплексу в Карпатському регіоні

Україна володіє значним природним потенціалом для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, а отже має всі передумови, щоб увійти до найбільш розвинених у туристично-рекреаційному відношенні країн світу.

Особливої актуальності туристично-рекреаційна галузь набуває в Карпатському регіоні, що пов'язано із сприятливим помірним кліматом, мальовничими гірськими краєвидами та чистотою довкілля, наявністю численних пам'яток природи та культури. Геоекономічні вигоди територій Карпатського регіону полягають у розташуванні їх на перехресті транс'європейських і євразійських торгівельно-економічних, транспортно-інфраструктурних, виробничо-коопераційних, сировинно-енергетичних та інших потоків. Туристично-рекреаційна галузь Карпатського регіону базується на таких перевагах [103]:

- вигідне географічне положення (Карпатський регіон знаходиться в центрі Європи);
- чинник територіального поділу праці (фактично в Україні є 2 регіони, умови яких дозволяють забезпечувати задоволення суспільних потреб в рекреаційних послугах: Причорноморсько-азовський та Карпатський);
- порівняно висока екологічна безпека регіону (порівняно з іншими регіонами природа Карпат зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан, а це дуже важливо для розвитку відпочинку і туризму);
- наявність необхідної природно-ресурсної бази (в регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод, багато з них – унікальні);
- могутній потенціал для розвитку різних видів туризму (мальовничі ландшафти, рельєф Карпат);
- соціально-економічні особливості – край має порівняно низький рівень індустріалізації території, що може сприяти розширенню потенційних можливостей розвитку туристичної індустрії;
- економічна конкурентоспроможність туристично-рекреаційної сфери.

Карпатський регіон володіє багатьма структурними ком-

понентами рекреаційних ресурсів і є регіоном багатoproфільного літнього і зимового, гірсько-спортивного, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку та бальнеологічного лікування. Весь регіон Карпат має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний та туристично-курортний потенціал, до якого належать бальнеологічні ресурси (лікувальні мінеральні і термальні води, грязі, озокерит тощо), місцеві види лікарських рослин, ліси, лікувальні кліматичні гірські та передгірські ландшафти у поєднанні з поверхневими водоймами та гірськими потоками, який багато в чому визначає соціально-економічний профіль краю та привабливість його як для українських туристів, так і для іноземців (див. розділ 5.7) [108,109].

Матеріально-технічна база рекреації Карпатського регіону. У сфері санаторно-курортного обслуговування тільки у Львівській області діє 81 санаторій та пансіонат з лікуванням (63,7 % від загальної кількості закладів оздоровлення та відпочинку області). На них припадає 17,6 тис. місць (93,5% від загальної кількості), де у 2010 р. оздоровилось 216,8 тис. осіб.

Як зазначалося, мережа санаторно-курортних, туристично-рекреаційних та готельних закладів Закарпатської області нараховує 371 об'єкт, де одночасно можливе розміщення понад 20 тис. осіб відпочиваючих. Оздоровчі заклади області нараховують 32 об'єкти, рекреаційні заклади – 106 об'єктів, туристичні заклади – 233 об'єкти. У 2011 році введено в експлуатацію 14 туристичних об'єктів. В області наявні 72 гірськолижні витяги (9 – крісельного типу, 9 – якірного типу та 54 – бугельного типу), 57 з яких діючі, у стадії будівництва знаходяться 4 гірськолижні витяги. Також наявні 28 ратраків та 48 прокатних пунктів гірськолижного спорядження. Велика увага в останні роки приділяється питанням реклами.

В Івано-Франківській області налічується 19 курортно-рекреаційних місцевостей, діє 119 лікувально-оздоровчих закладів. В області сформувались такі рекреаційні райони, як: Косівський, Верховинський, Шешорський, Яремчанський, Микуличинський, Ворохтянський, Осмолодський, Болехівський. Кожен з них своєрідно мальовничий з широкою гамою неповторних природних комплексів.

Сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери

Наявний та унікальний природно-ресурсний потенціал Карпатського регіону нині не достатньо використовується для розвитку туристичної індустрії. Більше того, туризм гальмується через погіршення екології, а також будівництво шкідливих і небезпечних підприємств і виробництв. З урахуванням наявних у Карпатському регіоні природного, економічного, наукового і технічного потенціалу, а також його історичних і географічних особливостей, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природи, матеріально-технічних, трудових і інтелектуальних ресурсів створити ефективну туристичну систему, яка забезпечить матеріальний добробут населення і екологічну безпеку Карпатського краю.

При визначенні основних напрямів державної політики в галузі розвитку туризму необхідно брати до уваги її дію на стан навколишнього середовища. При цьому важливим є взаємовплив туризму і стану навколишнього середовища, оскільки туризм може впливати на нього як позитивно, так і негативно, а саме навколишнє середовище може впливати на розвиток туризму.

Туризм, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, вважається найпотужнішою індустрією світу, яка за обсягами прибутків від експорту випередила такі галузі, як автомобілебудування і хімічна промисловість. Але динамічно і не завжди регульовано розвиваючись, туризм все більше наносить серйозної шкоди природним системам та породжує соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні, а особливо повітряні, перевезення, готельний та ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані компоненти єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення все зростаючих потреб власне туристичної сфери.

Для того, щоб індустріалізація та урбанізація не завдавали збитків навколишньому середовищу, необхідно при плануванні на регіональному рівні брати до уваги, який вплив на стан навколишнього середовища матимуть темпи росту того або іншого виду діяльності, у тому числі і туризму. План

розвитку туризму повинен гармонійно вписуватися в план регіонального розвитку в цілому. За таких умов туризм не тільки не буде погіршувати стан навколишнього середовища, а перетвориться на його захисника.

Зростання значимості туризму та загострення проблем, пов'язаних з його розвитком, змушують говорити про необхідність змін та пошуку нових векторів розвитку. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму. Слід зазначити, що перша спроба визначення сталого туризму була зроблена ще у 1988 році Світовою Туристичною Організацією (далі в тексті – СТО). Сталий туризм розглядався як напрямок, що веде до управління всіма ресурсами таким чином, що економічні, соціальні й естетичні потреби можуть задовольнятися при одночасному збереженні культурної самобутності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем підтримки життя [232].

Для досягнення цієї мети розвиток туризму в Карпатському регіоні повинен стати державною політикою, спрямованою на те, щоб зробити оцінку існуючих природних туристичних ресурсів, не будувати поблизу них промислових об'єктів; проводити очищення водойм і благоустрій пляжів; створювати заповідники з метою зберігання незайманої природи, що є одним з основних туристичних ресурсів; розвивати національні ремесла; сприяти створенню фольклорних ансамблів; проводити фестивалі мистецтв, розраховані на іноземних туристів; здійснювати реставрацію пам'яток історії, мистецтва й архітектури, музеїв; створювати нові туристичні центри, освоюючи при цьому райони, які раніше вважалися непридатними для туризму і відпочинку.

Значної шкоди завдає гірським екосистемам і транспорт. Автомобільні викиди в горах ще більш шкідливі, ніж на рівнині. Причиною тому слугує зменшення вмісту кисню у повітрі з висотою, і відповідно уповільнення процесів окиснення та зростання емісії чадного газу і твердих частинок. Ще складнішою є ситуація в гірських долинах, де розсіювання полютантів затримується, а взимку, в результаті температурної інверсії, утворюється смог.

Справжньою бідою гір є засмічення. Збереження ціліс-

ності оточуючого середовища є важливою передумовою розвитку туризму, оскільки тільки первинна природа приваблює туристів і сприяє їх повноцінному відпочинку. Руйнування оточуючого середовища рано чи пізно приводить до зникнення в регіоні туризму як галузі економіки.

На *індивідуальному* рівні необхідність збереження оточуючого середовища повинна усвідомлюватись кожним відпочиваючим і відповідно буде змінене ставлення до цього середовища.

На *державному* рівні повинен отримати розвиток м'який туризм. Це туризм, який намагається зберегти рівновагу між оточуючим середовищем, відпочинком і економічним відновленням, або між екологією, суспільством і економікою.

Процес нового мислення повинен торкнутися також і осіб, відповідальних за туристичну діяльність, адже, щоб туризм зберігся, завдання цілеспрямованого захисту оточуючого середовища повинні стати важливішими, ніж короткочасні інтереси отримання прибутку.

ПІСЛЯМОВА

Організація Об'єднаних Націй у червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро провела першу Всесвітню екологічну конференцію з проблем природного середовища й розвитку, яка задекларувала ідею та принципи сталого розвитку суспільства. На цій конференції були прийняті два засадничих документи: «Декларація у справі природного середовища й розвитку» та «Глобальна програма дій – Порядок денний 21». Слід відмітити загальну гуманістичну спрямованість принципів, засобів і цілей сталого розвитку.

Термін «сталий розвиток» суспільства ще потребує всебічного наукового тлумачення, наповнення глибоким екологічним та соціально-економічним змістом, але сьогодні воно вже стало загальноприйнятим й покладено в основу сучасних уявлень щодо майбутнього розвитку світової спільноти. Під сталим розвитком слід розуміти ефективну систему використання природних ресурсів, відтворення їх окремих різновидів, досконалу організаційно-економічну модель функціонування економіки, стабільне техніко-економічне оновлення виробництва, його екологізацію, накопичення фінансів і капіталів для соціально-економічного розвитку регіонів, держави і суспільства в цілому.

На всесвітньому саміті зі сталого розвитку «Ріо +10» (Йоганнесбург, ПАР, 2002 р.) були підведені підсумки першого десятиліття руху світового співтовариства по шляху сталого розвитку. За словами генерального секретаря ООН Кофі Аннана багато рішень з охорони навколишнього середовища, прийняті в Бразилії, виявилися не виконаними, глобалізація не принесла користі для більшої частини людства, незважаючи на загальний економічний підйом, допомога країнам, що розвиваються скоротилася. Одним із прийнятих на саміті підсумкових документів став «План боротьби з бідністю та збереження навколишнього середовища».

В найбільш узагальненому вигляді концепція сталого розвитку суспільства орієнтована на оптимальне задоволення потреб людей, забезпечення достатньої якості життя, раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля та створення передумов, при яких:

- політична система має забезпечити участь широкої громадськості у прийнятті усіх важливих рішень;
- економічна система повинна вміти організувати розширене виробництво та науково-технічний прогрес на власній основі і забезпечувати збереження природно-ресурсної бази;
- соціальна система покликана знімати напруження, що виникають в процесі економічного розвитку;
- технологічна система повинна стимулювати постійний і ефективний пошук нових оптимальних рішень;
- владна структура повинна мати гнучкий характер і бути здатною до самокорекцій та самовдосконалення;
- міжнародна система має сприяти розвитку торгових та фінансових зв'язків на взаємовигідній основі.

Виходячи з глобального значення проблеми збереження життя на Землі в Ріо-де-Жанейро було прийнято рішення про необхідність виконання Порядку денного XXI століття на міждержавному та національному рівнях. Так на національному рівні Концепція сталого розвитку в кожній країні має визначати державну конкурентно орієнтовану політику переходу до соціально-економічного й екологічно-збалансованого розвитку та містити не лише загальні уявлення про його закономірності і принципи, основні етапи і напрями, але й національно визначені стратегічні цілі й пріоритети, ефективні засоби реалізації та очікувані наслідки.

Стратегічна концептуальна ідея сталого розвитку – це реалізація збалансованості еколого-економічного розвитку та покращення якості життя населення й стану довкілля на основі використання інноваційних технологій та інтелектуалізації виробництв, забезпеченням суспільної ефективності, спрямованої на структурно-технологічну перебудову всіх галузей виробничої сфери, покращення добробуту населення, економічне зростання, розбудову соціальної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури тощо.

Для України в цілому сталий розвиток вимагає забезпечення певної кількості першорядних функцій держави:

- національної безпеки;
- збереження політичної стабільності та територіальної цілісності;

- урівноваження діяльності владних, виконавчих й законотворчих структур та суспільних інституцій.

Для всього періоду реформ в Україні характерні процеси деіндустріалізації економіки країни, наявність значного виробничого потенціалу, який не використовується й стримує реальне зростання продуктивності праці та рівня життя, інноваційне відтворення, в першу чергу відтворення людини, здатної до ефективної життєдіяльності в нових умовах. Європейська політична еліта постійно наголошує на тому, що враховуючі масштабні кліматичні зміни та катаклізми, яких останнім часом зазнала Європа, необхідно на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального, невідкладно вживати заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги. Акцентується увага спільноти на тому, що особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої і регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати транскордонну і міжрегіональну співпрацю, заради прискорення соціально-економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

Відсутність у регіонів України можливостей законодавчої діяльності істотно звужує їх можливості інституційного будівництва. Серед зовнішніх чинників, що стримують просування регіонів України до сталого розвитку, важливе місце займають:

- загальноекономічний контекст, пов'язаний, перш за все, з трансформацією відносин власності (нерозвинені механізми формування фінансово-економічної бази регіонів і муніципальних утворень роблять їх безпорадними при вирішенні багатьох питань розвитку, інколи примушують інтенсифікувати експлуатацію природних ресурсів як єдиного джерела формування бюджету);

- глобалізація і пов'язані з нею тенденції трансформації механізмів суспільного розвитку спричинюють втрату на національному рівні ефективності засобів координації, контролю та управління, на створення яких було витрачено багато років у попередній період розвитку.

Карпатська гірська система простягається гігантською дугою, довжиною близько 1,5 тис. км, охоплюючи територію декількох східноєвропейських країн. До Карпатського регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Карпатський регіон займає площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3% території України, тут проживає близько 6,4 млн. чоловік, що становить 12,3 % населення України.

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничих куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряночистої системи для всієї Європи.

З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин намітилися (а в останні роки – поглибилися) тенденції до соціально-економічного занепаду регіону: розбалансовані господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат, занедбано історико-культурні цінності регіону. Щорічно за межі України в пошуках роботи виїжджає значна частина працездатного населення вказаних областей. Особливо гостро стали проявлятися депопуляційні тенденції: неперервно зменшується величина загальної чисельності та природній приріст населення, продовжується процес його старіння, зростає смертність, в структурі споживання домінуючою статтею стали витрати на харчування, все більшої величини набувають міграційні процеси.

Для Карпатського регіону особливо гострою є проблема гірських районів, які характеризуються малоземеллям, тут домінує крутизна схилів, мають місце потужні ерозійні процеси, що зумовлює необхідність організації спеціальних природоохоронних систем, відповідного раціонального природокористування. Гірські території Карпатського регіону завжди відставали в економічному розвитку порівняно з низинними та передгірськими внаслідок відсталості виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури. Зрозуміло, що гірські райони повинні мати спеціальний статус, яким би

законодавчо закріплювалися необхідні пільги і соціальні гарантії їх жителям.

Приходиться констатувати, що в Карпатському регіоні темпи деградування «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Регіон характеризується різноманітною системою виробничих відносин, його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироби. Зокрема, в Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях, панівне місце займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Особливо великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Поступово Карпатський регіон з «перлини Європи» перетворився в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненої України.

Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріального виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону. Вплив екологічних реалій на всі без винятку аспекти політичного, економічного, демографічного, соціогуманітарного та духовно-морального розвитку Карпатського регіону є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним виглядає, в кращому випадку, недалекоглядним і безвідповідальним.

Незаперечним є факт, що європейська інтеграція активно стимулює процеси регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці. Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а з іншого – до поляризації європейського простору. Перше втілюється в єдиній регіональній політиці країн Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у конвенціях: «Європейська хартія регіонального просторового планування», «Базові принципи стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів», які спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів».

Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки самобутності і індивідуальності кожної зі сторін в значній мірі дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи рецидиви периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення і держав у цілому, сприяючи зусиллям ЄС з реалізації завдання переходу від «Європи країн – до Європи регіонів». Транскордонне співробітництво, передусім, направлене на подолання негативних наслідків наявності кордонів між державами та відіграє важливу роль як інструмент зменшення негативних наслідків, що виникають у зв'язку з розширенням ЄС.

Основною організаційною формою транскордонного співробітництва є єврорегіони, практика функціонування яких в останні роки показала свою ефективність у справі ліквідації бар'єрів для вільного переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. Єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти,

вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування. Формування єврорегіонів передбачає також можливість створення організаційної структури та системи фінансування у формі міжнародних міжрегіональних асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо згідно чинного законодавства України.

Курс України на євроінтеграцію вимагає активізації транскордонного співробітництва як важливого чинника розвитку прикордонних територій європейських держав. Рада Європи та Європейський Союз активно підтримують розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва, вдосконалюючи механізми такої співпраці, створюючи фінансові можливості для розвитку прикордонних територій. Особливо великий потенціал в цьому контексті має Україна, яка на значній території межує з ЄС та прагне до євроінтеграції.

Діяльність єврорегіонів розглядається як один з елементів загальноєвропейської системи пріоритетів, який відповідає принципів інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Така діяльність передбачає прискорення соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів, кадрову, інфраструктурну підготовку регіонів і країни в цілому для поглиблення співробітництва з ЄС, прискорення процесів інтеграції, розвиток міжнародних зв'язків насамперед у галузях туризму, рекреації, охорони навколишнього середовища. Зрозуміло, що ідеї сталого розвитку є актуальними для міждержавних утворень і особливо тих, які охоплюють гірські та передгірські території.

Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних (історичних, географічних, економічних та ін.) особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріаль-

ного виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону.

В основу сучасної регіональної еколого-економічної політики сталого розвитку закладають:

- пріоритет загальнонаціональних інтересів - дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямовувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності;

- законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики. Політика стосовно регіонів і політика самих регіонів повинна бути регламентована нормативно-правовою базою, дотримання вимог якої є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками процесу;

- поєднання інтересів. Поточні та стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення має усувати можливі суперечності між ними;

- врахування особливостей регіонів. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій;

- збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнонаціональної ефективності. Вибір методів і форм державної селективної підтримки окремих територій повинен бути спрямований на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;

- принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі здійснення національної політики.

Іншими словами, ідеологія сталого розвитку, як глобальна доктрина, ставить перед регіонами завдання зберегти навколишнє середовище, шляхом оптимізації суспільних потреб і забезпечення адекватного їм соціально-економічного розвитку. Основною метою Карпатського регіону при запровадженні

концепції сталого розвитку, має стати прагнення створити умови для збалансованого розвитку територій, які входять до складу цього міжобласного утворення та збереження здоров'я людей, які проживають на вказаних територіях.

Для формування умов сталого розвитку Карпатського регіону необхідно зосередитися на реалізації таких пріоритетних складових, як :

- економічна – передбачає ефективне використання всіх видів ресурсів, орієнтованих на зниження або усунення тиску на природні екосистеми;

- екологічна – як шлях відновлення первинного стану природного середовища, збереження його на цьому рівні, реалізація заходів до максимального можливого поліпшення;

- соціальна - передбачає підвищення добробуту і якості життя людини, збереження її здоров'я;

Концентрація на цих пріоритетних складових сприятиме посиленню координації дій органів державної влади, наукових установ, неурядових структур, промислових і сільськогосподарських підприємств різних форм власності під час вирішення проблем охорони довкілля та структурної перебудови економіки.

Для втілення в життя стратегії сталого розвитку Карпатського регіону необхідно мати такий механізм, який спирається на внутрішні й зовнішні економічні інтереси країни та регіону, адже основною дієвою та ефективною складовою висхідного розвитку будь-якої держави є регіони і тільки комплексність їх розвитку дає змогу забезпечити прогрес у кожній ланці господарства і життєдіяльності людей. В загальному механізмі стратегії сталого розвитку регіону, прийнято виділяти такі напрями його розвитку, як: правові, організаційні, фінансові, економіко-інноваційні, соціальні, екологічні та інформаційні:

- фінансовий механізм – залучення бюджетних та позабюджетних коштів на виконання державних та регіональних програм впровадження ідей сталого розвитку; удосконалення фінансово-бюджетних відносин; вироблення критеріїв надання державної підтримки;

- правовий механізм – нормативно-правове забезпечення; інституційне забезпечення; забезпечення відповідаль-

ності центральних і місцевих органів влади;

- організаційний механізм – розробка стратегій розвитку регіонів; система управління стратегічним розвитком; централізація і децентралізація державної влади;

- екологічний механізм – екологічна паспортизація; впровадження інноваційних екологічних технологій; екологічне страхування; популяризація екологічної освіти;

- соціальний механізм – запровадження соціальних стандартів; підвищення рівня і якості життя; оптимальна мережа соціальної інфраструктури; реалізація програм зайнятості;

- інформаційний механізм – автоматизація систем господарського управління; регулювання регіональних систем; проведення соціального моніторингу; всебічна інформатизація населення.

Як зазначено в «Ужгородській декларації», що прийнята на міжнародній конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи», у м. Ужгород 8-10 вересня 2010 року, для реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону, потрібно здійснити такі заходи :

а) у соціально-економічній сфері:

- перетворювати гірські регіони, зокрема Карпатський регіон, в культурні, туристичні й рекреаційні центри зі збереженням самобутньої культурної спадщини територій і створенням сучасної інфраструктури для відпочинку та оздоровлення людей, а також умов для вирощування і виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

- реструктуризувати екологічно небезпечні галузі господарювання, перш за все лісозаготівельну і гірничодобувну, з урахуванням екологічного стану територій шляхом запровадження сучасних екобезпечних технологій, а також переорієнтацію на екологічно збережливі види діяльності суспільства;

- забезпечити справедливе, ефективне і стале управління водними ресурсами, модернізацію служб у сфері водопостачання і каналізації, охорони водних ресурсів від забруднення;

- посилити соціальний захист населення гірських регіонів, активізувати заходи щодо розвитку соціальної і транспортної інфраструктури;

– сприяти соціально-економічному розвитку гірських регіонів шляхом стимулювання інвестиційної діяльності, приватного підприємництва і фермерства;

– сприяти застосуванню в гірських регіонах екологічно чистих джерел енергії, в тому числі гідро- і вітрових електростанцій.

б) в екологічній сфері:

– завершити формування національних екологічних мереж природно-заповідних територій як складових Загальноєвропейської екологічної мережі;

– організувати довгостроковий моніторинг екологічного стану гірських регіонів;

– розробляти і впроваджувати за участю відповідних інституцій країн – членів Ради Європи та ЄС технології і програми захисту басейнів гірських річок і лісових масивів, оперативного попередження і ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф на гірських територіях;

– створити для Карпатського регіону та інших гірських територій єдину базу даних екологічної інформації, на основі якої розробляти щорічні карти змін екологічної ситуації та комп'ютеризовані системи екологічної безпеки територій;

– здійснювати заходи щодо збільшення площ лісових насаджень, поліпшення їх водорегулювальної функції і попередження несанкціонованої вирубки лісу;

– реалізовувати програми підвищення родючості ґрунтів і недопущення ерозійних явищ на гірських сільськогосподарських угіддях;

– створювати адаптовані до умов гірських регіонів системи ефективного збору, утилізації і переробки побутових і виробничих відходів, а також підтримувати ініціативи органів місцевої і регіональної влади, територіальних громад, неурядових організацій щодо активізації робіт із утилізації хімічних, біологічних та побутових відходів, розвитку наукових досліджень, зорієнтованих на пошук екологічно безпечних місць для захоронення відходів та зменшення забруднення навколишнього природного середовища, відновлення порушених екосистем.

в) у суспільно-політичній сфері:

– підтримувати ініціативи неурядових організацій по за-

хисту навколишнього природного середовища;

- забезпечувати належні можливості для участі населення гірських регіонів у процесі ухвалення рішень щодо планування їх територій, охорони і використання природних ресурсів гір;

- підвищувати юридичну відповідальність підприємств і громадян за забруднення довкілля;

- проводити системну інформаційну, освітню і виховну роботи з формування екологічної культури населення.

Стратегія сталого еколого-економічного розвитку Карпатського регіону мала б передбачати, що продуктивні сили, структура економіки, спеціалізація та розміщення виробництв в сучасних умовах повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, продуктивним, відтворювальним і асиміляційним потенціалом навколишнього природного середовища всіх територій, які входять до складу Карпатського Єврорегіону. Більше того, рівень та характер використання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби й напрями вкладення грошей та капіталів, орієнтація техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними планами розвитку.

Таким чином, перехід до сталого розвитку визначає стратегію співпраці держав у XXI столітті, особливо у питаннях збереження біосфери та існування людського роду. Основною метою суспільства, яке запроваджує концепцію сталого розвитку, має стати прагнення створити умови для нормального соціального та фізичного розвитку і збереження здоров'я людини в рамках забезпечення достатньої межі її матеріальних потреб, тобто в рамках обмеження споживацьких інтересів соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов О.М. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: ОБ'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. Андерсон Н.В. Проблеми сталого розвитку в контексті транскордонного співробітництва: досвід євро регіону «Нижній Дунай» // Економічні інновації. Випуск 31: Інноваційні технології моніторингу та регулювання поведінкою економічних систем. Збірник наукових праць. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2007. – С. 177-184.
3. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артьомов. – Ужгород: Піра, 2009. – 520 с.
4. Бадрак А.С. Инструменты финансового обеспечения устойчивого развития Украины //Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). Вип. 1 – 2 / Гол. ред. О.П. Степанов. – К.:НАУ, 2004. С.253 - 261.
5. Бадрак О., Шостак Л. Цілі та пріоритети сталого розвитку України / О. Бадрак, Л. Шостак // Економіка України. – 2002. – № 10. С.30 - 36.
6. Балян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини): [монографія] /А.В.Балян – Ужгород: Піра, 2006. – 325 с.
7. Балян А. В. Форми та механізми активізації євро регіонального транскордонного співробітництва України та держав Центральної Європи / А. В. Балян // Науковий Вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. – 2005. – в.7. – С. 80-88.
8. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. [монографія] / С.І.Бандур, Т.А. Заяц., І.В. Терон– К.: РВПС України НАН України – ТОВ «Принт-Експрес», 2002. – 250 с. – С.57-73.
9. Баранчик І. Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках євро регіонів та пер-

спективи транскордонного співробітництва / І.Баранчик// Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Зб наук. праць міжн. Конф (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. Ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С. 308 - 313.

10. Беленький П.Ю. Формування системи управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні/ П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. Вип. XXIX. В 2-х т./ НАН України. ІРД. За ред. М.Долішного. – Львів-Луцьк, 2001 с.157-163.

11. Беленький П.Ю. Теоретико-методичні основи формування зовнішньої стратегії областей /П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект / Зб. наук. праць. – Донецьк, ДонНУ. – 2002. – С. 166-169.

12. Беленький П.Ю. Конкурентність на транскордонних ринках./ П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула, Є.Е. Матвєєв – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.

13. Белінська Я. В. Інституції та економічний розвиток / Я.В.Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2(32). – С. 36 - 49.

14. Білик О.С. Оцінка безпеки сталого розвитку регіону / О.С. Білик // «Якість економічного розвитку: глобальні та локальні проблеми»: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції. – К.,2012. – т.1. – С. 27-30.

15. Бистряков І.К. Екологічний імператив регіону /І.К. Бистряков // Віче. – 1995. – № 6. – С.86 - 93.

16. Быстряков И. К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил: (Теорет. и методол. аспекты) / [под. ред. С. И. Дорогунцова]. – К. : О «Международ. Фин. агентство», 1997. – 255 с.

17. Благун І.С. Проблемні питання розробки моделі сталого розвитку регіону / І.С.Благун, О.О. Солтисік // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10(40). – С. 160 - 166.

18. Бондаренко В. Концептуальні підходи до формуван-

ня державної регіональної політики в Україні /В.Бондаренко / Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Зб наук. праць міжн. Конф (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. Ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С. 10 – 21.

19. Будкін В.С. Прикордонне співробітництво в системі адаптації економіки України до європейського господарського простору /В.С. Будкін // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі. Бюл.№ 3. – Варшава-Київ – 1993. –С.169-179.

20. Бутко М.П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці: [монографія] / М.П.Бутко. – К.: Знання,2005. – 476 с.

21. Буркинский Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / Б. В. Буркинский В. Н. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.

22. Бюлетень ЮНЕСКО- ООН з освіти в галузі навколишнього середовища. – 1991. – т.16. – № 4; – 1992. – т.17.- № 1.

23. Варналій З. Особливості регіональної політики України після розширення Євросоюзу/ З. Варналій// Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Зб наук. праць міжн. конф (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С.116-132.

24. Василенко В. Методологія економічної діагностики регіонів/ В.Василенко// Економіка України. – 2008. – № – С.4-17.

25. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : [монографія] / І. М. Вахович – Луцьк, Надстир'я, 2007. – 496 с.

26. Вербівська Л.В. Формування інвестиційної стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону / Дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. Чернівецький нац. ун-тет, 2004 р. – С. 187.

27. Волинчук Ю.В. Регіональна політика як засіб реалізації стратегії сталого місцевого розвитку / Ю.В.Волинчук // Матеріали ІУ Міжнародної науково-практичної конференції «Якість економічного розвитку: глобальні та локальні про-

блеми». – К., 2012. – т.1. – С. 33-36.

28. Волошин В. В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. В. Волошин, В. М. Трегобчук // Регіональна економіка. – 2002. – № 1(23). – С. 7-22.

29. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів/М.П. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С.21-30.

30. Гакман С. Євро регіон «Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва України, Республіки Молдова та Румунії /С. Гакман // Вісник держкомнацміграції України. – 2002. – № 2. – С. 122-131

31. Галиця І.О. Необхідність сталого розвитку як результат еволюції економічної системи / І.О. Галиця // Фондовый рынок. – 2002. – № 22. – С. 12 – 13.

32. Галушкіна Т. П. Екологічна політика як складова державної регіональної політики / Т. П. Галушкіна, Л. М. Качаровська // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіон, управління та права. – 2003. – № 2 (6). – С. 216-220.

33. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: [монографія] / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Одеса, 2009. – 372 с.

34. Гальчинський А. Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. Гальчинський – К.: Знання України, 2002. – 180 с.

35. Гамор Ф.Д. Природоохоронні території і розв'язання проблем сталого розвитку в Карпатському регіоні /Ф.Д. Гамор //Матер. Міжн конф. Сталый розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С.108 – 111.

36. Геець В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В.М. Геець // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9 – 36.

37. Геець В.М. Нестабільність та економічне зростання: [монографія] /В.М. Геець – К.: Інститут економічного прогнозування, 2000. – 344 с.

38. Герасимчук З. В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Г.Поліщук. – Луцьк : Надстир'я,

2006. – 248 с.

39. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.

40. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук – Луцьк: Настиря , 2006.–528 с.

41. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 30 – 47.

42. Гетьман В. І. Стан і перспективи розвитку бальнеологічних курортів Українських Карпат / В.І.Гетьман // Регіональна економіка. – 2001. – №3. – С. 152-160.

43. Гладій І.Й. Міжнародна регіоналізація світової економіки: теоретичні моделі міжнародних регіонів України: [монографія] / І.Й.Гладій. – Тернопіль:ТНЕУ, 2006. – 240 с.

44. Голубець М.А. Сталий розвиток Українських Карпат: структурно-функціональний контекст/М.А. Голубець //Матер. Міжн. конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи.- Ужгород, 2010. – 336 с. – С. 35 – 38.

45. Горбовий В.І. Підвищення конкурентоспроможності гірських територій як передумова сталого розвитку Карпат/ В.І.Горбовий// – Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С.54-61

46. Гранберг А. Основы региональной экономики: [монографія] /А. Гранберг – М.: ГУ ВШЕ, 2001. – 495с.

47. Гюнтер Паулі. Синя Економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Доповідь Римського Клубу. – Видання «Risk Reduction Foundation», – Київ, 2012. – 320 с.

48. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування : [монографія] / Б. М. Данилишин – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.

49. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений: [монографія] / Б.М.Данилишин, Л.Б.Шостак. – К.: СОПС Украины НАНУ. 1999. – 368 с.

50. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие: [монографія] / В. И. Данилов-Данильян, К.

С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 414 с.

51. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007-2010 роки: Постанова КМУ № 1819 від 27.12.2006 р.

52. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / За ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 694 с.

53. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабміну України від 21.07. 2006 року № 1001.

54. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukratat.gov.ua>.

55. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: [монографія] / М.І.Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

56. Долішній М. Європейський досвід – у практику діяльності регіонів України /М.І. Долішній // Зовнішньоекономічний кур'єр. – 2002. – №5-6. – С. 3-4.

57. Долішній М. Транскордонне співробітництво та спеціальні економічні зони / М. Долішній, П.Беленький, Н.Мікула // Матеріали міжн. конференції «Проблеми створення та управління в ВЕЗ». – Чернівці, 1996, квітень.

58. Долішній М. Концептуальні підходи до створення польсько-українського єврорегіону «Сян» на основі узагальнення досвіду єврорегіонів на західному кордоні Польщі / М. Долішній, В. Демченко, Н.Мікула // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 69 – 82.

59. Долішній М. Карпатський регіон у контексті державної економічної політики: оцінка стану і стратегія розвитку. / М. Долішній, В.Кравцов // Економіка України. – 1995. – № 8. – С.24-35.

60. Долішній М. Регіональна соціально-економічна політика / М. Долішній // Регіональна економіка. – 1997. – № 2. – С.16 – 27.

61. Дорогунцов С. І. Техногенно-екологічна безпека урбанізованих територій України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 4-12.

62. Дорогунцов С. Сталий розвиток: траєкторія можливостей та обмежень / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук // Ві-

сник НАН України. – 2000. – № 8.- С. 3 -14.

63. Дорогунцов С. Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук // Вісник НАН України. – 2001. – № 10.- С. 16 -32.

64. Дорогунцов С.І. Управління техногенно-екологічною безпекою в парадигмі сталого розвитку: концепція системно-динамічного вирішення. / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук – К.: Наукова думка, 2001. – 174 с.

65. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.

66. Європейська рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. 35 с.

67. Европейская хартия местного самоуправления (European Charter of Local Self-Government), Страсбург, 15 октября 1985 г.

68. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. – 35 с.

69. Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів /в редакції від 01-12-1995, Щецін, Єврорегіон Померанія.

70. Європейська хартія регіонального просторового планування / Торремоліноська Хартія, 1983, Іспанія. Рада Європи.

71. Жарова Л. В. Эколого-экономические основы устойчивого развития производительных сил региона (на примере Автономной Республики Крым / Л. В. Жарова, Е. В. Хлобыстов, Т. Л. Чернова ; отв. ред. М. Г. Никитина. – Симферополь : Таврия, 2009. – 192 с.

72. Жулканич О. Регіон в системі зовнішньоекономічних відносин: [монографія] / О.Жулканич. – Ужгород: Мистецька лінія, 2001. – 200 с.

73. Завадський Й. С. Менеджмент: Management. / Й. С. Завадський – У 3 т. Т.1. – 3-вид., доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2001. – 542 с.

74. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» – від 21 грудня 2010 року.

75. Законопроект «Стратегія сталого розвитку України». www.rada.gov.ua – сайт Верховної Ради України.

76. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 26.06.2004 р., № 1861-ІУ// Голос України. – 2004. – 22 липня.

77. Закон України «Про внесення змін до Постанови Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року» та «Про ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» № 1879-ІV від 24.06.2004 р. <http://www.rada.kiev.ua>

78. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 7 лютого 2002 року. <http://www.rada.kiev.ua>

79. Закон України «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – С.676.

80. Закон України «Про зайнятість населення», N 803-XII від 1.03.91 р. <http://www.rada.kiev.ua>

81. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», N 959-XII від 16.04.91 р. <http://www.rada.kiev.ua>

82. Закон України «Про концесію» № 997-XXIV від 16.07.1999р. <http://www.rada.kiev.ua>

83. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», N 280/97-ВР від 21.05.97 р. <http://www.rada.kiev.ua>

84. Закон України «Про місцеві державні адміністрації», N 586-XIV від 9.05.99 р. <http://www.rada.kiev.ua>

85. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», N1264-XII від 25.06.91 р. <http://www.rada.kiev.ua>

86. Закон України «Про приєднання України до статуту Ради Європи», № 398/95-ВР від 31.10.95 р. <http://www.rada.kiev.ua>

87. Закон України «Про приєднання до Європейської хартії місцевого самоврядування», № 452/97–ВР від 15.07.97 р. <http://www.rada.kiev.ua>

88. Закон України «Про планування і забудову територій». <http://www.rada.kiev.ua>

89. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті», № 534-XIV від 19.03.99 р. <http://www.rada.kiev.ua>

90. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 р., № 1861-IV. <http://www.rada.kiev.ua>

91. Закон України «Про транзит» від 20.10.1999 р. <http://www.rada.kiev.ua>

92. Заставний Ф. Економіко-географічний поділ України / Ф. Заставний // Географія та основи економіки в школі – 2008. – № 1. – С. 8-9.

93. Згуровський М. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: Аналіз за даними 2005 р. / М. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 84 с.

94. Іваницький О.М., Баньо В.Ф., Балоба В.І. Регіональний розвиток Закарпаття та аспекти глобалізаційного поглинання./ О.М. Іваницький, В.Ф.Баньо, В.І. Балоба – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 194 с.

95. Ілько І., Палінчак М., Лендел М. Карпатський Єврореґіон як модель регіонального співробітництва у Центральній і Східній Європі: [монографія] /І.Ілько, М.Палінчак, М.Лендел. – Ужгород: Карпати, 1998. – 44 с.

96. Ільченко Ю. Б. Поняття регіональної екологічної політики держави / Ю. Б. Ільченко//Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. –№ 1. – С. 42-46.

97. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире: [монографія] /В. Иноземцев – М. 1998. – 386 с.

98. Карпатський єврореґіон 2001 / Міжнародний секретаріат Карпатського єврореґіону. – Ніредьґаза, 2001.

99. Карпатський єврореґіон. Туристична карта. Варшава, 2002.; Ludnosc w Euroregionie Karpatckim w latach 1998-2000. – Rzeszow, 2002.

100. Кобзар О.М. Екологічна політика і сталий розвиток:

тезаурус, моделі реалізації, шляхи розвитку /О.М. Кобзар //Економіка природокористування і охорони довкілля. Зб. наук. пр. РВПС України НАН України – К., РВПС України НАН України, 2008. – 372 с. / – С. 56 – 63.

101. Концепція державної регіональної політики / Указ Президента України № 341 / 2001 від 25 травня 2001 року.

102. Концепція державної регіональної політики в Україні. Схвалена на засіданні Кабміну України 02.07.2008 року (Протокол № 32).

103. Концепція розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області. – Львів: ІРД НАНУ, 2002. – 44 с.

104. Корнейчук Л. Экономический рост и устойчивое развитие/ Л.Корнейчук// Экономика Украины. – 2008. – № 4. – С.82-90.

105. Кравців В. С. Соціально-економічні передумови формування регіональної екологічної політики / В. С. Кравців, З. В. Герасимчук // Регіональна політика: методологія, методика, практика / відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній; НАН України. Ін-трегіон. досліджень. – Львів, 2001. – С. 86.

106. Кравців В. С. Теоретичні засади формування регіональної політики в Україні / В. С. Кравців // Соціально-економічні дослідження в перехідний період, Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку [відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній] ; НАН України. Ін-т регіон, осліджень. – Львів, 2001. – Вип. ХХІІІ. – 556 с.

107. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) : [монографія] / В. С. Кравців; Ін-т регіон, дослід НАН України. – Львів, 2007. – 336 с.

108. Кравців В.С. Регіональна політика сталого розвитку гірських територій України: сучасний стан та напрямки вдосконалення/ В. С. Кравців // Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи.- Ужгород, 2010. – 336 с./ – С. 21-27.

109. Кравців В. С, Євдокименко В. К., Габрель М. М., Копач М. В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації./ -Чернівці: Прут,

1995. – 72 с.

110. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. /В. С. Кравців, Л.С.Гринів, М.В.Копач, С.П.Кузик – Львів: ІРД НАНУ, 1999. – 78 с.

111. Кравців В. С. Рекреаційний потенціал Львівської області та стратегія його освоєння /В. С. Кравців, Б.М.Матолич, О.І.Гулич, В.О.Полюга // Регіональна економіка. – 2002. – №2. – С. 133-143.

112. Кравців В. С. Карпатський регіон: сучасний стан, проблеми, перспективи сталого розвитку. /В. С. Кравців, І.А. Колодійчук, П.М. Грицишин, Ю.І. Стадницький – Львів: ІРД НАНУ, 2003. – 83 с.

113. Кретинин В. На пути к устойчивому развитию хозяйственной системы региона / В. Кретинин // Междунар. журнал. Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 4. – С. 65-69.

114. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: [монографія] /В.С. Крисаченко – К., 1996. – 352с.

115. Крупін В.С. Сталий розвиток сільських територій Карпатського регіону України: стан, тенденції, перспективи /В.С. Крупін // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С.54 - 61.

116. Куйбіда В.С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав членів Ради Європи /В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов – К., 2009. – 176 с.

117. Лексин В. Региональная политика России: концепции, проблемы, решения/ В. Лексин, Е. Андреева, А. Ситников, А. Швецов // Программные методы регулирования территориального развития. – М. :РЭЖ, 1996. – №2. – С. 62-69.

118. Лендел М.А. Регіон в системі прикордонного співробітництва: [монографія] / М.А.Лендел, П.Ю.Студеняк. – Ужгород: Карпати, 2009. – 472 с.

119. Лендел М. Економічний розвиток регіону / М.Лендел, Н.Жулканич // Регіоналістика. – 20011. – № 2. – С. 36 – 44.

120. Лісова політика: теорія і практика: [монографія] / І.М.Синякович, І.П.Соловій, О.В.Врублевська та ін. [під наук. Ред. І.М.Синякевича]. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 612

с.

121. Макогон Ю.В. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества: [монография] / Ю.В.Макогон, В.И.Ляшенко. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2003. – 512 с.

122. Максименко С. Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду С/ Максименко // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2002. № 23. – Режим доступу : <http://www.Ji.lviv.gov.ua>.

123. Мартиненко М. М. Основи менеджменту: [підручник] / М. М. Мартиненко. – К.: Каравела, 2008. – 496 с.

124. Масловська Л. Наукові основи формування національної стратегії сталого розвитку України /Л. Масловська // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 75-79.

125. Масловська Л. Регіональний аспект трансформації природокористування у контексті сталого розвитку/Л. Масловська // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 4 – 68.

126. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : [підручник] / Л. Г. Мельник. – Суми ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.

127. Менеджмент: теорія і практика: [навч. посіб.] / Ред. О. М. Романенко. – К.: Атака, 2007 –584 с.

128. Мікловда В.П. Ринкова трансформація економіки регіону: [монографія] / В.П. Мікловда. – Ужгород: Карпати, 2000. – 186 с.

129. Мікловда В.П. Особливості сучасної транскордонної діяльності Закарпаття// : Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: [монографія] / В.П. Мікловда, М.А. Лендел, С.С.Слава, С.В. Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – 496 с.

130. Мікловда В.П. Зовнішньоекономічні зв'язки на регіональному прикордонному рівні [навчальний посібник]./ В.П. Мікловда, П.Ю.Студеняк – Ужгород, 2009. – 128 с.

131. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво та облаштування кордону України /Н.А Мікула //Економіка промисловості. – 2002. – № 3.- С.44 – 51.

132. Мікула Н.А. Розвиток комунікаційної інфраструктури у прикордонному регіоні та його особливості /Н.А Мікула // Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки ре-

гійонів (методологія і механізми). НАН України, ІРД. За ред. П.Ю. Беленького. – Львів, 2002. – 308 с. – С.216-263.

133. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи: [монографія]/ Н.Мікула – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

134. Мікула Н. Міжрегіональне та транскордонне співробітництво [монографія]/ Н.Мікула – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

135. Мікула Н. Організаційні та фінансові чинники формування єврорегіонів /Н.А Мікула //Соціально-економічні дослідження в перехідний період.Регіональна політика: досвід ЄС та його адаптація до умов України. Вип.5. ч. II. – Львів. – ІРД НАНУ. – 2003. С.92-103.

136. Мікула Н. Основні методичні підходи до оцінки діяльності єврорегіонів. /Н.А Мікула // Зб. наук. праць. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. Донецьк: ДонНУ, 2003. – 788 с. С.584-587.

137. Мікула Н.А. Державна регіональна політика у транскордонних областях. Транскордонне співробітництво: [монографія]/ Н.А Мікула, колектив авторів. // Регіональна політика та механізми її реалізації. / За ред. акад. НАН України М.І.Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003 – 503с. С.327-358.

138. Мікула Н.А. Проблеми трансплантації інституту транскордонного співробітництва в Україні /Н.А Мікула // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУУАМ. – Сб. научн. тр. Донецк-Мариуполь: ДонНУ, 2004. – С.166-169.

139. Мікула Н. Щодо активізації участі України у європейських структурах з питань транскордонного співробітництва /Н.А Мікула // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. / Зб. наукових праць. Ч. II Донецьк: ДонНУ.- 2004.- С.762-766.

140. Мікула Н. Деякі аспекти розвитку міжрегіонального та траскордонного співробітництва у Карпатському регіоні /Н. Мікула, В.Демченко //Podnikatel'ske prostredie a regionalne aspekty rozvoja / zb. Studii pod red. P.Kuzmisiin. –

Presov: ManaCon. 2003. – С.189-199.

141. Мікула Н. Порівняльний просторовий аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України з метою ідентифікації проблемних регіонів /Н.Мікула, Є.Матвеев // Соціально-економічні дослідження у перехідний період. Вип. 6 (XXXVII). С.76-86.

142. Модели финансирования региональной инфраструктуры и проектов развития // Европейская конференция министров регионального планирования (CEMAT (2000)3) //http://www.kuznetsov-vv.hotbox.ru/d&g/ MFRIDP

143. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Академіка НАН України, д.т.н., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

144. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПРС НАН України, 2013. – 40 с.

145. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: [монографія] /Д.Норт. Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.

146. Олейник А.Н. Институциональная экономика. Уч. пособие. /А.Н.Олейник – М.: ИНФРА-М, 2002. – 416 с.

147. Олефіренко О.В. Регіональна екологічна політика і проблеми національного розвитку/О.В. Олефіренко // Теорія та практика державного управління. – 2011.- Вип. 2(33). – С.1 – 8.

148. Осоченко В. Транскордонне співробітництво як ефективний засіб регулювання зовнішньоекономічної діяльності в регіоні /В. Осоченко // Регіональні перспективи. – 2000. – №1(8). – С.64-66.

149. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.

150. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.

151. Офіційний сайт Міністерства з регіонального роз-

виту, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу : [http:// www.minregionbud.gov.ua](http://www.minregionbud.gov.ua).

152. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : [http:// www .minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua).

153. Оцінка виконання Планів дій Європейської політики сусідства. Виконання плану дій Україна–ЄС: довкілля та сталий розвиток. Під ред. Н. Андрусевич. – Львів. – 2009. – 104 с.

154. Павельчук Є.М. Транскордонне співробітництво як невідемна складова європейської інтеграції України / Є.М.Павельчук//Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 360 – 363.

155. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) : [монографія]/ В.І. Павлов – Луцьк: Настир'я, 2000. – 580 с.

156. Панухник О. В. Теоретико-методологічні засади формування інституційного механізму сталого розвитку країни: регіональний аспект / О. В. Панухник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6. – С. 113-117.

157. Папп В.В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів / В.В. Папп // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23 – 31.

158. Передрій О.С. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин Сходу і Заходу/ О.С.Передрій// Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Зб наук. праць міжн. конф (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С 233- 246.

159. Передрій О.С. Україна – Європейський Союз через призму транскордонного співробітництва/ О.С.Передрій// Науковий вісник ЗакДУ. – Серія: Історія. – 2006. – В. 1(7). С.118 – 124.

160. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России / Н.Ф. Глазовский [и др.] — М.: Изд-во КМК, 2002. — 444 с.

161. Пітюлич М.М. Особливості інвестиційних процесів у

гірських районах Карпатського регіону/ М.М. Пітюлич //Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи.- Ужгород,2010. – 336 с./ – С. 178 – 183.

162. Пирожков С.І. Актуальні питання міжрегіонального і прикордонного співробітництва України і Росії /С.І. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2001 – № 3-4. – С. 55-65.

163. Писаренко С.М. Організаційно-економічний механізм реалізації регіональної політики Європейського Союзу./ С.М.Писаренко – Львів: ІРД НАН України. – 2002. – 84с.

164. Поліщук В.Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В.Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 168-173.

165. Поліщук В.Г. Сучасні реалії стимулювання сталого розвитку регіонів України / В.Г. Поліщук // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. – Вип. 3 (16): Економічні науки. – Чернівці, Технодрук, 2009. – С. 516-534.

166. Поліщук В.Г. Теоретичні аспекти стимулювання сталого розвитку регіонів з позицій мотиваційного механізму / В.Г. Поліщук // Ефективна економіка. – 2009. – № 3. Режим доступу: [Електронний ресурс] / <http://www.economy.nayka.com.ua>.

167. Поліщук В. Г. Механізм стимулювання сталого розвитку регіону: проблеми та перспективи застосування / В.Г. Поліщук // Проблеми природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів. Матеріали П'ятої міжнародної наук.-практ.конференції; м. Дніпропетровськ, Україна, 06–09 жовтня 2009 р. / Редкол.: А.Г. Шапар (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2009. – Частина I. – С. 23–25.

168. Поліщук В.Г. Стратегічний аспект інноваційного стимулювання сталого розвитку регіонів України / В.Г. Поліщук // Проблеми і перспективи розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції та світової фінансово-економічної кризи: Матеріали Ювілейної міжн. Наук.-практ. конференції, присвяченої 65-річчю Буковинської державної фінансової академії (Чернівці, 22-23 жовтня 2009 року). – Чернівці, 2009. – С. 192-195.

169. Поліщук В.Г. Інституційне забезпечення стимулю-

вання сталого розвитку регіонів України: проблеми та перспективи / В.Г. Поліщук // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: Збірник тез доповідей П'ятої міжн. наук.-практ. інтернет-конференції (Тернопіль, 30 жовтня 2009 року), Секція 1-4. – С. 284-287.

170. Полтерович В.М. Трансплантация экономических институтов /В.М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3 – С. 25 -34.

171. Портер Майкл, Э. Конкуренция: Пер. с англ.: Уч. пос.- М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.

172. Постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади 1980 року», № 3384-XII від 14.07.93 р. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

173. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», N 1496 від 16.08.99 р. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

174. Постанова КМУ «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» № 167 від 14.03.1994. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

175. Постанова КМУ. «Про затвердження Програми створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні» від 20.03.98р., № 346. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

176. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва» № 1819 від 27.12.2006 р. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua>.

177. Постанова КМУ «Про деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів» № 587 від 29.04.2002 р. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua>.

178. Поп Г.С. Еколого-енергетична безпека Карпат в контексті сталого розвитку /Г.С.Поп// Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. –Ужгород, 2010. – 336 с./ – С. 184 – 189.

179. Прийма А.М. Екологічні проблеми Карпатського регіону України: [монографія] / А.М. Прийма, І.В.Брюховецька.

– Львів: Світ, 2006 . – 244 с.

180. Програма інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 14.09.2000 р., № 1072. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

181. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова КМУ від 21 липня 2006 р., №1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.Zakon 1/ rada/ gov.ua/cgibin/lavs/ main.cginreg-2850-15](http://www.Zakon1/rada/gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cginreg-2850-15).

182. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України// ВВР України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

183. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва 5.05.1998. Страсбург.

184. Пчелинцев О.С. Региональная экономика в системе устойчивого развития: [монографія] / О.С.Пчелинцев. – М.: Наука, 2004. – 258 с.

185. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / Київ. центр Ін-ту Схід-Захід; За ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с. – С.138-167.

186. Регіональна політика та механізми її реалізації: [монографія] / За ред. М.Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003. – 230 с.

187. Регіональна політика: методологія, методи, практика/ Інститут регіональних досліджень НАН України; відп. Ред.. М.Долішній. – Львів, 2001. – 700 с.

188. Регіони України 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2010. – Ч. 1. – 368 с.

189. Регіони України: проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку: [монографія] / За ред. З.С.Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

190. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза: [монографія] / под ред. Гранберга А.Г. – М.: Экономика, 2000. – 435с.

191. Роль Карпатського Єврорегіону в системі транскордонного співробітництва в умовах розширення Європейського Союзу на Схід// Звіт про науково-дослідну роботу. – Ужгород: Закарпатський регіональний центр соціально-

економічних і гуманітарних досліджень НАН України.– 2006.–124 с.

192. Романів М.В. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіону /М.В.Романів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 60 – 62.

193. Руденко Л. Г. Концепція сталого (збалансованого) розвитку та її сприйняття в Україні / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський // Укр. геогр. журн. – 2005. -№4. – С. 3-10.

194. Руденко О., Вітер Д. Регіональна політика в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України/ О.Руденко, Д.Вітер// Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: 3б наук. праць міжн. Конф. (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С.150 – 166.

195. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави /П.Т.Саблук// Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 4 – 12.

196. Сільське господарство України 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. Ю. М. Остапчука. – К., 2011. – 384 с.

197. Солтисік О. Щодо системного моделювання регіональної економіки з позиції сталого розвитку /О.Солтисік // Економіст. – 2004. – № 10 . – С. 47 – 49.

198. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України – нові перспективи співробітництва (Підготовлено експертами МЗС України) //Політика і час. – 2000. – № 3-4. – С.40 – 52.

199. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України (бачення шляхів партнерства з Україною з боку ЄС) // Політика і час. – 2000. – № 3-4. – С.15-29.

200. Стадницький Ю. Сталий розвиток гірських регіонів: проблеми та шляхи досягнення /Ю. І.Стадницький // Регіональна економіка. – 2002. – № 2(20). – С. 144 – 151.

201. Стадницький Ю. І. Економіка запобігання антропогенного забруднення довкілля: [монографія] / Ю.І.Стадницький – Хмельницький: Університет економіки і підприємництва, 2007. – 362с.

202. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2010. – 566

с.

203. Статистична інформація Головних управлінь статистики України у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях. <http://www.me.gov.ua/file/link/137290/file>.

204. Стеденников И. Регион Украины в Европе регионов/ И. Стеденников, И. Токаренко // Причерноморский регион. – 1998. – № 1. – С. 28-34.

205. Стойко С.М. Екологічна безпека Українських Карпат в контексті сталого розвитку/ С.М.Стойко //Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С.163 – 168.

206. Студеняк І.П. Транскордонне співробітництво Ужгородського національного університету з університетами та науковими інститутами Європи у вивченні та розв'язанні проблем сталого розвитку Карпат/ І.П. Студеняк //Матер. міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С. 201 – 204.

207. Студенников І. Транскордонне співробітництво як крок до визначення концепції регіональної політики /І. Студенников // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів. / За ред. Максименка С. –К.: Логос. – С. 94-95.

208. Ткачук І.Г. Концептуальні засади виробництва екологічно чистих продуктів у Карпатському регіоні /І.Г. Ткачук, Т.Й.Сус// Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С.148 – 150.

209. Толкованов В.В. Досвід впровадження керівних принципів сталого просторового розвитку в регіонах України та країнах-членах Ради Європи /В.В. Толкованов // Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С. 28 – 34.

210. Торпої Й. Успішні транскордонні туристичні проекти в Карпатському євро регіоні / Й.Торпої// Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Зб наук. праць міжн. Конф (м.Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. Ред. І.В.Артемов. – Ужгород: Ліра. – С. 347 – 357.

211. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для Укра-

їни /В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 31-40.

212. Туниця Ю.Ю. Екологічна економіка як ключова передумова сталого розвитку Карпатського регіону/ Ю.Ю.Туниця //Матер. Міжн. конф. Сталый розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С. 67 – 70.

213. Туниця Ю. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку/ Ю.Туниця, Е.Семенюк, Т.Туниця // Вісник НАН України. – 2005. – № 7. – С. 3 – 14.

214. Указ Президента України «Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» від 21.08.2009 р. № 664/2009 р. – Режим доступу : [http:// zakonl.rada.gov.ua](http://zakonl.rada.gov.ua)

215. Указ Президента України «Про заходи щодо активізації євро інтеграційного прикордонного співробітництва» від 19.02.2007 р., №1236/2007. – Режим доступу : [http:// zakonl.rada.gov.ua](http://zakonl.rada.gov.ua)

216. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 р., N 615/98. – Режим доступу : [http:// zakonl.rada.gov.ua](http://zakonl.rada.gov.ua)

217. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» (№341/2001 від 25.06.01 р.). – Режим доступу : [http:// zakonl.rada.gov.ua](http://zakonl.rada.gov.ua)

218. Указ Президента України «Про програму інтеграції України до Європейського Союзу» від 14.09.00 р., №1072/2000. – Режим доступу : [http:// zakonl.rada.gov.ua](http://zakonl.rada.gov.ua)

219. Україна у цифрах 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2011. – 252 с.

220. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: [монографія] /Р.Федан – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 336 с.

221. Федоренко В.Г. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні: [монографія] / В.Г.Федоренко. –К.: Аспект-поліграф, 2003. – 724 с.

222. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність: [монографія] /А.С.Філіпенко. – К.: Знання, 2007. –670 с.

223. Філіпенко А.С. Регіональна політика в Концепції сталого розвитку/А.С.Філіпенко // Режим доступу : [http:// www.niurr.gov.ua](http://www.niurr.gov.ua)

224. Філіповська О.О. Світовий досвід фінансування транскордонного співробітництва та транскордонних проєктів / О. О. Філіповська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – 2008. – Вип. 3(71). – С. 626-527.

225. Філеп Дюла. Еколого-економічні засади розвитку прикордонних регіонів України та Угорщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Філеп Дюла. – Львів, 2003. – 18 с.

226. Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи /Ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.

227. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : [монографія] /М.А.Хвесик, В.А.Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.

228. Хвесик М.А. Перспективи економічного розвитку Карпатського регіону з урахуванням ризиків катастрофічних паводків /М.А.Хвесик, Я.В.Коваль,А.В.Степаненко //Економіка природокористування і охорони довкілля. Зб. наук. пр. РВПС України НАН України – К., РВПС України НАН України , 2008. – 372 с / . – С. 4 – 24.

229. Хвесик М.А. Підвищення економіко-екологічної ефективності протипаводкових заходів у Карпатському регіоні/М.А.Хвесик, І.Р. Петрук // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 222 – 228.

230. Химинець В.В. Еколого-економічна освіта в контексті сталого розвитку: Навчально-методичний посібник. – Ужгород: Вид-во «Два кольори», 2009. – 220 с.

231. Химинець В. В. Організаційно-інституційні механізми забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону / В.Химинець // Бізнес Інформ. – 2013. – №7. – С. 63–68.

232. Химинец В.В. Устойчивое развитие туристско-рекреационного комплекса в Карпатском регионе / В. Химинец // Культура народов Причерноморья: научный журнал Таврического национального университета им.В.И. Вернад-

ского. Выпуск № 252. – Симферополь, 2013. – С. 71-76.

233. Химинець В. В. Роль Карпатського єврорегіону в реалізації сталого розвитку Європи / В.Химинець // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. - № 46(1019) – С. 43-52.

234. Химинець В.В. Кластерна модель лісогосподарського комплексу в умовах сталого розвитку Карпатського регіону / В.Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». Випуск 3 (40). – Ужгород, 2013. – С.194-198.

235. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття: [монографія] / В.В. Химинець – Ужгород, 2004. – 212 с.

236. Химинець В.В. Механізми запровадження та стимулювання сталого розвитку в Карпатському регіоні / В.Химинець // Інноваційна економіка : Міжнародний науково-виробничий журнал. Випуск 5`2013 [43]. – Хмельницький, 2013. – С. 136-143.

236. Химинець В.В. Збереження лісових екосистем: планетарні аспекти сучасності / В.В. Химинець, Б.І.Дьяченко, М.В.Газуда, І.Б.Дьяченко // Науковий вісник УжНУ, Серія «Міжнародні відносини». Випуск 1. – Ужгород «Ліра», 2007. – С. 13-18.

237. Химинець В.В. Концептуальні підходи до сталого розвитку української частини Карпатського Єврорегіону / В.Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». – 2012. – № 35(Частина 1). – С. 37-42.

238. Химинець В.В. Карпатський єврорегіон у контексті євроінтеграційних планів України / В.Химинець // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 154-159.

239. Химинець В.В. Проблема лесов в контексте устойчивого развития Карпатского региона / В. Химинець // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. Научно-практический журнал Юго-западного государственного университета г. Курск. – № 1, 2013г. – С. 141-150.

240. Химинець В.В. Транспортно-економічний кластер

у контексті сталого розвитку Карпатського єврорегіону / В.Химинець // Національне господарство України: теорія та практика управління: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 131-136.

241. Химинець В.В. Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України / В.Химинець // Екологія і природокористування: Збірник наукових праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. Випуск 16. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 71-80.

242. Химинець В.В. Международная ассоциация «Карпатский еврорегион» как инструмент евроинтеграции Украины / В. Химинець // Устойчивое развитие: Международный периодический научный журнал. Випуск 8 – май 2013. – Варна, Болгарія, 2013. – С. 157-161.

243. Химинець В.В. Інституційні основи та механізми запровадження сталого розвитку в Карпатському регіоні / В.Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». Випуск 2 (39) Частина 2. – Ужгород, 2013. – С.292-298.

244. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку карпатського регіону /В.В. Химинець // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. CARPATIAN ENVIRONMENTAL CONFERENCE – SEC-2011, Мукачево-Ужгород, 15-18 травня 2011 р.

245. В.В. Химинець. Інноваційні підходи до державного управління в контексті ідеї сталого розвитку суспільства /В.В. Химинець // Інновації в державному управлінні: система інтеграція освіти, науки, практики: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р.: у 2 т./ за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, С.В. Загороднюка. – К.: НАДУ, 2011. – Т.1. – С. 458-460.

246. Химинець В.В. Карпатський регіон у контексті сталого розвитку України / Химинець В.В. // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». – 2012. – № 37(Частина 3). – С. 40-45.

247. Химинець В.В. Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті ідей синьої економіки / В.Химинець // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. Вип. 650-652. Економіка. – Чернів-

ці: Чернівецький нац. ун-т., 2013. – С.256-263.

248. Химинець В.В. Концептуальні засади сталого розвитку Карпатського регіону України / В. Химинець // Вісник Рівненського Нац. універ. водн. госп. та природокорист. Сер. «Економіка». – 2012. – Вип. 4(60). – С. 237-249.

249. Химинець В.В. Потенціал сталого розвитку Карпатського єврорегіону / В. Химинець // Економіст. – 2012. – № 10. – С. 18-22.

250. Химинець В.В. Кластерна модель еколого-економічного розвитку Карпатського регіону / В.Химинець // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2013. – Вип. 12. – Частина 1. – С. 324-329.

251. Химинець В.В. Концептуальні підходи до сталого розвитку української частини Карпатського Єврорегіону /В.В. Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». – 2012. – № 35 (Частина 1). – С. 37-42.

252. Химинець В.В. Інституційні основи сталого розвитку Карпатського регіону в контексті синьої економіки / В.Химинець // Сталий розвиток економіки : Міжнародний науково-виробничий журнал. Випуск 3`2013 [20]. – Хмельницький, 2013. – С. 161-165.

253. Химинець В.В. Роль транспортних корпорацій у забезпеченні сталого розвитку Карпатського регіону / В.Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». Випуск 2 (39) Частина 1. – Ужгород, 2013. – С.312-318.

254. Чернюк Л.Г. Методолого-практичні основи формування системи управління сталим регіональним розвитком/ Л.Г.Чернюк, Т.В.Пепа // Економіка природокористування і охорони довкілля. Зб. наук. пр. РВПС України НАН України – К., РВПС України НАН України , 2008. – 372 с / . – С. 24 – 33.

255. Шалмуев А. Теоретико-методологические основы устойчивого развития региона [Электронный ресурс]/ А. Шалмуев // Инновации. – 2006. – №3. -Режим доступа: <http://innov.eltech.ru/Innovation/innov.html>

256. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого

розвитку / В. Я. Шевчук. – К. : Геопринт, 2006. – 200 с.

257. Шевчук Л.Т. Територіально-галузева структура Карпатського регіону та напрямки її вдосконалення / В. Я. Шевчук // Матер. Міжн конф. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – 336 с./ – С.52 – 55.

258. Шовгенов Г.М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем [Электронный ресурс] / Т. М. Шовгенов // Региональная экономика и управление: электр. науч. журн.- Режим доступа к журн.: <http://region.mcsnip.ru>.

259. Щурик М.В. Фінансування земельної реформи в аграрному секторі Карпатського макрорегіону /М.В. Щурик // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С.114 – 123.

260. Щурик М.В. Відтворення земельних ресурсів Карпатського макрорегіону на засадах сталого розвитку/ М.В.Щурик// – Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С.47-53

261. Яковчук О. В. Суспільно-географічний аналіз та моделювання сталого розвитку транскордонних територій (на прикладі євро регіону Слобожанщина): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О. В. Яковчук. – Сімферополь, 2006. – 22 с.

262. Mochnaczewski P. 1996: Cele i zadania wsp??pracy transgranicznej i mi?dzyregionalnej ze szczeg?lnym uwzgl?dnieniem wschodnich s?siad?w Polski. W: Regiony, euroregiony, rozw?j regionalny. Red. M. Ba?towski, seria «Euroregion Bug» T. IV. Norbertinum, Lublin.

263. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Gowny Urzad Statystyczny. Rok LX Warszawa. 2003. – s.722 2. Ruch graniczny i wydatki cudzoziemcow w Polsce oraz polakow za granica w 2000 r. // <http://www.stat.gov.pl/serwis/nieregularne/ruch/index.htm>

264. Skrzyd?o A. 1995: Euroregiony z udzia?em podmiot?w polskich jako forma wsp??pracy transgraniczej. Sprawy Mi?dzynarowode Nr 3. Warszawa

265. Suli-Zakar Istvan. Strategic Development Programme for the Carpathian tttt» roregion Interregional Association.

Nyiregyhaza, 2004. – P. 8.

266. Convention on the protection of the Alps (Alpine Convention) / Official JftUMB of the European Communities (translation). – Brussels, December, 1991.

267. The Carpathan Euroregion Project: Institute for East-West Studies. — Atlanta Bardejov-Debrecen-Krosno-Lviv-Uzhgorod, 1994. – 9 p.

268. Chojnicki Z. Region jako terytorialny system spoleczny //Problematyka przestrzeni europejskiej. /red. A.Kuklinski. – Warszawa, 1997. – c. 417. – C.267-285.

269. Community Initiative INTERREG III B (2000 – 2006). Programme Complement Draft. Approved by the Monitoring Committee April 12, 2002;

270. Declaration of the Assembly of European Regions on Regionalism in Europe. – Strasbourg. 1996, p.2.

271. Der neue Programmplanungszeitraum 2000-2006: methodische Arbeitspapiere. Arbeitspapier Nr 8 a. Die Halbzeitbewertung der Strukturfondsinterventionen – INTERREG III. Br?ssel, 21.05.2002. Kommission der Europ?ischen Gemeinschaften.

272. Deuxi?me Esquisse de Structure du Benelux; Bruxelles. 1998.

273. Doliwa-Klepacki Z. Europejska Integracja Gospodarcza, Temida 2, Bialystok, 1996.

274. Dumala H.Euroregion «Bug» po reformie terytorialnej kraju // Euroregiony mosty do Europy bez granic / pod red. W. Malendowskiego, M. Szczpaniaka. – Warszawa, ELIPSA, 2000, 225 a. – P. 200-206.

275. EU-Gemeinschaftsinitiative Interreg III B (2000 – 2006). Mitteleurop?ischer, Adriatischer, Donau-und S?dosteurop?ischer Raum (CADSES). Programm, Stand: Dezember 2001.

276. European Landscape Convention, CM (2000) 98 revised 2, adopted by Committee of Ministers' Deputies at its 718th meeting on July 2000)

277. Euroregion «PRO Europa Viadrina» – Koncepcia 2000. – P. 47.

278. Euroregion Bug. //Regiony, Euroregiony, rozwój regionalny. T 4. – Lublin: Nobertinum. 1996. – 205c.

279. Forst K. Wp?yw euroregion?w na kszt?owanie

si? nowego s?siedztwa na pograniczu polsko-niemieckim // Euroregiony mosty do Europy bez granic. Warszawa: Elipsa. – 2000, 220 s.

280. Horvath G. Regions in the European Union//European Mirror-1999-2nd is.-P.70

281. <http://www.carpathian.euroregion.org.pl>

282. <http://www.carpathia.gov.ua>

283. <http://www.europa.eu.int>

284. <http://www.customs.gov.ua>

285. <http://www.menr.gov.ua>

286. <http://www.pomerania.net>

287. <http://www.CFoundation.org>

288. <http://www.euroregionkarpaty.com.ua>

289. <http://www.dramanet.gr>

290. <http://www.EUREGIO-weinviertel.org>

291. <http://www.euroregion-beskydy.cz>

292. <http://www.euroregion-tatry.pl>

293. <http://www.kent.gov.uk>

294. <http://www.ukrstat.org>

295. Ip / 03 / 1196. – Брюссель, 3 вересня 2003

296. Isard W. Introduction to Regional Science. Prentice Hall. 1975.

297. Jarosz A. Lesniak-Moszczuk K. Polityka regionalna // Oficyna wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej – Rzesz?w – 1996.

298. Khiminets Vladimir. Sustainable development of the Carpathian euroregion – implementation mechanism / V. Khiminets // Journal “Scientific letters of Academic society of Michal Baludansky”. Volume 1, № 3/2013. – Kosice, Slovakia, 2013. – P. 176-178.

299. Kocwin I. Koncepcja rozwoju i ddzialania pierwszego polsko-czeskiego eurogionu «Glacensis» (1990-1998) // Euroregiony mosty do Europy bez granic / pod red. W. Malendowskiego, M. Szczpaniaka. – Warszawa, ELIPSA, 2000, 225 l. – c 179-192.

300. Komornitcki T. Granice Polski. Analiza zmian przenikalnosci w latach 1990-1996. PAN, IgiPZ, Warsaw, 1999, c. 347. C. 25.

301. Lehner J.-P. Twelve Brief Notes on Transborder Regions

- in Europe // Regional Contact. – 1995. № 10. – p-p. 291-292.
302. Local Finance in Europe – Dexia. – Prague, Paris. Dexia, april 2000 – c. 89.
303. Ludnosc w Euroregionie Karpatsckim w latach 1998-2000. – Rzeszow, 2002;
304. Mazurkiewicz L. Region transgraniczny – nowe pojecie teorii regionu geograficznego // Podstawy rozwoju zahodnich i wschodnich obszarow przygranicznych Polski. Biul.# 2. – Warszawa, 1993. – C. 227-240.
305. Mikula N. Rozwoj infrastruktury komunikacyjnej w prygranicznych regionach Ukrainy i Polski // Euroregion Bug, t.2, Lublin, 1996. – C. 99-106
306. Mikula N. Wspolpraca miedzyregionalna – droga integracji ukraiны ze swiatowym systemmem gospodarczym // Strategiczne znachenie polskey granicy wschodniej I polskiego pogranicza wshodnego. T.3, PAN, inst. Geograf., 1997. – C.61-73
307. Miszczuk A.. Idea euroregionov i przyklady jej realiyacji w Europe Zachodniej i w Polsce // w serii «Euroregion Bug», red. Ba?owski, t. 4: Lublin, 1996. – s.129-139.
308. Mochnaczewski P. Cele i zadania wsp??pracy transgranicznej i mi?dzyregionalnej ze szczeg?lnym uwzgl?dnieniem wschodnich s?siad?w Polski. W: Regiony, euroregiony, rozw?j regionalny. Red. M. Ba?owski, seria «Euroregion Bug» T. IV. Norbertinum, Lublin. 1996.
309. Pietrzyk I. Regionalna polityka UE. – Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2000, – 311 c
310. Practical Guide to Cross-border Cooperation / Third Edition 2000 / Phare / AEBR / EC. P.216, p. B2- 64. 3.
311. Praktyczny Przewodnik Wspolpracy Transgranicznej. Wyd. drugie 1997: European Commission / Association of European Border Regions s. B. 22-23.
312. Proniewski M. Polityka rozwoju regionalnego-do?wiadczenia i perspektywy. // Strategia rozwoju pogranicza wschodniego Polski. Pod. red. R Horode?skiego. Studia Regionalne. Wydawnictwo Wy?szej Szko?y Ekonomicznej. – Bia?ystok. – 2000 – № 2. – S.112-123.
313. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common

classification of Territorial Units for Statistics (NUTS) (2001/C 180 E/08) // <http://europa.eu.int/eur-lex/en/dat/2001/ce180/ce18020010626en01080145.pdf>

314. Pujol J. Ten years since the founding of the Assembly of European Regions//Regions of Europe – 1995-#10, h-2

315. Pusleciki Z. – Polsko-niemiecka współpraca regionalna i transgraniczna w procesach integracyjnych Europy Wschodniej z Zachodni? //Euroregiony mosty do Europy bez granic. Warszawa: Elipsa. – 2000, 220 s

316. Pyszkowski A. Polityka regionalna w okresie transformacji ustrojowej polski. / Red. J Kołodziejski. // Biuletyn KPZR PAN. – Warszawa. – 1993 – Nr 164. – S.22-45.

317. Ratti R., Reichmann S. Theory and Practice of Transborder Co-operation. Basel and Frankfurt a. M. 1993.

318. Regional Policy Goes East: Essays on Trends and Lessons Learned for Regional Development Policy in Central and Eastern Europe. Ed. by Vasil Hudak. Henrik Huitfeldt and Edward J. Meegan. – Prague. 1999. – 110p.

319. Regiony transgraniczne w Europie: struktura, lokalizacja, cele, 1993, «Materiały i Studia BSE», nr 66.

320. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Gówny Urząd Statystyczny. Rok LX Warszawa. 2003. – s.722

321. Ruch graniczny i wydatki cudzoziemcow w Polsce oraz polakow za granica w 2000 r. // <http://www.stat.gov.pl/serwis/nieregularne/ruch/index.htm>

322. Skrzydło A. Euroregiony z udziałem podmiotów polskich jako forma współpracy transgraniczej. Sprawy Międzynarodowe Nr 3. Warszawa, 1995

323. Stiglitz J. Scan globally, reinvent locally: knowledge infrastructure and the localization of knowledge. In: Diane Stone (ed.) Banking on Knowledge. The Genesis of the Global Development Network. 2000. P. 24–43.

324. Tschudi H-M. Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg. 4-6 June 2002.

**КОНФЕРЕНЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І СТАЛОГО РОЗВИТКУ
Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 3-14 червня 1992 року
ПОРЯДОК ДЕННИЙ-21**

Конференція ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, що проходила в Ріо-де-Жанейро з 3 по 14 червня 1992 р., підтверджуючи Декларацію Конференції ООН з питань оточуючого людину середовища, прийняту в Стокгольмі 16 червня 1972 р., і прагнучи її розширити з метою встановлення нового і рівноправного глобального партнерства через вихід на новий рівень кооперації держав, базових суспільних секторів і людей, діючи в напрямі виконання міжнародних угод, які враховують інтереси всіх і захищають цілісність глобальної системи екології та розвитку, визнаючи цілісність і взаємозв'язок природи на Землі - нашої оселі, проголошує:

Принцип 1

Людина стоїть у центрі уваги сталого розвитку. Вона має право на здорове і продуктивне життя в гармонії з природою.

Принцип 2

Відповідно до Уставу ООН і принципів міжнародного права держави мають суверенне право на експлуатацію власних ресурсів згідно з власною політикою щодо довкілля та розвитку, і несуть відповідальність за забезпечення того, що діяльність у межах їх юрисдикції чи контролю не завдає шкоди довкіллю інших держав чи територій поза межами державної юрисдикції.

Принцип 3

Право на розвиток повинно реалізовуватися таким чином, щоб справедливо задовольняти потреби теперішніх та майбутніх поколінь стосовно довкілля і розвитку.

Принцип 4

Для того, щоб досягти сталого розвитку, охорона довкілля повинна становити невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися ізольовано від нього.

Принцип 5

Усі держави і люди повинні об'єднувати свої зусилля у вирішенні надзвичайно важливої проблеми викорінення бідності з метою зменшення різниці в рівнях життя і кращого задоволення потреб більшості людей світу, що є незаперечною вимогою сталого розвитку.

Принцип 6

Особливому становищу та потребам країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених та найбільш екологічно вразливих, повинен надаватися особливий пріоритет. Міжнародні заходи у сфері навколишнього середовища та розвитку повинні також враховувати інтереси та потреби всіх країн.

Принцип 7

Держави повинні співпрацювати в дусі глобального партнерства для збереження, охорони та відновлення здорового і цілісного стану екосистеми Землі. Держави мають спільні, але при цьому диференційовані обов'язки з огляду на різні частки участі в глобальній екологічній деградації. Розвинені країни усвідомлюють відповідальність, яка покладається на них в умовах міжнародного прагнення до сталого розвитку, зважаючи на вплив, який вони чинять на глобальне навколишнє середовище, а також враховуючи технології та фінансові ресурси, якими вони володіють.

Принцип 8

Для того, щоб досягти сталого розвитку та вищої якості життя для всіх людей держави повинні зменшувати кількість нестабільних моделей виробництва та споживання і відмовлятися від них, сприяючи належній демографічній політиці.

Принцип 9

Держави повинні об'єднувати свої зусилля в зміцненні процесу нарощування внутрішніх можливостей для сталого розвитку шляхом поліпшення наукового розуміння процесів, що відбуваються, обміну науковими і технічними знаннями, а також шляхом прискорення розроблення, запозичення, поширення та передання технологій, в тому числі нових та інноваційних технологій.

Принцип 10

Екологічні проблеми найкраще вирішуються за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожен індивідуум повинен мати належний доступ до інформації стосовно довкілля, якою володіють органи державної влади, в тому числі до інформації про небезпечні речовини, матеріали та види діяльності, а також повинен мати можливість брати участь у процесах прийняття рішень. Держави повинні сприяти обізнаності та участі громадськості і полегшувати ці процеси, роблячи інформацію широкодоступною. Повинна бути забезпечена реальна можливість розгляду справ у адміністративному чи судовому порядку, у тому числі справ щодо відшкодування збитків та захисту прав.

Принцип 11

Держави повинні прийняти ефективне законодавство щодо охорони довкілля. Екологічні стандарти, цілі та пріоритети управління повинні бути адекватні екологічній ситуації та умовам розвитку, до яких вони застосовуються. Стандарти, що застосовуються в одних країнах, можуть бути неприйнятними та невиправданими з економічної та соціальної точки зору в інших, зокрема в країнах, що розвиваються.

Принцип 12

Держави повинні об'єднувати свої зусилля для заснування відкритої міжнародної системи економічної підтримки, що сприятиме економічному зросту та сталому розвитку в усіх країнах, а також для кращого вирішення проблем, пов'язаних з екологічною деградацією. Передбачені торговельною політикою екологічні заходи не повинні бути засобом свавільної та необґрунтованої дискримінації чи прихованого обмеження щодо міжнародної торгівлі. Слід уникати односторонніх дій щодо захисту від екологічної небезпеки поза межами юрисдикції країни-імпортера.

Принцип 13

Держави повинні розробляти внутрішні законодавчі акти щодо юридичної відповідальності за забруднення та іншу шкоду, завдані довкіллю, а також стосовно компенсацій постраждалим. Держави повинні також невідкладно та рішуче

об'єднати свої зусилля для подальшого розроблення міжнародних законодавчих актів стосовно юридичної відповідальності та компенсацій за несприятливі наслідки, які виникли в результаті діяльності в межах їхньої юрисдикції чи контролю, або наносять екологічну шкоду територіям поза їхньою юрисдикцією.

Принцип 14

Держави повинні ефективно співпрацювати, щоб перешкоджати чи запобігати перенесенню, переміщенню або передаванню до інших держав будь-яких видів діяльності, речовин або матеріалів, які спричиняють серйозну екологічну деградацію чи приносять шкоду здоров'ю людини.

Принцип 15

З метою охорони довкілля держави, відповідно до їх можливостей, повинні широко застосовувати запобіжні заходи. Там, де існує загроза серйозної чи непоправної шкоди, брак чи відсутність безперечних наукових фактів не повинні служити причиною відкладання впровадження економічно обґрунтованих заходів для запобігання екологічній деградації.

Принцип 16

Органи державної влади повинні докладати всіх зусиль для сприяння інтернаціоналізації витрат на охорону довкілля і використанню економічних інструментів, ґрунтуючись на принципі, за яким суб'єкт, винний у забрудненні, повинен, як правило, компенсувати витрати на ліквідацію забруднення з належним урахуванням суспільного інтересу і без порушення умов міжнародної торгівлі та інвестування.

Принцип 17

Одним з інструментів державної політики повинно бути оцінювання впливу на довкілля, здійснюване стосовно пропонувананих видів діяльності, які, як передбачається, можуть мати значний шкідливий вплив на довкілля і тому підлягають розгляду компетентним органом державної влади.

Принцип 18

Держави повинні негайно інформувати інші країни про екологічні катастрофи та інші надзвичайні ситуації, що можуть спричинити раптовий шкідливий вплив на довкілля

цих країн. Світове співтовариство повинно докладати всіх зусиль для надання допомоги країнам, що постраждали від цього.

Принцип 19

Держави повинні завчасно та своєчасно повідомляти і надавати відповідну інформацію державам, яким загрожує небезпека, про діяльність, що може мати на довкілля значний шкідливий вплив, який виходить за межіокремих країн, а також повинні консультиватися з цими державами на ранній стадії та з повною відвертістю.

Принцип 20

Жінки відіграють життєво важливу роль в управлінні навколишнім середовищем та розвитком. Тому їх повноцінна участь є необхідною для досягнення сталого розвитку.

Принцип 21

Творча наснага, ідеали та мужність молоді всього світу повинні бути мобілізовані на розбудову глобального партнерства з метою досягнення сталого розвитку та забезпечення кращого майбутнього для всіх.

Принцип 22

Людство та його спільноти, а також інші локальні співтовариства відіграють життєво важливу роль в управлінні навколишнім середовищем і розвитком завдяки їх знанням та традиціям. Держави повинні визнавати та належним чином підтримувати їх неповторність, культуру та інтереси, а також створювати можливість їх ефективної участі в досягненні сталого розвитку.

Принцип 23

Довкілля, природні ресурси та населення території, що перебуває під гнітом, пануванням та окупацією, повинні захищатися.

Принцип 24

Війни за своєю суттю мають деструктивний вплив на сталий розвиток. Тому держави під час збройних конфліктів повинні дотримуватися міжнародного права щодо охорони довкілля і об'єднувати, за необхідності, свої зусилля щодо його подальшого розвитку.

Принцип 25

Мир, розвиток та охорона довкілля є взаємозалежними і нероздільними.

Принцип 26

Держави повинні вирішувати всі свої екологічні суперечності мирним шляхом та відповідними засобами згідно з Уставом ООН.

Принцип 27

Держави та люди повинні сумлінно та в дусі партнерства співпрацювати в реалізації принципів, закладених у цій Декларації, а також у подальшому вдосконаленні міжнародного права для сприяння сталому розвитку.

Додаток Б

**ДЕКЛАРАЦІЯ З ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
КАРПАТСЬКОГО ТА ДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНІВ**

- Бухарест, 30 квітня 2001 р. -

Ми, голови держав та високі представники держав, що беруть участь у саміті з навколишнього середовища та сталого розвитку в Карпатському і Дунайському регіоні,

Беручи до уваги Декларацію Стокгольмської конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини 1972 року й Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку в Ріо 1992 року;

Знову підтверджуючи важливість реалізації політичних і правових зобов'язань, прийнятих міжнародною спільнотою після цих і наступних конференцій, особливо на загальноєвропейському рівні;

Усвідомлюючи, що 10-річний огляд та оцінки Декларації Ріо зобов'язань та здійснення Порядку денного на XXI сторіччя, які проводитимуться на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році, передбачають самий відповідний момент для прийняття подальших заходів щодо зміцнення міжнародного співробітництва в напрямку вирішення проблем сталого розвитку в двадцять першому столітті;

Будучи переконаними, що нові зусилля потрібні для цієї мети з боку усіх карпатських і дунайських країн у дусі регіональної солідарності;

Законодавчо закріплюючи принципи загальної, але диференційованої відповідальності, раціонального використання навколишнього середовища та природних ресурсів, щоб сприяти сталому розвитку на благо нинішнього і майбутніх поколінь;

Визнаючи, що в Карпатському регіоні природним скарбом є надзвичайної краси та екологічної цінності резервари біорізноманіття, верхів'я великих річок і найбільші за площею в Європі незаймані ліси;

Визнаючи також спеціальну економічну і соціальну значимість річки Дунай і його притоки, як основної європейської

річки з декількома використаннями та функціями, а також його екологічне значення і значення як природне середовище для проживання численних видів диких тварин;

Визначаючи, що в усьому світі наукової оцінки біорізноманіття Всесвітнього фонду дикої природи визначено Карпатські гори і дельти Дунаю як два з найбільш важливих еко-регіонів світу з представниками найвидатніших і самобутніх біологічних ресурсів світу;

Усвідомлюючи той факт, що зусилля по захисту, підтримці і стійкому управлінню природними ресурсами Карпатських гір і басейну річки Дунай не може бути досягнуто за рахунок однієї країни і потребують регіональної співпраці;

Підкреслюючи, що співробітництво в галузі навколишнього середовища і сталого розвитку буде сприяти зусиллям на шляху до стабільності та миру в регіоні;

Високо оцінюючи зусилля, які були зроблені на міжнародному, регіональному, національному та місцевому рівні з метою підвищення співробітництва і підтримки для збереження та захисту природних багатств і ресурсів;

Визначаючи, що населення Карпатського регіону та басейну річки Дунай самобутнє і притримується різних традицій і укладу життя, які допомогли забезпечити основу для стійкого розвитку природних ресурсів регіону;

Висловлюючи вдячність Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованим установам, зокрема ЮНЕП, ПРООН, ООН / ЄЕК, а також іншим міжнародним організаціям за їх підтримку у Південно-Східній Європі за допомогою конкретних програм і проектів, а також за допомогу в ліквідації наслідків балканських конфліктів на довкілля і людину;

Враховуючи, що зміцнення потенціальних та інституційних, а також конкретних заходів в галузі освіти, участі громадськості та екологічної свідомості є необхідними умовами сталого розвитку в регіоні;

Заявляємо про свій намір заохочувати і підтримувати:

1. (А) Міжнародне і регіональне співробітництво з метою збереження та відновлення природних багатств і поліпшення стану навколишнього середовища в Карпатському регіоні та басейні річки Дунай;

(Б) на регіональному рівні підтримувати конкретні заходи для досягнення сталого розвитку;

(С) регіональні, двосторонні, національні та місцеві ініціативи, які демонструють здатність людини жити в гармонії з природою, в Карпатському регіоні та басейні річки Дунай;

(D) спільні оцінки політики і програм розвитку забезпечення інтеграції екологічних аспектів в економічному і соціальному розвитку, щоб запобігти негативному впливу ринкових рішень;

(Е) об'єднання громадян у партнерстві з приватним сектором, державними установами, науково-дослідними та освітніми установами та неурядовими організаціями для конструктивного діалогу про практичні шляхи і засоби для забезпечення збереження природи та сталого розвитку;

(F) співпрацю між зацікавленими сторонами та державно-приватними партнерствами відповідно до принципів Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань екології (Орхуська конвенція, 1998 р.);

(G) регіональне співробітництво з метою досягнення цілей відповідних конвенцій Організації Об'єднаних Націй, зокрема Рамкової конвенції про зміну клімату та Конвенції про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.);

(H) посилення діяльності по здійсненню багатосторонніх і двосторонніх угод з навколишнього середовища для запобігання та скорочення забруднення, збереження біологічного різноманіття та запобігання і пом'якшення надзвичайних екологічних ситуацій;

(I), спільну діяльність у рамках Регіональної екологічної програми у Південно-Східній Європі в рамках Пакту стабільності.

2. (A) діяльність з розробки нових міжурядових регіональних інструментів для збереження і сталого розвитку в Карпатському регіоні, звертаючи особливу увагу на проведення ООН Міжнародного Року гір у 2002 році, а також на Конференцію міністрів «Довкілля для Європи» (Київ, 2003);

(Б) нові шляхи і засоби комплексних і спільних підходів до сталого розвитку в Карпатському регіоні шляхом вирішення конкретних питань промисловості, сільського госпо-

дарства, лісового господарства, розвитку сільських районів, культурної спадщини, енергетики, гірничодобувної промисловості та транспорту на регіональному рівні у співпраці з національними зацікавленими сторонами, приватними секторами та міжнародними організаціями, оцінці екологічного впливу таких видів діяльності, а також розробці спільних рішень у відповідь на екологічні виклики;

3. (А) діяльність Міжнародної комісії з захисту ріки Дунай (МКЗД), розробка Плану управління басейном річки у відповідності з Водною рамковою директивою ЄС;

(Б) реалізації Спільної програми дій (JAP) і загальної платформи (Керівництво з розробки національної політики і дій щодо зниження забруднення);

(С) подальшій співпраці на Нижньому Дунаї – Зеленому Коридорі для забезпечення належного захисту та реабілітації заплави, боліт та природних лісів з метою активізації здійснення Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція, 1971);

4. (А) регіональних та національних стратегій збереження та захисту навколишнього середовища та сталого розвитку, щоб бути уніфікованими з європейською та міжнародною політикою;

(Б) створення сприятливих умов для розширення співробітництва у передачі технологій, екологічної науки і техніки, зокрема для розробки і поширення інноваційних енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;

(С) мобілізацію фінансових ресурсів для проектів і програм з охорони навколишнього середовища і сталого розвитку у Карпатському регіоні та басейні річки Дунай і використання існуючих механізмів для цієї мети, зокрема фондів ЄС та Глобального екологічного фонду;

(D) участь приватного сектора у вирішенні екологічних проблем шляхом полегшення доступу до інформації, фінансових ресурсів, і доцільним зверненням до правосуддя;

5. Підкреслюємо важливість зазначеної декларації, в рамках існуючої структури, співробітництва у Карпатському регіоні та басейні річки Дунай та в якості важливого внеску у зміцнення регіонального характеру процесу «Довкілля для Європи»;

6. Презентуємо зміст цієї декларації та перші результати щодо її реалізації до Конференція Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку в Йоганнес-бурзі – «Ріо +10», що відбудеться у 2002 році.

ГЛАВИ ДЕРЖАВ
І ВИСОКІ ПРЕДСТАВНИКИ ДЕРЖАВ,
які беруть участь у саміті
з навколишнього середовища
і сталого розвитку у Карпатському регіоні
та басейні річки Дунай

Додаток С

**РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ ПРО ОХОРОНУ
ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КАРПАТ**

«Сторони»,

ВИЗНАЮЧИ, що Карпати є унікальним природним скарбом визначної краси та екологічної цінності, важливим центром біорізноманіття, головним водозбором великих річок, необхідним середовищем існування та притулком для багатьох видів рослин і тварин, які знаходяться під загрозою зникнення та найбільшою у Європі територією з незайманими лісами, та УСВІДОМЛЮЮЧИ, що Карпати є важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування у серці Європи, спільного для багатьох народів та країн;

УСВІДОМЛЮЮЧИ важливість та екологічну, культурну і соціально-економічну цінність гірських регіонів, що спонукало Генеральну Асамблею Організації Об'єднаних Націй проголосити 2002 рік міжнародним роком гір;

ВИЗНАЮЧИ важливість гірських регіонів, як закріплено у розділі 13 (Сталий розвиток гірських регіонів) Декларації щодо довкілля та розвитку («Порядок денний на 21 сторіччя», Ріо-де-Жанейро, 1992 рік), а також у Плані дій Світового Саміту з проблем сталого розвитку,

ПОСИЛАЮЧИСЬ на Декларацію з питань довкілля та сталого розвитку в Карпатському та Дунайському регіонах (Бухарест, 2001 рік);

БЕРУЧИ ДО УВАГИ відповідні положення і принципи, закріплені у відповідних глобальних, регіональних і субрегіональних правових документах, стратегіях і програмах з довкілля;

МАЮЧИ НА МЕТІ забезпечити більш ефективне виконання таких вже існуючих інструментів, та МАЮЧИ ЗА ОСНОВУ інші міжнародні програми;

ВИЗНАЮЧИ, що Карпати являють собою середовище, в якому проживає місцеве населення, та ВИЗНАЮЧИ внесок місцевого населення у сталий соціальний, культурний і економічний розвиток та у збереження традиційних знань у Карпатах;

ВИЗНАЮЧИ важливість субрегіональної співпраці для охорони та сталого розвитку Карпат у контексті процесу «Довкілля для Європи»;

ВИЗНАЮЧИ досвід, отриманий в рамках Конвенції щодо охорони Альп (Зальцбург, 1991 рік), як успішну модель для охорони довкілля та сталого розвитку гірських регіонів, що забезпечує гарну основу для нових партнерських ініціатив та подальшого зміцнення співпраці між Альпійськими та Карпатськими державами;

УСВІДОМЛЮЮЧИ той факт, що зусилля, спрямовані на охорону, збереження та стале використання природних ресурсів Карпат, не можуть бути досягнуті лише однією країною, а вимагають регіональної співпраці; а також, що зростає важливість транскордонного співробітництва у досягненні екологічної цілісності;

Домовилися про таке:

Стаття 1.

Сфера застосування

1. Конвенція застосовується до Карпатського регіону (далі – «Карпати»), який буде визначений на Конференції Сторін.

2. Кожна Сторона може поширити застосування цієї Конвенції та її протоколів на додаткові частини її національної території, зробивши відповідну заяву Депозитарію, за умови, що таке розширення необхідне для виконання положень Конвенції.

Стаття 2.

Загальні цілі та принципи

1. Сторони проводять всебічну політику та співпрацюють для охорони та сталого розвитку Карпат з метою, зокрема, поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік та громад, збереження природних цінностей та культурної спадщини.

2. Для досягнення цілей, зазначених у пункті 1, Сторони вживають відповідних заходів у сферах, охоплених у статтях 4–13 цієї Конвенції, підтримуючи:

- a) принципи запобігання та застереження;
- b) принцип «забруднювач платить»;
- c) участь громадськості та залучення заінтересованих організацій;
- d) транскордонну співпрацю;
- e) інтегроване планування та управління земельними та водними ресурсами;
- f) програмний підхід; та
- g) екосистемний підхід.

3. Для досягнення цілей, визначених цією Конвенцією, та забезпечення її виконання Сторони можуть, у разі необхідності, розробляти та приймати Протоколи.

Стаття 3.

Інтегрований підхід до управління земельними ресурсами

Сторони застосовують підхід інтегрованого управління земельними ресурсами, як це визначено у розділі 10 «Порядку денного на 21 сторіччя», шляхом розробки і виконання відповідних інструментів, таких як плани щодо інтегрованого управління, що стосуються території цієї Конвенції.

Стаття 4.

Збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття

1. Сторони здійснюють політику, спрямовану на збереження, стале використання та відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття на всій території Карпат. Сторони вживають відповідних заходів для того, щоб забезпечувати високий рівень охорони та сталого використання природних та напівприродних середовищ існування, їхню цілісність і взаємозв'язок, а також видів флори і фауни, характерних для Карпат та, зокрема, охорону зникаючих видів, ендемічних видів та великих хижаків.

2. Сторони сприяють належному поводженню з напівприродними середовищами існування, відтворенню деградованих середовищ існування та підтримують розробку та

виконання відповідних планів управління.

3. Сторони проводять політику, спрямовану на запобігання ввезенню неаборигенних видів та поширенню генетично модифікованих організмів, які становлять загрозу екосистемам, середовищам існування чи видам, а також на їхній контроль або знищення.

4. Сторони розвивають сумісні системи моніторингу, координовані регіональні інвентаризації видів та середовищ існування, координовані наукові дослідження та їхню роботу у мережі і/або сприяють їм.

5. Сторони співпрацюють щодо розвитку екологічної мережі в Карпатах, як складової частини всеєвропейської екологічної мережі, створення та підтримання Карпатської мережі природоохоронних територій, а також посилюють заходи щодо збереження та сталого управління на територіях, розташованих за межами природоохоронних територій.

6. Сторони вживають відповідних заходів для включення цілей збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття до окремих напрямків державної політики, таких як гірське сільське господарство, гірське лісове господарство, управління басейнами річок, туризм, транспорт та енергетика, промисловість та гірничодобувна діяльність.

Стаття 5.

Просторове планування

1. Сторони проводять політику просторового планування, спрямовану на охорону та сталий розвиток Карпат, яка враховує особливі екологічні та соціально-економічні умови в Карпатах та їхніх гірських екосистем, та є вигідним для місцевого населення.

2. Сторони прагнуть координувати просторове планування на прикордонних територіях, шляхом розробки транскордонних та/або регіональних політики та програм просторового планування, покращення та підтримки співпраці між відповідними регіональними та місцевими установами.

3. Розробляючи програми та політику просторового планування, особливу увагу, зокрема, слід звернути на:

- a) транскордонну транспортну, енергетичну і телекомунікаційну інфраструктуру та послуги;
- b) збереження та стале використання природних ресурсів;
- c) узгоджене планування міських та селищних прикордонних територій;
- d) запобігання транскордонному впливу забруднення;
- у) інтегроване планування землекористування та оцінка впливу на довкілля.

Стаття 6.

Стале та інтегроване управління водними ресурсами та річковими басейнами

Сторони, враховуючи гідрологічні, біологічні і екологічні, а також інші особливості басейнів гірських річок:

a) вживають відповідних заходів для сприяння політиці, що поєднує стале використання водних ресурсів та планування землекористування, маючи на меті здійснення політики та планів, які ґрунтуються на інтегрованому підході щодо управління річковими басейнами, визнаючи важливість попередження, управління і контролю над забрудненнями і повеннями, зменшення фрагментації водних середовищ існування;

b) проводять політику, спрямовану на стале управління поверхневими та підземними водними ресурсами, забезпечуючи достатнє постачання поверхневих та підземних вод гарної якості, яке необхідне для сталого, збалансованого та раціонального водокористування, а також належне знезараження та обробку стічних вод;

c) проводять політику, спрямовану на збереження природних водостоків, джерел, озер та ресурсів підземних вод, а також на збереження та охорону водно-болотних угідь і водно-болотних екосистем, охорону від негативних природних та антропогенних явищ, таких як повені та аварійне забруднення водних ресурсів.

d) продовжують розробляти узгоджену або спільну систему заходів, дій та раннього попередження щодо транскордонних впливів на водний режим повеней і аварійного за-

бруднення водних ресурсів, а також співпрацюють щодо запобігання та зменшення пошкоджень та надання допомоги у роботах з відновлення.

Стаття 7.

Стале сільське та лісове господарство

1. Сторони підтримують стале управління земельними ділянками, що традиційно обробляються людиною, і вживають відповідних заходів щодо розробки та здійснення їхньої сільськогосподарської політики, враховуючи потреби щодо охорони гірських екосистем та ландшафтів, важливості біологічного біорізноманіття, а також враховуючи менш сприятливі умови для розвитку сільського господарства в гірських районах.

2. Сторони проводять політику, спрямовану на розвиток та розробку відповідних документів, таких як, надзвичайно важливі агроекологічні програми у Карпатах, які сприяють інтеграції екологічних інтересів до сільськогосподарської політики та планів управління земельними ресурсами, враховуючи при цьому важливе екологічне значення Карпатських гірських екосистем, таких як природні та напівприродні пасовища, як частини екологічних мереж, ландшафтів та традиційного землекористування.

3. Сторони проводять політику, спрямовану на сприяння та підтримку використання документів та програм, які відповідають міжнародно-узгодженим принципам щодо сталого управління лісовими ресурсами.

4. Сторони використовують практику щодо сталого управління гірськими лісами у Карпатах, враховуючи численні функції лісів, важливе екологічне значення Карпатських гірських екосистем, а також менш сприятливі умови у гірських лісах.

5. Сторони проводять політику, спрямовану на визначення природоохоронних територій в природних, особливо, в незайманих лісах достатнього розміру та кількості для того, щоб обмежити чи пристосувати їхнє використання відповідно до поставлених завдань щодо їхнього збереження.

6. Сторони сприяють застосуванню безпечних для довкілля заходів у сільському та лісовому господарстві, які забез-

печують необхідну затримку опадів у горах з метою кращого запобігання повеням та підвищення безпеки життя і майна.

Стаття 8.

Сталий транспорт та інфраструктура

1. Сторони проводять політику планування і розвитку щодо сталого транспорту та інфраструктури з урахуванням особливостей гірського довкілля, необхідності охорони вразливих територій, зокрема регіонів, багатих на біорізноманіття, територій, на яких знаходяться міграційні шляхи, або тих, що мають міжнародне значення, охорону біологічного різноманіття та ландшафтів, а також тих територій, що мають особливе значення для туризму.

2. Сторони співпрацюють щодо розробки сталої транспортної політики, яка забезпечує переваги мобільності та доступу в Карпатах, водночас зменшуючи негативний вплив на здоров'я людей, ландшафти, рослини, тварин та їхні середовища існування, та враховуючи потреби управління сталим транспортом на всіх стадіях планування розвитку транспорту у Карпатах.

3. На екологічно вразливих територіях Сторони співпрацюють щодо розробки моделей екологічно безпечного транспортування.

Стаття 9.

Сталий туризм

1. Сторони вживають заходів для сприяння сталому туризму в Карпатах, який приносить користь для місцевого населення та базується на неповторній природі, ландшафтах та культурній спадщині Карпат, та посилюють з цією метою співпрацю.

2. Сторони проводять політику, спрямовану на сприяння транскордонній співпраці для підтримки розвитку сталого туризму, розробляючи координовані або спільні плани управління транскордонними чи прикордонними природоохоронними територіями та іншими об'єктами, що становлять інтерес для туризму.

Стаття 10.

Промисловість та енергетика

1. Сторони сприяють застосуванню більш чистих технологій виробництва з метою адекватного попередження, регування та ліквідації промислових аварій та їхніх наслідків, а також для охорони здоров'я людей та збереження гірських екосистем.

2. Сторони проводять політику, спрямовану на запровадження екологічно безпечних методів виробництва, розподілу та використання енергії, які зменшують негативний вплив на біорізноманіття та ландшафти, включаючи більш широке використання відновлюваних джерел енергії та енергозберігаючих технологій, коли це необхідно.

3. Сторони мають на меті зменшення негативного впливу на довкілля від розробки мінеральних родовищ і забезпечення адекватного екологічного нагляду за технологією та практикою гірничих робіт.

Стаття 11.

Культурна спадщина та традиційні знання

Сторони проводять політику, спрямовану на збереження та підтримку культурної спадщини та традиційних знань місцевого населення, виробництва та продажу місцевих виробів, предметів мистецтва та народної творчості. Сторони спрямовують свої зусилля на збереження традиційної архітектури, особливостей землекористування, місцевих порід домашніх тварин та різноманіття культивованих рослин і стале використання диких рослин у Карпатах.

Стаття 12.

Система оцінки/інформації про стан довкілля, моніторинг та раннє попередження

1. Сторони, у разі необхідності, здійснюють оцінку ризиків, впливу на навколишнє середовище та стратегічну екологічну оцінку, враховуючи особливості Карпатських гірських екосистем, а також проводять консультації стосовно про-

ектів транскордонного характеру в Карпатах та здійснюють оцінку їхнього впливу на навколишнє середовище з метою уникнення транскордонних шкідливих наслідків.

2. Сторони проводять політику, використовуючи існуючі методи моніторингу та оцінки, спрямовану на сприяння:

- a) співпраці у здійсненні науково-дослідної діяльності та наукових оцінок у Карпатах;
- b) спільним або взаємодоповнюючим моніторинговим програмам, включаючи систематичний моніторинг стану довкілля;
- c) порівнянності, взаємодоповнення та стандартизації методів дослідження, та відповідних заходів щодо збору даних;
- d) гармонізації існуючих та розробці нових екологічних, соціальних та економічних показників;
- e) системі раннього попередження, моніторингу та оцінки природних та техногенних ризиків та загроз;
- f) інформаційній системі, доступній всім Сторонам.

Стаття 13.

Підвищення обізнаності, освіта та участь громадськості

1. Сторони проводять політику, спрямовану на підвищення екологічної обізнаності та покращення доступу громадськості до інформації щодо охорони і сталого розвитку Карпат та сприяння відповідним освітнім заходам та програмам.

2. Сторони проводять політику, яка гарантує участь громадськості у прийнятті рішень стосовно охорони і сталого розвитку Карпат та виконання цієї Конвенції.

Стаття 14.

Конференція Сторін

1. Цим засновується Конференція Сторін (далі – «Конференція»).

2. Конференція обговорює загальні питання, що представляють інтерес для Сторін, та приймає рішення, необ-

хідні для сприяння ефективному виконанню Конвенції. Зокрема вона:

a) здійснює регулярний огляд і підтримує виконання Конвенції та її Протоколів;

b) приймає зміни та доповнення до Конвенції згідно зі статтею 19;

c) приймає Протоколи, включаючи зміни та доповнення до них згідно зі статтею 18;

d) призначає свого Президента та засновує, у разі необхідності, міжсесійний виконавчий орган згідно з Правилами процедури;

e) засновує такі допоміжні органи, включаючи тематичні робочі групи, які вважаються необхідними для виконання Конвенції, здійснює регулярний огляд звітів, які подаються допоміжними органами та забезпечує керівництво ними;

f) затверджує робочу програму, фінансові правила та бюджет для своєї діяльності та діяльності допоміжних органів і секретаріату, а також вживає необхідних заходів для їхнього фінансування згідно зі статтею 17;

g) приймає Правила процедури;

h) приймає або рекомендує заходи для досягнення цілей, визначених у статтях 2-13;

i) у разі потреби співпрацює з компетентними органами або агентствами, національними або міжнародними, урядовими або неурядовими, та підтримує і зміцнює відносини з іншими відповідними конвенціями, уникаючи дублювання зусиль; та

j) виконує інші функції, необхідні для досягнення цілей Конвенції.

3. Конференція збирається на свою першу сесію не пізніше, ніж через рік після дати набуття чинності Конвенцією. Чергові сесії скликаються раз на три роки, якщо інше не визначено Конференцією.

4. Позачергові сесії Конференції скликаються у час, визначений Конференцією на черговій сесії, або на письмовий запит будь-якої Сторони за умови, що протягом трьох місяців після направлення Секретаріатом такого запиту всім іншим Сторонам, він підтримується принаймні третьою Сторін.

5. Сторони можуть приймати рішення щодо допуску як спостерігачів на чергові та позачергові сесії Конференції:

- a) будь-якої іншої держави;
- b) будь-якої національної, міжурядової або неурядової організації, діяльність яких пов'язана з Конвенцією.

Умови щодо допуску та участі спостерігачів встановлюються Правилами процедури. Такі спостерігачі можуть надавати будь-яку інформацію чи звіт, які мають відношення до цілей Конвенції.

6. Конференція приймає свої рішення шляхом консенсусу.

Стаття 15. Секретаріат

1. Цим засновується Секретаріат.

2. До функцій Секретаріату належать:

- a) організація сесій Конференції та забезпечення їх необхідними послугами;
- b) упорядкування та передача наданих йому звітів;
- c) координація його діяльності з секретаріатами інших відповідних міжнародних органів та конвенцій;
- d) підготовка звітів про виконання його функцій згідно з цією Конвенцією та її Протоколами, включаючи фінансові звіти, та представлення їх Конференції;
- e) сприяння дослідженням, зв'язкам та обміну інформацією з питань, пов'язаних з Конвенцією;
- f) виконання інших функцій секретаріату, які може визначити Конференція.

Стаття 16. Допоміжні органи

Допоміжні органи, включаючи тематичні робочі групи, створені відповідно до пункту 2 е) статті 14, забезпечують Конференцію, у разі необхідності, технічною допомогою, інформацією та консультацією щодо конкретних питань, пов'язаних з охороною та сталим розвитком Карпат.

Стаття 17.

Фінансові внески

Кожна Сторона робить внески до основного бюджету Конвенції відповідно до шкали внесків, встановленої Конференцією.

Стаття 18. Протоколи

1. Будь-яка Сторона може пропонувати Протоколи до Конвенції.

2. Проекти Протоколів надсилаються всім Сторонам Конвенції через Секретаріат не пізніше, ніж за шість місяців до початку сесії Конференції, на якій вони розглядатимуться.

3. Протоколи приймаються та підписуються на сесіях Конференції. Набуття чинності, внесення змін та доповнень і вихід з Протоколів здійснюється *mutatis mutandis* згідно зі статтями 19, 21 (пункти 2 - 4), та статтею 22 Конвенції. Тільки Сторона Конвенції може стати Стороною Протоколів.

Стаття 19.

Внесення змін та доповнень до Конвенції

1. Будь-яка Сторона може пропонувати зміни та доповнення до Конвенції.

2. Запропоновані зміни та доповнення надсилаються всім Сторонам Конвенції через Секретаріат не пізніше, ніж за шість місяців до початку сесії Конференції, на якій вони розглядатимуться.

3. Конференція приймає запропоновані зміни та доповнення до Конвенції шляхом консенсусу.

4. Зміни та доповнення до Конвенції підлягають ратифікації, схваленню чи прийняттю. Зміни та доповнення набувають чинності на 90-й день після дати здачі на зберігання четвертої ратифікаційної грамоти або документа про схвалення чи прийняття. Після цього зміни та доповнення набувають чинності для будь-якої іншої Сторони на 90-й день після дати здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про схвалення чи прийняття.

Стаття 20. Вирішення спорів

Сторони вирішують спори, що виникають стосовно тлумачення або виконання Конвенції, шляхом переговорів, або іншим шляхом вирішення спорів згідно з міжнародним правом.

Стаття 21. Набуття чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання у Депозитарія з 22 травня 2003 року до 24 травня 2004 року.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, схваленню чи прийняттю тими, хто її підписав. Конвенція відкрита для приєднання для тих, хто її не підписав. Ратифікаційні грамоти або документи про схвалення, прийняття та приєднання передаються на зберігання Депозитарію.

3. Конвенція набуває чинності на 90-й день після дати здачі на зберігання четвертої ратифікаційної грамоти або документа про схвалення, прийняття чи приєднання.

4. Після цього Конвенція набуває чинності для будь-якої іншої Сторони на 90-й день після дати здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про схвалення, прийняття чи приєднання.

Стаття 22. Вихід

Будь-яка Сторона може вийти з цієї Конвенції шляхом письмового повідомлення, направленою Депозитарію. Такий вихід набуває чинності на 180-й день після дати отримання повідомлення Депозитарієм.

Стаття 23. Депозитарій

1. Депозитарієм Конвенції є Уряд України.
2. Депозитарій повідомляє всі інші Сторони про:

- a) будь-яке підписання Конвенції та її Протоколів;
- b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення чи приєднання;
- c) дату набуття чинності Конвенцією, а також її Протоколами або змінами та доповненнями до неї, а також дату набуття ними чинності для будь-якої іншої Сторони;
- d) будь-які заяви про вихід з Конвенції або її Протоколів та дату, коли такий вихід набуває чинності для відповідної Сторони;
- e) здачу на зберігання будь-якої заяви відповідно до пункту 2 статті 1.

Вчинено в м. Київ 22 травня 2003 року в одному примірнику англійською мовою.

Оригінал Конвенції зберігається у Депозитарія, який направить завірені копії усім Сторонам.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені підписали цю Конвенцію:

За Уряд Республіки Польща:

За Уряд Румунії: (підпис)

За Уряд Сербії та Чорногорії: (підпис)

За Уряд Республіки Словаччина: (підпис)

За Уряд Республіки Угорщина: (підпис)

За Уряд України: (підпис)

За Уряд Республіки Чехія: (підпис)

УЖГОРОДСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ
«Країни – члени Ради Європи за сталий розвиток
гірських регіонів Європи»

Ми, учасники міжнародної конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи», яка відбулася під патронатом Президента України та Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи в Україні у м. Ужгород 8-10 вересня 2010 року,

1. Відзначаємо, що гірські регіони займають близько 35% території Європи, на якій проживає понад 25% населення країн – членів Ради Європи, і тому потребують особливої уваги як з боку державних і територіальних органів влади, так і міжнародних інституцій спільної Європи.

2. Визнаємо виняткову роль гірських регіонів як джерела природних ресурсів, біологічного різноманіття та їх потужний рекреаційний потенціал, який забезпечує збереження світового кліматичного балансу на планеті. Таким чином, практично половина населення Європи є залежною від змін екологічної ситуації в гірських регіонах.

3. Усвідомлюємо, що гірські регіони, як правило, є периферійними територіями країн зі складними природними умовами, внаслідок чого їх економічний розвиток відстає від рівнинних територій.

4. Відзначаємо, що гірські регіони дуже часто є мультикультурним простором, де спільно мешкають представники багатьох національностей, які відчувають на собі вплив як периферійності своїх місцевостей, так і складних кліматичних умов.

5. Констатуємо, що екосистеми гір особливо чутливі до техногенного впливу, а наслідки змін, що відбуваються в них, породжують проблеми економічного, соціального, екологічного та іншого характеру, незалежно від міждержавних кордонів, і набувають загальнонаціонального та міжнародного масштабів.

6. Враховуючи масштабні кліматичні зміни та катаклізми, яких останнім часом зазнала Європа, вважаємо, що на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального,

невідкладно мають бути вжиті заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги.

7. Наголошуємо на тому, що особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої і регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати транскордонну і міжрегіональну співпрацю, прискорення соціально-економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

8. Визнаємо, що особливу увагу в питаннях розвитку гірських територій потрібно приділяти впровадженню принципів сталого просторового розвитку і забезпеченню прозорого, публічного та адекватного управління згідно із завданнями, що виникають.

З огляду на вищевикладене,

9. Усвідомлюючи

особливий вклад гірських регіонів у збереження світового кліматичного балансу, запобігання природним катаклізмам і, відповідно, забезпечення прийнятних умов життя на планеті Земля, на чому наголошується в Декларації з довкілля і розвитку («Порядок денний на 21 століття», Ріо-де-Жанейро, 1992 рік), Декларації з питань довкілля і сталого розвитку в Карпатському і Дунайському регіонах (Бухарест, 2001 рік), Плані дій Світового Саміту з проблем сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 рік) і багатьох інших міжнародних документах, наукових дослідженнях і доповідях;

10. Посилаючись на:

а) Рекомендацію 14 (1995) Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи про Європейську хартію гірських регіонів, Рекомендацію 75 (2000) про проект Європейської рамкової конвенції гірських регіонів, Рекомендацію 130 (2003) про Європейську хартію гір;

б) Рекомендацію Парламентської Асамблеї Ради Європи 1638 (2003) про сталий розвиток гірських регіонів;

в) Висновок Комітету Регіонів ЄС COR 23/2008 «За зелений Книгу – відносно політики Європейського Союзу з питань гірських регіонів: європейське бачення гірських регіонів».

11. Враховуючи:

а) схвалення 14-ою пленарною сесією Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи звернення української сторони щодо підготовки окремої резолюції і рекомендацій про екологічну ситуацію в Карпатському регіоні, її соціальні наслідки та шляхи поліпшення;

б) рішення Комітету з питань сталого розвитку Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи про підготовку в 2009 – 2010 роках звіту «Сталий розвиток гірських регіонів і досвід Карпатського регіону»;

в) положення рамкових конвенцій «Про захист Альп» (Альпійська Конвенція), «Про охорону і сталий розвиток Карпат» (2003), «Хартії гірських народів-2000», програми Європейського Союзу «Натура 2000», Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни і природного середовища у Європі, а також директив Міністерської конференції із захисту лісів у Європі (MCPFE) та інших міжнародних угод;

г) керівні принципи сталого розвитку Європейського континенту СЕМАТ і положення Люблінської Ініціативи про сталий просторовий розвиток у басейні річки Тиси (2003).

12. Відзначаємо:

а) гірські регіони становлять виняткову природну, соціально-економічну та етнокультурну спадщину людства, є незамінним джерелом природних ресурсів, регенерації повітря і води та одним із основних кліматоутворюючих факторів на планеті Земля;

б) гірські регіони та високогірні території Європи є місцем проживання та життєдіяльності для третини населення Європи;

в) Карпатський регіон, як один із найбільших європейських гірських масивів, на території якого проживає близько 20 мільйонів чоловік і зростає третина видів флори континенту, відіграє особливу соціально-економічну роль та істотно впливає на формування клімату і водного балансу в Європі.

13. Констатуємо:

а) *загальнопланетарні тенденції деструктивного розвитку гірських регіонів*, зокрема: зменшення чисельності багатьох видів флори і фауни, розвиток масштабних ерозій-

них процесів, порушення гідрологічного балансу, висихання малих річок і гірських потоків, зменшення запасів питної води та погіршення її якості і, як наслідок, зниження рекреаційних можливостей гірських регіонів, з одного боку, а також погіршення умов проживання в них населення – з іншого;

б) *екологічні лиха, що почастишали, та катастрофи в гірських регіонах Європи і, зокрема, в Карпатському регіоні: почастишання селів і зсувів, затоплення великих територій, кладовищ і могильників тварин, місць збереження хімічних речовин, у тому числі в результаті непродуманої господарської діяльності на цих територіях;*

в) *витрачання величезних європейських, національних, місцевих і регіональних матеріальних та фінансових ресурсів, спрямованих на усунення соціального, економічного і екологічного дисбалансу в гірських регіонах і наслідків, викликаних катаклізмами;*

г) *високий рівень безробіття, бідності, недостатній рівень побутового обслуговування і охорони здоров'я і, як наслідок, значну міграцію серед корінного населення гірських регіонів;*

д) *відсутність ефективної координації політики розвитку гірських регіонів і законодавчо закріплених, у тому числі актами міжнародного права, обмежень і особливих положень щодо можливих для цих територій видів господарювання;*

е) *стурбованість тим, що в порівнянні з Альпійським регіоном органи влади країн Карпатського регіону приділяють недостатню увагу сталому просторовому плануванню і соціально-економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності гірських територій.*

14. Підкреслюємо:

а) *досягнення екологічної стабільності і сталого розвитку гірських регіонів Європи не може бути реалізоване зусиллями лише однієї або декількох країн, а вимагає об'єднання можливостей, тісної міжнародної і транскордонної співпраці;*

б) *зволікання з розробленням і прийняттям міжнародних і національних програм сталого розвитку гірських регіонів посилює небезпеку екологічних катаклізмів і погір-*

шення здоров'я населення Європи з одного боку, а з іншого – загострення економічних проблем, зростання безробіття, зниження рівня життя населення і виникнення інших соціальних проблем в гірських регіонах;

в) *місцеві і територіальні органи влади повинні відігравати активну роль у забезпеченні сталого розвитку гірських регіонів.*

15. Вважаємо за необхідне зміцнити співпрацю країн, на території яких розташовані гірські регіони, та спрямувати її на спільне досягнення глобальних завдань:

а) *впровадження стандартів екологічного законодавства Європейського Союзу в законодавчі акти країн – членів Ради Європи на національному, місцевому і регіональному рівнях;*

б) *розробку і впровадження міжнародних і національних програм розвитку гірських територій відповідно до вимог рамкових конвенцій та інших міжнародних угод про охорону гірських регіонів, сталий розвиток Карпат і Альп;*

в) *застосування на всіх рівнях просторового планування розвитку гірських регіонів керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, визначених СЕМАТ, та принципів «трьох Е» сталого розвитку – збалансованості у екологічній, економічній та етнокультурній сферах;*

г) *внесення до міжнародних і національних законодавчих актів та програм положень, що визначають політику забезпечення сталого розвитку гірських територій і передбачають:*

– здійснення реальної інституційної і фінансової підтримки розвитку транскордонної співпраці;

– проведення гнучкої політики підтримки місцевих ініціатив і планів соціально-економічного розвитку гірських регіонів;

– обов'язкове врахування інтересів і місцевих особливостей гірських регіонів, їх населення, а також раціональне використання ресурсного потенціалу цих територій;

– визнання міжнародної і загальнонаціональної цінності природного і культурного потенціалу гірських регіонів.

16. Закликаємо державні, регіональні і місцеві органи влади країн, на території яких розташовані гірські

регіони, здійснити такі заходи для забезпечення їх сталого розвитку:

а) у соціально-економічній сфері:

– *перетворювати гірські регіони*, зокрема Карпатський регіон, в культурні, туристичні й рекреаційні центри зі збереженням самобутньої культурної спадщини територій і створенням сучасної інфраструктури для відпочинку та оздоровлення людей, а також умов для вирощування і виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

– *реструктуризувати екологічно небезпечні галузі господарювання*, перш за все лісозаготівельну і гірничодобувну, з урахуванням екологічного стану територій шляхом впровадження сучасних екобезпечних технологій, а також переорієнтацію на екологізбережні види діяльності суспільства;

– *забезпечити справедливе, ефективне і стале управління водними ресурсами*, модернізацію служб у сфері водопостачання і каналізації, охорони водних ресурсів від забруднення;

– *посилити соціальний захист населення гірських регіонів*, активізувати заходи щодо розвитку соціальної і транспортної інфраструктури;

– *сприяти соціально-економічному розвитку гірських регіонів* шляхом стимулювання інвестиційної діяльності, приватного підприємництва і фермерства;

– *сприяти застосуванню в гірських регіонах екологічно чистих джерел енергії*, в тому числі гідро- і вітрових електростанцій.

б) в екологічній сфері:

– *завершити формування національних екологічних мереж природно-заповідних територій як складових Загальноєвропейської екологічної мережі;*

– *організувати довгостроковий моніторинг екологічного стану гірських регіонів;*

– *розробляти і впроваджувати за участю відповідних інституцій країн – членів Ради Європи та ЄС технології і програми захисту басейнів гірських річок і лісових масивів, оперативного попередження і ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф на гірських територіях;*

– *створити для Карпатського регіону та інших гірських*

територій єдину базу даних екологічної інформації, на основі якої розробляти щорічні карти змін екологічної ситуації та комп'ютеризовані системи екологічної безпеки територій;

– здійснювати заходи щодо збільшення площ лісових насаджень, поліпшення їх водорегулювальної функції і попередження несанкціонованої вирубки лісу;

– реалізовувати програми підвищення родючості ґрунтів і недопущення ерозійних явищ на гірських сільськогосподарських угіддях;

– створювати адаптовані до умов гірських регіонів системи ефективного збору, утилізації і переробки побутових і виробничих відходів, а також підтримувати ініціативи органів місцевої і регіональної влади, територіальних громад, неурядових організацій щодо активізації робіт із утилізації хімічних, біологічних та побутових відходів, розвитку наукових досліджень, зорієнтованих на пошук екологічно безпечних місць для захоронення відходів та зменшення забруднення навколишнього природного середовища, відновлення порушених екосистем.

в) в етнокультурній сфері:

– сприяти збереженню етнокультурного розмаїття гірських регіонів в умовах глобалізаційних викликів;

– підтримувати та розвивати культурну своєрідність населення гірських регіонів;

– здійснювати заходи щодо підтримки традиційних для гірських регіонів культури господарювання, ремесел та народних промислів;

– забезпечувати збереження притаманних для гірських регіонів архітектурних стилів, гармонійне поєднання природного середовища та сучасних рукотворних об'єктів;

г) у суспільно-політичній сфері:

– підтримувати ініціативи неурядових організацій по захисту навколишнього природного середовища;

– забезпечувати належні можливості для участі населення гірських регіонів у процесі ухвалення рішень щодо планування їх територій, охорони і використання природних ресурсів гір;

– підвищувати юридичну відповідальність підприємств і громадян за забруднення довкілля;

– *проводити системну інформаційну, освітню і виховну роботу з формування екологічної культури населення.*

д) на міжнародному рівні:

– *активізувати розвиток транскордонної співпраці органів місцевого самоврядування гірських регіонів з питань сталого просторового планування, розвитку рекреаційної сфери і туризму, захисту навколишнього середовища і культурної спадщини, в тому числі шляхом підтримки єврорегіонів та створення транскордонних біосферних резерватів;*

– *підвищити, в тому числі під егідою Ради Європи, координацію заходів, спрямованих на розв'язання екологічних і соціально-економічних проблем гірських регіонів і концентрацію фінансових ресурсів з цією метою;*

– *сформувати Постійний секретаріат Карпатської конвенції на території однієї з країн Карпатського регіону;*

– *підтримати втілення територіальної програми ЄС «Карпатський простір», виходячи з успішної реалізації програми «Альпійський простір»;*

– *розробити в рамках Карпатської конвенції Карпатську стратегію.*

– *рекомендувати урядам країн-членів Карпатської конвенції вжити заходи щодо прискорення введення безвізового режиму для громадян країн Карпатського регіону.*

17. З метою вироблення єдиної стратегії вирішення проблем сталого розвитку Карпатського та інших гірських регіонів Європи закликаємо:

а) Комітет міністрів Ради Європи:

– *ініціювати проведення у 2011 році спільної сесії Конференції європейських міністрів, відповідальних за регіональне планування (CEMAT), і міністрів, відповідальних за охорону довкілля, для визначення можливих шляхів вирішення основних екологічних та інших проблем сталого розвитку гірських регіонів;*

– *надати Керівному комітету з питань місцевої і регіональної демократії (CDLR) повноваження для здійснення моніторингу і підготовки доповіді з питань виконання міжнародних нормативно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища і сталого розвитку в Карпатському та інших гірських регіонах країн – членів Ради Європи;*

– врахувати рекомендації Конгресу Ради Європи щодо сталого розвитку гірських регіонів під час підготовчої роботи і при розробці рекомендацій для наступної Конференції міністрів країн – членів Ради Європи, відповідальних за територіальне/регіональне планування (CEMAT) у 2011 році;

– закликати Європейську Комісію сприяти здійсненню програм розвитку гірських регіонів Європи і Карпатського регіону зокрема, у тому числі проектів упровадження сучасних систем управління водопостачанням і каналізацією, очищення води, збору і утилізації твердих побутових відходів, створення рекреаційних центрів, захисту природної і культурної спадщини;

– виступити з ініціативою щодо заснування з метою мобілізації фінансових ресурсів європейських країн і міжнародних організацій «Екологічного гірського фонду Європи» для відшкодування збитків, завданих довкіллю внаслідок техногенних аварій.

б) Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи:

– доручити спеціальній робочій групі Конгресу з питань міжрегіонального співробітництва підготувати аналітичний звіт про позитивні практики сталого розвитку гірських регіонів у рамках єврорегіональної і міжрегіональної співпраці;

– звернутися до Європейського форуму по запобіганню катастрофам на місцевому і регіональному рівні з проханням включити в пріоритети своєї роботи питання запобігання природним і техногенним катастрофам в гірських регіонах і підготовку щорічної доповіді на цю тему;

– в рамках підготовки пріоритетів Конгресу на 2011-2012 роки розглянути питання щодо підготовки Екологічної Конституції Європи як важливого кроку до реалізації висунутої Україною на 63-ій сесії Генеральної асамблеї ООН ідеї підготовки Екологічної Конституції Землі і створення структури екологічного захисту планети під егідою ООН;

– створити в рамках Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи спеціальну робочу групу з питань сталого розвитку гірських регіонів Європи під назвою «Альпокарпатська екологічна комісія» і наділити її такими повноваженнями:

- проведення довгострокового моніторингу розвитку гірських регіонів Європи, у тому числі їх екологічного стану;
- сприяння узагальненню та поширенню практики сталого розвитку гірських регіонів з метою забезпечення їх екологічної безпеки;
- сприяння уніфікації природоохоронного законодавства, у тому числі в країнах Карпатського регіону, і приведення його до відповідних стандартів Європейського Союзу;
- створення інформаційної бази даних, *комп'ютеризованої системи екологічної безпеки та щорічних карт* екологічно небезпечних територій в гірських регіонах Європи, у тому числі територій, що вимагають відновлення лісового покриву і створення систем протипаводкових гідротехнічних споруд, рекультивациі порушених земель

в) Центральні органи влади країн – членів Ради Європи підтримувати і заохочувати системні наукові дослідження проблем сталого розвитку гірських регіонів і проводити на місцевому і регіональному рівнях політику підтримки територіальних органів влади в реалізації їх повноважень у сфері соціально-економічного розвитку гірських регіонів;

г) Парламентську асамблею Ради Європи підтримувати співпрацю з Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи з питань сталого розвитку гірських регіонів, заохочувати обмін досвідом в галузі розвитку гірських територій, а також при розгляді відповідних юридичних і законодавчих заходів, що приймаються в різних європейських країнах.

18. Конференція підтримує та передає для подальшого доопрацювання та схвалення Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи підготовлені на базі цієї декларації попередні проекти Резолюції та Рекомендації Конгресу Ради Європи з питань сталого розвитку гірських регіонів та досвіду Карпатського регіону (додаток 1 і 2).

«КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН»

Установчими документами єврорегіону є Угода про створення Асоціації «Карпатський Єврорегіон».

Засновниками єврорегіону виступили прикордонні адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії, а саме:

- 4 області України (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька);

- 5 округів Угорщини (Боршод-Абауй-Земплін, Гайду-Бігар, Гевеш, Іас-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег), а також міста Мішкольц, Дебрецен, Егер, Ніредьгаза;

- 4 воєводства Польщі із центрами в Кросно, Перемишлі, Жешові, Тарнові;

- райони Словаччини (Бардіїв, Гуменне, Кошице, Межилаборце, Михайлівці, Пряшів, Сабінов, Сніна, Собранце, Стропков, Свитник, Требішов, Вранов).

З 1997 р. до складу Карпатського Єврорегіону входять наступні адміністративні одиниці Румунії: Сату-Маре, Мараморш, Бігор, Салай, Ботошані.

Керівним органом Асоціації «Карпатський Єврорегіон» є Рада, яка приймає рішення стосовно найважливіших загальних питань, створює Робочі Комісії, схвалює подані ними пропозиції тощо. Сторони делегують до Ради 10 осіб, які утворюють Делегацію національної сторони на чолі з Головою.

Постійно діючим органом Ради є Президія, до складу якої входять голови делегацій кожної сторони. Виконавчим та адміністративним органом Асоціації є Міжнародний Секретаріат, що складається з постійних представників кожної сторони та організовує засідання Ради, координує її щоденну діяльність. У кожній з країн-членів Асоціації створено Постійні національні представництва. В рамках Карпатського єврорегіону створено робочі комісії, відповідальні за практичне втілення його стратегічних планів.

Карпатський єврорегіон є членом Асоціації європейських прикордонних регіонів. Його площа становить 137,305 тис. км², а населення нараховує 6,362 млн. чоловік (українська частина).

В рамках Карпатського єврорегіону укладено більш ніж 50 двосторонніх угод про співпрацю в економічній, культурній, науковій, освітній сферах, а також реалізовано та реалізуються такі основні проекти:

- проект «INTERREGIO», який спрямований на розвиток інфраструктури регіонів, вирішення спільних проблем в економічній, культурній, екологічній, соціальній, освітній сферах тощо;

- проект «Жива Тиса», який, зокрема, передбачає співпрацю з єврорегіоном Маас-Рейн;

- проект «Асоціація музеїв та картинних галерей Карпатського єврорегіону», який передбачає посилення уваги органів влади та громадськості до збереження пам'яток історії та культури, залучення ресурсів для розвитку музейних установ та проведення робіт по збереженню пам'яток культури, розвиток туризму;

- проект «Зелені Карпати», що передбачає співробітництво в туристично-рекреаційній сфері;

- проект «Польсько-українське агентство комунального розвитку», що передбачає створення постійного механізму підтримки польсько-української співпраці в комунальній сфері та з питань місцевої демократії шляхом встановлення системи обміну інформацією, розвитку контактів між підприємствами тощо;

- проект «Центр підтримки економічних ініціатив та транскордонного співробітництва («Долина Стругу»), передбачає створення центру для надання допомоги місцевим компаніям та приватним підприємцям у пошуку

- партнерів та інформації стосовно інвестиційних можливостей регіонів;

- проект «Міста Карпатського єврорегіону - разом за розвиток туризму», який сприяє співробітництву між містами єврорегіону в галузі муніципального туризму.

СТАТУТ

Міжрегіональної Організації

«Карпатський єврорегіон»

Преамбула

Прикордонні регіони Угорщини, Польщі, Словаччини, Румунії і України, географічно розташовані в районі Карпатських гір, басейну ріки Тиса та на прилеглих територіях, згідно з принципами рівності та взаємного сприяння, представлені органами, які підписали Угоду про співробітництво в міжрегіональній Асоціації - «Карпатський єврорегіон» як спільний консультативний і координаційний орган, з метою сприяння прикордонному співробітництву між прикордонними регіонами--членами Асоціації, як це визначено в положеннях Європейської Конвенції по Прикордонному Співробітництву між Територіальними Общинами та Урядами № 106 Ради Європи згідно субсидіарних, партнерських та представницьких правил та правил співучасті.

1. Загальні положення

1. Даний Статут не впливає на будь-які вже існуючі форми і типи прикордонного співробітництва між даними Державами і Сторонами.

2. Даний Статут не впливає на обсяг і зміст повноважень, які на даний момент здійснюються Сторонами згідно внутрішніх законів відповідних держав.

3. Сторони в рамках взаємних угод і компетенції будуть забезпечувати фінансові витрати, необхідні для функціонування Асоціації та її органів, створених даним Статутом. Всі витрати Карпатського єврорегіону будуть сплачуватись коштами з місцевих бюджетів та інших джерел, доступних для підтримки його діяльності.

4. Сторони будуть підтримувати місцеві ініціативи, метою яких є сприяння прикордонному співробітництву в межах Карпатського єврорегіону.

5. Органи Асоціації будуть виконувати дорадчі, консультативні, та координаційні функції, які не будуть накладати на

Сторони ніяких обов'язків юридичного характеру.

6. Асоціація та її органи, під час виконання своїх обов'язків і реалізації завдань, можуть співпрацювати з міжнародними організаціями та установами, які прямо зацікавлені у мікререгіональному співробітництві.

7. Відповідні уряди країн, регіональні та місцеві представники яких є членами Асоціації, мають право отримати будь-яку інформацію про діяльність та рішення, що приймаються Асоціацією. Вони можуть також безпосередньо зв'язатися з органами Асоціації, щоб проінформувати про позиції урядів, а також проконсультуватись по питаннях, які їх цікавлять або стосуються.

2.Регіональний масштаб

1. Асоціація буде включати наступні адміністративно-територіальні одиниці:

- в Угорщині - області Боршод-Абауй-Земплайн, Гевеш, Яс-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег, Гайду-Бігар та міста з обласним статусом Дебрецен, Егер, Мішкольц, Ниредьгаза.

- в Польщі - Підкарпатське воєводство, комуни (гміни), округи (пов'яти), які є членами Асоціації по підтримці Карпатського євро регіону - Євро-Карпати;

- в Словаччині - територію Кошицького та Прешовського країв;

- в Україні - Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

- в Румунії - округи Бігор, Ботошані, Марамуреш, Сучава, Сату Маре, Зілаг і Харгіта

2. Членство і регіональні масштаби діяльності Асоціації є відкритими і можуть бути змінені відповідно до положень даного Статуту.

3. У разі появи будь-яких поправок стосовно регіональних масштабів і адміністративного устрою в одній із країн, що впливатимуть на регіональний масштаб Асоціації, нові території встановлюватимуться за принципом правонаступництва відповідно до внутрішнього законодавства цієї країни.

4. Членство в Асоціації не виключає вступу її членів, так само як і сторонніх територіальних одиниць, у двосторонні і багатосторонні взаємовідносини та угоди.

5. Асоціація не являє собою наднаціональне чи наддержавне утворення, а скоріше структуру для сприяння між-регіональному співробітництву між її членами.

6. Члени Асоціації матимуть статус Повноправних Членів або Асоційованих Членів, як визначено Радою. Всі Члени Асоціації будуть рівноправні, незалежно від розміру території і населення. Виняток може бути зроблено Радою для Асоційованих Членів.

7. Асоційований Член має ті ж права і обов'язки, що і Повноправний Член, включаючи фінансові права та обов'язки. Асоційований Член не має права представляти кандидатуру свого громадянина на посаду Голови Ради, а також розміщувати постійний Секретаріат на своїй території.

8. З початком діяльності Виконавчого Директора Карпатський єврорегіон відкриває свій власний банківський рахунок (депозит), відповідно до встановлених Радою правил.

9. Рішення про розширення регіонального масштабу Карпатського єврорегіону у зв'язку з прийняттям нової області, приймається Радою Карпатського єврорегіону на підставі письмової заяви, підписаної уповноваженими представниками органів влади з даної області, і представленої в Секретаріат Карпатського єврорегіону не пізніше, ніж за два місяці до Засідання Ради.

10. Член Карпатського єврорегіону (область) може припинити членство в Асоціації. Для цього органи влади з даної області зобов'язані повідомити голову Ради КЄ у письмовій формі. Рада на наступному засіданні приймає резолюцію, що дана область припиняє своє членство в Карпатському єврорегіоні.

11. Член Карпатського єврорегіону (область) може тимчасово припинити своє членство в Асоціації при наявності поважної причини, не довше, ніж на один рік. Дана область повинна повідомити про намір продовжити своє членство до кінця цього терміну. Якщо протягом року після представлення Раді заяви про намір тимчасово припинити своє членство область не повідомить про своє повернення і повно-

правну участь у роботі Асоціації, Рада приймає резолюцію про повне припинення членства цієї області в Асоціації.

12. У випадку невиконання членом Карпатського єврорегіону своїх обов'язків в рамках та перед Асоціацією, в тому числі фінансових зобов'язань, Рада КЄ за поданням Національної Сторони приймає рішення про припинення членства в Асоціації.

13. Рада може встановлювати вимоги до області, яка подає заяву на членство в Асоціації, якщо вона пізніше звертається з заявою про членство. Рада може вимагати фінансових внесків до бюджету Карпатського єврорегіону.

14. Вихід з Асоціації, або тимчасове припинення членства не впливає на фінансові зобов'язання даного члена протягом фінансового року при умові, якщо воно відбулося не пізніше, ніж через 2 місяці після затвердження бюджету. Якщо вихід, або тимчасове припинення членства сталося до зазначеного строку, член не повинен сплачувати свій внесок у бюджет, разом з тим, йому не перераховуються кошти, які вже надійшли у бюджет.

3. Цілі й завдання Асоціації

– організувати і координувати діяльність, що сприятиме економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву між її членами

– надавати допомогу у розробці конкретних проектів з питань прикордонного співробітництва між членами Асоціації у сфері взаємних інтересів

– сприяти розвитку контактів серед населення територій, які входять в Асоціацію, зокрема серед спеціалістів в різних галузях

– сприяти добросусідським відносинам між членами Асоціації

– визначити потенційні сфери для багатостороннього прикордонного співробітництва серед членів Асоціації

– виступати посередником та забезпечувати співробітництво членів Асоціації з міжнародними організаціями та установами.

4. Організаційна структура Асоціації

1. Організаційна структура Асоціації складатиметься з таких органів:

- Рада єврорегіону;
- Президія Ради єврорегіону;
- Голова Ради єврорегіону;
- Міжнародний Секретаріат;
- Національні Делегації;
- Постійні Національні Представники держав-членів;
- Робочі Комісії.

2. Органи працюватимуть як дорадчі, консультативні та координаційні структури з метою сприяння міжрегіональному співробітництву між членами Асоціації, а також представлятимуть Асоціацію. Рішення, прийняті органами Асоціації, можуть мати тільки дорадчу силу для регіонів-членів Асоціації. Структура організації та її повноваження можуть бути змінені відповідно до Статуту.

4. Існуюча структура Асоціації включає Секретаріат і Національні Представництва Карпатського єврорегіону для всіх членів Карпатського єврорегіону.

5. Карпатський єврорегіон як «парасолькова» організація

В рамках та під керівництвом єврорегіону пріоритетним є наступне:

1. Окрім мережі стосунків на всій території Карпатського єврорегіону важливим є сприяння діяльності та спільним проектам щодо дво- та тристороннього співробітництва.

2. Промоція прямого співробітництва між індивідуальними членами (регіонами, районами, містами, мікрорегіонами).

3. У відповідності з принципами та цілями Карпатського єврорегіону, розширення галузей співробітництва у відповідності з реалістичними та соціальними потребами (національні меншини, недержавний сектор, молодь) та розширення економічно-фінансових секторів.

4. Управління недержавними організаціями (асоціаціями, фондами), реалізуючи цілі та завдання Карпатського єв-

рорегіону, встановлення між ними регулярного зв'язку з привертанням особливої уваги на розвиток спільних проектів та подання їх на розгляд.

6. Рада єврорегіону

1. Рада є найвищим органом Асоціації держав-членів Карпатського єврорегіону.

2. Відповідальністю Ради є ідентифікація та визначення разом з Міжнародним Секретаріатом стратегічних цілей Карпатського єврорегіону.

3. Рада КЄ складається з членів Ради, які представляють кожен з Національних Сторін Карпатського єврорегіону.

4. Обрання членів Ради є виключною компетенцією відповідної Національної Сторони.

5. Всі члени Ради від однієї Національної Сторони утворюють Делегацію відповідної Національної Сторони.

6. Кількість членів Делегації не більша, ніж 10 чоловік.

7. Кожна з Делегацій Національних Сторін має по одному голосу.

8. Голова Делегації представляє інтереси Делегації на засіданнях Ради, приймає рішення від імені Делегації й приймає участь у голосуванні.

9. Крім Радників, участь у засіданнях Ради можуть брати наступні спостерігачі:

– представники МЗС

– представники інших центральних чи регіональних влад

– запрошені представники міжнародних організацій та інституцій

10. Засідання Ради проводимуться не менше двох разів на рік у порядку ротації.

11. Позачергові засідання Ради можуть бути скликані Головою Ради за пропозицією Міжнародного Секретаріату, Президії Ради або однієї з Національних Сторін у будь-який час.

12. Повноваження Ради:

- внесення змін щодо членів Асоціації;

- внесення змін до Статуту Асоціації;

- утворення Робочих Комісій, що будуть складатися з чле-

нів Асоціації, що будуть діяти в окремих сферах прикордонного співробітництва, прийняття рішень щодо місця їх розташування;

- затвердження голів Робочих Комісій, які обираються членами відповідної Національної Сторони;

- прийняття рішень про членство Асоціації в міжнародних регіональних організаціях;

- прийняття рішень про місце проведення і склад учасників Міжрегіональних Конференцій;

- представництво Асоціації перед третіми сторонами у разі, якщо воно не виходить за межі компетенцій управління;

- затвердження на посаді Постійних Національних Представників осіб, рекомендованих відповідною Національною Стороною;

- здійснення контролю за діяльністю Міжнародного Секретаріату;

- вирішення інших питань, визначених Статутом, а також справ, не врегульованих Статутом, що не виходять за межі компетенції управління.

13. Всі рішення на засіданнях Ради Карпатського євrorегіону приймаються одногoлoсно.

14. Рада може запрошувати на засідання експертів

7. Голова Ради

1. Голова Ради обирається Радою з числа її членів на два роки за принципом ротації, згідно англійського алфавіту.

2. Голова Ради є головою Президії Карпатського євrorегіону

3. Голова Ради обирається на першому засіданні Ради у календарному році.

4. Голова скликає і веде засідання Ради, підписує прийняті нею рішення.

5. Між засіданнями Ради Голова є представником Ради перед іншими органами Асоціації, так само як і перед третіми особами. У разі потреби, Голова допомагає у роботі Міжнародному Секретаріату та іншим органам Асоціації. Голова має право володіти інформацією про діяльність всіх органів Асоці-

ації. Голова виконує інші функції, покладені на нього Радою.

6. Голова виконує свої обов'язки на добровільній основі.

8. Президія Ради Карпатського єврорегіону

1. Президія Ради Карпатського єврорегіону - це виконавчий орган Ради Карпатського єврорегіону, який втілює рішення, прийняті Радою.

2. Президія Ради Карпатського єврорегіону складається з Голів Делегацій кожної Національної Сторони.

3. Президія Ради Карпатського єврорегіону очолюється Головою Ради Карпатського єврорегіону.

4. Засідання Президії Ради Карпатського єврорегіону проводяться за пропозицією Голови Ради Карпатського єврорегіону, або будь-якого Голови Делегації, або Міжнародного Секретаріату.

5. Засідання Президії Ради Карпатського єврорегіону мають проводитись не менше чотирьох разів на рік за принципом ротації.

6. Завданням Президії є співробітництво з Міжнародним Секретаріатом у детальній розробці, прийнятті й реалізації стратегічної діяльності Карпатського єврорегіону.

9. Міжнародний Секретаріат

1. Виконавчим та адміністративним органом Асоціації є Міжнародний Секретаріат.

2. Міжнародний Секретаріат складається з Постійних Національних Представників кожної з Національних Сторін Карпатського єврорегіону.

3. Всі питання, віднесені до компетенції Міжнародного Секретаріату КЄ, вирішуються на його засіданнях.

4. Засідання Міжнародного Секретаріату відбуваються в міру потреби, але не менше чотирьох разів на рік.

5. Місце проведення наступного засідання Міжнародного Секретаріату визначається згідно з принципом ротації на його попередньому засіданні.

6. Головує на засіданнях Міжнародного Секретаріату один з Постійних Національних Представників.

7. Голова засідань Міжнародного Секретаріату обирається членами Міжнародного Секретаріату терміном на один рік.

8. Офіційна поштова адреса Міжнародного Секретаріату має бути визначена Національним Представництвом країни, голова якого є головою засідань.

9. До компетенції Міжнародного Секретаріату належить:
- представляє Асоціацію перед третіми сторонами щодо питань регулярного управління;
 - вносить проекти, плани для затвердження їх Радою;
 - здійснює необхідні фінансові і адміністративні функції, та пошук джерел фінансування Асоціації в цілому;
 - готує спільні пропозиції проектів стосовно міжрегіонального співробітництва;
 - готує проекти угод для затвердження їх Радою та Президією;
 - готує порядок денний засідання Ради і зміст робочих документів;
 - готує протоколи засідань;
 - виконує обов'язки від імені Асоціації в межах визначених повноважень;
 - встановлює та забезпечує контакти з місцевими і міжнародними організаціями та установами;
 - представляє щорічний звіт про власну діяльність за попередній календарний рік;
 - здійснює постійні контакти, контроль і підтримку діяльності Робочих Комісій Карпатського євро регіону;
 - виконує інші обов'язки, визначені Радою.

10. Національні Представництва

1. Національні Представництва засновуються у кожній з країн-членів Асоціації. Структура, правове оформлення, кількість штатних працівників та інші подібні питання відносяться до компетенції відповідної Національної Сторони. Рада встановлює мінімальні вимоги для дотримання Національними Представництвами.

2. Очолює Національне Представництво Постійний Національний Представник відповідної Національної Сторони.

3. Постійні Національні Представники затверджуються

на посаді Радою Карпатського єврорегіону, за поданням Делегації відповідної Національної Сторони.

4. Постійні Національні Представники є членами Ради Карпатського єврорегіону, а також членами Міжнародного Секретаріату Карпатського єврорегіону за посадою.

5. Необхідну фінансову та структурну основу для діяльності Представництва забезпечує Національна Сторона.

6. Витрати на діяльність Національного Представництва відшкодовуються з національного бюджету Національної Сторони Карпатського єврорегіону. Рада Карпатського єврорегіону може запропонувати мінімальне обмеження бюджету Національних Сторін з метою забезпечення їхньої належної й ефективної роботи.

7. До компетенції Постійних Національних Представників належить:

- управління і розвиток національних компонентів євро-регіональної системи співробітництва;

- координація всієї транскордонної діяльності Національних Сторін, що пов'язана з членством у Карпатському єврорегіоні;

- регулярні контакти та обміни інформацією з Секретаріатом та ін. Національними Представництвами Карпатського єврорегіону;

- забезпечувати і сприяти у здійсненні дво- і багатосторонніх проектів ініційованих, та взятих на себе даною Національною Стороною, її областями-членами, інституціями чи іншими організаціями;

- бути інформаційним центром для усіх інституцій і осіб, зацікавлених у транскордонній діяльності;

- подання ідей щодо проектів транскордонної діяльності;

- підтримка діяльності, націленої на представлення й забезпечення розвитку Карпатського єврорегіону;

- здійснювати пошук фінансових джерел з метою забезпечення транскордонної діяльності у КЄ;

- забезпечення технічної допомоги Членам Ради, які у своїй роботі представляють Національну Сторону;

- тримати міцний контакт з Національними Представництвами шляхом забезпечення необхідних послуг щодо між-

народних багатосторонніх проектів, взятих на себе Карпатським єврорегіоном;

– постійно представляти відповідну Національну Сторону Карпатського єврорегіону перед третіми особами з правом пошуку фондів і підпису відповідних документів, у відповідності з внутрішнім законодавством;

– підтримка діяльності Робочих Комісій, що управляються відповідною Національною Стороною;

– здійснювати інші доручення Ради.

8. Постійні Національні Представники щорічно звітують про свою діяльність перед Міжнародним Секретаріатом, який складає загальний щорічний звіт про діяльність Асоціації і передає його Раді.

11. Робочі Комісії

1. Робочі Комісії утворюються відповідно до рішень Ради для роботи по забезпеченню різноманітних аспектів міжрегіонального співробітництва між членами Асоціації.

2. Голови Робочих Комісій представлятимуть свої рекомендації на Засіданнях Ради та Міжнародного Секретаріату.

3. Робочі Комісії можуть запрошувати експертів для участі у їх роботі.

4. Відповідно до рішення Ради утворюється Ревізійна Комісія. Рада утворює також інші Робочі Комісії для опрацювання різноманітних аспектів прикордонного співробітництва, зокрема регіонального розвитку, соціальної інфраструктури, туризму та охорони навколишнього природного середовища.

5. Поточні витрати Робочих Комісій покриваються з бюджету координуючої діяльності Робочої Комісії Національної Сторони.

6. У відповідності з структурою членства відповідної Національної Сторони, бажано, щоб члени були здатні до прямої промоції інтересів відповідних органів місцевого самоврядування стосовно діяльності Робочої Комісії на території відповідної Національної Сторони.

7. У відповідності з вищенаведеним, Національні Сторони можуть створити відповідну виконавчу організацію

(структурний фон), повноваженням якого було б забезпечення фінансування діяльності Робочої Комісії.

8. Члени Робочих Комісій працюють на добровільній основі. Разом з тим, в рамках, визначених Національними Сторонами, вони мають право на відшкодування витрат, а також на кошти, необхідні для підтримання її професійної діяльності.

9. Засідання Робочої Комісії проводить Голова Комісії, який обирається членами Комісії.

10. Діяльність Робочих Комісій координується, й, згідно звітів голови відповідної Робочої Комісії, оцінюється Міжнародним Секретаріатом та/або Національними Представництвами Карпатського єврорегіону.

11. Інші подробиці діяльності Робочих Комісій визначатимуться Положеннями організації, затвердженими Радою.

12. Фінансування діяльності Асоціації

1. Сторони робитимуть все можливе для забезпечення відповідних коштів для виконання цілей і завдань Асоціації.

2. Національні Сторони мають забезпечити Асоціацію необхідними коштами таким чином, щоб вони фінансово забезпечували діяльність Національних Представництв та відповідних Робочих Комісій, а також організацію засідань Ради.

3. У разі необхідності, з метою забезпечення фінансовими ресурсами спільні структури та проекти, окрім вищенаведених зобов'язань Рада може приймати рішення про створення спільного бюджету Асоціації.

4. Рада прийматиме рішення щодо наслідків невиконання фінансових зобов'язань, або значних затримок щодо перерахування відповідних квот.

13. Назва й логотип Карпатського єврорегіону

1. Назва й логотип Асоціації є суб'єктом правового захисту згідно з відповідною міжнародними правовими нормами та правовими нормами країн-членів Карпатського єврорегіону.

2. Право використання назви й логотипу Асоціації належить кожному органу Асоціації.

3. Право на використання назви й логотипу Асоціації в рамках відповідної Національної Сторони й на надання такого права іншим суб'єктам на території відповідної Національної Сторони визначається самостійно кожною Національною Стороною.

4. Надання права використання назви й логотипу Асоціації іншим суб'єктам за межами території Карпатського євро-регіону належить Раді Карпатського євро-регіону.

14. Заключні положення

1. Членство в Асоціації може бути припинено по закінченню 6-ти місячного строку від часу заяви про це, однак зобов'язання повинні бути виконаними.

2. У випадку припинення Асоціацією своєї діяльності, вся власність Асоціації та її зобов'язання порівну розподіляються між її Сторонами.

3. Асоціація припиняє своє існування у таких випадках:

– невиконання Асоціацією цілей і завдань, заради яких вона була створена, або відповідно до рішення Ради

– якщо тільки одна Сторона залишається в Асоціації.

4. Оригінали Угоди і Статуту перекладаються на Угорську, Польську, Румунську, Словацьку, Українську і Англійську мови. Всі оригінали мають однакову силу. Пропозиції щодо змін у Статуті повинні бути представлені в Секретаріат за 30 днів до початку чергового засідання Ради.

5. Дана Угода набуває чинності після підписання Статуту Представниками усіх Сторін.

6. Перше Засідання Ради скликається Підготовчим Комітетом протягом місяця після підписання даних Угоди і Статуту.

Вищезазначений Статут містить усі поправки, прийняті Сторонами на 12-му (19 червня 1995 р. Земплінська Ширава), 13-му (26-28 жовтня 1995р. Жешув), 15-му (25-26 квітня 1996р. Ужгород), 26-му (06 червня 1998р. Ніредьгаза), 28-му (14 квітня 2000р. Жешув) євро-регіону 29-му (3 листопада 2000р. Бая-Маре), 30-му (6 квітня 2001р. Ужгород) і 32-му (6 грудня 2002р.) Засіданні Ради Карпатського євро-регіону.

Наукове видання

Химинець В.В.

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ
В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ СТРАТЕГІЇ
УКРАЇНИ**

Редактор: О.В.Химинець
Комп'ютерна верстка: О.Попович.

Підписано до друку: 5 грудня
Формат: 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура: Arial
Цифровий друк.
Наклад: 300 примірників.
Ум. друк. арк. 30,225

Замовлення №

ТЗОВ «Папірус-Ф»